HT

Panzer VI. 423. 691; IX. 436. 691.

Sabin no. 16949

Georgius Kloß, M.D.
Francofurti ad Moenum.

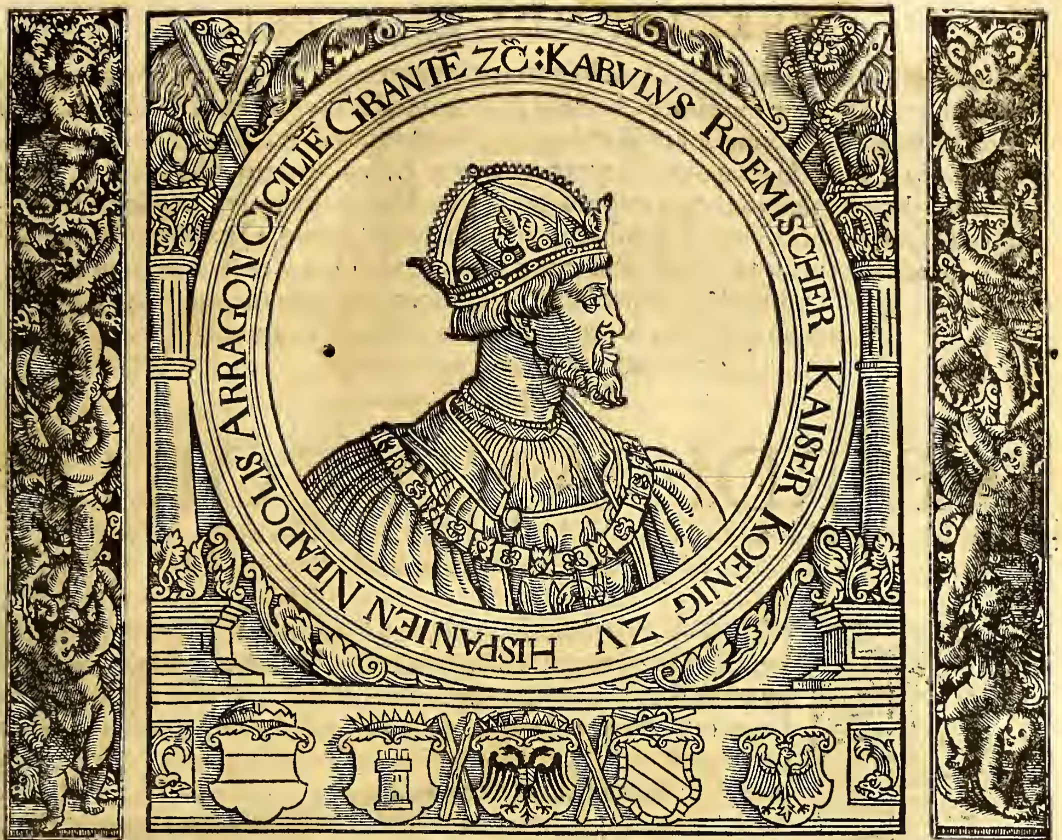

John Carter Brown.

—3224—

2nd [illegible]

2d. Ed.; in Latin.

FERDINANDI CORTESII IN SECVNDAM DE NOVA MARIS OCEAni Hiſpania Narrationem ad Carolum V. Romanorum Imperatorem PRAEFATIO.

EA NAVI QVAM SEXTADECIMA menſis Iulij, Anno Milleſimo, quingenteſimo decimonono ex hac noua Maieſtatis veſtræ Hiſpania expediui, Celſitudini veſtræ latam, & particularem de omnibus, quæ in his locis poſt meum aduentum geſta ſunt, & ſucceſſere, informationem tranſmiſi, quam Alphunſo fernandez. Puerto Carrero, & Franciſco de Monteio procuratoribus ciuitatis veræ Crucis, a me nomine Maieſtatis veſtræ a fundamentis conſtructæ, perferendam tradidi. Et poſtea quia occaſionem non ſum nactus partim defectu nauium, & etiam, quia in acquirendis, & conciliandis his regionibus, & prouincijs maxime eram anxius & occupatus, & quoniam de p̄dicta naui, & dictis procuratoribus nil ad nos allatum fuerat, vlterius Maieſtatem veſtram certiorem non reddideram de his, quæ huic patriæ inſunt & geſta fuere: quæ tanta, & talia ſunt, vt quemadmodum alias primis informationibus Maieſtati veſtræ tranſmiſſis demonſtraueram, merito noui orbis Imperator appellari poſſit. Et hic fortaſſis Imperialis titulus non minor eſt cenſendus, quam ille Germanorum, quem Dei Optimi Maximi auxilio, & claris ſuis virtutibus Catholica Maieſtas veſtra impræſentiarũ obtinet. Et ſi ſigillatim res, quæ in illis habentur exprimere aggrederer, nunquam finem imponerem. Ideo ſi forte plenam (prout celſitudo veſtra deſiderat, & ipſe teneor) notitiam non exhibuero: illa mihi clementer veniam dare dignabitur: quũ ad hoc ſcribendi munus inhabilis ſim, nec

temporis opportunitas adſit. Omnibus tamen ingenij mei viribus operam dabo omnimodam rei veritatem exprimere. Et illud p̃terea, quod Maieſtatem veſtram ſcire oportere cognouero. Et ſimiliter mihi indulgeat celſitudini veſtræ ſupplico, ſi ad vnguem quomodo & quando res geſtæ ſint non recenſuero. Et ſi aliqua ciuitatum, villaꝝ & ipſorum dominorum nomina prætermiſero, qui audito Maieſtatis veſtræ nomine ſeſe illius ſeruitio ſponte obtulerunt, & in ſubditos & vaſallos ſubdidere. Quandoquidem graui quodam infortunio, quod nobis nuper euenit, vt in huius noſtri operis progreſſu celſitudini veſtræ latius innoteſcet, ſcripta & monumenta omnia quæ cum harum regionum incolis in vnum congeſſeram, varijs cum rebus amiſi.

¶ Finis præfationis.

FERDINANDI CORTESII DE NOVA MARIS OCEANI Hiſpania Narratio ſecunda.

PRIMA relatione, ſereniſſime ac inuictiſſime Imperator, ciuitates & villas, q̃ regali Maieſtatis veſtræ ſeruitio ſe obtulerant, quaſq; acquiſitas retinebam, expoſueram. Innuebam pręterea mihi relatum eſſe de quodam potenti domino, qui monte Zuma appellabatur, quem iſtius prouinciæ incolę ſecundum eorum computationem per nonaginta aut centum leucas ab ipſo maris littore & portu, ad quem applicueram abeſſe putabant. Diuino fretus auxilio, ac celſitudinis veſtræ nominis celebritate ad quæcunq; loca quæ inhabitaret penetrare conſtitueram. Et p̃terea recolo, me quo ad iſtius magni domini acquiſitionem ultra proprias vires obtuliſſe, fueram enim celſitudini veſtræ ingenue pollicitus, ꝙ illum aut captiuum haberem, aut interimerem, aut omnino ſuæ regali coronæ ſubijcerem. Et hac ſententia a ciuitate Cinpual (quã Hiſpalim appellari placuit) ſextadecima Auguſti profectus ſum quindecim leuis armaturæ equitibus, & peditibus quingentis melius ad bellum accinctis & aptioribus quos inuenire potui. Et præſidio ciuitatis veræ Crucis dimiſi pedites centum & quinquaginta & equites duos, qui fortilitium ſeu arcem ibi conſtruendam modis omnibus curarent, quæ pene iam confecta eſt, & reliq illam prouinciam Cinpual, & montana contermina dictæ ciuitati pacifica, qbus in locis arbitror eſſe ad quinquaginta milia hominum ad pugnam aptorum, & quinquaginta villas, ac caſtra Maieſtati veſtræ fidelia & ſyncere ſubiecta, quemadmodnm hactenus extitere & in p̃ſentiarum exiſtunt, quoniam ad meum aduentum ſubijciebãtur domino monte Zuma, & vt mihi retulerant, non diu fuere illi ſubditi. Et quamprimum maximæ, & regalis potentiæ Maieſtatis veſtrę fama ad illorum aures deuenit, ilico acclamarunt velle eſſe ſubditi Maieſtatis veſtræ, & amicitiam meam deſiderare. Rogantes inſuper, eos a prælibato domino monte Zuma defenderem, qui eos vi, & tyrannide ſubditos detinuerat, qui liberos ab eis accipiebat, vt illos dijs ſuis ſacrificaret. Sunt equidem fideles celſitudinis veſtræ ſubditi, eoſq; in fide permanſuros arbitror, vt a præfati domini tyrãnide liberentur, tum etiam quoniam a me hactenus bene tenti fuere, & maximis ſum eos proſecutus fauoribus. Et pro maiori munimine eorum, qui in ciuitate remanebant, aliquos ex primatibus cum qbuſdam alijs, qui mihi in itinere non parum profuere, mecum eduxi. Et quoniam, vt opinor, in prima relatione Maieſtati veſtræ ſignificaueram, aliquos, qui mecum transfretauerant fuiſſe alumnos, familiares, & amicos Didaci Velazquez, illi moleſte ferebant, ꝙ talia ad Maieſtatis veſtræ nomen, & incrementum forti animo & feliciter exequerer, & ex ipſis quidam voluere a me deficere, & ab ea patria recedere, et p̃cipue Hiſpani quatuor, quoꝝ nomina ſunt Iohãnes ſcutifer, Didacus Armeno, Condi-

ſaluus

ſaluus Dumbria naucleri, quos Pilotos nominant, & Alphonſus pennato, qui(vt ipi ſua ſponte profeſſi ſunt) conſtituerant paruam triremem abducere, quam Bergantinum appellant: in ipſo portu exiſtentem cum pane & carne ſuilla. Et interfecto nauclero cum eadem proficiſci ad inſulam Fernandinam: vt Didaco Velazquez ſignificarent me nauem ad Maieſtatem veſtram tranſmittere, & etiam admonere eum de omnibus quæ ea importarentur, & qna dicta nauis iter eſſet factura: vt dictus Didacus Velazquez naues in inſidijs collocaret, quo dictam nauem capere poſſet, quemadmodũ re ipſa poſtea executus eſt. Etenim quamprimum cognouit nauem meã tranſiuiſſe, iuſſit nauem (quã carauellam appellant) vt nauem meam apphenderet, ſubſequi: quod tamen exequi non potuit. Quoniam nimium nauis noſtra fuerat progreſſa. Confeſſi ſunt pterea alios eiuſdem eſſe ſententiæ, vt dictum Didacum Velazquez certiorem faceret de antedicta naui. Viſis confeſſionibus dictorum delinquentium, ſecundum iuſtitiam, & prout temporis neceſſitas, & Maieſtatis veſtræ ſeruitium poſtulabat, puniui: quia præter familiares alumnos & amicos Didaci Velazquez, alij quoq; prouinciam exire admodum deſiderabant, cum viderent dictam patriam tam latam & tot hominibus refertam, paucitatẽ Hiſpanorum conſiderantes, idem ſentiebant: ratus ſi ibi naues remanerent, illi qui deſiderio defectionis flagrarent, & qui patriam exire cuperẽt, facillime eiſdem exire poſſent, & ipſe pene ſolus remanerem. Et propterea ea quæ geſſeram in Dei Optimi Maximi, & Maieſtatis veſtræ ſeruitio in his partibus impediri poſſent. Simulaui naues eas ad nauigandum non fore idoneas, illaſq; in littus ſubducẽdas curaui. Quapropter ſpem oẽm abiecere migrandi ab illis locis. Et ego iter meum ſecurius peregi, & abſq; aliquo timore, quoniam poſtquam diſceſſiſſem a ciuitate, gens cuſtodiæ a me conſtituta nullo pacto mihi deeſſe poterat.

¶ Tranſactis decem diebus, poſtquam naues ſubduxeram: cũ exiſſem ciuitatem Veræ Crucis, & perueniſſem ad ciuitatem Cinpual, quæ abeſt a ciuitate Veræ Crucis per quatuor leucas, vt inde cœptum iter proſequerer (continet autem leuca quatuor milia ria italica) ſignificauerunt mihi habitatores ciuitatis Veræ Crucis, quatuor naues p ea littora vagari, & præfectum, quem in ciuitate Veræ crucis dimiſerã ad eas ſcapha tranſuectum, & ipſos eidem indicaſſe, qualiter erant naues Franciſci de Garay locumtenentis, & præfecti in inſula de Xamaycan, & veniebãt ad nouas detegendas prouintias. Et eundem meum pfectum eiſdem in nauibus commorantibus apperuiſſe, qualiter ego nomine Maieſtatis veſtræ habitandam ſuſceperam illam prouintiam, & ædificaueram ciuitatem diſtantem per vnam leucam ab eo loco vbi naues conſtiterant, & ꝙ eo ſecũ proficiſci poterant, meq; certiorem reddendum de eorum aduentu curaret, & ſi aliqbus indigerent, poſſent in ea releuari. Subiunxit idem præfectus, ꝙ eos ſcapha ſua in portũ anteiret, quem actu demonſtrauit. Et in nauibus exiſtentes reſponderũt, dictum portum vidiſſe, quoniã ante eundem progreſſi fuerãt, & ꝙ conſilium eius exequerẽtur. Cumq; ipſe præfectus ſcapha ad portum iter vertiſſet, naues eã non ſunt ſubſecutæ, nec demonſtratum portum petiere, & vlterius per ea littora vagabantur, & ꝙ ipſi incolæ, poſtea quam in portum non venerant, qualis eſſet eorum animus, penitus ignorabant, & ilico ad eam villam, vbi naues ancoras ieciſſe cognoueram, profecturus diſceſſi, quæ eſt ad tres leucas infra ciuitatem Veræ crucis, & cum nullus ex Hiſpanis pnominatis terram cepiſſet, vt eorum voluntatem, & intentionem exploratam haberem, per eadem littora progreſſus ſum. Iamq; per leucam aberam ab eiſdem nauibus, cum mihi tres ex pdictis nauibus ſocij obuij facti ſunt. Primus tãquam publicus notarius, & duo alij tanquam teſtes, vt ſui præfecti nomine mihi monitionem facerent, profecti fuerãt, quam in ſcriptis attulerant in qua continebatur, ꝙ ipſe me certiorem p eos faciebat, eum ad eam regionẽ primo aduentaſſe, & quod in ea habitare conſtituerat, propterea me commonefaciebat, vt inter me & eundem pfectum terminos ponerem, quoniam ipſe coloniam ſuam collocare volebat p quinq; leucas infra villam Nautel, q̃ abeſt per duodecim leucas a ciuitate, q̃ in pſentiarum Almeria nuncupatur. Quibus auditis reſponſum dedi, ꝙ eoꝝ pfectus pſonaliter ad me veniret, proficiſcereturq; ſuis nauibus ad portum Veræ Crucis,

Leuca qd.

A ij ibi col-

ibi colloqueremur, & eo tunc cognoſcerem quali eſſet intentione, & ſi forte naues ſuæ aut ipſius milites neceſſitate aliqua premerentur, modis omnibus eiſdem opem ferendam curarem, eo maxime poſtquam ſeruitijs Maieſtatis veſtræ innitebantur, & ego nil aliud mente & animo agitarem, niſi vt ſe offerret occaſio, quo celſitudini veſtrę poſſem rem gratam efficere quam eueniſſe putabam, ſi præfecto ſuo, & illius militibus in Maieſtatis veſtrę ſeruitijs exiſtētibus opem tuliſſem. Et illi mihi reſponſum dedere, quod nullo pacto eorum præfectus, aut aliquis comitum terram attingere volebat, aut eo vbi eſſem conuenire. Ipſe dubitans eoſdem damna aliqua, poſteaquam ad me venire recuſabant loco, vbi conſtiterāt intuliſſe, ſecuta nocte ſecreto me collocaui ad littus maris contra locum vbi naues ancoras iecerant, ibiq; delitui vſq; ad horam duodecimam diei ſubſequentis, animo voluens præfectum, aut aliquem ex naucleris terram capturum, vt ab eis ſciſcitari poſſem, quid nam agerent, quas regiones peragraſſent (& ſi quid damni locis intuliſſent) certiorem Maieſtatem veſtram facere poſſem. Nunquam tamē ipſe, aut comitum aliquis deſcendit, & poſteaquam nullus deſcendebat, mandaui tribus illis, qui ad me cum monitione antedicta aduenerant, vt ornamenta ſua exuerent, illiſq; tres ex meis commilitonibus induendos curaui, qui propere ad proximum littus profecti exiſtentibus in nauibus acclamarunt, quibus viſis ilico ſcapha duodecim q in nauibus erat, viri baliſtis & pixidibus fulciti. (Sunt autem pixides paruæ manuales bombardæ, quas vulgus ſcopetos vocat) littori applicuere. Hiſpani vero, qui ad eos acclamauerant, a littore ſeceſſere, & non aliter quam ſi vmbra indigerent ad dumeta ibi proxima ex induſtria profecti ſunt, & hoc pacto e ſcapha quatuor proſiliere, duo baliſtis, & reliqui pixidibus armati, qui circumſepti a commilitonibus, quos in littore in inſidijs collocaueram capti omnes fuerunt. Vnus ex captiuis nauclerus præfectum, quem præpoſueram ciuitati Veræ Crucis, interemiſſet adiecto pixidi ſuo igni, niſi ignis fomento defuiſſet, qui in ſcapha remanſerant ad naues retroceſſere, quæ antequam ſcapha ad eas aduentaſſet, iam ventis vela dederant antequam ab illis qui in ſcapha erant, aliquid cognoſcerent, ab eiſdem quatuor qui captiui apud me remanſerunt. intellexi, qualiter peruenerāt ad fluuium quendam infra ꝑ triginta leucas infra Almeriam, & incolæ placide, & libenti animo eos ſuſceperant, & duce pecunia omnia neceſſaria eiſdem fuerant elargiti, & viderant aliquid auri, quod incolæ ad eos attulere in modica tamen quantitate, nam tantum aliarum rerum permutatione ad tria pondera auri receperant & ad littus non peruenerant, ſed penes conſpexerant quaſdam colonias in ripa fluminis conſtitutas, erant enim tam prope, vt facillime e nauibus conſpici poſſent. Nullum ibi lapideum extat ædificiū, ſed domus omnes ex palea & limo habent alta manu fabricata, quæ omnia poſtea clarius et latius accepi ab illo magno domino Monte Zuma, et quibuſdā alijs, quos ipſe ſecum retinebat ex dicta patria, & ab Indo, qui vehebatur eiſdem nauibus, dicti fluminis accola, quem etiam ipſe captiuum detinueram, et eundem indum cum nuncijs dicti domini magni Monte Zuma ad dominum illius fluminis, qui Panuco nuncupatur, deſtinaui vt eum alloquerentur, et ad ſeruitium et deuotionem Maieſtatis veſtræ allicerent. Et ipſe Panuco oratorem ad me deſtinauit vnum ex ſuis proceribus. et (prout dicunt) dominum vnius coloniæ, qui me ſuo nomine donauit veſtibus quibuſdam emblematibus et pennis varijs. Nunciauitq; præterea illum cum vniuerſa ipſius patria admodum deſiderare ſubeſſe veſtræ Maieſtati, et meam cupere amicitiam, ego quoq; bona quę ex Hiſpanijs attuleram, eidem ſum impartitus, ex quibus plurimū voluptatis accepit, et adeo quod quando naues Franciſci de Garai, quarum ſuperius memini, reuerſæ ſunt ad illa loca, mihi ilico nunciandum curauit, dictas naues a prælibato flumine qnq; dierum ſpacio abeſſe, et quod eidem indicarem an illi, qui vehebantur illis nauibus, eſſent a mea patria, quoniam ipſe omnia neceſſaria impartiretur, et nauibus iam fœminas quaſdam, et gallinas importari fecerat.

Munera Corteſio miſſa.

¶Per prouinciam Cinpual tribus continuis diebus progreſſus ſum sereniſſime ac potentiſſime domine, omnibus in locis bene acceptus. Quarta vero luce prouinciam aliam ingreſſus fui Sienchimalen nuncupatam, in qua eſt oppidum munitiſſimum tuto,

et arduo

& arduo loco ſitum, eſt enim ad latus aſperrimi Montis, & ad illud ingreſſus non patet
niſi per locum in graduum ſimilitudinem: quem ſoli pedites & ipſi difficillime, ſi incolæ
locum tueri velint, tranſire poſſunt. In planicie ſunt plurimæ villæ, & pagi vſq; ad quin-
gentas, trecentas, ducentas, & centum habitationes, & loca hæc ſubſunt domino Monte
Zuma. Illi me grato exceperunt animo, & neceſſaria ad proſequendum cœptũ iter con
tribuere: indicaruntq; eos optime ſcire, ꝙ ad eorum dominum Monte Zuma inuiſen-
dum proficiſcebamur, & pro comperto haberem illum ſyncere mihi amicum, ipſumque
eiſdem mandaſſe, vt me quam gratiſſime reciperent: ego autem eiſdem de omnibus no
bis conceſſis ſatisfeci, gratiasq; immortales egi de eorum grato in nos animo, & impen
ſis officijs. Expoſui præterea eiſdem, ꝙ ad aures Maieſtatis veſtræ illius fama peruene
rat, & propterea Maieſtas veſtra mihi ſerioſe iniũxerat, vt illum Maieſtatis veſtræ no
mine inuiſerem: illucq; illius videndi gratia tantum proficiſcebar, & ſic montis cacumẽ
tranſgreſſus ſum, quod eſt in fine iſtius prouinciæ: & illud vocamus cacumen dei nomi-
nis, illud enim primo in iſtis partibus tranſiuimus quod eſt tam arduum & excelſum vt
par ſibi in Hiſpanijs, quo ad difficultatem tranſeundi, inueniri poſſe minime cogitem,
illud tamen tuto tranſiui, & in ipſius cacuminis deſcenſu ſunt aliæ villæ caſtro cuidam,
quod Teyxnacan appellatur ſubiectæ, quarum incolæ nos quoq; benigne excepe non
minus, quam illi ex Sienchimalen, declararũtq; bonum domini ſui Monte Zuma in nos
animum, & alia eadem multa, quæ nobis alij ſuperius aperuerant, ipẽ pariformiter om-
nibus integre ſatisfeci.

¶ Et inde digreſſus trium dierum ſpacio loca ſine domibus, & inculta emẽſi fuimus,
& propter ſterilitatem defectum aquarum & intenſa frigora, deus cordium ſcrutator
teſtis eſt, quæ, quanta, & qualia, & præſertim ſiti, fameq; perpeſſi fuerimus, & ꝑcipue
ex maximo grandinis, & aquarum turbine, qui in illa inhabitata regione nos intercepit,
quo vrgente ratus ſum multos ex noſtris frigore perituros. Mortui tamen ſunt plures
indi, quos nobiſcũ ex inſula Fernandina duxeramus pannis, & veſtibus obſiti, poſt eos
in ſolitudine peractos dies aliud excelſum montis cacumen, non adeo tamen arduum, vt
primum extiterat, pertranſiuimus, in cuius vertice turris modicę magnitudinis erat pe
ne columnis lapideis ſimilis, quibus apud nos in triuijs, & locis alijs ſacroſanctæ imagi-
nes venerandæ imponuntur, in qua deos ſuos collocarant. Circundabant turrim ꝑdictã
plurima inciſa ligna in ſtrue congeſta, & forte vltra mille currus, & ab euentu appellauĩ
mus lignorum verticem. In deſcenſu autem ipſius verticis eſt vallis multum habitata in
ter duos aſperrimos montes conſtituta, & prout conijcere potuimus, habitatores ſatis
pauperes erant: & per duas leucas per loca ſemper habitata progreſſus deueni in planio
rem regionem: in qua nobis viſum eſt dominum illius prouinciæ reſidere debere, ibi e-
nim melius ædificatæ domus exiſtebãt, quam aliquo in loco vbi fueramus, omnes erant
ex quadratis lapidibus & nouiter conſtructæ, illis enim decoræ multæ magnæ, & ſum-
ptuoſæ aulæ & optime fabrefactæ, beneq; ordinatæ inerant habitationes. Vallis hæc, &
coloniæ nominantur Cartaney, earum dominus & habitatores læto vultu me recepere,
& commode ſunt hoſpitati. Poſteaquam illum allocutus ſum veſtræ Maieſtatis nomine
& ei mei aduentus ad has regiones cauſas expoſui, ab eo petij an ſubeſſet domino Mon
te Zuma, aut ſi alterius cuiuslibet factionis exiſteret. Illi maximam attulit admirationẽ
perſcrutatio mea, & reſpondendo dixit. Quis non eſt ſubditus, & ſubiectus domino
Monte Zuma, innuens ꝙ fere vniuerſo terrarum orbi dominaretur. Tunc eidem vires
potentiam, & etiam in varias gẽtes & nationes ampla Maieſtatis veſtræ imperia abun
de recenſui, & plurimos potentiores dominos Monte Zuma, Celſitudinis veſtræ im-
perio parere, quod ſibi gratum fuit auditu, & ſimiliter Dominum Monte Zuma, & re-
liquos incolas illarum prouintiarum facere oportere, eumque ilico, vt ſe in vaſallum
veſtræ Maieſtatis ſubderet requiſiui, addendo, quod ſi ſe in veſtræ Celſitudinis vaſal-
lum ſubderet, eſſet inde plurimum fauoris, & honoris conſecuturus. Et vt Maieſtas ve

Frigore homies alĩ qui moriuntur.

naretur illum benigne ſuſcipere, petij in ſignum ſubiectionis ab eo aliquid auri Celſitudini veſtræ tranſmittendum. Et replicauit ſe quidem aurum tenere, aliquid tamen ex eo ſe mihi daturum negauit, ſi dominus ſuus Monte Zuma eidem non commiſiſſet, & ſi ipſe Dominus eidem mandaret corpus proprium, aurum, & quicquid poſſidebat, impendere paratus exiſtebat, & ne illum exacerbarem, & ne ab incœpto, & inita ſententia deſiſtere cogerer, melius quam fieri potuit omnia diſſimulaui, & ipſi reſponſum dedi, me ſperare dominum Monte Zuma propediem eidem mandaturum, ꝙ aurum & alia quæ obtinebat, & commode dare poſſet nobis impartiri deberet. Huc mei videndi cauſa venere & duo alij proceres, qui eadem in valle dominia ſua obtinebant, alter per quatuor leucas in deſcenſu, alter vero per duas in aſcenſu eiuſdem vallis, obtulere torques quoſdam aureos modici tamen valoris, & momenti, & octo ſeruos, ibi fuimus ſpacio quinq; dierum. Illis contentis relictis peruenimus ad reſidentiam vnius ex Dominis ſuperius nomiatis per duas leucas in aſcenſu vallis Yztalmaſtitan, eius dominium & colonia continuabatur aſſiduis coniunctis, & adhærentibus domibus & ædificijs per quatuor leucas in ripa cuiuſdā fluminis, quod ea valle præterlabitur. In proximo colle reſidet Dominus in optima & tuta arce, cui ſimilem non eſſet inuenire in media parte Hiſpaniarum. Arx eſt muris validis circumdata antemuralibus, & foſſis profundiſſimis, & in collis vertice eſt colonia habitationum ad qnquies mille, domus apte conſtructæ, aliquantulum ibi homines ditiores, quam inferius cernebantur, hic bene fuimus & ipſe loci dominus ſe domini Monte Zuma vaſallum profeſſus eſt, hic dies tres conſumpſi, partim vt milites reficerem a laboribus, quos in trāſeunda inhabitata ſupradicta prouincia perpeſſi fuerant, partim vt expectarem quatuor ex incolis e Cinpual, q mecum proficiſcebantur, & eos nuncios iam miſeram ex Catamian ad eam magnam regionem, quam Taſcaltecal appellant, quam non multum abeſſe affirmabant, quod etiam poſtea apparuit, & ſignificarunt mihi, quod incolæ dictæ regionis erant maxima ſecum iuncti amicitia, & acerrimi hoſtes domino Monte Zuma, & omnis illa regio erat contermina regioni domini Monte Zuma, & aſſidue duæ illæ prouintiæ bella inter ſe nutriebant & putabant, quod ipſi maxime lætarentur meo aduentu, & omnem poſſibilem fauorem mihi eſſe præſtituros, ſi dominus Monte Zuma aliquid vellet contra me aut machinari, aut obſtare. Illis tamen diebus, quibus fuimus in ṗlibata valle qui fuerunt octo, nunquam dicti nuncij rediere, quæſiui tunc ab illis primatibus e Cinpual, qui aderant, cur dicti nuncij non redijſſent. Illi reſponderunt, quod forte regio multū aberat, & tam breui tempore reuerti non poterant. Ipſe proſpiciens illorum aduentum differri, & incolas e Cinpual mihi omnimodam & tutam dictæ prouinciæ amicitiam proponere, illuc profecturus diſceſſi, & in ipſius vallis egreſſu, murus ſectis lapidibꝰ fabricatus exiſtebat, in altitudinem hominis cum dimidio, qui incipiebat ab vno montium, & ad alium protendebatur, & erat latitudinis viginti pedum, in cuius muri ſummitate gradum conſtituerant ad pedem cum dimidio, in quo dimicantes & lapides eijcientes conſiſtere poſſent, & illius ingreſſus non erat amplior decē paſſuum ſpacio, & hoc ingreſſu murus duplicabatur ad formam antemuralis, & ingreſſus non rectus, ſed in obliquum ductus, a quibus ſciſcitatus ſum, in quem vſum murus ille ibi foret conſtitutus, retulere ea de cauſa fabricatum, quoniam in confinibus illius prouinciæ Taſcaltecal conſtituti erant, quæ Domino Monte Zuma aduerſabatur, & illi hoſtes eſſe conſueuerant, & incolæ eiuſdem vallis aſſidue illis bellum inferebant, & me hortati ſunt, poſtquam ad videndū Monte Zuma eorum dominum proficiſcebar, nullo pacto inimicorum ſuorum regionem attingerem, quoniam peſſimi exiſtebant, & forte aliquid mali, & incommodi mihi, & meis inferre poſſent, & illi me ſemper per regionem domini Monte zuma deducendum curarent, & in ea ſemper optime reciperer, & commode hoſpitarentur. Illi vero e Cinpual, quod nullo pacto eorum conſilijs parerem admonuere, ſed per regionem Taſcaltecal proſequi deberem, quoniam quicquid illi mihi ſuggeſſerant, eo animo factitabant, vt ab

illius prouinciæ amicitia ſegregarer, omneſque illi e Monte zuma erant iniqui, & pro-
ditores, & ſi eorum verbis fidem adhiberem, eo me deducerent, vnde poſtea exire non
poſſem. Et quoniam ego plus fidei adhibebam hominibus e Cinpual, quam e Monte
zuma, eorum conſilio adhæſi ſecutus incœptum iter per territorium Taſcaltecal. Com
militones meos maiori cura & induſtria, quibus fieri potuit conducebam. Et forte for-
tuna ſeptem comitatus equitibus antecedebã quaſi mediæ leucæ ſpacio, illud animo vol
uens quod mihi poſtea occurrit, vt regionem perluſtrarem, quod ſi quid eueniret mihi
tempus ad colligendos, & ad pugnam ordinandos milites ſuppeditaretur. Poſtquam
fueram per leucas quatuor progreſſus, in cuiuſdam parui collis aſcenſu duo ex meis eq-
tibus conſpexere Indos aliquos venientes pinnas capitibus ſuis gerentes (quibus maxi-
me in bello ad ornatum vtuntur) enſibus & breuibus parmis fulcitos, qui quamprimum
equites viderunt, dederunt terga fugæ, tunc temporis ad eos aduolaui, eoſque reuocan
dos commiſi, et quod minime timerent ſignificaui, eo pacto ad eos profecti fuimus, erãt
numero quindecim, qui ſe ilico conſtipauere, vt nobiſcum certarent et vociferare cœpe
runt innuentes, quod illi qui in valle quadam latebant eiſdem ſubuenirent, et adeo no-
biſcum viriliter decertauere, quod duos equos perimerunt et tres vulnerarunt, et duos
equites. Iſto interim prodiere ad quinq; milia hominum, et hoc inſtanti aduenerãt octo
ex meis equitibus, prælium iniuimns, et aliquando eos retrocedere coegimus, donec ad
uentarent Hiſpani, quibus nunciatum miſeram equitem ex meis vt properarent, & in
eo certamine aliquid damni illis intulimus, quoniam ipſorum interfecimus ad ſexagin-
ta ſine aliqua noſtri iactura, aut incommodo, quamuis viriliter & audacter pugnarẽt, ta-
men cum eſſemus equites poteramus in eos irruere, & tuto retrocedere, audito noſtro
rum aduentu abiere, erant enim pauci numero. Poſt eorum diſceſſum venerunt ad nos
nuncij, qui ſe miſſos a Dominis illarum prouintiarum aſſerebãt, & cum illis duo ex nun-
cijs, quos iam commemoraui ad prouinciam Taſcaltecal deſtinaſſe, aſſeuerantes, quod
Domini prouintiarum eorum quæ ſucceſſerant, erant penitus inſontes: quoniam erant
communitates, & illud ſine illorum conſilio perpetrauerant, & maxime contriſtabantur
offerentes ſe ad equos occiſos perſoluendum, & mei amicitiam admodum cupiebant, &
ad eos abſq; metu fraudis proficiſcerer, quoniam læto & grato animo me ſuſciperent,
Reſpondi, ꝙ illis gratias maximas agebam, volebamq; eorum morem gerere voluntati:
ea nocte mihi & socijs neceſſe fuit in campis degere per leucæ ſpacium, vbi ea euene-
rant apud torrentem quendam, tum quoniam tarda erat hora, tum quoniam milites iti
neris labore premebantur, ibi diſpoſitis vigilibus & excubijs tam equitum, quam pedi-
tum, donec illuceſceret conſtitimus, & inde agmine compoſito (ante & retro, q agmen
tutarentur collocatis militibus, & præeuntibus præcurſoribus) diſceſſi, & orto iam ſole
cũ ad paruũ oppidulum perueniſſem, alij ſupradicti duo nuncij ex Taſcaltecal mihi flen-
tes obuij facti ſunt, & indicarunt gentes illas vt eos interimerent, illis vincula inieciſſe,
& ea nocte furtim aufugerãt, non per binos lapidis iactus apparuit multitudo Indorum
optime armatorum, & elato clamore præliari nobiſcum cœpere, ſagittas & iacula in nos
proijciendo: ego adhibitis interpretibus quos mecum adducebam, aſſiſtente notario eos
monere cœpi, me ſecum pacem deſiderare: quanto plus monebam, tanto plus armata
manu contra nos inſtabant: & viſo quod monitiones non proderant, cœpimus nos de-
fendere, & eoſdem offendere, quantum vires ſuggerebant: & ſic certando, nos deueni-
mus intra forte centum millia armatorum bellatorum, qui nos vndiq; circundederant.
Certauimus acriter ea die vſq; ad horam ante ſolis occaſum, quia eo tunc hoſtes ſe rece
pere, & ſex bombardis, ſex pixidibus, quadraginta baliſtis, tredecim equitibus, qui ſu-
pererant, & ſupranominatis peditibus multum hoſtibus damni, & terroris inieci abſ-
que meorum iactura, & detrimento præter laborem pugnandi, ſitim, & famem. Et ve
re apparet, ea die DEVM OPTIMVM MAXIMVM pro
nobis contra hoſtes noſtros pugnaſſe: cum in tanta hominum multitudine tam arden-
ti animo, & dexteritate ad bellum concitata, & tot generibus armorum fulcita il-

læſi permanſerimus, & liberi. Ea nocte caſtra poſui ad quandam paruam turrim in proximi collis vertice conſtitutam, quæ Dijs ſuis erat dicata. Die illuceſcente (quoniam ipſe eis bellum inferebam) tormenta cum ducentis viris in caſtris reliqui, & tredecim equitibus, et Hiſpanis centum vna cum quadringentis Indis, quos e prouincia Cinpual eduxeram ad eorum damna profectus ſum. Antequam hoſtes ſui colligendi copiam haberent, ſex pagos igne conſumpſi vſque ad centum habitationes pro quolibet continentes, & captis forte trecentis vtriuſque ſexus perſonis meos ſoſpites in caſtra reduxi, quãuis vſque ad ea nobiſcum certando inſecuti fuerint. Poſtero autem die ſummo mane forte centum, & quinquaginta milia hominum caſtra noſtra adorti ſunt, & tanta erat hoſtium multitudo, vt illis loca omnia operirentur, & tam audacter et ſtrenue adoriebãtur caſtra, vt illorum aliqui eadem ingreſſi fuerint, et in eis cum Hiſpanis congrediebãtur. In eos irruimus, et ita Deo Optimo Maximo opem ferente effecimus, et quatuor horarum ſpacio caſtra noſtra ita munita reddidimus, vt nobis in eis conſiſtentibus nullo pacto damnum inferre poſſent, quamuis ſæpius in nos irruerint, et ſic nos pugnantes in noctem fere detinuere, qua appropinquante retroceſſere. Secundo die poſtquam ad turrim caſtrametatus fueram, ante lucem magno omnium ſilentio, adeo quod nullus hoſtium reſciuerit cum equitibus, centũ peditibus, et Indis amicis meis caſtris egreſſus ſum et diſcurrens ad decem colonias igne conſumpſi, quarum vna aſcẽdebat ad ter mille domos, et cum habitatoribus illius coloniæ tunc nobis pugnandum fuit, quoniam ꝑter eos, nullus nobis erat moleſtus, cum reliqui abeſſent: et quia Sanctæ Crucis inſignia præcedebant, et pro catholica fide, et pro Celſitudinis veſtræ regali ſeruitio pugnauimus, omnipotens t[illegible]t vires feliciter ſubminiſtrauit, quod abſque noſtro incommodo ex eis multos neci dedimus, et ante meridiem maxima hoſtium multitudine vndiq; affluente adepta iam victoria in caſtra nos receperamus. Tertia autem luce legati ab eiſdem prouintiarum dominis ad nos conuenere, aſſerentes velle Maieſtati veſtræ ſubijci, & mihi eſſe amici, rogantes inſuper, vt illorum commiſſis erroribus indulgerem, cibariaq; & alia ex plumis, quibus illi vtuntur, & pennis fabrefacta, quæ apud eos maximi æſtimantur, nobis attulere, illis reſponſum benignum reddidi commemorans eos minus belle feciſſe, tamen eos in amicos ſuſcipiebam, indulgebamq; omnibus, quæ contra me perpetrauerant. Quarto die in caſtra noſtra introiuere quinquaginta Indi, & prout elicere potui inter incolas omnes maximæ autoritatis, qui afferendorum cibariorum gratia aduentaſſe ſimulabant, circumſpiciebantq; curioſe noſtrorum caſtrorum ingreſſum, egreſſumq; & caſulas quaſdam quibus inhabitabamus. Illi vero e Cempual me ſecreto monuerunt, vt animaduerterem, quoniam illi erant animo iniquo, & nulla alia de cauſa in caſtra noſtra peruenerant, niſi exploratum, quibus modis nobis maxime obeſſe poſſent, & pro comperto haberem eos nulla de alia cauſa eo aduentaſſe. Ego vnum ex ipſis ſecreto capiendum curaui, & adeo ſecreto, quod nullus ſociorum præſenſit, & adhibitis interpretibus illi timorem inieci, vt de his quæ ab eodem peterem vera referret, qui mihi faſſus eſt, quod Sintegal prouintiæ illius ſupremus dux, & præfectus maximis hominum copijs poſt collem contra caſtra noſtra latebat, vt futura nocte nos incautos adoriretur, aſſerebat enim quod iam tribus diebus nobiſcum periculum certando fecerat, nil tamen proficere potuerat, & admodum optabat nobiſcum noctu congredi, ne equites noſtri tormenta & enſes commilitonibus ſuis terrorem inferrent, & ipſos caſtra noſtra exploratum deſtinauerat, et loca per quæ ad nos facilis eſſet ingreſſus, et quo pacto eas caſulas comburere poſſent. Et ilico alium capiendum curaui ex eiſdem quinquaginta, et eadem quæ a primo audiueram ſecũdus quoq; narrauit et eiſdem verbis, et poſtquam illi duo erãt conformes, alios quinq; et poſtremo reliquos omnes quinquaginta capiendos commiſi, et eiſdem manus amputandas curaui, eoſq; vt Domino ſuo ſignificarent, dimiſi, ꝙ die noctuq; et quandocunq; ad nos proficiſceretur, experiretur, quales eſſemus futuri. Tutiora caſtra noſtra reddidimus, et milites in locis neceſſarijs collocaui, et hac ſententia fuimus, donec nox ſuperueniret; qua ſecuta hoſtes iam binis val-

libus

libus, ad quas ſe ſecreto peruenturos putabant, vt nos circundarent & propius accede-
rent, vt illud quod animo propoſuerant, executioni mandarẽt, collem deſcendere cœpe
runt. Cum iam ad omnia accinctus & paratus exiſterem, mihi viſum eſt, ſi eos caſtris no
ſtris appropinquare permitterem, aliq̃d incommodi nobis facillime euenire poſſet, quo-
niam nocte non cernentes milites, qui mecum eſſent, depoſito timore in nos irruerent,
& etiam, quia noſtri milites Hiſpani plus timoris haberent eos non videndo, & p̄terea
timui, ne modo aliquo caſulis noſtris ignẽ inijcerẽt, quod ſi eueniſſet, tanto incommodo
nobis fuiſſet, ꝙ nullus noſtrum euadere valuiſſet, conſtitui equitibus vt eos deterrerẽ,
turbaremqꝫ, in hoſtes impetum facere, quod ex ſententia ſucceſſit. Nam quam primum
nos contra eos equitibus ſine timore aut clamore audacter irruentes audiuere, depoſi-
tis armis per montes ſeſe deiecere, & tanta multitudo ſe deijcientium fuit, vt illis plena
eſſent omnia circumuicina loca, dimiſerunt etiam cibaria, quę ſecum attulerant, quibus
vti volebãt, ſi nocte ea nos non debellaſſent, aut penitus eradicaſſent, & eo pacto tuti re
manſimus. His confectis aliquot diebus caſtris nos continuimus, & ea egreſſi non ſumꝰ
niſi circum circa, vt quorundam Indoꝝ ingreſſum tueremur, qui nobis p̄lia leuia maxi
mis clamoribus inferebant, & aliquamdiu fuimus in caſtris non ſine mœrore. Poſtea ve
ro vna noctium acceptis centum peditibus, eq̃ſtribus omnibus, & Indis mihi amicis poſt
cuſtodiam primæ vigiliæ caſtris exiui, & poſtquam aberam per ſpacium vnius leucæ a
noſtris caſtris, quinqꝫ equites cum equabus, quibus inſidebant, corruere, quæ nullo pa-
cto vlterius progredi potuerunt, & eos in caſtra remiſi cohortantibus ſocijs, vt ipſe cum
eiſdem reuerti deberem, quia illud malo omini aſcribebant, ego vero animo voluens de
um præeſſe naturæ, iter incœptum proſecutus ſum, & antequã illuceſceret, inuaſi duas
colonias, in quibus multos interemi, eas tamen igne concremari non ſum paſſus, ne viſo
incendio me adeſſe reliquæ coloniæ, quæ proximæ erant præſagirẽt. Et poſtquam dies
aduenerat aliam coloniam adortus ſum adeo latam, ꝙ vt ex inueſtigatione poſtea ꝑ me
diligenter facta cognitum eſt, in ea erant viginti milia domorũ, illi incauti & ad talia im-
parati, inermes exibant domibus, & fœminæ pueris mixtæ nudæ paſſim per vicos cer-
nebantur, quibus damnum inferre cœperam videntes, ꝙ nullo pacto obſiſtere poterãt,
aliqui ex primatibus dictæ coloniæ ad me ſupplices venere, rogãtes vt vlterius eiſdem
damna inferri non paterer, quia volebant Maieſtati veſtræ ſubijci, & eſſe mei amici, &
ꝙ optime conſiderabãt eos ſui damni fuiſſe autores, quoniam verbis meis fidem non ad
hibuiſſent. Sed poſthac optime cognoſcerem, eos p̄ceptis meis obtemperatum iri, & eſ
ſent fideles, & vere Maieſtatis veſtræ ſubditi, & depoſitis armis ad quatuor milia homi
num mihi præſto fuere, & optima ad quendam fontem cibaria nobis attulere, & ſic eis
pacificis relictis in caſtra ſum reuerſus. In caſtris exiſtentes maximo timore ꝑculſos of-
fendi, ſuſpicantes aliquid mali nobis eueniſſe, propter dictoꝝ equitum lapſum, ꝗ in ca-
ſtra cum equabus ſuis redierant, ꝗ audita victoria, quam Dei clementia nobis conceſſe-
rat, & quod noſtræ amicitiæ fuerant coniunctæ colonię, maximo gaudio repleti ſunt. Et
ſciat Maieſtas veſtra, quod nullus noſtrum erat, qui non maxime ſibi timeret, cum tan-
tum in eorum prouinciam penetraſſe nos videremus, & in tanta & tali hominum multi
tudine, & ſine aliqua ſpe ſubſidij, & adeo vt proprijs auribus audiuerim, & dicebant in
ſuis colloquijs, & publice Petrus Carbonero, quod ego eos illuc deduxeram, vnde nun
quam exirent, & plus dum colloquerentur milites in caſula quadã, nec me cernerẽt, au
ſi ſunt dicere, ꝙ ſi paꝝ prudens exiſterem, & eos vnde exire non poſſent, collocare vel-
lem, illuc ſubſequi non deberẽt, ſed ad naues reuerti, & ſi ſecum ire vellem, poſſem, ſin
minus, me ibi deſererent, & pluries, vt huic illoꝝ opinioni acquieſcerem inſtitere. Ego
eos iubebam bono eſſe animo, & ꝙ recordarentur ſe veſtræ Maieſtatis ſubditos, & ꝙ Corteſii ad
nunquã Hiſpani alibi animis defecerant, & eramus in ea felicitate, vt acquirere poſſe- ſocios ora
mus Ma. V. maiora regna & imperia, quam in vniuerſo terraꝝ orbe comperiantur, & tio.
quod tales nos p̄ſtare opteret, quales decet optimos, & Chriſticolas contra infideles pu
gnãtes, & quod in alio ſeculo ſummã felicitatẽ acq̃reremus, & in hoc maiori potiremur
honore & gloria, quam aliqua vnquã natio fuerit hactenus conſecuta, conſiderarentqꝫ

Deum

Deum Opt. Max. cui nil impoſſibile nobis adeſſe, quod luce clarius conſiderare pote-
rant ex victorijs, quas eius auxilio obtinuerãt, quibus tot hoſtium periere, & ex noſtris
nullus penitus. Dixi præterea multa in hanc ſententiam, & certe regali Maieſtatis ve-
ſtræ fauore animis maxime reſipiſcere cœperunt, eoſdem in meam ſententiam traxi, mi
hicq; obedientes reddidi, & ad finem inceptis noſtris imponendum paratos diſpoſui. Po
ſtera vero die hora decima ad me profectus eſt Sicutengal totius illius prouintiæ dux,
et p̄fectus, cum quinquaginta ex primatibus eoꝝ & Magiſcacin, quę primaria dignitas
eſt totius illius prouinciæ, & alioꝝ plurimoꝝ principum & dominoꝝ in ea nomine dep̄
cati ſunt, vt eos in celſitudinis veſtræ regale ſeruitium reciperem, & meam amicitiam,
ſuiſq; præteritis erroribus parcerem, quoniam illi nullam noſtri notitiam, aut conſuetu
dinem prius habuerant, nec q̄ eſſemus cognouerant, modis tamen omnibus tam die quã
noctu periculum fecerant ne alicui ſubijcerentur, nullo enim vnquã tempore dicta pro
uintia alicui inſeruiuerat, nec alium externum habuerat, aut habebat in dominum, ſed
ab hominum memoria ſemꝑ liberi vixerant, & ſemper ſe defenderant ab illo potẽti do
mino Muteezuma & illi⁹ patre & auo, & quamuis illa prouincia tota eſſet illi ſubiecta,
eoſdem tamen ſubiectos nunquam facere poterat, quamuis vndiq; circumdarentur, &
nullum a patria exitum obtinerent, & nullum ſalis vſum habebãt, quia in ſua prouincia
non conficiebatur, nec ꝑmittebant extra prouinciam eos emptum proficiſci, nec vteban
tur veſtibus bombicinis, eo namq; loci non naſcitur ob intẽſa frigora & alijs plurimis re
bus ad vſum humanum neceſſarijs carebant, quia vndiq; claudebantur, quæ omnia placi
de & ex animo patiebantur, ne alicui ſubijcerentur, & idem mecum agere omnibus vi-
ribus fuerant experti, & aperte videbant, ꝙ omuia quæ experti erant, nec illorum vires
eiſdem prodeſſe potuerant, & malebant veſtræ Maieſtati ſubijci, quam crudeliter truci
dari, & domos ſuas deſtrui, vaſtariq; & coniuges liberoſq; abduci. Ego reſpondi, ꝙ ipſi
cognoſcere poterant, ipſoſmet eoꝝ damnis fomenta præſtitiſſe, & ad eoꝝ prouinciam
veluti amicam, propitiam, & fauorabilem venire cogitabam. Quemadmodũ illi e Cem
poal multoties retulere eos eſſe, & eſſe deſiderare, & propterea præmiſeram nuncios
meos, vt eos de meo aduentu certiores facerent, & amicum meum animũ in eos demon
ſtrarent, quemadmodum ex illis e Cempoal gratum eſſe perceperam, me ſine aliqua re
ſponſione, & ſine metu procedẽtem fuiſſent aggreſſi, & duos ex equis interemiſſent, &
alios vulneraſſent, & poſtquã mecum pugnauerant legatos ſuos ad me deſtinauerãt, ge
ſta illa omnia illis inſcijs non ſui voluntate, aut conſilio proceſſiſſe aſſeuerãtes, & ꝙ com
munitates q̄dam illis inconſultis motæ fuerant, & illi eas iam redarguerant, & meã ami
citiam deſiderabant, & ip̄e crediderã ea ex vero animo profecta, reſponderam ꝑ eos pro
poſita mihi cordi eſſe, & libere ſeq̄nti die tanquã ad amicos hoſpitatũ veni apud eoſdẽ
& qualiter tota ſequẽti die me in itinere quoq; oppugnauerant, donec nox ſupueniſſet,
aliaq; omnia ꝑ eoſdem contra me geſta & ꝑpetrata, recenſebam. Quæ ne Ma. veſtræ ſa
cras aures obtundam, p̄termitto, et concluſiue, illi remanſere ſubditi Maieſt. veſtræ, et
ſe et bona eoꝝ eidem Maieſt. veſtræ obtulere: et tales hactenus inueni, et in futuꝝ me
inuentuꝝ ſpero, prout in progreſſu latius Maieſt. veſtræ patebit. Ea turri et caſtris eiſ-
dem me continui diebus ſex, cum adhuc illis non confiderem, nec recedere volui, quam
uis pluries ipſi enixis p̄cibus efflagitaſſent, vt accederem ad quandã magnam ciuitatem
vbi vniuerſi illius prouincię proceres et domini reſidebant, donec omnes illi domini ad
caſtra me rogatum venerint, vt ciuitatem ingrederer, et melius neceſſaria in ciuitate,
quam in caſtris ſuppeditarent. Et moleſte ferre dicebant poſtquam eorum eram amicus
tam malum fuiſſem ſortitus hoſpitium. Ideo eorum precibus victus, ciuitatem ſum in-
greſſus, quæ leucis ſex aberat a dictis caſtris, & turri, quibus conſederam, quæ ciuitas
eſt adeo ampla, & admirabilis, quod quamuis plurima, quæ recenſere poſſem præter-
mittam, tamen illud adhuc incredibile videatur, quoniam eam arbitror eſſe ambitu la-
Taſcaltecal. tiorem GRANATENSI ciuitate munitioremq;, et tam conſpicuis, et forte opulen-
tioribus ædificijs, et maiori populo, quam erat GRANATA, eo tempꝫ, quo a noſtris
e maurorum faucibus erepta eſt, et multo abundantior rebus patrijs, vt pane, auibus,

piſcibus,

piſcibus, tam ex fluminibus quã lacubus, & his quæ in venationibus capiuntur, rebuſq; alijs, quibus pro ipſoꝝ victu fruuntur optimis. Hac in ciuitate eſt forum, in quo quotidie cernuntur vltra triginta milia hominum ementium & vendentium, vltra alia plurima parua fora, quæ in ciuitate reperiuntur. Hoc in foro habentur omnia indumentoꝝ genera venalia, quibus illi vti conſueuerunt, ſunt ibi loca diſpoſita ad vendendum auꝝ, argẽtum, lapillos, aliaq; genera emblematum, & plumarum tam bene comptarum, vt in nullis foris aut plateis vniuerſi terraꝝ orbis ornatiores comperiri poſſent, ſunt ibi venationes adeo aptæ, vt nullis optimis ex Hiſpanijs cedere debeant, venduntur holera & herbæ medicinales, ligna, carboneſq; in bona quantitate, habentur balnea, & deniq; inter eos viget aſpectus cuiuslibet boni ordinis & regulæ, & eſt natio multæ rationis, & talis, ꝙ melior ſibi in Africa non eſſet comparanda. Iſta prouincia habet valles, planiciem, ornatas, laboratas & ſeminatas, adeo ꝙ nil a cultura vacat, & vt colligere potui gens iſta ſequitur Venetorum, Ianuenſium, Piſanorumq; regimen. Quoniam nullum habent dominum, plurimi ſunt domini, omnes in eadem ciuitate moram trahentes. Incolæ patriæ ſunt coloni, & iſtis dominis ſubiacent, & quilibet proprias habet ciuitates, ſed vnus plus alio & pro negocijs emergentibus, & bellis in vnum conueniunt omnes, & ſuis rebus conſulunt & conſtituũt. Arbitramur eoſdem ordinem aliquem in adminiſtranda iuſticia, & vt mali caſtigentur obtinere, quoniam quidam ex ſuis incolis, vni ex noſtris ſubtraxerat aliquid auri, illud nunciaui eorum Magiſcacin, qui eſt maior inter eos, illi diligentiam omnem adhibuerunt, & eundem inſequendum curarunt, vſq; ad quandam ciuitatem quæ adiacet prouinciæ illi, Churultecal nominatam, illumq; reduxere, & ad manus meas redigere vna cum auro, & dixerunt, vt illum punirem, ego gratias egi, ꝙ eam adhibuiſſent diligentiam, & reſpondi, ꝙ poſtquam illi erant in ſua prouincia illum corrigerent ſecundum eorum morem, nolebamq; me ingerere ad puniendos ſuos exiſtens in ſua prouincia. Illum recepere, & ꝑcone præuio, qui delictum eius alta voce recenſebat, præfatum magnum forum cogebatur circumire, et eo pacto illum ſiſtere iuſſere ad molem quandam ad inſtar theatri, quæ ſtabat in medio dicti fori. Præco vero dictã molem aſcendens, reiterato illius delictum, et crimen alta voce recenſebat, et illius caput ligno in modum mallei in ſummitate rotunde fabrefacto, percuſſere, donec animam omnibus videntibus redderet. Vidimus ꝓterea plurimos carcere tentos, quos aiebãt ob furta, et alia ꝑ eos commiſſa crimina detineri. In hac prouincia ſecundum computationẽ, quam diligenter fieri curaui, ſunt centum et quinquaginta milia domoꝝ, vna cum alia parua prouincia eidem adhærenti Guaſincango nuncupata, q eiſdem legibꝰ et conſuetudine viuunt, ſine domino. Qui et non minus ſubditi ſunt regali Maieſtatis veſtræ coronæ, quam illi e prouincia Taſcaltecal.

Nunciĳ Muteezuma ad Corteſiū.

¶Cum eſſem ſereniſſime & potentiſſime domine in caſtris bella gerens cum incolis iſtius patriæ e Taſcaltecal, quatuor ex potentioribus ſubditis Domini Muteezuma ad me profecti ſunt cum ducentis eius familiaribus, & dixerunt ea de cauſa aduentaſſe vt mihi nunciarent, qualiter eorum dominus Maieſtati veſtræ ſubijci deſiderabat, & mecum inire amicitiam, & quid ſibi conſtituere pro annuo cenſu Maieſtati veſtræ perſoluendo deſiderabam, tam in auro, argento, veſtimentis ſericis, et bombicinis, quam alijs rebus, quibus prouincia abundaret, quæ omnia impartiretur, dum modo eius prouinciam non ingrederer, et illud tantummodo deſiderabat, quoniam ſua prouincia erat ſterilis, et commeatibus non affluebat, et moleſte ferret, ſi aliquid incommodi aut penuriæ ſuſtinerem vna cum commilitonibus meis. Et eiſdem ad me dedit ad mille pondera auri et totidem veſtes ex bombice quibus illi maxime vti ſolent. Hi mecum degere pro maiori parte illius belli, et perbelle videre potuerunt, quantũ Hiſpani valeant, et interfuere, dum pacẽ et fœdꝰ cum illis dominis e Taſcaltecal iniuimus, et ad q̃ domini et vniuerſi incolæ ſeſe obtulerant veſtræ Maieſt. ſeruitia. Et, prout videbatur, eis huiuſmodi maxime diſplicebãt, qa varijs modis me ſecũ abducere tentarunt, aſſerentes promiſſa et oblationes, quas illi dñi et incolæ fecerãt, non fore ex anio, nec ſyncere amicitiã contraxiſſe, et illud, vt libere ipis confiderẽ, oſtendebãt vt poſtea tuto mihi incauto inſidiarentur.

tur. In-

tur. Incolæ vero Taſcaltecal pluries me admonuerāt, ne ſubditis domini Muteezuma aliquo pacto confiderem, quoniam erant vere proditores, & omnia fraudulenter agebant, & dominus illorum fraudibus vniuerſam illam prouinciam ditioni ſuæ ſubegerat, & me admonere voluerāt ſicut facere tenentur veri amici, & qui diu cognouerunt Muteezuma. Viſa diſſenſione, & ſimultatibus ambarum partium inde non parum voluptatis ſum conſecutus, quoniam multum ad rem meam ea pertinere cognoſcebam, & facillime haberem aditum ad illos ſubigendos, iuxta id commune adagium: Ex monte procedit, quod montem comburit. Etiam mente reuoluebam illud ſacri Euangelici verbi dictum: Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur, modo tamen hos, modo illos ſecreto alloquebar, & gratias vnicuiq; agebam de illorum optimo, animo, conſilio, & admonitione, & plus me amare præſentes, & quos alloquebar profitebar, quam alios qui aberant & de quibus maledicebāt. Fuimus in hac celebri ciuitate dies viginti, & nuncij Muteezuma, quos apud me fuiſſe ſupius retuli, me hortati ſunt, ꝙ proficiſci deberē ad ciuitatē Churultecal, quæ aberat per leucas ſex, & ciues & incolæ illius erant maxima amicitia coniuncti domino eoꝶ Muteezuma, & ibi ipſius animū facilius cōphendere poſſem, vtrum deſideraret, proficiſcerer ad ſuam prouinciam, & ꝙ aliquis ipſorum ex ea ciuitate poſſet ire allocutum eorum dominum, ſignificatum ea, quæ ego iniunxiſſem, & reuerti cum reſponſo, & cōptum habebant alios nuncios me in ea ꝑſtolari, vt colloqueremur. Eis reſponſum dedi, mihi placere illuc proficiſci, & quadam die, quā eiſdem indixi recederemus. Poſtquam vero domini e Taſcaltecal reſciuere ea, quæ cum ꝑdictis nuncijs egeram, & conſtitueram diſcedere ad illam ciuitatem, me mœſtitia pleni conuenere rogantes, nullo pacto illuc proficiſci deberem, quoniam iam mihi inſidias ꝑparauerant, vt me vna cum commilitonibus neci darent, & ad hoc negotium ipſe Muteezuma, ex prouincia dictæ ciuitati contermina, deſtinauerat ad quinquaginta milia hominum, & conſtiterant ꝑ duas leucas a ꝑfata ciuitate, & ipſi obſidebant iter conſuetum qua proficiſci deberem & nouum conſtruxerāt, altis foſſis refertum, in quibus præacutæ ſudes fixæ ſolo contegebantur, vt equi in eas ꝑcipitarentur, & eo modo confoderentur, & ex induſtria multos vicos obſtruxerant, & in ſupmis & ſubdialibus domorum pauimentis lapides vndiq; congeſſerant, vt nos ciuitatem ingreſſos capere poſſent, & deinde de nobis ad libitum diſponere. Et ad detegendam veritatem eo vterer argumento, ꝙ nunquam domini illius ciuitatis me viſum aut allocutum venerant, cum iam diu veniſſent illi de Gnaſancigo, qui plus aberant quā ipſi: & mitterem eos euocatum, & viderem an venirent. Illis gratias ingentes egi, & ab eis petij mihi aliquos concederent, qui eoſdem meo nomine rogatos haberent, vt ad me proficiſcerētur, habebam enim quædam, quæ cum illis communicare deſiderabam commodū Maieſtatis veſtræ concernentia, eiſdem nuncijs cauſam mei aduentus explanaui, vt eam illis enarrarent. Qui nuncij eo ſunt profecti, & mandata mea expoſuere dominis illius ciuitatis, & ſecum aduenerunt tres pſonæ, haud magnæ exiſtimationis, & retulere, nomine dominorum illius ciuitatis aduentaſſe, & eos non potuiſſe ad me proficiſci aſſerebant, quia aduerſa detinebantur valetudine: illiſq; intentionem meam ad illos perferendam exponerem. Illi autem ex Taſcaltecal mihi ſignificarunt, eos eſſe inter ciues nullius autoritatis, & prædicti ciues me irridere videbantur, & eis fidem non adhiberem, niſi domini ciuitatis ad me perſonaliter proficiſcerentur. Eoſdem nuncios audiui & reſpondi, ꝙ tam alti & potentis principis (qualis eſt Maieſtas veſtra) legatio humilibus pſonis exponi non debebat, & nedum ipſi nuncij, ſed & ipſoꝶ domini vix erant tantæ dignitatis, quibus dicta legatio a me explicari deberet, & propterea iubebam, ꝙ trium dierum ſpacio coram me comparerēt veſtræ Maieſtati obedientiam præſtituri, & in ſubditos ſe ſubiecturi, præuia proteſtatione, ꝙ ſi eis aſſignato termino non comparerent, caſtra mea in eos mouerem, tanquam contra Maieſtatis veſtræ rebelles, & ſubijci recuſantes ditioni Maieſtatis veſtræ, & ad hanc cauſam miſi mandatum manu propria, & notarij ſubſcriptum, cum lata commiſſione veſtræ Maieſtatis, in eodem cauſam mei aduentus commemorando, & ꝙ iſtæ prouinciæ, & multæ aliæ erant veſtræ Maieſtati ſubiectæ, & illi qui libenti animo vellent ſubijci veſtræ Maieſtati,

Paræmia.

ieſtati bene a me haberentur, & eos maximis eram proſecuturus honoribus & fauore, & econtra rebelles. Sequenti vero die venerunt ad me fere omnes domini dictæ ciuitatis ſe excuſantes, ꝙ prius non venerant, hoc eueniſſe inde affirmabant, quia illi ex prouincia in qua morabar, erant eorum hoſtes, & non auſi fuerant eo accedere, quia ſe fore tutos non arbitrabantur, & ꝙ aliquid mihi detuliſſent contra eos, animo arbitrabãtur, ſed illis fidem adhibere non deberem, tanquam ab hoſtibus eorum nominis prolata, & ꝙ non ita erat, & ſi ſecum ad eorum ciuitatem accederem, ibi cognoſcerem prolata per eorum hoſtes eſſe falſa & vera eſſe quæ ipſi proponebant. Et exinde Maieſtati veſtræ ſe ſubijciebant & permanſuri erant, & ꝙ parerẽt, & omnia quæ Maieſtatis Veſtræ nomine impoſuiſſem, parati erãt contribuere, & omnia hæc notarius, interpretibus adhibitis ſcriptis demandauit, & tunc cum eiſdem proficiſci conſtitui, partim ne animo defeciſſe viderer, partim quoniam ibi ſperabam poſſe omnia felicius quæ mihi incumbebant, componere cum Muteezuma, quoniam illa ciuitas eſt contermina illi prouintiæ (vt relatum eſt) ſubiecti enim Muteezuma illuc tuto proficiſcebantur, & econtra cum in eorum itinere nullum obſtet impedimentum, qua re cognita domini e Taſcaltecal maxime indoluere, & multoties me multum errare affirmarunt, & poſtquam iam ſe Maieſtati Veſtræ dediderant, & meam amicitiam iniuerant mecum ire volebant, & omnibus in rebus quæ euenirent opem ferre, & non obſtante ꝙ multum reluctatus fuerim, & precibus ab eis contenderim ne venirent, quoniam neceſſitas non impendebat, tamen ad centum milia hominum ad pũgnam aptorum me ſubſecuta ſunt, & me comitata ſunt per leucas duas a ciuitate, & ab eo loco maximo rogatu meo, præter ſex milia hominum omnes receſſere, & ea nocte caſtra poſui ad quendam fluuium, qui duabus leucis aberat ab ipſa ciuitate, ptim vt expedirem dictos homines e Taſcaltecal qui mecum venerant, ne aliquid ſcandali tanta multitudo ciuitati inferret, partim quia nox appropinquabat, & ea hora nolebam ciuitatem ingredi. Poſtero die omnes ciues mihi obuiam venere, tubis & timpanis vt me exciperent cum multis alijs perſonis, quæ apud eos religioſæ habentur, veſtibus ſuis ſolitis indutis canendo & pſallendo, vt facere ſolent in ſuis Meſchitis, quas pro Eccleſiis tenent, & ea ſolennitate vſqꝫ ad ingreſſum ciuitatis nos perduxere, & in optima domo collocarunt, in qua ego cum vniuerſis meis ſocijs fui commode hoſpitatus, & ad vota nobis cibaria attulere, leuia tamen. Et dum iter faceremus ad ciuitatem, multa eorum ſignorum quæ nobis aperuerant incolæ ex Taſcaltecal, offendimus, quoniam iter ſolitum obſtruſum inuenimus, & aliud nouiter fabrefactum & ſcrobes altas aliquas in quas homines decidebãt, et vias aliquas in ciuitate obſtruſas, & lapides congeſtos in pauimentis ſubdialibus, & iſta nos vegetiores et vigilantiores reddidere. Ibi inueni nuncios aliquos a Muteezuma miſſos, vt nuncios illius qui apud me erant alloquerentur, nil tamen ad me ſe in commiſſis habere dixerunt, ſed tantum veniſſe, vt ab illis nuncijs intelligerent quid mecum egiſſent aut conſtituiſſent, vt ea domino ſuo poſſent nunciare, et ſic me allocuti diſceſſere. Et vnꝰ ex primatibus nuncijs Muteezuma qui mecũ erat, cum his profectus eſt. Et his tribus diebus quibus ibi moram traxi, mihi minimum alimentorum contribuerũt, et indies peius, et raro me viſum, et allocutum veniebant Domini et primates ciuitatis. Et dum ex hoc aliquid timoris haberemus, interpreti meo quotidiano (quæ eſt fœmina ex illis Indis, quam accepi in Putuncham, qui eſt fluuius Grizalue, de qua etiam in prima relatione Maieſtati Veſtræ tranſmiſſa mentionem feci) incola quædam ex Taſcaltecal aperuit, non longe maximam multitudinem hominum ſubiectorum Muteezuma in vnum conueniſſe. Et ꝙ omnes habitatores ciuitatis eduxerãt vxores, filios, et bona, cupiebãtqꝫ nos aggredi, omnes interimere, et ſi ſecũ vellet abire illam ſoſpitem conſeruaret, quæ omnia retulit illi Hieronymo Agillari, quem habui in Iucatan, et de quo alias Maieſtati Veſtræ mentionem feci, qui poſtea hæc mihi expoſuit, et ilico incolam quendam illac prætereuntem capiendum curaui, et ab illo ſecreto in loco

Meſchitæ

collocato diligenter percunctatus ſum, & ea mihi aperuit quæ fœmina ex Churul-
tecal interpreti meo retulerat, & propterea ex præmiſſis & etiam præcedentibus in
dicijs quæ prius videramus in itinere, conſtitui melius eſſe illos præuenire, quam p̃-
ueniri, & dominos omnes illius ciuitatis alloquẽdi gratia conuenire curaui, quos po
ſteaquam conuenere in magna quadam aula collocaui, & interim iuſſi milites eſſe in
armis, & ad omnia paratos, quo ilico in eam multitudinem Indorum, qui habitationi
meæ inerant & proximiori loco irruerent. Et ſic euenit, quoniam poſtquam conue-
nerant domini in ea aula, eos vinctos ibidem reliqui, equum aſcendi, & emiſſo pixi-
dis ſono taliter egimus, ꝙ duarum horarum ſpacio ad tria milia hominum neci dedi-
mus. Et vltra Maieſtas Veſtra cognoſcat, qualiter contra nos ſe accinxerant. Ante-
quam exirem hoſpitio, omnes fere vicos obſtruxerãt, & omnes erant ordinati: & ta
men quoniam illos incautos aggreſſi fuimus, facile fuit eos diſſipare, maxime, defici
entibus eorum ducibus, quos in aula in vincula coniectos detinebam. Ignem quibuſ
dam turribus & munitis domibus, in quibus ſe tuebantur inijci mãdaui, & decertan
do ciuitatem totam peragraui: in hoſpitio tamen optimo relicto præſidio. Et eo pa-
cto quinq; horaꝝ ſpacio populum omnem e ciuitate migrare coegi: opem ferentibus
quater mille viris ex Taſcaltecal, & quadringentis e Cempoal. Poſt meum reditum
ad hoſpitium eos dominos ciuitatis, quos in vinculis detinebam, allocutus ſum, & ab
illis quærebam, cur me ea proditione interimere curaſſent: reſponderunt cauſam ab
eis non proueniſſe, ſed ab incolis e Culua ſubditis domini Muteezuma, qui eos ad
tale facinus ſuaſionibus ſuis impulerant, & dominus Muteezuma per leucam cum
dimidia collocauerat ab ea ciuitate (vt ipſi cogitare poterant) ad quinquaginta milia
armatoꝝ, vt illud exeq̃retur: ſed tamen eos iam cognoſcere ſe fore deceptos, & me
rogabant vnum, aut duos ex illis ſolutos dimitterem, quoniam illi pollicebantur re-
ducere populum quem eieceram, & fœminas, liberos, & bona quæ eduxerant, & vt
illis parcerem ſupplices rogabant, promittẽtes, ꝙ in poſteꝝ a nullis ſe decipi permit
terent, & volebant eſſe veri & fideles Maieſt. Veſtræ ſubditi. Et poſtquam fui eoꝝ
errores & crimina maxime deteſtatus, & reprehendi, duos ex eis dimiſi. Sequẽti ve
ro die ciuitas adeo habitata videbatur, & fœminabus, & pueris referta, & pacificus
populus, non aliter, quam ſi nil eueniſſet: ſoluiq; omnes reliquos ciuitatis dominos,
quoniam ſunt polliciti ſe Maieſtati Veſtræ perpetuo inſeruituros. Et eo viginti die
rum ſpacio, quibus ibi moram traximus, fuit ciuitas tam pacifica, & videbatur non
aliter, quam ſi nullus fuiſſet interemptus, aut defuiſſet: & fora, & commertia ſua ha-
bebant, & exercebant per ciuitatem, quemadmodum prius facere conſueuerant, ef-
feciq;, ꝙ incolæ e Churultecal & Taſcaltecal fœdere, & amicitia iungerẽtur, & ami
ci ex inimicis efficerentur, quos a paucis annis muneribus ſibi conciliauerat Mutee
zuma, & hoſtes reddiderat incolis e Taſcaltecal. Ciuitas hæc Churultecal ſita eſt loco
Churultecal deſcri. plano, & intra mœnia habet viginti milia domorum, & totidem in ſuburbijs, ſunt ſoli
domini, & habent confinia ſeparata, nec alicui parent, nec aliquem cognoſcunt in do
minum, aut ſuperiorem, & habent regimen ſimile incolis e Taſcaltecal, gens iſta me-
lioribus vtitur ornamentis, quam e Taſcaltecal. Omnes poſt hanc cladem ſunt, & fu
erunt fideles ſubiecti Regali Maieſtati Veſtræ, & ſpero eos in futurum permanſu-
ros. Iſta regio eſt fœcundiſſima, quoniam latam habet prouintiam & confinia, & lo-
ca pro maiori parte irrigua, & ciuitas hæc ab extra eſt viſu pulcherrima quia eſt ple-
na, & turribus maxime referta, & Maieſtati Veſtræ vera refero, ꝙ ex alta turri cu-
iuſdam Meſchitæ proſpectans, recenſui ad quadringentas turritas Meſchitas in di-
cta ciuitate. Et ex om̃ibus prouintijs, quas hactenus in his regionib⁹ viderã, hæc apti
or eſt ad Hiſpanorum habitationem, quia in ea habentur paſcua, & aquæ habiles ad
alendas pecudes, quæ alia loca, quæ hactenus peragrauimus, non habent, quoniam
cæteris in prouintijs tanta eſt hominum copia, quod nulla ſit prouintiarum portio,
etiam minima, quæ cultura vacet, & tamen multis in locis panis defectum patiuntur,
ſunt

ſunt etiam pauperes multi, & mendicant ad domos & templa, quemadmodum fieri
ſolet in Hiſpanĳs, & alibi.

¶Allocutus ſum illos nuncios Muteezumà circa proditionem, quam mihi para-
uerant domini e Churultecal, & qualiter prædicti domini aſſerebant eueniſſe, & pri
mordia habuiſſe a perſuaſione Muteezuma, & ꝙ hæc proditio non videbatur mihi
digna tanto viro, qualis ipſorum dominus erat: & hinc mittebat honoratos nuncios
ſuam mihi ingerens amicitiam, illinc vero quærebat mihi proditorie inſidiari viribus
alienis, vt ſe a crimine protegere poſſet, & excuſare, ſi res ad vota non ſuccederet, &
poſteaquam ipſe promiſſam fidem fregerat, nec pollicitis ſteterat, nec in ore illius ve
ritas comperiebatur, ego quoq; ſententiam mutaueram, & ſi prius ad eius prouinci-
am ipſius videndi & alloquendi tantum gratia, & vt ſecum amicitia & conſuetudine
iungerer, nunc eam, vt hoſtis ingredi properarem, eius prouintiæ damna omnia, &
ncommoda, quæ hoſtis afferre poteſt, inferre deſiderans, quo ego maxime dolebam
cupiebam enim libentius eum amicum habere, & illum oĩbus in rebus, quas in his
partibus geſturus eram, conſulere, & datum mihi ab illo conſilium exequi. Illi vero re
ſponderunt mecum diu fuiſſe, nec ad aures ſuas pueniſſe talem proditionem, & nul-
eo pacto adduci poterant, ea quæ facta fuerant, fuiſſe ſentētia & conſilio domini Mu
teezuma commiſſa, & a me expoſcebant, vt antequam conſtituerem eius amicitiæ
renuntiare, & bellum contra eum ſuſcipere, prout aſſerebam, optime prius omnia co
gnoſcerē, & ad veritatem eruendam cuncta experirer, & vnum ex eis dimitterem, q
proficiſceretur ad dominum ſuum alloquendum, & propediem reuerteretur. Sunt
ab iſta ciuitate ad locũ vbi Muteezuma reſidebat, viginti leucæ. Reſpondi mihi pla-
cere & aliquot ex eis dimiſi, & ipſi vna cum alio qui prius diſceſſerat, poſt dies ſex
reuerſi ſunt, mihiq; attulere dono decem puro auro paropſides, & mille & quingen
tas veſtes, & commeatum gallinarum, & Panicacap (quod genus eſt potus, quo vtun
tur) & retulerunt dominum ſuum Muteezuma moleſte tuliſſe paratas mihi inſidias
per illos e Churultecal, & me certo perſuaſum, quod ille huic negotio p̄ſtitiſſet con-
ſilium & fauorem, quia ipſe mihi fidem aſtringebat, ita non procedere, & gentem il
lam eſſe ſuam, quę vbi ſupra conſtiterat, motu tamen proprio non eius mandato con
ueniſſe, ſuaſione illorum e Churaltecal, quia erant ex duabus prouintĳs, quarum al-
tera vocatur Accancigo, altera vero Yzuchan, quæ ſunt conterminæ regioni Taſcal
tecal, & propter propinquitatem quoddam fœdus inter ſe iniuerant, vt alter alteri
opem ferat, & ea de cauſa conuenerant, non autem eius mandato, & in futurum vide
rem ipſius operibus, ſi illa quæ ei nuncianda miſeram, forent vera vel non. Et denuo
me enixe rogabat, vt ad ſuam prouintiam proficiſci non deberem, quia erat ſterilis,
& multa pati poſſem & vbicunq; permanerem, mitterem illuc quæſitũ quæ vellem,
ea enim perficeret & adimpleret. Reſpondi iter meum ad illius prouinciam non poſ
ſe euitari, quoniam de ipſo Muteezuma & illius prouintia tenebar Maieſtati Veſtrę
ſigillatim omnia referre. Et me credere ea quæ retulerant nuncĳ, ſimulabam, & pro
pterea quia aliter fieri non poterat, niſi vt illum inuiſerem, quod moleſte non ferret,
& ſi aliud animo volueret male ſibi euenire poſſet, & ægre ferrem illatum ſibi dam-
num & incommodum. Ille vero poſtquam cognouit me conſtituiſſe ire illum viſum,
reſpondit, ꝙ felix illuc progrederer, meq; expectaret in illa ciuitate, in qua imp̄ſen-
tiarum ſe continebat, & ad me deſtinauit multos e ſuis, vt me illuc comitarentur, quia
iam ingreſſus erã eius prouinciã, cupiebant me deducere per ea loca & itinera, in q-
bus inſidias mihi paraſſe putaui, vt nos male mulctarent per ea quæ poſtea euenere
quoniam Hiſpani multi, quos ad varia negotia per eam prouinciam deſtinaueram, vi
dere plures pontes & anguſta itinera, per quæ ſi fuiſſemus progreſſi, facillime exe-
cutioni intentionem ſuam mittere potuiſſent. Sed deus Optimus Maximus qui Ma
ieſtatem Veſtram a teneris annis tutatus eſt, proſpectans nos Regali Maieſtatis Ve
ſtræ ſeruitio intentos, aliud iter demonſtrauit, & quamuis eſſet aſperius, tamen non

erat tot periculis ſubiectum, vt illud, quo nos deducere nitebantur, quod nobis hoc pacto monſtratum eſt. Ab iſta ciuitate Churultecal ſunt gemini excelſi montes, & frigiditatis maximæ, & in fine menſis Auguſti habetur in illis tantum niuium, vt in eorum vertice non ſit aliud cernere præter niues: & ab eorum altero q excelſior habetur, multoties tam die quam nocte egreditur ingens fumeus globus ad inſtar magnæ domus, & ſupra illius verticem tollitur vſq; ad nubes tam recto tramite & velociter, vt ſagitta globum illum velocitate non æquaret, & quamuis maximi. et vehementes in illorum montium cacuminibus vagentur venti, tamen globum illum fumeum diſſipare aut obliquare non poſſunt. Sed quia ſemper optaui de omnibus his in locis exiſtentibus vera ſigillatim Maieſtati veſtræ referre, quoniam illud proſpiciẽs viſus ſum videre miraculum, vt ſecretum perſcrutarer, decem ex commilitonibus meis Hiſpanis, & eos quos arbitrabar perſcrutationi huiuſmodi idoneos fore, cum aliquibus incolis eius prouinciæ illuc perſcrutatum ire iuſſi, & illis serioſe iniunxi, vt modis omnibus dictum montem aſcenderent & ſecretum illius fumi, & vnde & qualiter exiret perſcrutarentur, & quantum eis poſſibile fuit, vt dictum montem aſcenderent, laborarunt, nunquam tamen illum ſcandere valuerunt, obſtantibus crebris cinerum turbinibus qui a dicto monte egrediuntur, magnis niuibus, & intenſo frigore quod in illis montibus vagabatur: appropinquauerunt tamen cacumini, & adeo ꝙ cum eſſent ibi, incœpit exire ille fumeus globus tanto cum impetu & ſtrepitu, vt mons videretur corruere, & infecto negotio reuerſi ſunt, portãtes multum niuis & glaciei, videbatur enim eis rem nouam in his partibus tam calidis conſtitutos nos eſſe viſuros, ſecundum ſentẽtiam nauclerorum, quoniam affirmant iſtam prouinciam ſitam in vigeſimo gradu, qui eſt in paralello inſulæ Hiſpanæ, vbi aſſidue verſantur maximi calores: & dum irent quæſitum hoc ſecretum, offenderũt quoddam iter, & ab incolis quos ſecum miſeram, percunctati ſunt, quorſum illud iter tenderet, ipſi retulere illac iri ad Culua, & illud eſſe optimum iter ad Culua, & non illud, per quod nos illi de Culua deducere volebãt, & Hiſpani progreſſi ſunt per illud ad fines montium vſq;, iter enim eſt in medio dictorum montium: tandem patere cœpit planities e Culua, & magna ciuitas Temixtitan, & lacus qui continẽtur in ea prouincia, quos inferius celſitudini Veſtræ referam, & Hiſpani illi quos miſeram ad perſcrutãdum ſecretum, cum ſocijs reuerſi ſunt exultantes inuento bono itinere, & cum ab illis & ab incolis prouinciæ factus fuiſſem certior de nouo bono adinuento itinere, nuncios ipſius Muteezuma ſum allocutus, eos monendo, ꝙ deducerẽt me ad eam prouinciam per adinuentum iter, & non per illud quo ipſi conſtituerant: Reſponderunt, ꝙ erat magis planum & breuius, & cur me per illud non deducerent, dixere cauſam hanc ſubeſſe, quia debebamus tranſire per prouinciam Guaſacingo, cuius incolæ erant hoſtes Domino ſuo Muteezuma, & in ea non poteramus inuenire commeatum & neceſſaria, prout per loca domini ſui, ſed poſtquam conſtitueram ire illac, ipſi commeatum aliunde afferri curarent, & maxima anxietate tranſiuimus timentes, ne illi in ſua malitia vellent perſeuerare, nobiſq; denuo inſidiari, & quia iam oĩbus innotuerat ꝙ illuc progredi volebam, non videbatur ad rem pertinere retrocedere, ne illud timori & puſillanimitati aſcriberetur. Et ea die, qua a Churultecal diſceſſimus, emenſi quatuor leucas, deuenimus ad pagos quoſdam ſub ditione ciuitatis Guaſucingo, ibi ab incolis bene viſus, meq; donarunt quibuſdam ſeruis, veſtibus, & paruis fruſtulis auri, quæ omnia parui erant momẽti, quoniam in prouincia ſua talia non habentur, qui ſunt factionis illorum e Taſcaltecal, & circundantur vndique prouincijs Domini Muteezuma, & adeo, ꝙ nullum eſt illis commercium, niſi cum incolis propriæ patriæ, & ideo miſere degunt. Sequenti die aſcendi faucem inter duos montes ſitam, de quibus Maieſtati Veſtræ retuli, & in ipſius deſcenſu poſtquam oculis noſtris patebat prouincia domini Muteezuma, venimus per quandam illius prouinciam, quæ appellatur Chalco, per duas leucas antequam perueniremus ad loca habitata, inue

ta, inuenimus optimum hoſpitium nouiter extructũ ex tignis & palea, in eo me cum
ſocijs omnibus commode collocaui cum omnibus Indis, quos mecum eduxeram ad
quatuor milia hominũ ex iſtis prouincijs, videlicet ex Taſcaltecal, Guaſacingo, Chu
rultecal, & Cempoal, nobis neceſſaria victui conceſſere, & habuimus in omnibus ha
bitationibus ignes multis iniectis lignis, qa frigora & algores maximi vigebant, duo
bus enim altiſſimis montibus circundabamur, quibus maxima niuium multitudo in
erat. Eo quidam Muteezuma nomine ad me profecti ſunt, qui videbantur proce-
res, & inter eos aiebant veniſſe fratrem ipſius Muteezuma, & quater mihi attulere
mille auri pondera ſui domini Muteezuma nomine, & me rogatum volebant, ad illi-
us ciuitatem vlterius proficiſcendi animum exuerem, quia illius prouincia annonæ
caritate premebatur, & iter erat ad illam difficile. tota enim erat aquis circumuallata
& ad eam non niſi canois inuehi poteram (eſt autem canoa lembus vniligneus conca-
uus, quibus ad aquas transferendas vtuntur, illas incolæ Accaler nominãt) aliaq; mul Canoa.
ta difficilia eſſe in itinere commentabantur, & illi ſignificarem quid ab eo poſtularẽ.
Quoniam lubens omnia mihi vbicunq; locorum exiſterem ab eodem petita procul-
dubio in ſignum tributi mittenda curaret, & vſq; ad mare & quocunque animo meo
libuiſſet. Ipſos blande & amice excepi, eoſq; aliquibus quæ ex Hiſpanijs attuleram
donaui, quæ maximo in precio apud eos habebantur, apud illum pſertim quem fra-
trem Muteezuma eſſe aiebant, & nomine domini ſui expoſitæ legationi in hæc ver
ba reſpondi. Ego, ſi in manu & poteſtate mea eſſet ab hac prouincia receſſus, liben-
tiori animo quam ipſe deſiderat, ab his regionibus vt magnanimo Domino Veſtro
morem gererem, recederem, ſed ſacræ Catholicæ Maieſtatis domini & regis mei p
cepta & mandata id me exequi non permittũt. Illius iuſſu hanc regionem petij, & in-
ter alia quæ a Catholica Maieſtate magnoq; Impatore mihi in commiſſis data ſunt,
illud fuit imprimis, vt de magnanimo domino veſtro Muteezuma, & illius tam cele
bri ciuitate Maieſtatem ſuam certiorem facerem, cuius celebritas diu ad eius ſacras
aures peruenit, illudq; vos oratos velim, vt meo nomine domino veſtro nuncietis, me
um illuc iter æquo gratoq; animo ferat, quandoquidem aduentus iſte meus domino
veſtro, aut illius prouinciæ damnum aliquod, aut incommodum afferre non poteſt,
ſed plurimum vtilitatis honoris, & incrementi. Et poſtquam dominum veſtrum allo
cutus fuero, ſi mea conſuetudine vti noluerit, ilico pedem referam, ſatis enim mihi
eſt illum alloqui, vt inter nos quibus modis ſacratiſſimi mei potẽtiſſimiq; regis nego
cia in his partibus gubernari queant, conſtituamus, quę non poſſent per interpoſitas
perſonas quamuis idoneas, & quibus maxima fides ſit adhibẽda, conſtitui. Et hoc ha
bito reſponſo receſſere. In hoc hoſpitio, de quo ſuperius mentionem habui, cogita-
rant (prout ex inditijs & præparationibus conijcere potui) ea nocte nobis obeſſe, &
aliquod damnum inferre, hoc percepto remedium adinueni. Propterea poſtquam
cognouerant, me mutaſſe ſententiam, ſecreto iuſſere illos viros, q in montibus erant
abſconditi, proficiſci ad hoſpitium prædictum, & conſpecti a meis vigilibus, & excu
bijs diſceſſere. Poſtero die inde profectus perueni ad coloniam quandam, quã Ama
queruca appellant, quæ ſubiacet prouinciæ Chalco, quæ habet in colonia principali,
et villis per duas leucas circũcirca plus quam tria milia habitationum, & in hac colo-
nia fuimus optime hoſpitati in pulchra domo ipſius Domini. Multi, qui ex primati-
bus videbantur, me viſum & ſalutatum venere, afferentes eorum Dominum eos ad
me deſtinaſſe, vt me ibi expectarent, & de omnibus quibus indigerem, mihi & meis
prouidere curarent. Huius prouinciæ dominus mihi largitus eſt mille pondera au-
ri, & quadraginta ſeruos, & duos dies fuimus ibi, commode & vberrime nobis o-
mnia quibus indigebamus, ſuppeditauerunt. Poſtero die cum ad me veniſſent qui-
dam principales, ſignificarunt, quod Dominus Muteezuma me expectabat, diſceſſi
& ea nocte fuimus in quadam parua colonia abinde per leucas quatuor, quæ adhæ-
ret maximo lacui, & ferme illius media pars in aquas protenditur, a continente vero

habet aſperrimum montem cum rupibus & lapidibus ingentibus, & ibi modis omni
bus conabantur nobis obeſſe, aliter autem quam quærebant, euenit: conſtituerãt enĩ
nos noctu incautos offendere, & cum tam diligens, & vigilantiſſimus diu noctuq; eſ-
ſem, cogitationes eorum irritas feci: & ea nocte vigiles vbiq; collocaui, & tales, quod
tam ab exploratoribus illis, qui aqua canois vehebantur, quam ab eis, qui monte de-
ſcendebant conſpici & videri potuit, an eorum opinionem exequi potuiſſent: mane
inuenti ſunt ad viginti exploratores illorum a noſtris interfecti, adeo vt pauci ad do-
minos qui eos miſerunt, reuerſi ſint. Et cũ nos ſemper ad quęcunq; paratos & prom
ptos cernerent, conſtituerunt mutare ſententiam, & nos tanquam amicos deducere.
Sequenti die ſummo mane cum diſcedere conſtituiſſem, præſto fuere duodectm vi-
ri ex primatibus, vt poſtea percepi, inter quos maiori fulgebat dignitate iuuenis an-
norum viginti quinq;, quem omnes maxime venerabantur, & adeo quod quando le
ctica qua vehebatur deſcendit, reliqui omnes anteibant ſaxa & paleas qua ille pro-
greſſurus erat, e medio itineris auferentes. Et poſtquam me conuenere, ſe Domini
Muteezuma nomĩe veniſſe commemorarũt, ea de cauſa vt mihi in itinere adeſſent:
& domino ſuo condonarem, ꝙ ipſe obuiam eouſq; non venerat, quoniam aduerſa
valetudine detinebatur, & eiuſdem celebris ciuitas non multum diſtabat, & poſtquã
conſtitueram ad illum proficiſci, coram colloqui poſſemus, vt cognoſcerem quali eſ-
ſet in Maieſtatem Veſtram animo. Nihilominus enixis precibus contendebat, ne il
luc progrederer, quia ibi multum penuriæ & laboris eſſem perpeſſurus, multũ com-
minabatur, ibi mihi de neceſſariĳs prouiſum iri non poſſe curare, quemadmodũ ani-
mo conceperat: & in hoc multum inſtitere præfati legati, & tantum vt nil aliud ſup-
eſſet, niſi aperte dicerent, ſi illuc proficiſci perſeuerarem, obſtare velle. Ego vero il
lis benigne reſpondi, & mitioribus verbis quibus fieri potuit: aſſerens, ꝙ ex iſto meo
aduentu nil ſibi incommodi euenire poterat, ſed plurimum vtilitatis, & eos quibuſdã
quæ mecum adduxeram ex Hiſpaniĳs, donatos dimiſi, & ilico diſceſſi magna comi-
tante caterua. Nam comitabantur me viri, qui maximæ videbantur autoritatis, vt
poſtea apparuit, & ſemper progrediebamur prope ripam illius magni lacus, & a do-
mo in qua hoſpitatus fueram, vix per leucam profectus, vidi in ipſo lacu paruam ci-
uitatem, quæ tantum a nobis aberat quantum continent duo iactus baliſtæ, habentẽ
vſque ad bis mille habitationes in ipſo lacu ſitam, ad quam nullum terra patebat iter
& etiam multum turritam quantum videre potuimus, & progreſſus leucæ ſpacio in
greſſus fui viam ſtratam manu, & arte fabricatam in ipſo lacu latam quantum eque-
ſtris Hiſpana haſta extenditur, & eadem ferme per leucam profecti ad ciuitatem
quandam deuenimus, qua elegantiorem hactenus non videramus, quamuis eſſet am
bitu non amplo, hac exigua in ciuitate erant domus ornatiſſimæ, & non tantum ad-
mirationem afferebant domus bene edificatæ, quantum domorum fundamẽta, quæ
miro artificio in aquis erant conſtituta, cum (vt relatum eſt) in lacu ipō ſit ſita ciuitas,
hac in ciuitate, quæ aſcendit ad duo milia domorum, belle fuimus, & laute nos exce-
pere, & primates, & dominus illius ciuitatis ſummopere expetebant, vt ea nocte ibi
quieſcerem, nunciĳ vero domini Muteezuma admonuerunt, ne illic vellem perno-
ctare, ſed ꝑ tres leucas progrederer ad ciuitatẽ nomine Iztapalapa, quę ſubiacet vni
ex fratribus domini Muteezuma. Egreſſus vero illius ciuitatis, vbi pranſi fueramꝰ,
cuius nomen in p̄ſentiaꝝ non occurrit, eſt ꝑ ſimilem viã ſtratam manu fabricatã, quæ
ducit per vnam leucam ad continentem vſq;, & mihi ciuitati appropinquanti obui-
us factus eſt dominus illius cum vno alio magno Domino alterius ciuitatis, quę ab il
la abeſt per tres leucas, quam Canaalcan appellant, & plurimi aliĳ proceres & domi-
ni qui me ibi expectabant, mihiq; obtulere quater mille auri pondera, & quaſdam
ſericas veſtes, & perhumane me ſuſcepere, habet Iztapalapa, quæ eſt ad latus vnius
magni lacus aquæ ſalſæ, vſque ad quindecim milia domoꝝ, quarum maior pars eſt in
aquis,

aquis, reliquæ in continenti. Habet Dominus illius quædam alta palatia, non tamen
adhuc perfecta, quæ ſunt tam magna & pulchra ſicuti quælibet. quæ in vniuerſis Hi
ſpanijs inueniri poſſent, & dico de magnis & bene conſtructis, tam ex lapidibus quā
ex tignis, pauimentis, & omnibus quibuſlibet generibus in palacijs conſtruendis ne-
ceſſarijs, & reliquis domus ſuppellectilibus, præterquam ligneis liniamentis, & fi-
guris ditibuſq; alijs parietibus & ſolaribus apud nos adhiberi ſolitis, quibus ibi in ſu
perioribus a terra habitationibus vti non ſolent. Inferius vero habent viridaria vo-
luptuoſa, arboribus, floribuſq; odoriferis referta. Piſcinas præterea ſiue viuaria opti
me fabrefacta, habentia lapideos gradus a ſummo ad imum, habet amplum viridari-
um prope dictum palatium, cui impoſitum eſt proſpectaculum varijs decoris aulis,
et deambulationibus. In viridario continetur ſtagnum aquæ dulcis, in quadrangu-
lum ductum eleganterq; lapidibus expolitis conſtructum, et in ipſius ſtagni ambitu
ſtat latum deambulatorium pauimento lateribus ſtratum elegantiſſimo, adeo latum,
quod quatuor homines iuncti facillime & commode deambulare poſſent, & quæli-
bet ipſius pars continet quadringentos paſſus, & totum in circuitu continet mille, &
ſexcentos paſſus, pars vero illa deambulatorij proxima viridario eſt arundinibus fa-
brefacta, poſt illas vero ſunt arbores & variæ odoriferæ herbæ, in ipſo ſtagno pluri-
mi natare videntur cuiuslibet generis piſces & volucres, vt annates, fulicæ, & aliæ
plurimæ, vt aliquando ipſum operiant ſtagnnm. Sequenti die ab ea ciuitate dece-
dens mediæ leucæ iter emenſus viam aliam ſtratam medium lacus ſecantem ingreſ-
ſus ſum, eademq; duarum leucarum itinere ad illam celebrem ciuitatē Temixtitan
in ipſo medio lacu conſtitutam peruenitur, illa via tantum patet, quantum geminæ
Hiſpanæ equeſtres haſtæ extenduntur, qua octo iuncti equeſtres tranſire commo-
de poſſunt. Ab vtroq; dictæ ſtratæ viæ latere ſunt tres ciuitates, quarum vnam Me
ſicalcingo appellant, quæ ex maiori parte iacet in ipſo lacu, & aliæ duæ, quarum alte
ra vocatur Hyciaca, alia vero Huchilohuhico lateri ipſius lacus hærent, & multæ
domus dictarum ciuitatum aquis abluuntur. Prima ad tria milia, ſecunda ſex milia,
& vltima quinq; milia domorum aſcendere dicuntur, in quibus optimæ ſunt domus,
& turres, & maxime quibus ipſi Domini inhabitant, & ſacræ ædes eorum, quas Me
ſchitas appellant, vbi ſuas fundunt orationes, & deos ſuos collocāt. Ibi maxima ſunt
ſalis commertia, quod ex dicto lacu conficere conſueuerunt, & ſuperficie terræ, quā
lacus inundat, & cum illud ebuluerit, redigunt in maſſas ad panis formā, & illud tam
incolis, quam alienigenis vendunt. Et per medium leucæ priuſquam quis perueniat
ad ipſam celebrem ciuitatem Temixtitan (vbi dictam viam alia ſimiliter ſtrara ſubin
trat, quæ a continenti progreditur) eſt murus munitiſſimus geminis turribus circum
datis muro in latitudinem geminæ hominis ſtaturæ cum antemurali, & pinnis per to
tum ambitum, qui murus ambas præfatas ſtratas vias apprehendit, & dicta celebris
ciuitas Temixtitan geminas tantum habet portas, vna eſt qua ingrediuntur, altera
qua egrediuntur. Huc proceſſere mei ſalutandi gratia ad mille proceres ciuitatis p̄-
dictæ omnes habitu conſimili et decreto, ſecundum eorum morem et conſuetudinē,
et cum appropinquabant quilibet eorum patria vtebatur ceremonia, quę talis eſt, eo
rum quilibet prout erat in ordine dum me ſalutatum accedebat, manu terram tange
bat, et illam poſtea deoſculabatur in ſignum maximæ reuerentiæ, et horā ibi conſum
pſimꝰ antequam quilibet ceremoniam perfeciſſet, et non longe a ciuitate erat ligne
us pons, qui in latitudine patebat per paſſus decem, ibi intercipitur via ſtrata, et hic
pons eſt ad aquarum fluxum et refluxum, quoniam aquę paludis illius in modum ma
ritimarum aquarum augentur et imminuuntur, et etiam ad ciuitatis tutelam, qa tra
bes illas longas ad libitum imponunt, et abducunt, ex qbus pons ille conſtruitur. Et
in huius pontis ſimilitudinē ſunt multi p vniuerſam illam celebrem ciuitatem, vt poſt
in progreſſu meæ narrationis latius referam, et poſtquam pontem illum trāſiui mi-

hi obuiam venit ille potens dominus Muteezuma vt me ſuſciperet, & cum eo ducen
ti proceres nudis pedibus, & alio ditiori decreto habitu, quam primi, & bini procede
bant in modum proceſſionis, & admodum parietibus domorum hærẽtes, & via erat
ampla, & delectationem afferens, quia recto tramite per fere leucam procedebat, &
adeo recta quod poteramus conſpicere ab initio dictæ viȩ vſq; ad extremum illius, &
ab vtroq; illius latere ſunt optimæ, & magnæ domus partim ad vſum meſchitarũ par
tim ad habitãdum. Et dominus Muteezuma medius progrediebatur inter duos ma
gnos proceres, quorum alter erat ille magnus Dominus de quo ſuperius memini, ꝗ
me allocutum venerat lectica inuectus. Alter vero ipſius Domini Muteezuma fra
ter, qui dominabatur ciuitati a qua eodem die diſceſſeram, & hi tres erant eodem de
creto habitu, hoc dempto quod Dominus Muteezuma habebat calciamenta, reliqui
vero erant nudis pedibus, quamuis omnes incolæ calciamentis vtantur. Alter a de-
xtris alter a ſiniſtris domini Muteezuma brachia ſuſtinebant. Et appropinquans eq̊
deſcendi, vt eum amplecterer, quod ne facerem duo illi proceres, & ne illum attin-
gerem manibus innuerunt, & primo Dominus Muteezuma, & deinde illi duo pro-
ceres ante dictam patriam cerimoniam confecere, qua perfecta iuſſit fratrem, ꝗ pri-
us eum comitabatur, vt in poſterum mihi aſſiſteret, & ipſe altero procere comitatus
paululum anteibat. Et vbi fuerat me allocutꝰ, venere alij quoq; ducenti Domini (de
quibus ſuperius) me ſalutatum ſuo ordine, & cerimonia facta quilibet ad locum vn
de digrediebatur reuerſus eſt. Et quando allocutus ſum dominum Muteezuma, tor
quem humeris meis impendentem margaritis, & adamantibus vitreis extraxi, illum
q; domino Muteezuma inieci, & emenſa aliqua parte itineris, aduenit familiaris eiꝰ
afferẽs torques duos in modum parui marini cancri elaboratos, pãno rubeis limacis
contexto inuolutos, quas ipſi maximi æſtimant, & a quolibet torque pendebãt octo
aurei cancri miræ perfectionis ad latitudinem vnius palmi, & ilico illos collo meo in
iecit, & ſecutus iter vnde fuerat digreſſus abijt, ordine et habitu ante dictis, donec ad
palatium quoddam amplum, et elegans in noſtrum hoſpitium ꝑparatum deuenimus,
et ilico me in magnam aulam iunctis manibus deduxit, quæ erat ante atrium, quod in
greſſi fueramus, meq; collocauit in ornato diuiti ſolio, quod mei collocandi gratia pa
rari iuſſerat, meq; illum ibi præſtolari iuſſit, et poſt puſillum meis optimis habitis ho-
ſpitijs ad me varijs, et pluribus rebus & ornamentis aureis, argenteis, & rebꝰ ex pen
nis plumiſq; eleganter confectis, & quinq; milibus veſtium ex bombice ꝑcioſe, va-
rijſq; modis laboratis, & contextis profectus eſt, quæ omnia poſtquam mihi imparti-
tus eſt, conſedit altero ſolio non longo interuallo a meo diſtanti, quod ſibi curauerat
parari, et in hæc verba locutus eſt. Diu eſt ꝙ ex maiorum noſtrorum annalibus, et ſcri-
Verba dñi Muteezuma ad Corteſium.
pturis compertum habemus, ꝙ ipſe, et omnes qui in hac prouincia degimus, hinc ori
undi non ſumus, ſed alienigenæ, qui ex remotis orbis prouincijs huc aduenimus. Sci
muſq; nos magno quodam domino Duce cui ſubiecti eramus ad hanc prouinciam ꝑ
ueniſſe, qui nobis relictis patriam reuiſit, et multo poſt tempore ad nos redijt, inue-
nitq; nos omnes incolas huius prouinciæ in vxores duxiſſe, colonias habitãdas ſuſce
piſſe, et liberos præterea procreaſſe, qui enitebatur nos hac prouincia abducere, il-
lud recuſauimus, nec eundem in dominum vlterius, et ducem recipere voluimus, et
ipſe dominus diſceſſit, et hactenus certe credidimus, quod illius ſucceſſores venturi
eſſent ad ſubigendas has prouincias, et nos tanquam proprios et veros ſubditos ſu-
os aſſerturos. Et conſiderantes locum vnde vos veniſſe dicitis, et ea quæ prædicatis
de magno et potenti Domino et Rege, qui vos huc deſtinauit, vere credimus, quod
ille ſit noſter verus Dominus, et eo maxime, quia dicitis, quod diu nos hæc loca habi
taſſe cognouit. Ideo vobis proponite, nos vobis omnino parituros, et vos in Dominũ
illius vice et nomine, quem vos huc miſiſſe aſſeritis ſuſcepturos, & in hoc vobis non
deerimus, nec fraudem committemus, et vniuerſæ prouinciæ quæ meæ ſubiacet di-
tioni ad libitum imperare poteſtis, quoniã omnes iuſſa capeſcent, et poteſtis om̃ibus

quæ

quæ poſſidemus pro voluntate vti, eſtis enim in propria prouincia, & domo, animo læto eſtote, & quieti vos date, ſcio enim vos labores varios paſſos, tam itinere quam aſſiduis bellis, quæ hactenus vobis ſe obtulere. Non me latet profecto quæ ex Punnachanaca hucuſq; vobis euenere. Nec dubito quin incolæ ex Churultecal, & Cempoal vobis de me male dixerint, obſecro vos ne vltra ea quæ experientia & proprijs oculis videbitis credatis, præſertim ab hoſtibus meis dicta, ex quibus aliqui mihi ſubijciebantur, & aduentu veſtro a me defecere, & vt a vobis fauorem captent illa proferunt. Scio equidem, ꝙ ipſi vobis aſſeruerãt ꝙ domos aureis parietibus, & aureum ſolium poſſidebam, & mea omnia ſuppellectilia erãt aurea, & pariformiter eram deus, & me deum fingebam, & alia multa huiuſmodi, domos iam cernitis ipſimet eſſe ex ſaxis, calce & terra. Et his dictis veſtes extulit corpus oſtentans, & ait, nonne me videtis ex carne & oſſibus compactum, mortalem & palpabilem, videtis eos iam fuiſſe mentitos. Habeo equidem aliqua ſuppellectilia, quæ maiores mei mihi reliquerunt, omnia quæ habebo veſtra ſint, & de his ad libitum diſponite, procedam ad alias domos vbi habitare ſoleo, curabo vobis prouiſum iri omnibus in rebus, vobis & ſocijs veſtris conuenientibus, & nulla adducamini mœſtitia, imo lætamini, quia eſtis in veſtra patria, & domo: Ego paucis reſpondi, & maxime tetigi ea, quæ ad rem pertinere putaui, et potiſſimum vt in animum eorum infunderem, ꝙ Maieſtas Veſtra illa vere eſſet, quem venturum arbitrabantur, et his peractis diſceſſit, et poſt eius diſceſſum nobis attulere panem, gallinas, fructus varios, et alia ad vſum domeſticũ, et hoſpitij facientia, fuimuſque ibi ſex dierum ſpacio bene hoſpitati, et multoties Domini prouinciæ illius me allocutum, et ſalutatum veniebant.

¶ Iam Catholice Rex initio huius meæ narrationis expoſui, quod ego tempore quo a villa veræ Crucis diſceſſi, vt diligenter perquirerem de hoc potenti Domino Muteezuma, ibi dimiſeram centum et quinquaginta Hiſpanos, vt inchoatam a me arcem perficerent, et etiam dimiſeram multas uillas, et caſtra circumuicina eidem ciuitati veræ Crucis Sacræ Maieſtatis veſtræ ditioni ſubiectas, et incolas veræ fideles: ſed dum eſſem in ciuitate Churultecal mihi redditæ ſunt literæ a pręfecto, quem ibi conſtitueram meo nomine, quibus ſignificabat, quod Qualpopoca dominus ciuitatis, quæ Almeria appellatur, ſignificauerat dicto præfecto per ſuos nuncios, ꝙ deſiderabat eſſe vaſallus Veſtræ Maieſtatis. Et quod eo vſq; non præſtiterat eam obedientiam, quam præſtare tenebatur, et ad offerendum ſe cum vniuerſa ſua prouincia non venerat, per hoc ſtetit, quod illi neceſſe erat tranſire prouinciam quæ ſibi infenſa erat, et quia timebat in tranſitu lædi, illud mãdare executioni non potuerat, et propterea ad eum mittere dignaretur quatuor Hiſpanos, qui ſecum ad dictum præfectum per hoſtiles prouincias proficiſcerẽtur, quoniam illis ducibus confidebat ſe tuto peruenturum ad eundem, et hoc pacto obediẽtiam debitam præſtare poſſet. Qui præfectus illius verbis fidem adhibens, quæ nomine dicti Qualpopoca ſibi nunciabantur, et ꝙ veniret ad præſtandum obedientiã, vt alij quoq; fecerant, illuc quatuor ex ſuis Hiſpanis deſtinauerat, quos poſtquam fuere domi dicti Qualpopoca ſimulãs cauſam necis ſe non præſtare interficiendos curauit, et duos interfecerãt, reliqui vulnerati per montes aufugerant, quo audito ipſe qnquaginta Hiſpanis peditibus, duobus illis equitibus, et decem milibus Indorum amicorum noſtrorum contra ciuitatẽ Almeriam hoſtiliter profectus fuerat, et certamen iniuerat cum incolis Almeriæ, et occiderant ſeptem Hiſpanos, ſed poſtremo dictam ciuitatem Almeriam expugnauerant, et plures ex incolis neci dederant. Dictos incolas migrare iuſſerat, et ciuitatem igne conſumpſerat, deſtruxeratq;. Et cum Indi q̊s ſecum adduxerat, eſſent eoꝝ hoſtes acerrimi, omni in hoc fuerant vſi diligẽtia. Qualpopoca aũt et alij ſibi fœdere iuncti, et qui ad id fauorem præſtiterant, ſibi fuga ſalutem comparauerant. Ex quibuſdam in prælio captis ſciſcitatus eſt, qui eſſent illi, qui ciuitati & Qualpopoca opem

tuliſſent

tuliſſent, & quare id facinus commiſerant, et quid eos impuliſſet ad interficiendum Hiſpanos, quos ille miſerat dicto Qualpopoca. Illi vero reſponderunt fuiſſe illud commiſſum facinus iuſſu domini Muteezuma, et quod cæteri quoque proceres, qui ciuitati opem tulerant, mandato ipſius Muteezuma eo venerant, vt poſtquam diſceſſiſſem a ciuitate Veræ crucis contra ibi exiſtentes exirent, et eos qui defecerant ab illo, et Maieſtati Veſtræ ſe ſubiecerant, et quod omnem poſſibilem adhiberent diligētiam, vt Hiſpanos interimerēt ibi relictos, vt Hiſpani eiſdem opem ferre non poſſent, aut fauorem præſtare, et quod propterea ea ſic euenerant.

Muteezuma in Corteſii redigitur poteſtatem.

¶ Peractis diebus ſex poſt meum ingreſſum in celebrem ciuitatem Temixtitan, cum aliqua eiuſdem vidiſſem quamuis minima ad multa quæ videri poſſunt, præterea conſideratis his quæ in prouincia habentur, ratus ſum ad rem, et incrementū ſtatus Maieſtatis Veſtræ, et noſtram tutelam, et munimen admodum pertinere, ſi dictus dominus Muteezuma in meam redigeretur poteſtatē, et quod ſua penitus non potiretur libertate, ne gratum in Maieſtati Veſtræ ſeruiendo animum eidem mutare contingeret, et eo magis, quia nos Hiſpani ſumus aliquātulum difficiles et importuni, et ſi nobis ſuccenſerent, poſſent damni aliquid et incommodi inferre, et tātum, quod nullus noſtrum tanti nuncius mali eſſet futurus ſuperſtes, partim quia maxime ſunt potentiæ, partim quia ſi illum apud me retinerem reliquæ prouinciæ, quæ eidē ſubijciebantur, facilius ſe Maieſtati Veſtræ dedidiſſent, vt etiam poſtea accidit. Conſtitui igitur illum domi, quam inhabitabam retinere, ſatis enim eam munitam, et tutam cogitabam. Et mihi cogitanti ne dum illum capere contenderem, aliquid ſcādali aut tumultus ſuſcitaretur, animo ſuccurrit facinus illud de quo præfectus, quem dimiſeram in ciuitate veræ Crucis, per ex literas ſuas me certiorem reddiderat in ciuitate Almeriæ perpatratum, vt antedicto capite explanaui, et quemadmodum mihi conſtabat omnia ibi commiſſa iuſſu et mandato eueniſſe dicti Domini Muteezuma, itaque collocato præſidio in anguſtijs viarum ad palatium Domini Muteezuma profectus ſum vt alias facere ſolebam, et aliquamdiu cum eo nugatus ſum, et aliqua voluptatē afferentia in medium protulimus, et poſt mihi data aliqua munera aurea et filiam ſuam filiaſque aliorum procerum quibuſdam commilitonibus meis, expoſui eidem ex ordine, quæ in ciuitate Nautecal ſiue Almeria euenerant, et quod Hiſpanos interfecerant. Subiunxi præterea quod Qualpopoca, et reliqui iſta machinati fuerant mandato eius, non ſua ſponte (vt ipſi affirmabant) ſed quod Domino ſuo non auſi fuerint non obtemperare. Sed quia nullo pacto perſuaderi poſſem ea fuiſſe eius mandato atque conſilio geſta, prout Qualpopoca et alij aſſerebāt, ſed quod illa potius proferebāt, vt ſe excuſarent, ideo mihi conſultum eſſe videri, vt mitteret euocatum dictū Qualpopoca cum ſibi adiunctis proceribus, vt veritas appareret, et prædicti meritas luerent pœnas, et Maieſtas Veſtra eius bonum animum in eandem cognoſceret, ne quare fieret, vt pro gratiarum actione quam Maieſtas Veſtra eidem agendam committere deberet, e contrario cogeretur aliquid damni & incommodi eidem inferēdum committere, poſtquam a veritate eſſet alienum, quod dictus Qualpopoca & coniuncti proferebant. Et ilico quoſdam ex ſuis præſto eſſe iuſſit, quibus ſigillum tradidit, quod in brachio ex gemmis geſtabat, iuſſitque vt ad ciuitatem Almeriam (quæ ſeptuaginta leucis abeſt a celebri ciuitate Temixtitan) proficiſcerentur, & dictum Qualpopoca cum alijs, qui dictos Hiſpanos interfecerant adducerēt, et ſi ſponte venire nollent, eoſdem vinctos adducerent, & ſi eiſdem obſtarent, quaſdam communitates in ſui auxilium, quas demonſtrauit conterminas dictę ciuitati Almeriæ euocarent, eoſque vi capiendos curarent, & nullo pacto ſine prælibatis ad eum reuerterentur. Qui mandatis parituri receſſere, quibus viam ingreſſis Domino Muteezuma gratias egi de exacta per eum adhibita diligentia in prælibatis capiendis, ea de cauſa, quia cogerer reddere rationem MAIESTATI VESTRAE de omnibus Hiſpanis, qui mecum transfretauerant. Ad hoc ergo vt poſſem reddere veram rationē Veſtræ Maieſtati,

ieſtati, neceſſe erat vt veniret & moraretur in hoſpitio meo, donec veritas eluceſceret, & donec ille om̃i culpa vacuus appareret, petebamq; ab eo ne illud ægre aut moleſte ferret, quia domi meæ non eſſet futurus captiuus, ſed omni parte liber, & me nec in ipſius obſequijs nec dominio quoquo pacto interponere conſtitueram, & in ſua optione erat, quam partem vellet Palatij, in quo moram tunc temporis trahebam, et eidem fidem meam pollicebar, quod hac detetione nil tædij, aut moleſtiæ ſibi contingere poſſe dabatur, et vltra ſuum ſeruitium, meorum quoq; adhiberetur, et omnibus ad libitum imperare procuidubio poſſet. Circa hoc diu fuimus altercati, et quæ hinc inde prolata fuerint, longum eſſet enumerare. Tandem placere ſibi domum meam mecum accedere profeſſus eſt, mandauitq; locum in meo Palatio ſibi parandum, et extruendum, quo præparato plurimi magni proceres affuere, et deductis veſtibus et brachijs eorum ſubductis nudis pedibus illius lecticam conducebãt, non multum ornatam, et maximo cum ſilentio eum flentes lecticæ impoſuerunt, et progreſſi fuimus ad noſtrum palatium ſine aliquo tumultu, quamuis poſtea tumultuari vulg⁹ cœpiſſet, tamen quamprimum ad aures Muteezuma illa peruenere, ilico omnes iuſſit quieſcere, et ſic omnis populus eo die et ſemper, dum dominus Muteezuma apud me detentus fuit, quiete vixit, quia optime hoſpitabatur, et idem ſeruitium habebat, quod prius domi ſuæ retinebat, quod fuit magnum et admiratione dignum, vt in futurum referam, et ſocij mei quoq; eum, quibus poterant commodis, et obſequijs proſequebantur.

¶Dum Dominus Muteezuma a me detineretur, qui ad adducendum Qualpopoca, et alios adhærentes, qui Hiſpanos morti dederant, profecti fuerant, rediere adducentes ipſum Qualpopoca cum vno ex eiuſdem filijs, et alios præterea viros, qui dicebantur interfuiſſe neci dictorum Hiſpanorum. Ipſumq; Qualpopoca lectica in modum magni domini conduxere, quem poteſtati meæ conceſſere vna cum reliquis, quem in carcerem cum alijs intrudendum commiſi, & manicis, & compedibus alligari, a quibus, poſtquam ſe Hiſpanos interemiſſe confeſſi ſunt, ſciſcitatus ſum an ſubeſſent domino Muteezuma, præfatus vero Qualpopoca reſpondendo a me petijt, an eſſet alius dominus cui deberet ſubijci, quaſi innuens quod nullus alius erat dominus, cui ſubijci deberet, & erat vaſallus domini Muteezuma, & poſtea ab eiſdẽ quæſiui, an ea quæ feciſſent, feciſſent ſua ſponte, aut mandato, & conſilio Domini ſui Muteezuma, omnes dixerunt ſua ſponte non mandato ſui domini, quamuis poſtea dum ſententia in eos prolata executioni mandabatur, & comburi debebant, clamauerint vnanimes commiſiſſe mandato Domini ſui tale facinus, & ſuo iuſſu commiſerant, & hoc modo fuerunt publice in platea ſine aliquo tumultu aut ſeditione combuſti. Et eodem die quo combuſti fuere, quia iam confeſſi fuerant dominum Muteezuma fuiſſe autorem prælibati homicidij in Hiſpanos perpetrati, eundem in compedes collocari iuſſi, quo ſpectaculo maxime animo conſternatus eſt, quamuis eodem die poſtquam multa ſecum fueram collocutus eidem compedes eximendos ordinauerim, quo facto fuit maxime recreatus, & plurimum voluptatis eſt conſecutus & deinde aſſidue illi morem gerere quantum in me erat om̃ibus in rebus ſummopere ſtudui, & præcipue quia publice vbiq; locorum profitebar tam ipſis incolis, quam Dominis prouintiarum, qui ad me confluebant, Maieſtati Veſtræ ſummopere placere quod Dominus Muteezuma regnaret, vt prius regnare ſolebat, hac tamen conditione, vt recognoſceret Maieſtatem Veſtram in ſuperiorem, & Dominum, vt Maieſtas Veſtra recognoſcitur ab alijs omnibus, & quod illi ſubditi rem gratam Maieſtati Veſtræ facerent, ſi in poſterum tenuiſſent illum in dominũ, & ſuperiorẽ quẽadmodum faciebant ante aduentũ meũ, & tã bene me ſecum geſſi, & ſatisfeci, q̃ pluries illũ rogans commiſi, vt domũ ſuã proficiſceretur, tamẽ mihi reſponſum ſp dederat, ſe optime ibi in ea domo apud me commorari, cum nil ſibi omnino deeſſet, non aliter

quam

quam ſi domi ſuæ fuiſſet. Nam ſi domi ſuæ eſſet facillime euenire poſſet, ꝙ domini prouintiarum capta occaſione poſſent illum ſollicitare, et inducere ad perpetrãdum aliqd contra me contra voluntatem ſuã, quod redũdaret in veſtræ Maieſt. damnum, cui iam conſtituerat, quantum in eo poterat ſemper inſeruire, et donec redderet certiores ſuos, quid nam haberet in animo, optime erat ibi, et quamuis aliquid ſup hac re eidem proponerent, illis reſpondere facillime poterat, ꝙ ipſe non erat in ſua poteſtate, et hoc pacto ſe excuſare poterat, et pluries a me petiјt, vt poſſet ire ſpaciatum quod eidem nunquam recuſaui, vt ire poſſet ſpaciatum ad alias domos, quæ voluptatis cauſa ibi conſtructæ erant, et aliquando exiuit ſpaciatum ciuitatem quatuor, aut quinqꝫ Hiſpanis comitantibus per duas leucas, et quotienſcunqꝫ reuertebatur, videbatur letus et vultu hilari, et cum exibat donabat varias gemmas, et veſtes tam Hiſpanis quam incolis, quem maxima caterua ſemper comitabatur, et ad minus ad tria milia hominum, et eorum maior pars erat procerum, et Dominorum illius prouintiæ, et aſſidue conuiuia opipare parata, et tripudia celebrare delectabatur, quæ profecto maximis poſtea laudibus ab omnibus merito extolli debebant.

¶ Poſtquam cognoui illum ex corde deſiderare eſſe in regali veſtræ Maieſt. ſeruitio, rogaui, quo ampliorem relationem Maieſtati Veſtræ tranſmittere poſſem de his, quæ in iſtis locis et prouintiјs continentur, vt mihi aurifodinas oſtendendas curaret, quę ſibi placere hilari vultu et verbis demonſtrauit, & eo inſtanti quoſdam familiares eius accerſiri iuſſit, & ad quamlibet prouintiam in qua au℞ extrahebatur, miſit duos ex eis, rogauitqꝫ vt totidem Hiſpanos ſibi in comites illuc tranſmitterem, q quo ingenio aurum eliciebatur conſpicerent, quod facile executus ſum, & ad quamlibet prouintiam deſtinaui Hiſpanos duos, qui comitarentur Indos. Erant autẽ prouintiæ quatuor, quidam ex illis deuenere ad prouintiam quandam, quam Cuzula appellant, quæ abeſt per leucas octuaginta a celebri ciuitate Temixtitan, cuius prouintiæ incolæ ſubſunt Domino Muteezuma, & ipſi oſtenderunt eiſdem tria lata flumina, & ex omnibus adduxere inditia auri puriſſimi, quanquam modicum adduxerint, non enim habebant alia inſtrumenta, ſed ea tantum, quibus ipſi Indi aurum extrahere ſolebant, & vt Hiſpani retulere, tranſgreſſi ſunt tres prouintias multis pagis, villis, & ædificiјs refertas, ita vt in Hiſpania non reperiantur meliores. Sunt in illis prouintiјs multæ ciuitates, & coloniæ in magna quantitate, & aſſeruere vidiſſe habitationem quandam cum arce quæ eſt amplior, & magis munita caſtro Burgenſis ciuitatis Hiſpaniarum, & incolæ vnius ex his prouintiјs, quæ Tamazulapa nuncupatur, ornatiori habitu & ditiori incedunt incolis prouintia℞, quas hactenus viderimus, & ſunt maximæ prudentiæ. Secundi vero profecti ſunt ad Prouintiã, quæ dicitur Malinaltebeque, quæ etiam abeſt a dicta magna ciuitate Temixtitan per leucas ſeptuaginta, et plus vergit ad littora maris, et illi quoqꝫ attulere inditia auri ex magno flumine, qui illac præterlabitur. Tertiј vero aliam prouintiam adiere, vbi ſunt gentes, quæ differunt idiomate ab incolis proxime prouintiæ Culua, quã Tenis appellant, et illius prouinciæ Dominus nomine Coatelicamat, quia prouintiam obtinet in excelſis montibus dicto Domino Muteezuma non paret, et etiam, qa illius prouinciæ incolæ ſunt martiales, et certamen ineunt haſtis vigintiquinqꝫ, aut aliquando triginta palmos in longitudinem continentibus. Et quoniam iſti non erant ſubiecti Domino Muteezuma, Indi, qui profecti erant cum Hiſpanis, eam prouintiam ingredi non ſunt auſi, ſi prius Dominum illius de eorum aduentu certiorem non facerent, ab eoqꝫ ſaluũ conductum obtinerent, aſſerentes eos eam ob cauſam aduenіſſe, vt ſuas aurifodinas videndi copia eiſdem concederetur, & ꝙ meo et Domini Muteezuma nomine dignaretur illis eas oſtendere. Coatelicamat reſponſum dedit. Hiſpani eo tuto et libere accederent, et aurifodinas inſpicerent, et ea omnia quæ videre cuperent; ſed eos e Culua quos ſciebat miſſos nomine Muteezuma admonebat, ne prouintiam ſuam ingrederentur, quia hoſtium loco eos habebat. Ancipiti animo fuere aliquamdiu Hiſpani

Aurifodinæ

irent

irent ſoli an non: maxime, quia Indi, q̊s ſecum adduxerant, eos admonebāt, ne irent:
qm̄ ideo eos ſolos intromittebat, vt eos facilius interficere poſſet. Inuicti tamē animo
Hiſpani vlterius progredi conſtituerunt. Fuerunt bene, & placide ab incolis & eo-
rum Domino ſuſcepti, & eis oſtenderunt ſeptem aut octo flumina, ex quibus ſe aurꝫ
extrahere dicebant. Hiſpani vna cum Indis ex omnibus illis fluminibus aurum ex-
traxere, & inditia prædictorum fluminum attulere, & cum eiſdem Hiſpanis dictus
Coatelicamat miſit ad me nuncios ſuos, quibus ſe ac prouinciam ſuā Regali Maieſta
tis veſtræ ſeruitio offerebat, & eiſdem ad me miſit quædam aurea emblemata, & ve
ſtes, quibus incolæ illius prouinciæ maxime vtuntur. Vltimi vero acceſſere ad aliam
prouinciam Tuchitebeque nominatam, quæ eodem directo vergit ad mare per duo
decim leucas a prouincia Malinaltebeque, in qua iam ſuperius dixi inuentum fuiſſe
aurum, & incolæ eiuſdem oſtenderunt duo flumina, ex quibus pariformiter adduxe
re auri inditia. Et prout ex Hiſpanis, qui ibi fuerant percipere potui, prouincia illa
eſt admodum apta ad conſtituēdas ibidem habitationes, & ad aurum extrahendum,
petij a Domino Muteezuma, ꝙ in illa prouincia Malinaltebeque, quia illa ad prædi
cta magis apta videbatur, conſtrui faceret vnam habitationem pro Maieſtate veſtra
& in ea conſtruenda omnem poſſibilem adhibuit diligētiam, & talem, ꝙ duorꝫ men-
ſium ſpacio eo in loco iam ſeminauerāt ſexaginta menſuras (quas anegas Hiſpani vo
cant) ex quodam ſemine ab eis mayz nuncupato, ex quo panem conficiūt, & decem
menſuras cicerum & cacap, q eſt fructus amygdolæ ſimilis, quo fructu in puluerem
redacto vini loco vtuntur, & tantæ in ea prouincia eſt æſtimationis, vt pecuniarꝫ lo-
co omnia in foris & vbiqꝫ neceſſaria, eodem acquirant. Ibiqꝫ binas habitationes am-
plas ædificari curauit, & in altera vltra habitationem appoſuerunt ſtagnum, in quo
erant quingenti anſeres ex induſtria ibi collocati, qui ibi ſunt in maximo præcio, qa
eos quotannis deplumant, & illorum plumis, & pennis vtuntur, & in dicta habitatio
ne collocarunt vltra mille & quingentas gallinas, & alia plurima ad domeſticū vſum
facientia, & multotiens Hiſpani, qui eam viderunt, & ornamenta diligēter perpen-
derunt, putarunt aſcendere dictas habitationes ad viginti milia Caſtellanorum auri.
Similiter petij ab eodem domino Muteezuma, vt mihi aperiret, ſi in littore illius ma
ris eſſet fluuius aliquis, vel ſinus, quos naues illuc applicantes facile ingredi poſſent,
& tuto in eiſdem ſiſtere, qui retulit ſe penitus eiꝰ rei ignarum. Quo audito, hoc ſaltē
petij, vt mihi maris illius panno depingi curarret littora, & ſinus, & flumina in mare
confluentia, quo poſtea poſſem mittere meos Hiſpanos ad perſcrutādum, & diligen
ter inſpiciendum, & ipſe Muteezuma eligeret in eorꝫ duces incolas dictæ prouin-
ciæ. Quod poſtea re effecit, quoniam ſequenti die mihi attulere lineo panno picta o-
mnia maris littora, ſinus & flumina in illud confluentia. Ibi conſpiciebatur flumen q̊d
dam cæteris magis amplum, prout ex ea figura colligi poterat, in mare profluens, &
videbatur fluere inter geminos montes, qui appellātur Sanmyn in ſinu quodam, vbi
naucleri hactenus putabant, ꝙ diuideretur prouincia Mazamalco nuncupata. Di-
xitqꝫ quos vellem deſtinarē. Et eo pacto miſi decem Hiſpanos, inter q̊s aliqui Ma-
ritima diſciplina plurimum pollebant, & cum ducibus, q̊s dederat Muteezuma, pro
greſſi perluſtrarunt omnia illa littora a portu Chalchilmeca, quem ſanctiuan appel-
lant, vbi meis nauibus applicueram; quæ perluſtratio aſcendit ad ſeptuaginta leucas
& vltra, & nullum fluuium, aut ſinum adinuenere, in q̄ naues poſſent ingredi, quam-
uis dicta littora habeant plura & maxima, & in omnibus illis fluminibus periculum
faciebant canois inſidentes emiſſa in profundum bolide, & ſic deuenere ad prouinci
am Quacalcalco, qua ſupradictus fluuius præterlabitur, & illius prouinciæ dominus
qui Tuchintecla nuncupatur, illos benigne ſuſcepit, & eiſdem canoas conſignari iuſ
ſit, quibus flumen ingredi poſſent, & in illius fauce aquæ profunditatē ad duos cum
dimidio hominum ſtatus inuenere etiam eo tempore, quo aquæ maxime defluxere,
& dicto fluuio delati ſunt per leucas duodecim, & minor profunditas, quæ dicto ſpa

cio continebatur, accedit ad ſextum hominis ſtatum: & quatenus coniectura conſequi potuerunt, aſcendit vlterius per leucas triginta in tali profunditate. In ipſius fluuij ripa ſunt magnæ & plurimę coloniæ, & vniuerſa illa prouincia eſt in plano ſita, fertilis, & rebus omnibus quæ tellus ferre conſueuit, exuberans, & gens quaſi innumerabilis. Huius autem prouinciæ incolæ non ſubijciuntur domino Muteezuma, imo eius hoſtes ſunt acerrimi. Quamobrem cum Hiſpani ad illum venere, illis ſignificatum voluit, vt illi e Culua nullo modo ad ſuam prouinciam proficiſcerentur, quia erant eius hoſtes. Cum illi Hiſpani ad me iſta relatum reuerſi ſunt, ſuos cum illis mihi nuncios quoſdam deſtinauit: quibus ad me quædam aurea dedit, & plura tygridũ coria, & plura ex plumis contexta, & veſtimenta: & mihi aſſeruere, ꝙ dominus eorũ Tuchintecla diu nomen meum audierat: quoniam illi ex Puchunchan, qui eſt fluuius Griſaluæ, ſunt eidem maxima iuncti amicitia, eundemq; certiorem reddiderãt, ꝙ illac tranſiueram, & cum eiſdem fueram congreſſus, quia me arenæ hoſpitio prohibebant, & eorum coloniæ: & quemadmodum poſtea nos amicitiam iniueramus, & illi ſe ſubdiderant imperio veſtræ Maieſtatis. Ideo ille quoq; ſe regali Maieſtatis veſtræ ſeruitio cum vniuerſa ſua prouincia offerebat, rogabatq;, vt illum in amicum reciperem: hac tamen conditione, ꝙ incolæ prouincię e Culua regionem ſuam nullo pacto ingrederentur, & peterem e rebus, q̃ in prouincia illa continentur, quoniam ea oĩa quæ ab eo expeterem, impartiri & exequi paratus exiſtebat.

¶Poſtquam mihi renunciatum eſt ab eis Hiſpanis, qui ab illa prouincia exploratu venerant, illam ad coloniam ibi conſtituendam aptam & commodam, & ab eiſdem portum adinuentum, animo admodum læto fui, quoniam ab eo tempore, quo ad regionem hanc applicui, ſollicitus fui de portu inueſtigando in littoribus iſtis, & etiam vt prope eundem inuenire poſſem locum aptum ad habitationes faciendas, tamen eouſque inuenire non potueram a littore incipiente a flumine Sancti Antonij, qui eſt proximus fluuio Griſaluæ, vſq; ad fluuium Panuco, qui eſt in littore inferiori, vbi quidam Hiſpani mãdato Franciſci de Garay coloniam ſuam conſtituerant, de quibus poſthac mentionem faciam, & vt melius exploratas haberem res illiꝰ prouinciæ & portum antedictum, & incolarum in eis degentium in nos animos, reſq; alias ad ibi habitandum conducẽtes, alios quoq; ex meis commilitonibus ad ſimilia idoneos cum eiſdem nuncijs, quos Tuchintecla dominus illius prouinciæ ad me cũ muneribus deſtinauerat, proficiſci iuſſi, deferentes ad eum aliqua munuſcula, & ab dicto Domino læto vultu recepti portum denuo explorarunt, & periculum fecere, vt alij fecerant, & inuenere locum idoneum ad conſtituendas habitationes, & coloniã deducendam in ea, & de oĩbus vera mihi retulere, & dixere omnia vtenſilia ad coloniam conſtituendam adeſſe. Et dominum illius prouinciæ maxime gaudere, & magno teneri deſiderio inſeruiendi veſtræ Maieſtati. Quibus reuerſis cum ea relatione, ilico præfectum cum centum & quinquaginta militibus eo deſtinaui ad fortilitium ibi conſtruendum, ad quod conſtruendum Dominus prouinciæ ſe obtulerat, & pariformiter domos omnes, quibus pro noſtri habitatione egeremus, & quas eidem imponerem. Et ilico vbi coloniam locandam conſtitueram, ſex domos ædificandas curauit, eiſdem indicauit eſſe ſibi gratum, ꝙ in ſua ſiſterẽt prouincia, & ꝙ eam habitandam ſuſcipiebant.

¶Superioribus narrationis capitulis Potentiſſime Domine expoſui, ꝙ eo tempore, quo ad celebrem ciuitatem Temixtitan proficiſcebar, mihi obuiam venerat q̃dam magnus & potens dominus, qui ſe miſſum a domino Muteezuma profitebatur, & vt poſtea perceperam, erat eidem ſanguine iunctus, & prouincia, cui dominabatur erat contermina prouincię Muteezuma, & eius prouincia nuncupatur Aculuacan, & caput prouinciæ eſt ciuitas lacui ſalſo proxima, & ex ea per lacum ad magnam ciuitatem Temixtitan canois ſunt ſex leucæ, ſi quis autem pedibus proficiſceretur, habet decem leucas, hanc ciuitatem Teſcucũ appellant, habet in ſe vltra triginta milia

domo-

domoꝝ. Illius domin⁹ habet ibi mirāda palatia & habitationes. Meſchitas p̄terea & oratoria magna & optime conſtructa, dominatur etiam duabus alijs ciuitatibus, altera abeſt a ciuitate Teſcucu ſpacio leucarum trium Acuruma, altera vero ſpacio leucarum quatuor quam Orumpa appellāt. Iſtarum quælibet habet ad quater mille habitationes. Habet præterea dicta prouincia Aculuacan pagos & villas plurimas, eſt ſolum fœcundiſſimum ad culturam, & tota regio, cui præeſt, ab vno latere eſt contermina prouinciæ Churultecal, de qua diu meminimus. Hic dominus nomine Cacamacin poſt detentionem perſonæ domini Muteezuma a me factam tam a Maieſtate veſtra, cui ſe ſubdiderat, quam a domino Muteezuma defecerat: & quamuis pluries illum monerem, vt regale ſeruitium & obedientiam Maieſtati Veſtræ exhibere vellet, monitus tamen & a me et dicto domino Muteezuma, nūquam parere voluit. Imo ſuperbe reſpondendo aiebat, ꝙ ſi quis vellet ab eo aliquid, ad prouinciam ei⁹ proficiſceretur, & ibi experiretur, quanti eſſet & quale foret regale ſeruitium quod exequi tenebatur. Præparauerat vt audiuerā iam maximas copias maxime belligeras, & poſtquam illum monitionibus adducere non potui dominum Muteezuma ſum allocutus, & ab eo petij quid nobis agendum in hac re cenſeret, ne ille rebellionis contra nos factæ pœnarum expers perſiſteret: reſponſum dedit, velle eū vi expugnare. Quod erat difficile factu, quoniam magnus dominus habebatur & potens, copijs maxime abundans militiæ aptis, & ſine maximo diſcrimine, & militum amiſſione eum expugnari poſſe non putabat. Sed quia ipſe Muteezuma habebat in prouincia illius Cacamacin plurimos ex primatibus qui cum eo morabantur, & eis dabat ſtipēdium, eos conſtituerat alloqui, vt aliquos ex militibus dicti Cacamacin abducerent, q poſtquam eis fidem noſtram dediſſemus, ꝙ ſecuri & tuti eſſent partibus noſtris fauerēt, ſicq; illum tuto expugnare poſſemus. Quod & ita euenit, quia dictus dominus Muteezuma ita egit cum eis, ꝙ illi induxerunt dictum Cacamacin, vt cum illis conueniret in dicta ciuitate Teſcucu, ipſi quippe tanquam primates darent operam conſulere rebus ad commodum ſui domini facientibus, & maxime triſtarētur, ſi ille aliquid faceret vnde periclitari, & ad vltimam internitionem dari poſſet. Sub hoc prętextu in vnum conuenere in amplo & eleganti palatio dicti Cacamacin, quod eſt in ip̄o lacus littore, & eo modo ædificatum extitit, quod ſubtus illud canois patet iter, quo in lacum exeunt. Ibi præparatas canoas ſecreto collocauerant, eodemque loci plures viros diſpoſuerant, vt ſi forte dictus Cacamacin obſiſteret, nec ſe capi permitteret, eundem vi capere poſſent. Et cum omnes conueniſſent, illi coniurati primates Cacamacin apprehenderunt, antequam a ſuis audiretur, & canoę impoſitum per lacum ad magnam ciuitatem deduxerunt, quæ (vt ſuperius dixi) diſtat per leucas ſex, quem adductum lecticæ impoſuere, vt tantum dominum decebat, illumq; mihi exhibuere, cui ilico compedes iniiciendos, & bene cuſtodiri mandaui, & communicato conſilio cum Domino Muteezuma, ipſius detenti fratrem nomine Celſitudinis veſtræ prouinciæ illi præfeci qui, Cocuzcacim nominabatur, cui ab omnibus communitatibus, & dominis dictæ prouinciæ debitam obedientiam exhibendam modis omnibus curaui, tanquam ſuo domino, donec aliud per Maieſtatem veſtram eſſet conſtitutum. Et ita executum eſt, quoniam in poſterum omnes eidem paruerunt tanquā Domino, vt prius paruerant dicto Cacamacin, & ille omnia quæ illi Maieſtatis veſtræ nomine mandaui, libentiſſime & fideliter fuit exequutus. Poſt aliquot dies trāſactos a captiuitate dicti Cacamacin, dictus dominus Muteezuma omnes Dominos prouinciarum ſuarum, & ciuitatum circumiacentium conuenire iuſſit, & mihi poſtquam conuenere nuntiauit, vt eo proficiſci deberem, & poſt meum aduentum talia fatus eſt. Chariſſimi fratres & amici, diu optime noſtis vos omnes, patres veſtros & maiores, mihi & anteceſſoribus meis ſubditos extitiſſe, & a me & ab eiſdem optime tentos, & omnibus honoribus condecoratos fuiſſe, & vos quoq; mihi & maiorib⁹ meis ea exhibuiſtis, q̄ boni et fideles vaſalli dominis ſuis p̄ſtare tenentur. Etiam arbitror

Oratio Muteezuma ad ſuos vaſallos.

vos illud ab anteceſſoribus memoria tenere, noſtrum genus ex his prouincijs originem non ducere, ſed e longinquis prouincijs huc aduectum. Nam maiores noſtros huc adduxit quidam eorum dominus, qui eos in ea dimiſit atq; diſceſſit, & longo poſt tempore redijt, & maiores noſtros colonias his in regionibus poſuiſſe, & ex incolis vxores duxiſſe, & ex eis liberos procreaſſe inuenit, adeo ꝙ vlterius ſecum progredi noluerunt, nec in dominum ſuſcipere. At ille diſcedens promiſit, ꝙ aut perſonaliter rediret, aut alios ſuo nomie huc deſtinaret tot copijs, & tali potentia & poteſtate, vt poſſet eos ad illius ſeruitia conſtringere. Scitiſq;, ꝙ eum hactenus indies expectauimus. Nunc autem per ea, quæ pſens eius præfectus nobis retulit de rege eo & potenti domino, quem ſe huc deſtinaſſe ait, & a loco vnde huc aduentaſſe profitetur, pro comperto habeo, & vos ſimiliter tenere debetis, ꝙ hic vere eſt ille dominus quē expectabamus, eo maxime argumento, quia præfectus eius affirmat diu noſtri notitiam illum habuiſſe. Sed poſteaquam noſtri maiores ea, quæ tenebātur Dominis ſuis præſtare, non præſtitere, nos id oportet facere: & Dijs noſtris agamus gratias, ꝙ illud, quod tam diu expectauimus noſtris temporibus euenerit. Idcirco vos omnes obteſtatos velim, poſtquam illud quod expoſui, diu vobis omnibus notum eſt, quem admodum me hactenus in Dominum tenuiſtis, & mihi paruiſtis, poſt hac maximo & potenti huic regi pareatis, & illum in omnibus dominum habeatis. Poſtquam ille veſter dominus naturalis exiſtit. Et illius vice hunc eius præfectum in dominum habete, colite, & obſeruate, & omnia tributa & obſequia quæ mihi hactenus impendere ſoliti eſtis, huic eius præfecto exhibete, quoniam ego pariformiter contribuere, & omnibus eius mandatis parere aſtringor, & vlterius omnia exeq & præſtare, quæ de iure domino præſtare tenemini, in quo rem mihi gratiſſimam facietis. Hæc omnia pluribus lachrymis & maiora imo trahens ſuſpiria corde, quam quilibet fari poſſet, protulit. Comitabantur reliqui omnes proceres lachrymas Muteezuma ſuis aſſiduis lachrymis, adeo vt paululum immorati ſint antequam reſpondere poſſent. Et profecto, sereniſſime domine, nullus affuit ex Hiſpanis, qui eidem non plurimum compateretur. Tandem ſedatis lachrymis reſponſum dedere, ꝙ illi ſe in ſubditos dediderant, & eum in Dominum habebant & tenebant. Idcirco pollicebātur ſe omnia executuros quæ ipſe conſtituiſſet, & ea de cauſa, & etiam rationibus per eum deductis læto animo vellent illius iuſſa exequi: & deinceps ſe perpetuo ſubdebant Maieſtati Veſtræ, & ſe in vaſallos offerebant, & ibidem eorum quilibet pollicitus eſt exequi ea, quæ regali Maieſtatis Veſtræ nomine fuiſſent impoſita, & exhibere omnes contributiones & obſequia, quæ antea dicto domino Muteezuma præſtare ſoliti fuerunt, & reliqua omnia, quæ regali Maieſtatis Veſtræ nomine eiſdem pciperentur. Quæ omnia per aliquos publicos notarios conſcripta ſunt, & de præmiſſis publicum confecit inſtrumentum, cuius copiam petij præſentibus Hiſpanis multis. Poſtquam omnes præfati domini ſe Maieſtati Veſtræ ſubdiderant, allocutus ſum dictum Dominum Muteezuma, & ei ſignificaui Maieſtati Veſtræ aliquāta auri portione pro quibuſdam operibus ſuis perficiendis opus eſſe. Rogabamq; aliqs e ſuis, & ego ſimiliter aliquos e meis Hiſpanis deſtinarem per prouincias & habitationes illorum Dominorum, qui ſe eo die obtulerant, ad hortādum eos & rogandum quo de ea auri & argenti quantitate quam ipſi poſſidebant, vltra eorum exigentiam Maieſtati veſtræ inſeruirent, & eo pacto appareret, ꝙ illi iam inſeruire cœpiſſent, & Maieſtas veſtra latius egregium eorum animum in ſeruiendo perſpectum haberet. Et ſimiliter Dominus Muteezuma de eo, quod poſſidebat, mihi ipſe impartiretur, quoniam ea omnia Maieſtati Veſtræ mittere conſtitueram per nuncios, quos primo cum rebus aliis Maieſtati Veſtræ eram tranſmiſſurus. At ille nihil moratus eodem inſtanti petijt a me ſibi Hiſpanos conſignari binos, quos in varias prouincias ad negociū hoc exequendum deſtinaret. Quarum nomina, quoniam monumenta omnia amiſi, non ſubueniunt. Illæ enim prouinciæ ſunt plurimæ & diuerſæ, quarum aliquę per octuaginta & ali

Muteezuma vaſallus ſit Cæſa. Ma.

ta & ali

ta, & aliquæ per centum leucas aberant a dicta ciuitate Temixtitan, cum prædictis autem Hiſpanis ire iuſſit quoſdam ex ſuis, quibus præcepit, vt ad dictarum prouinciarum & ciuitatum dominos proficiſcerentur & exponerent, q̃ ego vnicuiq; quandam auri ſummam quam ipſe conſtituit imperarem, & hoc executum eſt, nam illi omnes domini, ad quos profecti ſunt, contribuerunt imperatam ſummam tam emblematum, quam auri in maſſis & folijs, & aliorum quæ ipſi poſſidebāt, & fuſo eo quod fundi potuit, ex quinta illorum portione, quæ Maieſtati Veſtræ debetur. Fuerunt triginta duo milia. & quadringenta pondera auri abſq; ſuppellectilibus ex auro, argento, rebus ex plumis factis, parmis, gemmis & alijs pluribꝰ rebus maximi valoris, quæ omnia Maieſtati Veſtræ conſignaui & ſepoſui, quę tranſcendunt valorem centum millium ducatorum. Erant præterea talia & tam mira q̃ varietate eorum & nouitate erant inæſtimabilia: Nec putandum arbitror, q̃ omnes ex principibus tāChriſticolis quam infidelibus, de quibus apud mortales impræſentiarum mentio habeatur, talia haberi poſſint. Et certe Maieſt. Veſtræ illa, quæ expono, nimia videri non debent, poſtquam ſic ſe habet veritas, q̃ eorum quæ terra mariq; haberi poſſunt, & de quibus ipſe cognitionem aliquam habebat, ſimulacra ad veram formā tam aurea quam argentea, & ex gemmis & ex plumis obtinebat, & in tali excellentia & perfectione, q̃ pene viua ſpectantibus videbantur, quorum mihi non modica imptitus eſt pro Maieſtate Veſtra abſq; alijs quæ ſibi picta exhibui, quæ omnia ex auro fingi curauit, vt ſunt imagines ſaluatoris crucifixi, emblemata, torques, numiſmata, & alia plura e noſtris, ad quorum imaginem ſimilia fieri curauit. Acceſſit etiam portioni Maieſtatis Veſtræ argenti recepti vltra centum marcas, quod in varias tam paruas, quam maiores fiendas paropſides diſtribui & ſcutellas, pateras, coclearea, quantum illis dicere potui. Vltra hæc dictus Muteezuma mihi donauit plura ornamēta ex ſuis quæ talia erant, vt perſpecto q̃ ex omni parte erant ex bombice, & abſq; ſerico in toto terrarum orbe talia fieri & texi non poſſent, nec tot diuerſis proprijs coloribus & laboribus: & inter ea erāt aliqua veſtium genera, ad vſum mulierum, & virorum mirabilia. Erant præterea apparatus pro lectiſternijs. quibus ex ſerico facti, merito comparari non poſſent, erant alij apparatus quibus in eccleſiis & aulis vti poſſumus, erant culcitræ lectiſterniorum cooperimenta, tam ex plumis, quam ex bombice variorum colorum, ſimiliter & mirabilium, & alia multa, quæ cum talia & tanta ſint, ea Maieſtati Veſtræ exprimere neſcio. Obtulit etiam duodecim zerbatanas. Eſt autē zerbatana lignum longum concauum, qua aues paruas inſectamur, ex illis ſpicula ſeu globulos exiguos in modum fabarum excreta compactos flatu emittendo, quarū excellentiam etiam exprimere nequeo, quia illæ elegantibus picturis, & coloribus perfectiſſimis conſtabant, in eius extremitatibus & medio extabat aurum ad palmi altitudinem mira arte elaboratum, & peram aureis filis contextam, & globulos ſupradictos imponendos, quos aureos ſe mihi daturum pollicitus eſt, imptitus eſt modulum ad eoſdem effingendos aureum, & alia multa, quorum infinitꝰ eſt numerus.

¶Si Maieſtatem veſtram potentiſſime domine de varijs & mirandis rebus iſtius ciuitatis Temixtitan dominio, & iſtius domini Muteezuma obſeqo certiorem reddere deberem, ac de ritu & conſuetudine quam obtinent incolæ, ordine & regimine tam ciuitatis quam aliarum quæ ſubijciebantur dicto domino Muteezuma, longo tempore immorari oporteret, & multos qui eas exponere ſcirent, habere neceſſe eſſet in tali genere exercitatos. Ego non poſſem de mille portionibus minimam recenſere, ſed vt melius potero aliqua ex illis quæ vidi exprimam, quæ quamuis inculte promantur, tamen erunt tantæ admirationi, q̃ vix credi poterunt, nos enim præſentes proprijs oculis intuendo eas vix intellectu percipimus. Sciat tamē Maieſtas Veſtra, quod ſi in aliquo deficiam in prædictarum rerum relatione, plus peccabo minuendo, quam augendo, tam in his quam in alijs, quæ recenſebo Celſitudini veſtræ,

quoniam æquum mihi videtur & apparet ea quæ regi meo & domino recenſere du
xi, præuia veritate nil augendo aut minuendo aut interponendo exponere.

¶Prius tamẽ quã res iſtius celebris ciuitatis Temixtitan, & reliqua q̃ in proximo
præcedenti capite aſſerui recenſere aggrediar, viſum eſt vt omnia melius ꝑcipi poſ-
ſint, ſitum prouinciæ de Meſſico, vbi dicta magna ciuitas eſt collocata, & vbi illiꝰ do
mini Muteezuma regia conſiſtit, explicare. Prouincia hæc excelſis & aſprimis mon
tibus circumſepta eſt, & in ea planicies eſt in circuitu ad ſeptuaginta leucas, cui pla
niciei inſunt gemini lacus, qui fere vniuerſam occupant, quia duo illi lacus ambiunt
ſpacium quinquaginta leucarum, & in altero ex lacubus eſt aqua dulcis, altero vero
qui maior eſt aqua ſalſa. Illa vero planicies ab vno latere ſegregatur colliculis ꝗbuſ-
dam, qui in medio planiciei conſiſtunt. Dicti autem lacus in fine iunguntur in qua-
dam anguſta planicie, quæ inter dictos colles & excelſos montes conſiſtit, qua angu
ſtiæ extenduntur per baliſtæ iactum, & per ea alter lacuum ingreditur alium, & ad
ciuitates & colonias quæ in dictis lacubus exiſtunt homines canois inuehuntur, abſ
qꝫ eo ꝙ aliquis terram attingat. Sed quia eſt magnus lacus ſalſus, habet fluxum & re
fluxum ad inſtar maris: quotienſcunqꝫ aqua dicti lacus excreſcit, aqua ſalſa ingredi-
tur lacum dulcis aquæ, & adeo violenter, ac ſi ingens & rapidus fluuius ingredere-
tur: & econtrario, quando decreſcit lacus alius, dulcis ſalſam ingreditur. Et opulen-
ta illa ciuitas Temixtitan eſt fundata in illo magno ſalſo lacu, & a continenti ad dictã
ciuitatem, qua eſt iter duarum leucarum, quatuor habet ingreſſus ſtratis manu fabri
catis vijs latis quãtum extenditur lata Hiſpana equeſtris lancea. Ciuitas eſt tam am
pla quantum eſt Hiſpalis aut Corduba. Illius præcipui vici ampliſſimi & recto tra-
mite procedentes cernuntur, & omnes alij, quorundam media pars in aquis, me-
dia in terris eſt, per quos canois inuehuntur. Vici quoqꝫ omnes habent ſuos exitus,
vt ab vno ad alium aqua permeare poſſint. Omnes iſti exitus quorum aliqui ſunt la
tiſſimi, habent magnas trabes optime dolatas, & tales ꝙ quibuſdam in locis poſſunt ꝑ
eas tranſire decem iuncti equites. Porro cum conſiderarem, ſi incolæ vellent in me
conſpirare ꝙ commode id facere poſſent (cũ eo in ſinu conſtituta ſit ciuitas, vt ſupra
dixi, & amouendo pontes egreſſum & ingreſſum dictæ ciuitatis facillime nobis eri-
pere poſſent, ſicqꝫ nos fame enecare, priuſquam ad continentem venire poſſemus, ci
uitatem ingreſſus propere Bergantinos quatuor erigendos curaui, & tam celeriter
perfecti ſunt & tales, vt eiſdem ducentos viros cum equis littori exponere poſſem,
quotieſcunqꝫ nobis videretur. Habet iſta præclara ciuitas plurimas plateas, vbi aſſi
due ſua habent fora et commertia ad vendendum et emendum. Eſt in eadem ciuita-
te platea, quæ eſt in duplo maior platea Salamatinæ ciuitatis vndiqꝫ porticubus cir-
cumdata, vbi quotidie vltra ſexaginta milia hominum vendentium, ementiumqꝫ cer
nuntur, vbi eſt inuenire omnia genera mercium, quæ in prouincijs illis inueniri poſ
ſint, tam ad eſum quam ad veſtitum facientia. Venduntur res ex auro argentoque
plumbo, cupro, aurichalco, lapidibus, oſſibus, conchilibꝰ, corallis, et ex plumis. Ven
ditur calx, politi lapides et non politi, lateres crudi et cocti, ligna dolata varijs modis,
et non dolata. Eſt vicus in quo venduntur omnia genera auium ad aucupium, vt gal
linæ, perdices, coturnices, annates, turdi, fulicæ, turtures, palumbes, paſſeres, arundi
nibus collo aſtricti, pſitaci, milui parui, aſſciones, tinunculi, accipitres, falcones et aq
læ, et aliquæ ex iſtis auibus rapina viuentibꝰ cum plumis capite, roſtro et vnguibus.
Vendunt cuniculos, lepores, ceruos, canes caſtratos paruos, quos ad comedendum
educant. Sunt vici ad herbas vendendas, ſunt ibi omnes herbæ et radices medicina-
les quæ naſcuntur in tota prouincia. Sunt domus pharmaca vendentium tam potabi
lia quam ex vnguentis et emplaſtris, ſunt barbitonſorum domus, in quibus capita la-
uantur hominibus et raduntur. Sunt etiam ibi habitationes vbi conueniũt ad biben-
dum et comedendum pro pecunia. Sunt ibi plurimi baiuli, vt in Hiſpanijs, qui por-
tãt onera de domo eoꝝ ꝗ vendiderunt, ad domũ eoꝝ ꝗ emerũt. Sunt plura ligna, car
bones,

bones, focularia, ſtoræ variæ ad lectiſternia, aliæ ſubtiliores ad ſedilia ornanda, cameras, aulaſq;. Sunt omnia olera et pſertim cepe, porri, allia, naſturtium tam terreſtre quã aquaticũ, caules, acetoſa, cardus. Sunt ibi fructus varij, inter q̃s ſunt ceraſa, pruna, quæ ſunt ſimillima Hiſpanis. Sunt poma, vua, et alij fructus plurimi, quoꝶ producit illa prouincia multum ſingulares. Vendunt mel apum, ceram, et mel arundinũ ex Mayz, q̃ arundines habent tm̃ mellis et ſunt adeo dulces, vt ſunt illæ ex qbus zaccarum conficitur. Vendunt mella ex arboribus quibuſdam, quas vocant in reliqs inſulis Magnei, et ſunt dulciora muſto decocto. Vendunt etiam vinum inde confectum Vendunt varia genera fili omniũ coloꝶ in ſuis corollis, et eſt ſimilis vico, vbi Granatæ venduntur res ex ſerico, ſed in maiori quantitate. Venduntur ibi colores pro pictoribus et oĩa genera, ſicut in Hiſpanijs, et adeo illuſtria, vt meliora fieri non poſſent. Venduntur coria ceruina optime aptata cum pilo et ſine, alba et tincta colorib9 varijs. Venduntur fictilia multa, et optima vernice ſuffulta. Venduntur dolia maxima et parua œnophora, ollæ et alia vaſa fictilia, et alia infinita genera vaſculorum, et maiori ex parte vernice ſuffultoꝶ. Vendunt multũ Mayz tam ſolidum quam coctũ in panem conuerſum, et de eo habẽt magna commertia, et in ſolido et in pane, quod eundem retinet ſaporem, quem in reliquis inſulis retinere ſolet. Vendunt Artocreas ex auibus et piſcibus recentibus, et ſalſis, crudis, et coctis. Vendunt oua gallinaꝶ, et anſeꝶ aliaꝶq; auium maxima in copia. Vendunt placentas ex ouis. Et deniq; vendunt in dictis foris quicqd gignitur et creſcit in illis prouincijs, q̃ vltra ea q̃ expoſui ſunt talia et tam diuerſa, ꝙ propter prolixitatem, et quia eoꝶ nomĩa non teneo, non recenſebo: et genus quodlibet mercium habet vicum proprium nulla data alia mercium commixtione, & in hoc optimum habent ordinem, & oĩa vendũtur bene computata vel menſurata, non tamen hactenus viſum eſt, ꝙ aliqd pondere vendant. In huiuſmodi magna platea eſt domus ampla in modũ iudicij, vbi ſemp morantur decem, aut duodecim perſonæ quæ iudicant & conſtituunt omnia q̃ in dicta platea eueniũt, & dubia q̃ inſurgunt maloſq; & delinqntes puniri iubent. Verſantur in dictis plateis aliæ pſonæ, q̃ aſſidue diligenter explorant, qd vendatur & menſuras quibus venduntur bona, inſpectãt. In hac ciuitate ſunt plurimæ Meſchitæ, & domus idolorum pulcherrimis ædificijs pro parochijs & vicis eoꝶ, & in dignioribus verſantur homines q pro roligioſis more ſuo habentur & continue reſident, pro qbus pter loca vbi idola collocantur, comperiuntur optimæ habitationes. Omnes illi ſui religioſi nigris veſtibus vtuntur, nec capillos minuunt, aut pectunt a die ingreſſus religionis, donec exierint. Filij omnes fere primatum ciuitatis & dominorum prouinciæ eo habitu in religionibus verſantur a ſexto & ſeptimo anno, donec eos parentes matrimonio copulare conſtituerint: & hoc frequentius accidit in primogenitis, & eis qui in hæreditate ſuccedunt, quã in cæteris. Morantes in illis locis acceſſum ad mulieres non habent, nec ad eas domos mulieri patet acceſſus, abſtinent a cibis quibuſdam, ſed vno tpe plus alio. Et inter Meſchitas eſt vna ſuprema, cuius magnitudinem & illius particulas & res humana lingua exprimere non poſſet, quoniam eius amplitudo tm̃ protenditur, vt intra ipſam (q̃ altiſſimo & valido muro circundata eſt) poſſit locari ciuitas quingentaꝶ domuum. Continentur intus in circuitu circũcirca pulcherrimæ habitationes, quibus inſũnt magnæ aulæ, & deambulatoria, quibus reſident religioſi ibi collocati: ſunt eo in circuitu quadragita turres altiſſimæ, & bene conſtructæ, ad quarũ penetralia itur p qnquaginta grad9, & minor inter eas eſt tãtæ proceritatis, quantæ eſt turris Cathedralis Eccleſiæ Hiſpalenſis, & tam bene conſtructæ videntur, tã ex politis lapidib. quã ex tignis, vt eis politiores fieri non poſſent, aut fabricari vbiq; locoꝶ. Oẽs em̃ politi lapides Sacelloꝶ vbi idola collocantur, varijs imaginib. conſtãt & tecta & tigna oĩa q̃ ibi poſita cernuntur, varijs picturis & liniamentis decorata & elaborata conſiſtunt, & varijs monſtris, figuris, et ornamentis picta. Oẽs ſupradictę turres ſunt ſepulturæ dominoꝶ iſtius prouinciæ. Et capellæ in eiſdem conſtructæ q̃

Religioſi idololatrę

libet ſuo

libet ſuo idolo eſt dicata, cui plus deuotionis attribuebant. In hac ampla Meſchita ſunt tres latiſſimæ aulæ, in quibus ſunt plurima idola miræ magnitudinis & altitudinis, variis figuris & artibus ſculpta, tam in lapidibus quam in tecto. Et dictis aulis in ſunt alia parua ſacella anguſtis portis conſtructa, & ſacella ſimiliter nullam continẽt cœli claritatem, ea ſacella non ingrediuntur niſi religioſi, & illi non omnes, & in illis ſunt imagines & ſtatuæ idolorum, quamuis etiam extra, vt ſuperius dixi, reponantur. Digniores dictorum idolorum ſtatuas & eorum, qbus plus fidei adhibebant, ſuis ſedibus deturbaui, deieciq; per gradus. Sacellaque ubi conſtiterant mundare & luſtrare commiſi, ea enim omnia ſanguine ſacrificatorum mortalium aſperſa cernebantur. Ibiq; glorioſæ protectricis Mariæ & reliquorum ſanctorum imagines collocaui. Quæ omnia Muteezuma & incolæ moleſte tulerunt, & primo mihi ſignificarunt, quod talia committere non deberem, quoniam ſi res diuulgaretur per reliquas communitates, & loca, eos mihi facillime rebelles reddere poſſem, quia illis arbitrabantur omnia bona temporalia a dictis idolis ſibi exhiberi & concedi, & ſi incolæ paterentur, quod ſibi tales contumeliæ inferrentur, ſuccenſerent, nec vlterius quicquã illis exhiberent, & fructus terræ exiccarentur, quare homines fame perire cogerentur. Eos quotidianis adhibitis interp̃tibus admonui, quod maxime decipiebantur, ſpem in illis idolis collocare, quos propriis manibus ex immunditiis conflauerant, & eos ſcire oportere, vnum eſſe deum omnium vniuerſalem dominum, qui creauerat cœlum & terram, & omnia alia tam viſibilia quam inuiſibilia, qui pariformiter illos creauerat, & nos alios omnes, deumq; eſſe ſine principio, & immortalem, & quod illi ſoli credere, eundemq; ſolum adorare, nec aliam creaturam, aut rem aliam præter ſolum deum deberent, reliquaq; alia explanaui, quę tali in re exponere ſciui, vt illos a ſua idololatria abducere poſſem, & ad cognitionem veri ſummi & omnipotentis dei inducere. Omnes & potiſſimum Muteezuma, reſponderunt, quod illi iam mihi expoſuerant, ſe non eſſe oriundos ex hac regione, & longa ante tempa maiores ſuos ad has prouincias aduẽtaſſe, fieri potuiſſe, vt illi ſint aliq̃ errore ducti in his rebus q̃ colebant, cum iam diu patriam ſuam exiſſent. Cæterum ego qui nouiſſime venerã, melius recordari poſſem quæ ipſi colere & credere deberent, & illis ea impartiri deberem ac eos docere, ipſiq; ſe paratos offerebant ad ea, quæ ipſis tanquam meliora proponerem. Et dictus Muteezuma & alij plures ex primatibus affuere, dum idola e ſacellis deijcerem, & dum illa mundarentur, & nouas imagines imponerem, & omnes hilari fronte vt coniicere potui. Illiſq; ſerioſe mandaui, ne impoſterum idolis pueros ſacrificarent, vt prius ſoliti erant, quia hoc Deo Opt. Max. admodum diſpliceret, et Veſtra Maieſtas ſuis ſacris legibus prohiberet, et præciperet, quod quicunq; interficit, interficiatur. Ilico ab ea ſacrificandi conſuetudine abſtinuerunt, et eo toto tp̃e quo moratus ſum in ea ciuitate nuſquam viſum eſt, pueros aliquos interfici aut idolis immolari. Imagines quibus iſti fidem adhibent, ſunt maioris proceritatis ſtatu cuiuſlibet maximi hominis. Conficiuntur ex omnibus ſeminibus et leguminibus, q̃ ipſi in vſu habẽt tritis et mixtis inſimul, illaq; interemptorum pro ſacrificijs cordium ſanguine incorporant, quæ pectore adhuc viuentium extrahũt, et illo ex corde effuſo ſanguine farinam humectant in tanta quantitate, quæ ſufficere poſſit ad perficiendas magnas illas ſtatuas, et eiſdem perfectis et in ſacellis collocatis plurima mortalium corda offerunt, et ſimiliter eiſdem ſacrificant et eorum faciem ſanguine inde effuſo illiniunt. Et pro qualibet neceſſitate homini incumbenti habent propria idola, more priſcorum gentiliũ, qui ſua olim venerabantur idola. Ita vt pro captando fauore in bello idolum habent, pro ſuarum ſegetum cultura aliud, et deinde pro re quali bet quam quærunt, aut exoptant bonos ſortiri ſucceſſus, præcipuum idolum habẽt, quod venerentur. Hac celebri in ciuitate ſunt multæ magnæ et optimæ domus, et propterea ſunt tot egregiæ domus, quia omnes primarij domini illarum prouinciarum, et vaſalli domini MVTEEZVMA in ea ſuas habent

Idolorum confectio.

habitatio-

habitationes, & reſident in ea quadam anni parte. Sunt vlterius primi incolæ ciuitatis ditiſſimi, qui ſimiliter egregijs potiũtur domibus vltra ſpecioſas habitationes domus, egregios hortulos habent varijs floribus tam in ſuperioribus quam in inferioribus habitationibus. Per viam ex quatuor ſtratis, quibus ciuitatem ingrediuntur, protenduntur gemini aquæ ductus, quorum amplitudo eſt ad paſſus duos, altitudo vero ad hominis ſtatum, et vno ex illis inuehitur dulcis aqua ſaporis optimi ad craſſitudinem humani corporis, quæ progreditur in medium ciuitatis, ex qua bibunt, et reliquis in rebus neceſſarijs vtuntur; alter vero alueus vacuus eſt, et dum ab vno ex illis immunditias deijcere volunt, in aliũ aquas ducunt, donec mundetur: et qa tranſit per pontes propter interualla, quibus aqua ſalſa ingreditur, et egreditur, conducunt aquas prædictas dulces per cannales quoſdam in craſſitudinem vni⁹ magni bouis, qui extenduntur quantum trabes dictorum pontium, et illa eſt omnibus incolis communis. Conducunt vndiq; aquam venalem canois, quam hoc pacto e cãnalibus accipiunt, canoas pontibus ſubijciunt, in quibus ſtant homines, et aqua canoas implent, et implentibus ſatis faciunt, et ſimiliter in omnibus ingreſſibus ciuitatis, et vbi exonerant canoas, qui locus eſt ad quem maior pars commeatuum, qui apportantur ingrediuntur ciuitatem, ſunt paruæ caſulæ, quibus reſidẽt cuſtodes, qui pro re qualibet ingrediente, aut illata ciuitati, certum quid pro vectigali recipiunt, et neſcio an domino Muteezuma proueniat, aut præcipuę ciuitati, quia hactenus non inueſtigaui, credo tamen eſſe domini, quoniam in nundinis aliarum prouinciarum, illud vectigal viſum eſt colligi in emolumentum dominorum prouinciarum. Sunt plurimi in omnibus publicis foris iſtius ciuitatis quotidie operarij, et magiſtri cuiuſcunq; artificij præſtolantes, qui operas ſuas conducant. Huius ciuitatis incolæ meliorem modũ habent, et ſunt ſubtiliores circa victum, et alia domeſtica cæteris aliarum prouinciarum et ciuitatum, quia dominus Muteezuma ſemper in ea verſabatur. Et omnes prouinciarum domini illius vaſalli conueniebant in eadem, propterea habebant meliorem ordinem, et politiam in omnibus. Et ne longior ſim in rebus iſtius magnæ ciuitatis recenſendis, quia tam cito me non expedirem, vlterius non ſequar, niſi hoc vnum, ꝙ in obſequijs & victu habent modum in Hiſpanijs obſeruatum, & ſimiliter in ſuis ordinationibus & conſtitutionibus. Et dato, ꝙ hæ gentes ſint barbaræ, & tam ſegregatæ a cognitione ſummi opificis, & a communione reliquarum nationum, mirabile eſt videre modum ab eis in omnibus obſeruatum.

¶Circa obſequia domeſtica ipſius domini Muteezuma, & res miras, quas ad magnanimitatem ſtatus habebat, eſt aliquid ſcribendum, & ingenue polliceor Maieſtati Veſtræ, ꝙ vnde incipiam ignoro, nec quomodo finem imponere valeam, vt eorũ minimam portionem finire poſſim. Quia vt Maieſtati Veſtræ alias retuli, quæ barbari Domini qualis iſte eſt potentia, aut opulentia maior hac eſſe poteſt, qui ſimulacra aurea & argentea ex plumis et gemmis & omnibus generib⁹ q̃ ſub cœlo ſunt in dominio poſſidere poſſet, & ſimulacra aurea et argentea tam bene effigiata, vt artifex quilibet aptius aptare non poſſet. Ea vero quæ ſunt ex gemmis, humanum iudicium conijcere non poſſet, quo inſtrumento tam perfecte conficiantur. Ea vero ex plumis talia erant, quod nec in cera, nec in rebus ſericis acu pictis mirabiliora fieri poſſent. Non valui cognoſcere quantum dominium dicti Domini Muteezuma extendebatur: ille enim vndiq; a ſua magna ciuitate mittit nuncios cum ſuis mandatis Dominiũ Muteezu. per leucas ducentas, quibus omnes parent, quamuis habuiſſet quaſdam prouincias ſuis prouincijs circumdatas, quibus cum bella gerebat: & vt comprehendere valui, eius Dominium erat tam latum quantæ ſunt vniuerſæ Hiſpaniæ, quia ad ſexaginta leucas vltra Putunchan, qui eſt riuus Griſalue, nuncios ſuos miſit ad ciuitatem nomine Cumatan, vt illi veniret præſtatũ obedientiam Maieſt. V. q̃ diſtabat a magna ciuitate ꝑ ducentas & viginti leucas. Sed vſq; ad centum & quinquaginta noſtri Hi

ſpani

ſpani a me viſum ire iuſſi ſunt. Omnes fere Domini iſtarum prouinciarum, & maxi-me circumuicini reſident in illa ciuitate pro maiori parte anni, vt ſuperius retuli. Et vt plurimum, dicti domini habent ſuos filios primogenitos ad ſeruitia dicti Domini Muteezuma, et quilibet eorum dominorum ſuis in locis habent caſtra, et in eis milites ſuos, et ſuorum redditũum, et obſequiorum collectores et moderatores, quæ ex omnibus prouincĳs ſibi eueniunt, et computum habent de omnibus, quæ quælibet prouincia contribuere obligatur. Habent characteres et figuras quaſdam in papiro quam faciunt, quas ipſi intelligunt. Et quælibet prouincia habebat ſeparatum obſequium, et contributiones ſecundum qualitatem ſeruitĳ, ita quod ad manus dicti domini Muteezuma perueniebant omnia genera rerum, quæ in dictis prouincĳs comperiri poterant, et eum tam præſentes quam abſentes metuebant, quo nullos mortalium dominos plus timeri crediderim. Habebat tam in ciuitate, quam extra, domos plurimas voluptatis gratia melius conſtructas quam dici poſſit, et quæ vere erant dignæ magno principe, et domino. Habebat in ciuitate ad vſum ſuum palatia tam lata et mirabilia, quod mihi impoſſibile videtur magnitudinem, amplitudinem, et bonitatem illorum recenſere. Idcirco me non intromittam, vt aliquid de eis enarrem, ſed tantum hoc vnum, quod in Hiſpanĳs non ſunt illis ſimilia. Habet aliud palatium fere non minus bonum, quam illud, in quo erat pulcherrimum viridarium quibuſdam proſpectaculis eidem inſidentibus, et marmora, reliquaq; ornamenta erant ex iaſpide optime elaborato, Illi palatio inerant habitationes, quibus poſſent hoſpitari duo magni principes cum eorum obſequio, in hoc palatio erant decem ſtagna, vbi habebantur omnia genera auium aquatilium iſtarum prouinciarum, quæ ſunt multa et varia, et omnium altilium, et ad vſum volucrum quæ mari aluntur, erant ſtagna ſalſæ aquæ, et ad vſum fluminibus verſantium erant aquæ dulces, quas aquas quodam conſtituto tempore emittebant, vt ſtagna emundarent, et poſtea ſuis cannalibus ea replebant, et cuilibet ſpeciei volucrum impartiebantur cibum, qui eis erat proprius, ita quod illis quæ piſcibus nutriuntur piſces dabant, et quæ vermibus vermes, et q̃ Mayz, Mayz, et quæ alĳs minoribus ſeminibus, minora ſemina concedebant. Et certa refero Maieſtati veſtræ, quod volucribus piſces edentibus ducentæ et quinquaginta libræ quotidie exhibebantur ex illis, qui in dicto ſalſo lacu capiebantur, his alendis volucribus dabant operam trecenti viri nulli negocio vlterius incumbentes. Erant præterea alĳ ad auibus præſtanda medicamina præpoſiti, cuilibet ſtagno proſpectacula imminebant, & deambulatoria egregia & ſumptuoſa, quo dictus Muteezuma ſolatĳ gratia ſecedere ſolebat. In huius palatĳ particula tenebat homĩes, pueros, fœminaſq; a natiuitate candidos in facie, corpore, capillis, ſupercilĳs, & palpebris. Habebat aliam etiam domum ampliſſimam & munitiſſimam, in qua erat latum præriſtillum pauimento ex cruſtis marmoreis egregĳs ornatum in modum latruncularíæ tabulæ, & domus erant profundæ, quaſi ad ſtatum hominis cum dimidio, & ad magnitudinem ſex paſſuũ in quadrãgulo, & in medio quarũlibet iſtaꝝ habitationũ, cernebatur volucris rapina vitã q̃rens a tinunculo vſq; ad aquilã, q̃tq̃t compeiũtur in Hiſpanĳs, & plura genera q̃ nunquã in Hiſpanĳs viſa ſunt, & in q̃libet genere magna copia, & in qualibet iſtaꝝ erat lignũ, vbi volucres reſidebãt. & aliud extra infra rete, & vni inſidebãt aues nocturno tempe, cum pluuioſum erat tempus, in altero vero poterant eſſe exeuntes ad ſolem, & aera, dum aliqua ægritudine laborant. Iſtis omnibus volucribus pro eorum cibo gallinas impartiebantur, et non aliud. In eodem palatio inferius quædam aulæ magnæ plenæ ſunt magnis caueis & grandibus lignis fabrefactæ & coniunctæ, & in eis, vt plurimum, continebantur leones, tygrides, lupi, vulpes, catti varĳ. Et omnium horum animalium tam volantium quam quadrupedum erat maxima copia, quibus ad ſaturitatem gallinas apponebant, et ad horum animalium cuſtodiam erant alĳ trecenti viri. Erat illi alia domus, vbi plurimos viros et fœminas monſtroſos, pumiliones, gibboſos, et adulterinos, et alios maximæ defor

mitatis

mitatis viros habebat, et genus quodlibet monſtri ſuas obtinebat ſeparatas habitationes, & præerant eorum infirmitatibus electi homines. Reliquas domus voluptatis cauſa conſtructas in dicta ciuitate prætermitto, cum & plures ſint & diuerſimodæ. Obſequij ſui ordo talis erat. Illuceſcente, quingenti aut ſexcenti viri principales domum ſuam petebant, qui ſedebant & ſpaciabantur per aulas, & deambulatoria, q̃ erant in domo, et ibi morabantur, non tamen ingrediebãtur ad eius conſpectum, et eorum familiares, et illi, qui cum eis aſſociati erant, occupabãt duo aut tria palatij impluuia, et vicum maximum, et hi per diem continuum ibi moram trahebant, nec diſcedebant niſi adueniente nocte, et eodem momento, quo diſcumbebat dominus Muteezuma, ipſi quoqꝫ diſcumbebant, et non minus lauta conuiuia eiſdem apponebantur, quam eorum domino, et familiaribus ſuis portionem ſuam impartiebantur. Penuariæ cellæ et vinariæ omnibus venientibus patebant, omnibuſqꝫ eſurientibus et ſitientibns cibum, potumqꝫ impartiebantur. In afferendo eidem cibo talis obſeruabatur conſuetudo, trecenti aut plures adoleſcentes epulas innumeras afferunt, et tam in prandio quam cœna, omnia genera rerum comeſtibilium tam ex carne quam piſcibus, fructibus, et oleribus, quæ ea in regione haberi poterant, et ob frigiditatem regionis cuilibet ſcutellæ et paropſidi accenſis prunis prunarium ſuberat, ne epulæ frigiditate deteriores fierent, et epulas eas omnes in aula magna, vbi cibum capere ſolebat, in ſimul collocabant, et pene omnis aula ſteris ornata et munda epulis implebatur. Ipſe vero Muteezuma puo puluino coreaceo inſidebat egregie elaborato, tempore quo diſcumbebat, ab eo diſtantes quinqꝫ aut ſex ſenes diſcumbebant, quibus ex appoſitis ſibi epulis porrigebat. Aderat vnus familiarium, qui epulas apponebat et amouebat et ab alijs, qui extra erant, cibaria magis domino ſeruientia expetebat. Lauabat manus ab initio, et in fine prandij aut cœnæ, et ea mappa qua ſemel manus exiccabat amplius non vtebatur. Similiter & paropſidibus aut ſcutellis, quibus ſemel fuerãt fercula allata, nefas erat epulas imponi, niſi nouiter eſſent fabricatę, & de prunarijs ſimilis obſeruabatur modus. Quater quotidie veſtiebatur, nunquam eadem vtebatur veſte, quicunqꝫ palatium ingrediebatur, nudis pedibus illum ingredi oportebat, & cum vocati coram eo ſe exhibebant, capite & oculis inclinatis ibant, & corpore humillimo, & eum alloquentes vultum non inſpectabant, quod magnæ venerationis & reuerentiæ ſignum erat. Id quod in cauſa fuiſſe cognoui, cur quidam illius prouinciæ domini aliquos ex Hiſpanis increpabant, eo ꝙ dum me alloquerentur, erecti me intuebantur, quod paruæ reuerentiæ & verecundiæ aſcribebant. Cum domo exibat dictus Muteezuma quod raro eueniebat omnes eum aſſociantes, & qui ſibi obuiam fiebant, eidem vultum auertebant, nec pacto aliquo eum inſpiciebant, & omnes donec tranſiret, immoti permanebant. Illum aſſidue præcedebat ſuoꝝ aliquis tres ſubtiles & rectas geſtans virgas, quod ideo fieri putaui, vt homines monerẽtur, eum adeſſe, quando vero lectica deſcendebat vnam ex illis manu ipſe geſtabat, eamqꝫ donec ad conſtitutum locum ꝑueniſſet, retinebat. Erãt tot et tã variæ ceremoniæ et modi, quos iſte dominꝰ Muteezuma ĩ ſuo obſeq̃o ſeruari volebat, ꝙ multo maiore indigerẽ ocio, quã impſentiaꝝ nactus ſum, & tenaciori memoria, vt eas oẽs poſſem retinere, Arbitror enim nullum ex Saladinis, aut dominis infidelibus, de quibus cognitionem habeamus, tot & tales in eoꝝ obſequijs retinere ceremonias. Fui in hac celebri ciuitate, vt rebus, quas ad Celſitudinis veſtræ ſeruitium ꝑtinere cogitabam, prouiderem, conſuleremqꝫ, & vt prouinciam pacarem, alliceremqꝫ eidem Maieſtati veſtræ regiones, & habitata loca plurimis maximis ciuitatibus, villis & caſtris, et inueſtigarem aurifodinas, intelligeremqꝫ prouinciarum ſecreta tam ipſius domini Muteezuma quam aliorum, qui ſibi contermini erant, et quibuſcum cognitionem habet. Sunt res tales, et tam admirabiles, qđ pene incredibiles videri debeant, et hæc erant bono animo ſuo, et incolarum a me facta, non aliter quã ſi ab initio Celſitudinẽ veſtrã in regem veꝝ et propriũ dominũ cognouiſſent, et non minori anĩo a me regali Cel-

Domeſticum Muteezuma obſequium,

li Celſitudinis veſtræ nomine imperata exequebantur. Et in quibuſdam non minus
Celſitudinis veſtræ ſeruitio vtilibus fui ibi præpeditus ab octaua menſis Nouemb.
Anni M.D.XIX. vſq; ad ingreſſum menſis Maij inſtantis anni.M.D.XX.quo in
dicta celebri ciuitate quiete & tranquille agebam, & Hiſpanos multos fueram parti
tus varias & plures regiones pacando, & colonias erigēdo in iſtis prouincijs, maximo
detinebar deſiderio, expectabamq; nauem cum reſponſo relationis, quā ab iſtis regio
nibus ab initio Maieſtati veſtræ tranſmiſeram, vt eiſdem impartirer ad Maieſtatem
veſtram, quæ in præſentiarum tranſmitto & omnia illa aurea & emblemata, quę hic
habueram pro Celſitudine veſtra.

¶Ad me profecti ſunt non nulli incolæ prouinciæ iſtius domini Muteezuma va
ſalli, ex eis qui erant contermini maris littori, ſignificātes prope montes Sancti Mar
tini, qui ſunt in littore ante portum, ſeu ſtationem Sancti Iohānis, aduentaſſe decem
& octo naues, & qui forent, dicebant ignorare, q; a eis viſis ilico mihi nunciatum pro
perarant. Et poſt hos venit alius inſulæ Fernandinæ incola, & attulit mihi literas ab
vno Hiſpano (quem in ipſo maris littore collocaram, vt ſi forte naues aliquę illuc ad
uentarent, eiſdem cognitionem mei dare curaret, et illius ciuitatis quæ prope por-
tum a me habitanda fuerat ſuſcepta, ne illis vagari contingeret ignorantibus qbus in
locis conſiſterem) qualiter quodam die vnica nauis ante portum ſancti Iohannis vi-
ſa erat, et quantum eius viſus extendi poterat, diligenter per maris littora proſpexe-
rat, & nullam aliam in conſpectu viderat, et eam nauim eſſe cogitabat, quam Maie-
ſtati veſtræ tranſmiſeram, cum tempus eius reditus appropinquaſſet, et vt certior fie
ret ibi prę̃ſtolabatur, donec dicta nauis applicaret, vel portum ingrederetur, vt ab ea
informationem capere poſſet, et ilico ad me aduolaret omnia nunciatum. His literis
viſis, duos ex Hiſpanis expediui, vt vnus iret vna via, alter vero alia, ne eueniret, ꝙ
illi qui forte mitterentur a dicta naui obuij illis non fierent, quibus iniūxi nullibi mo
ram traherent, donec ad dictum portum ꝑuenirent, et cognoſcerent quot naues ad-
uenerant, et ex qua patria eſſent, et quid importaretur nauibus, & reuerterentur mi
hi nunciatum. Alium etiam deſtinaui ad ciuitatem veræ Crucis declaratum ea, q̃ au-
dieram de ꝑdictis nauibus, et iubebam, ipi quoq; inueſtigarent et inuenta referrent,
et alium ꝑfecto illi, quem cum cētum et quinquaginta peditibꝰ (vt Maieſtati veſtræ
ſuperius declaraui) ire iuſſeram ad fundandam coloniam in prouincia et portu Qua
cucalco, cui per meas literas mandaui, vbicunq; locorum nuncius eum offenderet, ibi
conſiſteret, nec vlterius progrederetur, donec aliud haberet a me in mandatis, alla-
tum enim mihi fuiſſe dicebam, naues quaſdam portui applicuiſſe, qui vt deinde appa
ruit iam eorum aduentum cognouerat, priuſquam ſibi literæ meæ redderentur. Et
poſt eorum diſceſſum quindecim continui defluxerunt dies, quod nihil penitus au-
ditum eſt, nec reſponſum ab eorum aliquo, ex quo non parum accepi admirationis.
Quibus tranſactis venere alij Indi, vaſalli quoq; dicti Domini Muteezuma, qui mi-
hi indicarunt dictas naues in ipſo portu ancoras ieciſſe, & ꝙ homines ex nauibus de
ſcenderant, & eorum numerum ſecum afferebant, ꝙ erant octuaginta equites, & o-
ctingenti pedites, & decem aut duodecim tormenta. Et hæc omnia picta videbātur
in quadam patria papiro, vt ea oſtenderent dicto domino Muteezuma. Et nuncia-
runt, ꝙ Hiſpanus ille quem littori præpoſueram, & nuncij aliꝗ quos ego miſeram, e-
rant apud homines qui e nauibus deſcenderant, commiſerantq; dictis Indis, vt expo
nerent mihi, ꝙ eorum præfectus illos reuerti non permittebat. Hoc intellecto, con-
ſtitui mittere presbyterum, quem mecum adduxeram, cum meis literis, & literis iu
dicum, & regentium ciuitatis veræ Crucis, qui mecum erant in præfata ciuitate, q̃ li
teræ dirigebantur præfecto, & viris, qui applicuerant illi portui, nota eis faciēdo plu
ribus omnia, quæ mihi in his partibus euenerant, & ꝙ plurimas ciuitates, villas, et ca
ſtra ſubegeram, acquiſieramq; et eas pacifice ſubditas retinebam regali Celſitudinis
veſtræ ſeruitio, et captum detinebam primarium Dominum harum prouinciarum,
et me

Aemulus Corteſii Velaſquez claſſes trāſ mittit

& me eſſe in illa celebri ciuitate, & de ipſius ciuitatis qualitate & auro & emblema-
tibus quæ pro Maieſtate Veſtra obtinebam, & me iam miſiſſe Maieſtati Veſtræ re
lationem iſtarum prouinciarum, rogabamqꝫ eos, vt mihi indicarēt, qui forent, eſſent
ne ex regnis & dominijs Veſtræ Celſitudinis oriundi: & ſeriberent, ſi ad has prouin
cias ſuo regali mandato profecti fuiſſent, aut ad ponendas colonias, & morari in eis:
vel vtrum vlterius progreſſuri. aut an vellent reuerti: & ſi premerentur neceſſitate
alicuius rei, ꝙ daturus eſſem omnem operam, vt ſubleuarentur. Si autem non eſſent
e regnis, ſimiliter mihi nunciandum curarent, ſi re aliqua premerentur. Offerebam
nanqꝫ me, ſi poſſem, remedium præſtaturum. Sin minus, ꝙ eos Celſitudinis Veſtræ
nomine iuberem a ſuis prouincijs diſcedere, nec in eas deſcenderent, & ſi aliter fe-
ciſſent meis omnibus viribus tam Hiſpanorum quam incolaꝝ, eos eſſem aggreſſu-
rus, ipſoſqꝫ aut capiendos, aut vt interficerentur diligentiam adhibiturus, tanquam
alienigenæ audentes ingerere ſe regnis & dominijs noſtri regis & domini. Et poſt di
cti presbyteri cum ꝑlibatis ad eos literis diſceſſum, quinta luce ad me profecti ſunt
viginti Hiſpani in dicta ciuitate Temixtitan commorantem ex illis, quos in cuſtodia
ciuitatis veræ Crucis dimiſeram, adducentes Presbyterum, & ſeculares duos in di
cta ciuitate veræ Crucis inuentos, ex quibus cognoui claſſem & viros, q ad dictum
portum aduecti erant, eo Didaci Velazquez mandato perueniſſe, qui eſt guberna-
tor inſulæ Fernandinæ, & locumtenens. Et Dux, & præfectus illius claſſis, erat qui
dam Pamphilus de Narbaez dictæ inſulæ incola, & ſecum adduxerat equites octua
ginta, tormenta plura, & pedites octingentos, inter quos retulere octuaginta eſſe pi
xides geſtantes, & geſtantes baliſtas centum & viginti. Et proficiſcebatur præfect°
generalis, & locumtenens gubernatoris iſtarum omnium prouinciarum vice, & no
mine præfati Didaci Velazquez. & illum habere mandatum a Veſtra Maieſtate, &
illum quem in littore dimiſeram, ac nuncios a me miſſos eē apud ꝑfatum Naruaez, q
eos redire non permittebat, qui cognouerat ab eis me in ea prouincia coloniam po-
ſuiſſe a dicto portu per leucas duodecim, & gentes quæ in ea erant, & pariformiter
quos viros miſeram in prouinciam Quacucalco, & ab eo portu abeſſe per leucas tri-
ginta in prouincia Tuchitebeque nuncupata, & omnia quæ in ſeruitio Celſitudinis
veſtræ in his prouincijs geſſeram, villaſqꝫ & ciuitates quas Celſitudini veſtræ acqui
ſiueram & pacatas reddideram, & celebrem ciuitatem Temixtitan, aurumqꝫ & em
blemata quæ in dictis prouincijs habueramus, & ab eis certior fieri voluit de omni-
bus quæ mihi hactenus euenerant, eoſqꝫ deſtinauerat dictus Narbaez ad ciuitatem
Veræ Crucis, vt ſi fieri poſſet eos, qui in ea morabantur ſuo nomine alloquerentur,
eiſqꝫ ſuaderent vt illum ſequerentur, & contra me arma ſumerent, ſecumqꝫ adduxe
re ad centum forte epiſtolas, quæ mittebantur a dicto Narbaez, & eius ſocijs com-
morantibus in dicta ciuitate, in quibus continebatur, ꝙ omnibus exponendis nomi-
ne ſuo per præfatum presbyterum, & alios eius ſocios fidem indubiam adhiberēt,
promittens de illis qui eo modo feciſſent, eum optimam habiturum rationem, & eos
qui non obtemperarent, male mulctare minabatur, multaqꝫ alia quæ in dictis literis
continebantur. Hæc prælibatus presbyter, & hi qui ſecum venerant expoſuere. Et
quaſi eodem inſtanti ſuperuenit alius Hiſpanus ex eis, quos miſeram in prouinciam
Quacucalco, & attulit ad me literas a Iohanne Velazquez leone eoꝝ præfecto, eiſ
dem ſignificabat, ꝙ gens illa quæ portui applicuerat, erat Pamphilus de Naruaez, q
huc proficiſcebatur mandato dicti Didaci Velazquez vna cum militibus quos ſecū
conducebat & literas, quas dictus Naruaez cuidam Indo ad eum præfectum dede
rat tanquam conſanguineum dicti Didaci Velazquez, & ſororium dicti Naruaez,
per eundem ad me deferri curauit, quibus inſcribebatur ex meis nūcijs illum cogno
uiſſe, dictum præfectum meum ibi cum illis militibus conſtitiſſe. Suadebatqꝫ vt ilico
ille cum commilitonibus ad eūdem Naruaez proficiſceretur, quod ſi exequeretur,
ea quæ officij ſui eſſent, & ad q̄ teneretur ꝑſtaret. Seqꝫ optime ſcire, ꝙ apud me non

volens, ſed vi coactus degeret: Qui præfectus tanquam homo deuinctus, & obnoxi
us Maieſtatis Veſtræ ſeruitio, non ſolum ea, quæ a dicto Naruaez in literis propo-
nebantur, reſpuit, ſed miſſis ad me literis ilico, vt ſe mecum coniungeret cum omni-
bus commilitonibus diſceſſerat, & optima habita informatione a dicto Presbytero &
a duobus ſocijs de plurimis, & de his quæ animo conceperant dictus Didacus Ve-
lazquez, & a Naruaez, & qualiter claſſe illa & viris q inuehebantur, contra me mo
uerat, ex eo quia relationem & res iſtius prouinciæ Catholicæ Maieſtati Veſtræ, &
non dicto Didaco Velazque tranſmiſeram, quemadmodum malo animo proficiſce
bantur, vt me vna cum multis quos mecum habebam, quos iam proſcripſerant, neci
traderent. Audiueram præterea licentiatum Rodoricum de Figueroa iudicem præ
ſidentiæ inſulæ nouæ, iudices & reliquos celſitudinis Veſtræ officiales qui in ea re-
ſident, quamprimum ad aures ſuas peruenerat dictum Didacum Velazquez eam
claſſem parare inſpecto eius animo quo mittebat, cum eis pateret & conſtaret mani-
feſtum damnum & incommodum, quod ex eo euentu Maieſtati Veſtræ redundare
poſſet, miſiſſe licentiatum Lucam Vaſquez Aylon ex præfatis iudicibus vnum cum
procuratorio, ad monendum & iubendum dicto Didaco Velazquez, ꝙ dictam claſ
ſem nullo modo mitteret: qui eo profectus eſt, & offendit dictum Didacum Velaz-
quez cum claſſe & viris in ingreſſu dictæ inſulæ Fernandinæ, qui ventis vela da-
re parabat: eum, & omnes cum dicta claſſe proficiſcentes, ne venirent admonuit, qa
ex eo Maieſtas Veſtra multum incommodi, & damni perpeſſura eſſet, & inſup pœ-
nas addidit, quibus non obſtantibus & omnibus illis, quæ per dictum licentiatũ man
data fuerant, nec monitione, claſſem abire iuſſerat, & dictum licentiatum eſſe in di-
cto portu affirmabat, & cum ea intentione cum claſſe adueniſſe cogitando damnum
quod ex tali itinere reſultaret, auertere poſſe cum eidem & omnibus malus animus,
& mens, quibus dicta claſſis ventis vela dediſſet, optime innoteſcerent. Iam dictum
presbyterum cum meis literis ad Naruaez deſtinaui, quibus ſignificabam, me ab eo
presbytero, & ab eis, qui ſecum venerãt, certiorem factum illum præeſſe viris, qui
naui ea conducebantur, qua re multum lætabar, alioqui mali quid ſuſpicaturus, cum
nuncij quos miſeram, non reuerterentur, et me mirari, ꝙ poſtea quam acceperat me
in his prouincijs Maieſtatis veſtræ ſeruitijs inniti, nil literarum ad me dediſſet, aut
nuncium miſiſſet mihi aduentum ſuum ſignificatum (cum certoſciret me eius cog-
nito aduentu plurimum lætatum iri, partim quia olim amicitia iuncti fueramus, par
tim quia arbitrabar eoſdem ad inſeruiendum Ma. V. huc adueniſſe, quo nil iucundi
us mihi euenire potuiſſet) ſed contra mitteret ſubornatores, vt factitabat, et ſuaſori
as literas commilitonibus meis in Maieſtatis V. ſeruitio exiſtentibus, vt contra me
arma caperent, et ad eum transfugerent, non aliter quam ſi noſtrꝝ aliqui eſſent Chri
ſticolæ, alij vero infideles, aut aliqui Maieſtatis Veſtræ, alij vero minime, rogabam
ꝗ ab eo, vt in poſterum ea non vteretur via, ſed ſui aduẽtus cauſas mihi inſinuaret.
Præterea mihi dixiſſe illos, ſe generalem præfectum locumtenentẽ, gubernatorem
ꝗ pro Didaco Velaſquez nominari, et ꝙ tali ſe publice nomine appellari mandaue-
rat in vniuerſa illa prouincia. Et eum iam conſtituiſſe iudices et regentes, et iuſticiã
miniſtrarat, quod erat contra ſeruitium, et leges Veſtræ Maieſtatis, cum iſtę prouin
ciæ eidem Maieſtati Veſtræ ſubijcerentur et colerentur a ſuis ſubditis, et in prouin
cijs conſtituti eſſent ius dicentes, et regimen non debebat vti titulis iſtis, cum a nullo
fuiſſet admiſſus, quamuis vt ea exerceret haberet mandatum a Veſtra Maieſtate, ꝗ
ſi haberet petebam, et monebam, vt ea mihi et regimini ciuitatis Veſtræ veræ Cru
cis exhiberet, quibus ego et regimen parati eramus obedire tanquam mandatis no-
ſtri Regis, et veri domini, vt opere complerentur, quantum regali ſeruitio Maieſta
tis Veſtræ conduceret. Eram enim in ea ciuitate, et dominum captiuũ in eadem de-
tinebam, et in ea congeſſeram maximam auri quantitatem tam pro Veſtra Celſitu-
dine, quam his, qui mecum erant, et me ipſo, quod ego dimittere non audebam, ti-

mens,

mens ꝙ poſt meum ab ea ciuitate diſceſſum, eius habitatores a me deficerent, & ta-
lis ciuitas, & tanta auri, & emblematum copia amitteterur, qua ciuitate amiſſa om-
nes illæ prouinciæ deficerent. Et ſimiliter dicto presbytero dedi literas ad dictum
licentiatum Aylon, quem vt poſtea reſciui, cum dictꝰ presbyter eo peruenit dictus
Naruaez ceperat, & captiuum cum duabus nauibus remiſerat. Eodem die quo di-
ctus presbyter diſceſſit, ad me profectus eſt nuncius ex illis qui erant in ciuitate ve
ræ Crucis, quo ſignificarunt omnes incolas prouinciarum defeciſſe ad dictum Nar
uaez, & potiſſimum illos e Cempoal, & illis fœdere iunctos nullum ex incolis dicta
rum prouinciarum vlterius velle accedere ad dictam ciuitatem præſtatum obſequia
tam in arce quam in rebus aliis, quas antea præſtare ſoliti erant. Aſſerebant enim
Naruaez illis retuliſſe me malum, & eum ea de cauſa adueniſſe, vt me, & commili-
tones meos omnes caperet, & nos captiuos abduceret, et prouinciam deſereret, &
ꝙ ſecum adduxerat gentes plurimas, et meæ erant paruo numero, et adduxerat e-
quos multos, et plura tormenta, quam mea eſſent. Et illi ſequi partes victoris vole-
bant, et vlterius dicebant ab Indis eiſdem illi innotuiſſe dictum Naruaez venturum
hoſpitatum in dicta ciuitate Cempoal, quia optime ſciebant quantum aberat a ciui-
tate Veræ Crucis, et arbitrabantur conſiderato malo animo dicti Naruaez in om-
nes, ab eo loco contra eos caſtra illum moturum, et præſertim cum ſibi indos dictæ
ciuitatis coniunctos retineret, et propterea ſignificabant ſe ciuitatem deſerturos,
et aſcenſuros montem ad quendam procerem celſitudinis Veſtræ vaſallum, et no-
bis amicum ibiqꝫ permanſuros, donec nunciarem, quid ſibi agendum eſſet. Et ilico
conſiderato detrimento magno quod incumbebat, cum dictæ prouinciæ deficere
cœpiſſent ex dicti Naruaez ſuaſione, videbatur, ꝙ ſi me conferrem eo, vbi ille exti-
tiſſet, multum cohiberentur incolæ me præſentem cernentes, nec contra me arma
capere auderent, et etiam cogitabam modum inuenire, vt malum quod inceperat,
ſopiri poſſet. Inde eadem die diſceſſi, fortilitium Mays plenum relinquens, et in eo
centum et quadraginta homines, aquam, et aliqua tormenta: et cum reliquis, q̄s ibi
habebam (qui erant ſexaginta) ſum meum iter proſecutus, comitantibus quibuſdam
proceribus domini Muteezuma, quem antequam diſcederem pluribus ſum allocu
tus, proponendo. ꝙ conſideraret ſe eſſe Celſitudinis Veſtræ vaſallum, et nũc erant
ſibi agendæ gratiæ a Veſtra Maieſtate de omnibus, quæ in Maieſta. Veſtram con-
tulerat obſequiis. Hiſpanos eos, qui remanebant, ſibi admodum commendaui, cum
auro & emblematibus, quæ mihi fuerat elargitus pro Celſitudine Veſtra, & ab ali
is dari iuſſerat, proficiſci enim volebam exploratum, qui forent illi, qui ad portum
noſtrum applicuerant, quia eouſqꝫ qui fuerant, ignorabam, arbitrabar tamen eos im
probos, & minime Celſitudinis Veſtræ ſubditos. Ille pollicitus eſt prouiſum iri eiſ
dem de omnibus, quæ eſſent eis neceſſaria, & cuſtodiam habiturum de his, quæ ibi
dimittebam, cum illud Sacræ Maieſtati Veſtræ ꝑtineret, iuſſitqꝫ vt illi, qui mecum
proficiſcebantur me per ea itinera deducerent, quo ab eius prouinciis non exirem,
& de omnibus mihi prouidendum curaret. Me quoqꝫ enixe rogabat, ſi inuenirem
homines eos improbos, vt ilico nunciarem, collecturum enim ilico ſe maximas co-
pias, quæ eos oppugnatum proficiſcerentur, & ad eos a prouincia eiiciendum. At
ego illi de omnibus gratias egi, & ingenue affirmaui Maieſtatem Veſtram propte-
rea aliqua gratitudine eum proſecuturam, & multa emblemata, & veſtes vni ex fi-
liis ſuis, & aliis plurimis dominis, qui ſecum comperiebantur, impartitus fui. In ciui
tate Churultecal factus eſt mihi obuius Iohannes Velazquez, quem alias profectũ
fuiſſe recenſui, & miſeram ad Quacucalco, qui ad me cum om̃ibus commilitonibus
proficiſcebatur, & demptis quibuſdam aduerſa valetudine detentis, quos in ciuita
tem ire iuſſi, cum eo & eius commilitonibus, & reliquis cœptũ iter proſecutus ſum,
& quindecim leucis vltra iſtam ciuitatem Churultecal inueni presbyterum, ꝗ vnus
ex meis ſociis erat, quem quæſitum miſeram, qui nam eſſent illi, ꝗ portum claſſe in-

greſſi fuerant:mihiqꝫ dicti Naruaez literas præſentauit, quibus continebatur, eum habere quædam mandata, vt ſibi conſignarentur dictæ prouinciæ pro Didaco Velazquez, & ilico ad eum irem illis obtemperaturus, & illum iam ædificaſſe ciuitatē, iudices & regentes conſtituiſſe. Et accepi a dicto presbytero, qualiter captiuarat dictum licentiatum Aylon, & ſcribam ſuum & executorem, & impoſitos duabus nauibus dimiſerat, illumqꝫ donis ſolicitauerat, vt aliquibus ex noſtris ſocijs, quo tranſfugerent ad dictum Naruaez, ſuaderet, & ꝙ recenſuerat quoſdam Indos, ꝗ ſecum venerant, & tam equites quam pedites, emiſeratqꝫ omnia tormenta tam in nauibus exiſtentia, quam in littore, vt illis timorem incuteret. Conſiderate, inquiēs, quomodo poteritis vos a nobis protegere, ſi nobis non morem geſſeritis. Retulit etiam ſe vidiſſe apud dictū Naruaez vnū ex dominis iſtius prouinciæ vaſallum domino Muteezuma, quem p̄poſuerat omnibus ſuis prouincijs a montibus ad littora ipſius maris, & ſciuit eundem allocutum Naruaez nomine dicti domini Muteezuma, & illi fuerat impartitus quædam aurea emblemata. Et e conuerſo dictus Naruaez eidem varia munuſcula, & etiam ſciuerat eum ab eo loco expediuiſſe nuncios quoſdam ad dominum Muteezuma, promittēdo ſe illum ſoluturum, & hac de cauſa huc aduentaſſe, vt me caperet vna cum meis commilitonibus, & ilico eum diſceſſurum, dimiſſurumqꝫ prouincias: nec aurum cupere, ſed tantum me capto cum meis commilitonibus velle reuerti, & prouincias & earum incolas libertate donare. Poſtremo percepto eius ſententiam eſſe collocare ſe in his regionibns propria autoritate nemine eum recipiente, meqꝫ & commilitonibus meis illum in ducem, & iudicem recipere nolentibus nos aggredi, & bello expugnare, & ad id fœdus iniuiſſe cum incolis prouinciarum, & potiſſimum cum dicto domino Muteezuma per eius nuncios, & cum manifeſte proſpicerem damnum & incommodum, quod Sacræ Maieſtati Veſtræ ex præmiſſis emergere potuiſſet, quamuis mihi recenſerent illum maximam afferre poteſtatem, & in mandatis habere a dicto Didaco Velazquez, vt me & ex meis quoſdam, quos iam proſcripſerat, ſi in eius poteſtatem deueniremus, quamprimum laqueo vitam finire cogeret, non recuſaui propius accedere animo voluēs aliquo modo ſibi demonſtrare maximum incommodum & detrimentum, quod Maieſtati Veſtræ inferebat, & poſſe eum auertere a malo animo & cogitatione, incœptū iter ſecutus ſum, & per quindecim leucas antequam ad ciuitatem Cempoal, in qua dictus Naruaez moram trahebat, peruenirem: ad me reuerſus eſt ille presbyter, quem milites ciuitatis veræ Crucis ad me miſiſſe dixi, & cui literas dederam ad dictum Naruaez, & licentiatum Aylon alio comitante p̃ſbytero, & quodam Andrea de Duero incola inſulæ Fernandinæ, qui etiam cum dicto Naruaez illuc aduenerat, qui loco & vice reſponſionis mearum literarum mihi nomine dicti Naruaez impoſuerunt, et omnino ad ſibi parendum proficiſci deberem, & illum in ducem habe-

Nūcij Naruaez ad Corteſ.

re, eiqꝫ prouinciam dimittere, aliter enim mihi maximum damnum euenire poſſet, aſſerentes dictum Naruaez maximam habere poteſtatem, & nos minimam, & fere nullam, & vltra Hiſpanos, quos adduxerat, incolæ quoqꝫ eidem fauebant. Et ſi conſtituerem illi prouincias tradere, mihi naues, & commeatum ad libitum pollicebantur, et me poſſe cum omnibus qui mecum proficiſci cuperent, & cum omnibus quæ exportare vellemus, abſqꝫ impedimento aliquo diſcedere. Et alter ex presbyteris retulit ita fuiſſe conſtitutum a dicto Didaco Velazquez, vt hoc pactum mecum iniret & ad hoc dederat procuratorium dicto Naruaez, & illis duobꝰ presbyteris coniunctim, & circa hoc parati erant mecum quomodocunqꝫ vellem paciſci. Reſpondi, me a Maieſtate Veſtra mandatum velle proſpicere, vt deberem dictas prouincias tradere, & ſi quod haberent mihi & regimini ciuitatis veræ Crucis exhiberent, prout eſt ordo & conſuetudo in Hiſpanijs, eram enim illi pariturus, idqꝫ executioni mandaturus, & donec illud non viderem, nulla conditione illis, quæ dixerant, morem gerere conſtitueram. Sed potius ego, et omnes commilitones mei pro defenſione prouinciarum

uinciarum vitam exponere parati eramus poſteaquam illas acquiſiueramus pacificas tutoq́ꝫ detinebamns pro Veſtra Maieſtate, ne proditores, infidoſq́ꝫ noſtro Regi nos exhiberemus. Propoſuerũt prætereа conditiones plures, vt me in ſuã ſententiam allicerent, nulli tamẽ earum volui acquieſcere, niſi prius viſo Celſitudinis Veſtræ mãdato: quod tamen nunqam voluerunt oſtendere. Tandem duo illi presbyteri, Andreas de Duero, & ego concordes fuimus, ꝙ dictus Naruaez cũ deceviris, & ego totidẽ comitatus, pręmiſso ambarũ partiũ ſaluo conductu colloqueremur, ibiq́ꝫ mandata, ſi qua haberet, oſtenderet, & illi reſpondere deberẽ. Ego vero miſi ſaluum conductum ſubſignatum, & ſimiliter ipſe ad me miſit ſuum manu propria ſubſcriptum, qui vt poſtea apparuit, inſidias mihi parauerat, vt illo in colloquio me interimerent: & huic negotio elegerat duos ex illis decem, quos ſecum ducere conſtituerat: reliqui vero cum eis, quos mecum ego adducere deberem, pugnarent. Aſſerebant enim me mortuo, ſe iam negotio finem impoſuiſſe, vt re ipſa fuiſſet, niſi Deus. Opt. Max. qui in ſimilibus opem ferre ſolet, remedium attuliſſet. Factus enim fui certior eodem tempore, quo nobis ſaluum conductum attulere ab eiſdem, q contra me coniurauerant: quod ubi percepi, dicto Naruaez nunciaui per meas literas, mẽ ſuum malum in me animum percepiſſe, nolleq́ꝫ me eo, vt inter nos conuentum fuerat proficiſci, & eo inſtanti ei monitionem, & mandatũ meo nomine conficiendum commiſi, quo monebam dictum Naruaez, ſi aliqua mandata obtineret, a Maieſtate Veſtra, ea mihi exhiberet, & eouſq́ꝫ non vſurparet ſibi nomen ducis, & iudicis, nec ſe in re aliqua pertinenti dictis officijs ſub pœna eidem impoſita impediret, & præcipiebam dicto mandato omnibus, qui cum dicto Naruaez aduenerant, ꝙ nullo modo eum in ducem haberent, aut eidem parerent tanquam duci, aut iudici. Imo intra certum ſpacium in mandato aſſignatum coram me comparere deberent audituri, quid in Celſitudinis Veſtræ ſeruitio acturi eſſent, pręmiſſa proteſtatione, ꝙ ſi ſecus agerent contra eõſdem tanquã contra rebelles procederem, & proditores, infidos, & malos ſubditos a ſuo Rege deficientes, & illius prouincias vſurpantes, & dominia, & earum poſſeſſionẽ eis dare cupientes, quibus non ſpectat ius, nec actio competit. Et ſi in vim talis mandati non comparerent, nec illud ꝙ in dicto mandato continebatur, exequerentur, contra eos procederem ſecundum forman iuſtitiæ. Et reſponſum, quod mihi dictus Naruaez dedit, illud fuit, ꝙ notarium, & eum, qui cum meo procuratorio profectus erat ad indicandum præceptum meum, carcere mancipauit, vna cum quibuſdam indis, quos ſecum habebant, qui detenti ſunt, donec eo perueniſſet alius nuncius meus, quem miſeram ſciſcitatum vbi ſe continerent, corã quibus omnes milites denuo recenſuerunt, & minati ſunt eis, & mihi, ſi prouincias eiſdem non traderemus. Et cum cognoſcerem non poſſe tantum malum, & ſcandalum euitare, & proſpiciens, ꝙ incolæ prouinciarum iam tumultuari cœperant, & indies magis inſurgebant, me Deo commendans, & depoſito timore damni, quod euenire poterat, animo voluens mori in ſeruitio noſtri Regis, & ad protegendas eius prouincias, & ſi eas vſurpare non permitterem, maxima mihi & commilitonibus meis gloria inde naſci poterat, Mandaui Condiſaluo de Sandoual meo magno executori, vt dictum Naruaez, & eos qui ſe iudices et regentes vocari volebant, capere ſtuderet, & ei tradidi octuaginta ex meis commilitonibus, quibus mandaui, vt illum ſequerentur, & eos caperent, ego vero cum reliquis centum ſeptuaginta qui in vniuerſum erant ducenti, & quinquaginta ſine tormentis, & nullis comitantibus equitibus, ſed ſolum peditibus dictum maiorem executorem ſubſecutus fui, vt eidem opem ferrem, ſi dictus Naruaez, & alij nollent ſe capi permittere. Eadem die, qua dictus magnus exequutor, & ego ſimul peruenimus ad ciuitatẽ Cempoal, vbi dictus Naruaez cum ſuis militibus conſtiterat, ille vt audiuit aduentũ noſtrum, octuaginta equitibus, & quingentis peditibus præter eos, quos in hoſpitio dimiſerat, e ciuitate egreſſus eſt, erat autem eius hoſpitium Meſchita maior in illa

ciuitate, quæ erat munitiſſima. Et his comitantibus equitibus, & peditibus aduenit per leucam ab eo loco, vbi eram, & ſi aduentum meum præſciuerat, quem ex indorum relatione intellexerat: ſed cum me non inueniſſet, ratus ꝙ illū deluderēt, reuerſus eſt ad ſuum hoſpitium, ſemper tamen milites ſuos paratos retinens; & quaſi per leucam a dicta ciuitate duos dimiſit exploratores. Et quia maxime cupiebam ſcandalū euitare, mihi viſum eſt, ꝙ commodius, & minori ſcandalo noctu proficiſcerer, ſi fieri poſſet tam tacite ingreſſurus, quod me non audirent, iremuſq; recto tramite ad hoſpitium ipſius Naruaez, quod ego, & commilitones mei optime noueramus, ad ipſum capiendum, quo capto putabam vlterius nullum ſcandalum euenturum, quia reliquos iuſtitiæ parituros cenſebam, & præcipue quoniam maior eorum pars coacta huc acceſſerat, & vi, quā dictus Didacus Velazquez eis intulerat, & timore ne Didacus Velazquez eiſdem ſeruos, quos in inſula Fernandina obtinebant, auferret. Et ita ſucceſſit, ꝗa die Pentecoſtes paꝝ poſt mediū noctis dictū hoſpitiū aggreſſus ſum, offendi tamen prius exploratores, quos dictus Naruaez in itinere collocauerat, et illi quos præmiſeram, alterum cepere, & alter aufugit, ex quo percepi, quem ordinē obtinerent, & ne explorator, qui fuga captiuitatem euitauerat, eo antequam ille perueniret, quantū fieri potuit feſtinaui: tamen tantum feſtinare non eualui, quin ille me per mediæ horæ ſpatium præueniret. Et cum ego adueni, dictus Naruaez & ſocij omnes arma induerāt, equoſq; ſuos præparauerant, & multum præparati ducēti viri pro quolibet quadrangulo vigilabant. Verum tam tacite eo deuenimus, quod cum nos adeſſe cognouere, & ad arma conclamatum eſt, iam ingreſſus fuerā impluuium ſui hoſpitij, in quo omnes hoſpitabantur, & congregati morabantur, & ceperant tres, aut quatuor turres in eo exiſtentes, & reliquas omnes munitas habitationes. In gradibus vero vnius ex dictis turribus, quam dictus Naruaez inhabitabat, decem & nouem tormenta fuſilis æris collocata erant, nos autem tam veloces in eius aſcenſu fuimus, quod tormentis ignem admouere non potuere, pręterquam vni, quod etiam Deo ſic volente globum non emiſit, nec damnum alicui intulit, & ſic turrim prædictam aſcendimus, donec deuentum eſt ad habitationē ipſius Naruaez, quam quinquaginta comitatus commilitonibus optime tuebatur, & cum magno executore decertabant, & ſocijs ſuis. Quamuis multoties eos monuiſſet, vt ſeſe captiuos Maieſtati Veſtræ dederent, nunquam tamen annuere voluerunt, donec turri ignis apponeretur, & igne ꝑmente, ſui deditionem fecere. Dum dictus magnus executor operam dabat vt dictum Naruaez capere poſſet, ipſe cum reliquis, qui apud me remanſerant, turris aſcenſum tuebar aduerſus eos, qui ei ſuppetias ferebant, & tormenta illa omnia capienda curaui, & me illis adeo munitum reddidi, quod ſine cæde hominum, præterquam duorum, ꝗ tormenti ictu perierant, vnius horæ interuallo omnes, quos capere volebam, in mei poteſtatem deuenere, & armis conceſſis reliqui omnes mihi, iuſticiæq; parere promiſerunt, & Maieſtati Veſtræ: ſe deceptos hactenus aſſerentes, quia profeſſi erant eouſq; ſe a Celſitudine Veſtra mandatum obtinere, & ꝙ ego vna cum prouincia defecerim, eſſemq; Çelſitudinis Veſtræ proditor, plurimaq; alia eiſdem expoſuerāt; & cognita rei veritate, & malo animo atq; intentione, quibus dictus Didacus Velazquez & Naruaez moti fuerant, maxima affecti ſunt voluptate, ꝙ Deus ita fieri permiſiſſet. Et certiorem reddo Maieſtatem Veſtram, ſi deus ſolita ſua miſericordia, et pietate huic negocio manum non appoſuiſſet, & dictꝰ Naruaez fuiſſet victoriam adeptus, maius damnum & incommodum fuiſſet ſecutum, quamdiu fuerit ſecutum inter Hiſpanos, data comparatione. Mandato enim Didaci Velazquez, vt me vna cum ſocijs meis multis ſuſpenderet, morem geſiſſet, ne aliquis ſupereſſet, qui de geſtis per eos notitam aliquam exhibere poſſet. Quia, vt ab Indis poſtea percepi, ſi forte eueniſſet, ꝙ dictus Naruaez me caperet (vt ipſe eiſdem aperuerat) ꝗa non poſſet res tāta fieri ſine damno eius, & ſuoꝝ quin multi ex ſuis & meis commilitonibus

Capit Naruaez a Corteſio.

litonibus

militonibus perirent,conſtituerant ipſi interim interficere eos,q̄s in ciuitate dimiſe
ram (vt etiã conati ſunt) & deinde oẽs in vnum conuenientes aggredi eos, q̄ hic ſup
eſſent, adeo ꝙ ſuæ prouinciæ remanerent liberæ, et Hiſpanoꝝ memoria non ſuper
eſſet. Et Ma. V. dubitare non debet, ꝙ ſi ita feciſſent & eam ſñiam executi fuiſſent,
ꝙ viginti annoꝝ circulo prouinciæ, q̄ ſubactæ & pacatæ erant, non vincerentur &
pacarentur. Per tres dies poſt captiuitatem dicti Naruaez cum in dicta ciuitate tan
ta multitudo ali non poſſet, & iam pene eſſet deſtructa (q̄a dictus Naruaez & eius
ſocij eandem deprædati fuerant, incolæ enim aberant, & domus erãt ſolæ) expedi-
ui duos præfectos, & cuilibet eoꝝ tradidi trecentos viros, vnũ deſtinaui ad cœptam
coloniam, de qua iam Ma. V. mentionem feci, in portu perficiendam. Alteꝝ ad flu-
uium illum, in quo naues Franciſci de Garai vidiſſe dicebant, q̄a eum locum mihi
certum habebam, & ducentos ad ciuitatem veræ Crucis, quo naues oẽs quas dict⁹
Naruaez adduxerat, ancoras firmaſſe audiueram, cum reliquis militib⁹ ire iuſſi, vt
ibi conſulerem rebus, quæ ad commodũ V. M. ptinere putarem, & nunciũ deſtina-
ui ad ciuitatem Temixtitan, quo oĩa, q̄ mihi euenerãt, ſignificabã Hiſpanis, quos ibi
dimiſerã, q̄ duodecim dieꝝ ſpacio reuerſus eſt, & mihi attulit literas a pręfecto ibi-
dem & militibus quibus me certiorem reddebant, Indos fortilitium acriter oppu-
gnaſſe, & multis locis ignem impoſuiſſe, & cuniculos quoſdam ſubterraneos effodiſ
ſe, eoſq; fuiſſe in maximo vitæ diſcrimine & labore, & quod oẽs illi fuiſſent interfe-
cti, niſi dominus Muteezuma eis imperaſſet, vt a dicta oppugnatione deſiſterent.
Adhuc tamen eos obſideri quamuis non oppugnarentur, affirmabant, nullumq; ex
eis per binos paſſus extra fortilitium Indi exire patiebantur, & dum pugnarent ma
ximam commeatuũ portionẽ quam dimiſeram, ipſis ereptam fuiſſe, & combuſſerãt
eos quatuor Bergantinos, quos conſtruendos curaueram in dicta ciuitate Temixti-
tan, & verſabantur in maxima rerum oĩm egeſtate, rogantes vt illis opem ferre feſti
narem. Et viſa eoꝝ neceſſitate & conſiderato, quod vltra interfectos Hiſpanos o-
mne aurum, argentum, & emblemata, q̄ ex prouincijs habita fuerant amitterentur,
amitteretur melior & nobilior ciuitas, q̄ ſit in vniuerſo nouiter adinuento orbe, qua
amiſſa omnia quæ hactenus in his prouincijs acq̄ſiueram amitterentur, cũ illa eſſet
primaria, cui oẽs reliquæ parebant, ſtatim nuncios ſubſeq̄ iuſſi q̄ præfectos ſubſeq̃-
rentur, qui profecti fuerant cum dictis militibus enumerans eiſdem omnia, q̄ ad me
ſcripſerant milites Hiſpani ab ea ciuitate, & quod ilico vbicunq; eos offenderent,
pedem referre admonerent breuiori itinere quo fieri poſſet, ad ciuitatem Taſcalte
cal, vt cum militibus, qui mecum erant, & tormentis omnibus quibus potui, et cum
ſeptuaginta equitibus me illis coniungerẽ. Et poſtquam eo aduenere, milites om̃es
perluſtraui, erant autem ſeptuaginta equites, et pedites quingenti, et eiſdem comi-
tantibus maiori celeritate, qua potui diſceſſi Temixtitan verſus, in eo itinere nullus
ex ſubditis domini Muteezuma mihi obuiam veniebat, vt prius facere conſueue-
rant, & prouinciæ illæ omnes erant tumultuantes, & domus pene inhabitatæ. Hac
re in ſuſpitionem maximam adducebar Hiſpanos, quos in dicta ciuitate Temixtitã
dimiſeram, iam interemptos, & quod omnis prouinciarum multitudo in vnum con
uenerit, expectantes me aliquo in arduo loco, aut anguſtijs quibus mihi facilius ob-
eſſe poſſent, & hac ſuſpitione paratiores meos continui quo fieri potuit, donec per-
ueni ad ciuitatem Teſnacan, quæ (vt ſuperius aperui) eſt in ipſo lacus littore, & ab
incolis q̄buſdam quæſiui quid eſſet actum de Hiſpanis, quos in Temixtitan relique
ram, qui eos mihi viuere retulere, eiſque iniunxi, vt canoan adducerent, volebam
enim ea Hiſpanum Temixtitan ire viſum. Et dum eo proficiſceretur vnum ex in-
colis mecum morari oportebat, ex incolis dictæ ciuitatis vnus, qui mihi aliquantu-
lum ex primatibus videbatur, reliqui vero q̄bus cum conſuetudinem habebam, non
apparebant. Hic igitur quẽadmodũ a me iuſſus fuerat, canoam adducendã curauit,
& Hiſpano, quem mittebam adiunxit Indos quoſdam, ipſe vero mecum remanſit.

Et dum dictus Hiſpanus iturus ad ciuitatem Temixtitan canoam aſcenderet, aliam canoam eo tendentem conſpexit, eamque vt propius accederet, expectauit, in ea vehebatur ex Hiſpanis vnus quos in dicta ciuitate dimiſeram, ex quo cognoui Hiſpanos omnes viuere præter quatuor aut ſex, quos Indi interemerant, reliqui vero obſidebantur, nec eos exire Indi patiebantur e fortilitio, & nil ſibi impartiebãtur niſi maxima pecunia, quamuis audito meo aduentu, mitius cum eis egiſſent, et Muteezuma nihil aliud deſiderare niſi meum aduentum, vt ſibi copia daretur ſpaciandi per ciuitatem, vt antea facere ſolitus fuerat, & ſe optime perpendere ea, quæ in dicta ciuitate ſucceſſerant, me iam præſciuiſſe, & propterea me iratum, & animo aliquid damni inferendi eo proficiſci. Ideo ipſum enixis me precibus rogare iram deponerem, quia ipſe non minus ea moleſto, & ægro animo tulerat quã egomet, & nil ex ſuo conſenſu, aut voluntate factũ, et alia multa mihi exponenda commiſit, quo me ab ira quam concepiſſe cogitabat ex commiſſis, auerteret, proficiſcererque ad ciuitatem is, qui ante fueram, quia impræſentiarum non minus executioni mandarent mandata mea quam prius, & illis obedirent. Reſpondi, me in illum nullam iram concepiſſe, cum optimum eius animum cognoſcerem, & eſſe credebam. Et ſequenti die in vigilia Sancti Ioannis Baptiſtæ diſceſſi, & hoſpitatus fui per leucas tres a ciuitate Temixtitan. Et alio die poſtquam diuinis ſolenniis interfui, iter meum proſecutus ſum, & fere ante meridiẽ ciuitatem ingreſſus ſum, & vidi homines non multos in ciuitate, & portas aliquas in triuiis, quadriuiis amotas, quod mihi minime placuit, ratus tamen ſum ex timore eorum, quæ commiſerant feciſſe, & ut cum ibi eſſem illis ſecuritatem impartirer, ego autem recto itinere progreſſus ſum ad fortilitium, in quo, & Meſchita illa maiori, quę fortilitio hærebat, omnes qui mecum proficiſcebantur, hoſpitati ſunt. Illi qui in fortilitio oppugnabantur eo gaudio & animorum exultatione nos excepere, tanquam eiſdem vitam attuliſſem9, aut de nouo donauiſſemus, quam ſe iam amiſiſſe putabãt. Eum diem magno gaudio & exultatione tranſegimus nos quietem habere ſperantes. Altera vero die poſt miſſarũ ſolennia miſeram nuncium ad ciuitatem verę Crucis noua bona nuncians, Chriſtianos adhuc viuere, & me ciuitatem ingreſſum, & tuto eſſe in ea, qui nuncius mediæ horæ interuallo vulneribus plurimis affectus rediit clamans Indos omnes ciuitatis bello aptos, vt in nos irruerent aduentare, et eos pontes ciuitatis amouiſſe, & poſt eum tanta hominũ multitudo vndiq; confluens nos aggreſſa eſt, vt nec vici nec ſub dialia pauimenta præ multitudiue apparerent, & proficiſcebantur maioribus vlulatibus, et terribilioribus vociferationibus quæ vnquam excogitari poſſent. Et tot erant lapides, quos in fortilitium fundis iniecerant, vt cœlum lapides pluere videretur, et tãtus erat ſagittarum et iaculorum numerus, ꝙ illis omnes parietes & impluuia erant referta, & per ea iri fere non poterat. Ego vero domo egreſſus in eos irrui, & nobiſcũ acriter pugnauerunt, & ab vno latere ex præfectis meis vnus cum ducentis viris fortilitio exierat, priuſquam poſſet pedẽ referre quatuor ex ſuis trucidati ſunt, & eundem præfectum, & alios plures vulnerarunt, nos vero paucos ex eis interficiebamus, quia illi ſe vltra pontes recipiebant, & ex ſubdialiis pauimentis lapidibus nobis maxime oberant, ex quibus expugnauimus & combuſſimus aliqua, tamen erant tam crebra & adeo munita, & tot viris, & lapidibus, aliiſq; variis armorum generibus referta, vt potentes non eſſemus ad omnia oppugnanda, & tuendum, quod illi obeſſe nobis non poſſent ad libitum. Fortilitium noſtrum tam acriter oppugnarunt, vt variis in locis ignem appoſuerint, et in vno combuſta eſt maior pars, antequam opem ferre poſſemus, donec parietum inciſione eum euitauerimus, & ex violenta parietum eiectione ignis extinctus eſt, & niſi ibi maximum præſidium collocaſſem, videlicet homines baliſtis, & pixidibus vtentes, aliaque tormenta, eorum profecto repentino aduentu nobis obſiſtere non valentibus fortilitium ingreſſi fuiſſent. Eam diem certando vſque in obſcuram noctem conſumpſimus

Ingreditur ciuitatem Temixtitã Corteſius.

pſimus, nec tamen ea ſecuta tuti fuimus ab eorum vociferationibus & tumultu, donec dies ſuperuenit. Ea nocte per eos deſtructa reficienda, et alia multa, quibꝰ fortilitium indigere videbatur, præparanda curaui, et ſtationes aptaui, et in eis milites qui eas tuerentur, et ſequenti luce eſſent pugnaturi collocaui; et militum vulneribus medicamenta ſunt adhibita, qui erant vltra octuaginta numero. Luce vero accedente hoſtes nos acrius, quam præcedenti die oppugnare cœperunt, et tanta illorum aduenerat multitudo, vt illi qui tormentis præerant in illis arte dirigendis diligentia vti non indigerent, ſed tantum viſo indorum agmine ignem tormentis admouere. Et quanquam tormenta illis multum damni inferrent, quatuordecim enim in hoſtes vtebamur tormentis non enumeratis pixidibus et baliſtis, ea tamen omnia tã leuia damna tantæ multitudini inferebant, vt nil eis obeſſe videremur. Emiſſo enim tormento, decem aut duodecim interfectis, alij ſuccedebãt. Relicto in fortilitio condecenti præſidio, et quod dimitti poterat, ilico exiui, et pontes aliquos occupaui, et domos quaſdam igne conſumpſi, et plures illorum interfecimus; qui eas tueri nitebantur. Verum tanta illorum erat multitudo, ꝙ quamnis maximam ſtragem illis intuliſſemus, eorum tamen vires parum minui videbantur. Nos enim continuo integro die certare cogebamur, illi vero per horas, quia viciſſitudines habebant, et ſemper abundabant. Eodem quoqꝫ die vulnera intulerunt quinquaginta aut ſexaginta Hiſpanis, quamuis nullus obierit. In noctem vſqꝫ pugnauimus, et laſſi retroceſſimus ad fortilitium. Conſiderato maximo damno ab hoſtibus nobis illato, et ꝙ hoſtes nos tuto loco conſiſtentes vulnerabant, et interficiebant, et damnum quod illis inferebamus, non videbatur cum tanta eorum eſſet multitudo, eam noctem et ſequentem diem in machinis tribus ligneis conficiendis, et conſtruendis conſumpſimus; quorum quælibet intra ſe milites viginti continere poterat, vt eos lapidibus, quos a ſubdialibus pauimentis iaciebant, offendere non poſſent. Aliqui intus exiſtentes pixidibus aut baliſtis, reliqui vero acutis ferreis malleis, ligonibus, et maſſis ferreis ad effodiendas domos, deſtruendoſqꝫ aggeres per eos in vicis poſitos vtebantur. Cum machinis conficiendis operam ſedulo impenderemus, hoſtes nihilominus nos oppugnare non deſiſtebant (adeo) vt dum nos fortilitio non exiremus, illi illud ingredi totis viribus nitebantur, quibꝰ ne ingrederentur maximo cum labore vix reſtitimus. Dictus autem Muteezuma, qui ſemper apud nos remanſerat vna cum filio & multis proceribus, qui a principio detenti fuerant; dixit, vt illum ad ſubdialia pauimẽta fortilitij deduceremus; alloqui enim conſtituerat duces illius multitudinis & ſperabat ita efficere, ꝙ deſiſterent ab ea oppugnatione. Extrahendum eum commiſi, q cum perueniſſet ad fornicem, vt ab eo illos alloqueretur, ſui eius caput lapide percuſſere, & tam violenti vulnere eſt affectus, ꝙ trium dierum ſpacio ab humanis exceſſit. Quem extrahendum e fortilitio impoſui duobus Indis, quos captiuos detinebam qui illum multitudini apportarunt: quid tamen fuerit actum, ignoro. Propterea tamen oppugnatio non ceſſauit, & indies augebatur, & acrior, maiorqꝫ reddebatur. Eo ipſo die me ad eundẽ fornicem, vbi dominum Muteezuma vulnerarãt, vocauerunt aſſerentes eo accederem, quia quidam ex illorum ducibus mecum colloqui deſiderabant. Et ita feci, multaqꝫ fuimꝰ colloquuti, & interrogaui; cur me oppugnarent, cum nullam cauſam haberent, proſpicerentqꝫ bona; quæ a me habuerãt & quam me ſecum bene geſſiſſem. Reſpondebant, ſi prouincia vellem excedere, ilico ceſſatura eſſet oppugnatio. Alioqui ratum haberem, aut eos omnes perituros aut nos penitus erradicaturos. Qui, vt poſtea apparuit, ea proferebant, vt fortilitio excederem, & me in egreſſu ciuitatis intra pontes pro libito interciperent. Reſpondi, eos cogitare non oportere, ꝙ ideo pacem ab eis impetrarem, quia in aliquo timerem, ſed ea tantum cauſa, quia dolebam, & moleſte ferebam a me illis illatum damnũ, & quod tã celebrem ciuitatem deſtruere cogerer, qualis erat illa. Idem pſtabant reſponſum, quod nuſquam ab oppugnatione pdicta deſiſtere vellẽt, niſi ciui-

tatem

tatem exiuiſſem. Perfectis machinis ſubito exiui, vt ſubdialia quædam pauimenta
expugnarem, & pontes, præeuntibus indis, & poſt eos quatuor tormentis, multiſq;
alijs baliſtis & parmis vtentibus, & plus tribus milibus indis, qui mecum aduenerāt
ex prouincijs Taſcaltecal, & Hiſpanis inſeruiebant. Et poſtquam peruenimus ad
pontem, machinas parietibus appluicuimus quorundam pauimentorum, & ſcalas,
quas ad aſcenſum attuleramus. Sed tanta multitudo hominum dictum pontem tuta
batur, & pauimenta, & tam crebri & ponderoſi erant lapides, qui ab eis vi iacieban
tur, ꝙ machinas noſtras diſſiparunt, & Hiſpanum vnum interfecerūt, & plures vul
nerarunt. Et quamuis acriter pugnatum fuerit, tamen egreſſum aliquē habere non
potuimus, certauimus enim a ſummo mane ad meridiem, & maxima repleti mœſti-
cia ad fortilitium deuenimus. Quapropter tantum hoſtes animis creuere, vt ad por
tas fortilitij irruerent, & Meſchitam illam magnam occupauere, & ampliorem, &
editiorem illius turrim forte qngenti viri ex primatibus conſcenderunt, & ſibi com
meatum amplum conſtituerunt, vt panis, aquæ, & aliorum eſculentorum, & maxi-
mam lapidum copiam: quorum maior pars habebat latas haſtas cuſpidibus ex ſilice
noſtris amplioribus, & non minus acutis, & ab ea turri multum officiebāt noſtris in
fortilitio verſantibus, quod eidem adhærebat. Ea turris bis aut ter ab Hiſpanis fru
ſtra oppugnata eſt, & vt eam aſcenderent audacter irruerunt. Verum cum eſſet ex-
celſa, & aſcenſu ardua (quæ habebat vltra centum gradus) & ſuperius exiſtentes eſ
ſent lapidibus muniti, multiſq; alijs armorum generibꝰ, & animis aucti, quia eiſdem
ſubdialia pauimenta occupare non potueramus, nunquam Hiſpanorum aliquis aſ-
cendere cœpit, qui rotatim non deſcenderet, & multis vulnera inferebant. Tum illi
qui hæc ab his geri videbant, tantum animi accipiebant, vt in fortilitium irruerent
ſine timore. Proſpiciens, ſi illi diu poſſiderent eam turrim vltra nobis allata ab eis in
dies damna animis augerentur, vt nobis obeſſent, fortilitio exiui. Quanquam ſini-
ſtra manu parum vtilis ob illatum mihi ab eis primo die vulnus, brachio parma alli-
gata cum quibuſdam Hiſpanis, qui me ſubſecuti ſunt, turri amplicui, & radicem il-
lius diligenter circumdandam curaui: & illi, qui eam circundabant, non quieſcebāt.
Imo vndiq; certamen cum hoſtibus committebant, & vt fauerēt exiſtentibus in tur
ri multi accurrerunt. Nos Hiſpani gradus cepimus aſcendere, & quamuis ipſi aſ-
cenſum maxime tuerentur, tantum tres aut quatuor Hiſpanos e gradibus eiecerūt
Saluatoris noſtri auxilio, & beatiſſimæ matris ſuæ Mariȩ, cui dicta turris dicata fue
rat, & in ea illius imago appoſita, aſcēdimus, & in ſuperiori parte turris tam acriter
certauimus, ꝙ eos coegimus e turri proſilire in quoddam deambulatorium, quod
circundabat dictam turrim in latitudinem vnius hominis ſtatus. Et erant circa eam
turrim tria, eidem ſimilia diſtantia inter ſe per hominum ſtatus fere tres, aliqui ve-
ro eorum cecidere a ſummitate turris ad radicem ipſius, qui vltra ea, quȩ caſu patie
bantur, ibi ab Hiſpanis necabantur. Illi vero qui in prælibatis deambulatorijs con-
ſtiterant, tam acriter nobiſcum decertarunt, vt tres conſumpſerimꝰ horas, antequā
illos omnes neci daremus, ex quibus nullus ſuperfuit, ſed omnes trucidati fuere. Et
fidem verbis meis adhibeat Sacra Maieſtas Veſtra, tam ardua res fuit hanc turrim
expugnare, ꝙ ſi deus eiſdem vires, & animum non abſtuliſſet, viginti ex illis facilli-
me mille Hiſpanis aſcenſum prohibere potuiſſent, & ſi acriter ad necem vſq; decer
tauerint. Turri illi, & reliquis omnibus, quæ in dicta Meſchita continebantur, ig-
nem inijciendum curaui, ex quibus iam imagines omnes, quas appoſueramus, ade-
merant. Aliquid animi amiſere expugnara hac turri, & adeo quod pluribus in locis
ſe maxime remiſere, & eo inſtanti redij ad illud ſubdiale pauimentum, & accerſiui
eos duces, qui prius fuerant me allocuti, qui videbantur aliquantulum animo re-
remiſſiori ob ea, quæ viderant, qui eodem inſtanti applicuere. Et eos mihi iam
obſiſtere non poſſe demonſtraui, & quod nos ſingulo quoq; die eiſdem plurimum
damni

damni inferremus, & ex eis plurimi caderent, & eorum celebrem ciuitatem combureremus, deſtrueremuſq;, nec ceſſaturi eſſem⁹, donec aliquid ex ea et illis aliquid ſupereſſet. Reſponderūt, ſe optime cernere a nobis damnum ingens pati, et multos ex eis perire, tamen eos decreuiſſe nos omnino interficere. Et dicebant vt proſpicerem vicos, plateas, et ſubdialia illa pauimenta viris maxime referta, quia computaſſe aſſerebant, ſi ex eis viginti milia caderent, et ex noſtris vnus, ꝙ cito nos in nihilum deducerent, aſſerentes nos eſſe paucos numero, illos vero ſine numero, et nobis ſignificabant vias omnes ſtratas eſſe demolitas, quemadmodum re ipſa euenerat, quia omnes præter vnam erant demolitæ, et nulla ex parte nobis patebat iter, niſi aqua et optime ſcire poſſent nos commeatu non abundare, et aqua, et nos diu obſiſtere non poſſe, qm̄ fame perirem⁹, dato ꝙ ipſi nos non interficerēt. Et vere vera proferebāt quia ſi aliam oppugnationem non habuiſſemus præter famem, annonæ commeatuumq; caritatem, ſatis erant, vt mori cogeremur. Diu altercati fuimus, et qlibet cauſam ſuam tuebatur. Nocte vero ſecuta egreſſus ſum quibuſdam Hiſpanis comitantibus, et eos incautos offendens vi vicum occupauimus, et in eo igne conſumpſimus vltra trecentos domos, dum ad eum multitudo conflueret, ꝑ alium reuerſus ſum, et eo pacto combuſſimus plures domos illius vici, et præſertim quædam ſubdialia pauimenta proxima fortilitio noſtro, ex quibus maxime nos offendebant. Et ex geſtis illius noctis aliquid timoris illis incuſſimus, et nocte eadem illas ligneas machinas reficiendas curaui, quas alio die nobis diſſipauerant, vt victoriæ incumberemus, quam omnipotens condonabat. Exiui ad eundem vicum, in quo heſterna die nobis machinas deſtruxerant, vbi non minus acriter, et viriliter obſtiterunt, et tamen cum ageretur de vita, et honore, qa ea erat vnica integra ſtrata via, ex illis quę ducebant in continentem, quamuis priuſquam ad eam deuenire potuiſſemus, intercederent duo maximi & profundi pontes, & vicus omnis multis & excelſis parietibus, domib⁹ & turribus munitus, tantum vigoris & animi nobis refulſit ſicq; certauimus, vt deo auxilium & opem ferente quatuor ea die ex pontibus occupauerimus, & ea omnia ſubdialia pauimenta, domus, & turres vſq; ad vltimā eoꝝ combuſtæ ſunt, quanquā fecerāt nocte antecedenti plures aggeres laterib⁹ crudis & creta fabricatos in dictis pontib⁹ ob ea q̄ ſucceſſerāt nocte antecedēti, adeo, vt tormenta, & baliſtæ ſibi obeſſe non poſſent, q̄s quatuor pontes terra oppleuim⁹, & crudis illis laterib. & plurimis lapidib. & tignis combuſtarum domuum: tamē non potuit fieri tantum ſine periculo, vt multi Hiſpani non vulnerarentur. Magnam adhibui diligentiam ea nocte in cuſtodiēdis illis pontibus, ne denuo nobis eos occuparent. Alia die ſummo mane exiui, et deus omnipotens eundem bonum ſucceſſum conceſſit, quoniam quamuis multitudo eēt innumera, quæ alios pontes tueretur, foſſæq; et maximi aggeres, quos illi nocte ea erexerant, intercederent, nos eoſdem cepimus et impleuimus, et equeſtrium aliq eos inſecuti ſunt victoriæ inhærentes in continentem vſq;. Dum ego aptandos eos pontes, et replendos curarem, venerunt me vocatum ſumma celeritate aſſerētes indos, qui oppugnauerant fortilitium, concordiam cupere, et pacem, et eos expectare quoſdam eorum dominos, et duces. Ibi relictis omnibus commilitonibus, et quibuſdam tormentis omni eqtatu profectus ſum viſum, quid nam illi proceres cuperent: qui aſſeruere, ſi eis fidem præſtarem eos de perpetratis impunes dimittere, ipſi me vlterius non oppugnarent, denuoq; pontes, & demolitas ſtratas vias reficiendas curarent, & Maieſtati Veſtræ, vt antea fecerant, inſeruirent, & vt eo adducendum curarem quendam ex religioſis ſuis apud me captiuum, quem illi veluti generalem ſuæ religionis venerantur. Qui aduenit, & illos allocutus inter illos & me pactum ſanciuit, & ilico viſum eſt (vt ipſe aſſerebat) nunciaſſe DVCIBVS multitudinis in ſtationibus collocatis, vt a dicti fortilitīj oppugnatione abſtinerent, & ab omni alia offenſione, & eo pacto diſceſſimus. Ingreſſus fortilitium

prandere

prandere cœperam, maxima feſtinatione mihi allatum eſt, Indos denuo pontes oc-
cupaſſe, quos eo die ab eorum manibus acquiſiueramus, & quoſdam Hiſpanos occi
diſſe, quo nuncio quantum mihi mœroris acceeſſerit, Deus teſtis eſt, ratus enim fue
ram occupatis pontibus, cum mihi egreſſus ad continentem pateret, maximum ne-
gocinm non ſupereſſe, maiori, qua fieri potuit celeritate eo equitaui, atq; quo potui
celerius cũ aliq̄bus eq̄tibus, q̄ me ſubſecuti fuerãt, totũ illud iter emẽſusſum, & nul
lo in loco morã trahens denuo in medios Indos irrui, & oẽs pontes iã dictos occupa
ui, &eos vſq; incontinentẽ inſecutus fui. Et cũ mei pedites eẽnt ex labore laſſati, vul
neribꝰ affecti & timore ꝑculſi, & p̃ſens periculũ conſpiceret, nullus eoꝝ me ſubſecu
tus eſt. Vnde factũ eſt, cũ vellem poſtea pedẽ referre, pontes iam ab Indis occupatos
offendi, exemerantq; multum illius materiei, qua prædictos pontes oppleueram, &
vbiq; in ciuitate multitudine omnia referta videbantur, tam terra quã lacu in canois
quæ multitudo tam crebro in nos vndiq; tela & lapides immittebat, ꝙ ſi omnipotens
nos miraculoſe non ſeruaſſet ab eo periculo, euadere non erat poſſibile. Et iam pub-
lice fama vagabatur inter Hiſpanos qui in ciuitate remanſerant, me iam vita functũ.
Et perueni ad vltimum pontem ciuitati proximum, comperi equites omnes, qui me
cum profecti fuerant in eum dilapſos & equum vnum cui nullus inſidebat, quẽ tran
ſire non eualui. Itaq; coactus fui ipſe vnus impetum in hoſtes facere, & eo modo tan
tum ſpacij relictum eſt equitibus, vt pontem ſuperarent. Inueni pontem vacuum &
tranſilij, magno tamen periculo, quia locus ab vtraq; pontis parte ferme ad hominis
ſtatum equo tranſiliundus erat, & dum e ponte exirem, me, & equum lapidibꝰ & fu
ſtibus percuſſere, tamen quia armis optimis fulciebamur, vltra dolorem in ipſo ictu
paſſum, nil mali vlterius intulere. Quare victores remanſere quatuor occupatis pon
tibus, & reliq̄s quatuor pontibus bona relicta cuſtodia, ad fortilitium profectus ſum,
& ligneum pontem conſtruendum curaui, quem quadraginta homĩes portare com-
mode poterant. Conſiderato magno periculo, in quo conſtituti eramus, & maximo
damno nobis quotidie ab indis illato, & timens ne eam quoq; ſtratam viam, quæ ſola
ſupererat demolirentur, quemadmodum alias demoliti fuerant, qua demolita fame
Expellitur ciuitate Temixtitan Corteſius — mori cogeremur, & etiam quia multoties a commilitonibus meis monitus fueram,
vt a ciuitate diſcederemus, quia eorum maior pars erat vulnerata, & adeo male, ꝙ vl
terius cum hoſtibus congredi non poſſent, ea nocte me morem geſturum eis conſti-
tui, & accepto Maieſtatis Veſtræ auro, & emblematibus, quæ extrahi poterant, in
aula illa quibuſdam ſarcinulis officialibus Maieſtatis veſtræ conſignaui, quos ego re
gali Maieſtatis veſtræ nomine conſtitueram, iudicibuſq; & regentibus & alijs, q̄ ad-
erant, rogauiq; eos, & monui, vt operam, & fauorem præſtarent ad illa extrahenda,
& ad id exhibui eiſdem vnam meam equam, cui impoſuere eam portionem, quã fer
re poterat, & Hiſpanos quoſdam tam meos, quã alienos familiares, vt dictam equã
comitarentur conſtitui, reliquum vero dicti auri officiales, iudices, regentes, & ego
dedimus, & partiti fuimus inter Hiſpanos, vt illud extraherent, et relicto fortilitio
magnis diuitijs tam veſtræ Celſitudinis, quam Hiſpanorum, et meis exiuimus ſecre
tiori modo, quo potuimus, abduximuſq; nobiſcum vnum e filijs, et filias dicti Mute
ezuma, et Cacamacin dominum in Aculuacan, et ipſius fratrem, quem dominũ ipſi
us loco conſtitueram, et aliarum prouĩciarum, et ciuitatum dominos, quos captiuos
detinebam. Et cum perueniſſem ad pontes per Indos occupatos, in primo iecimus
pontem, quem nobiſcum portari feceram ſine magno labore, nullus enim nobis reſi
ſtebat, præter vigiles quoſdam, qui in eo ponte conſederant, per eos acclamatum fu-
it, et antequam peruenire potuiſſem ad ſecundum pontem, innumera hoſtium mul-
titudo conuenerat, et vndiq; nobis obeſſe ſtudebat aqua, et terra. Ipſe confeſtim tran
ſiui cum quinq; equitibus, et forte centum peditibus, quibus natando pontes omnes
præteriuimus, eoſq; vſque in continentem occupaueram, et peditibus in fronte re
lictis ad ſecundum pontem redij ad eos, q̄ extremo in agmine conſiſtebant, vbi com-

peri

peri tam acriter decertari, vt exprimi non poſſit damnum, quod Indi noſtris inferebant tam Hiſpanis quam Indis ex Churultecal, qui nobiſcum venerant, quos pene omnes conſumpſerant, & etiam interfecerant plures mulieres, quæ Hiſpanis ſeruiebant, & Hiſpanos, & equos, iamque amiſerant omne aurum, emblemata, veſtes, aliaq; multa, quæ nos extrahebamus, ac tormēta omnia. Collegi eos, qui viui ſuper erant, & eos anteire iuſſi, ipſe vero comitatus forte quinq; equitibus, & ſeptuaginta peditibus, qui mecum permanere auſi ſunt, poſt alios remanſi, ſemper cum hoſtib9 certando, donec peruenimus ad ciuitatem quādam nomine Catacuba, quæ continetur vltra omnem ſtratam viam, vbi Deus eſt teſtis, quantum laboris, & periculi ſubierim, quia quotienſcumq; in hoſtes irruebam, egrediebar plenus ſagittis, & fuſtibus, & ſaxis undiq; percuſſus, quia ab vtroq; latere erat lacus, & nos exiſtentes in canois tuto vulnerabant. Illi vero, qui terram capiebant, quamprimum ferebar in illos, ſe aquis committebant, & eo modo parum damni patiebantur niſi aliqui, qui cum plurima eſſet multitudo, vnus in alium ceſpitabant, cadebant, & interficiebantur. Eo labore, & ærumnis eos omnes conduxi vſq; ad dictam ciuitatem, & non vulnerarunt niſi vnum equeſtrem, qui mecum proficiſcebatur a tergo, & non minori vehementia pugnabatur a fronte, & lateribus, ſed maior vis erat in extremo agmine, quia multitudo, quæ erat in ciuitate ſemper recentior ſuccedebat, & cum veniſſem ad dictam ciuitatem Catacuba, cum dies appareret, inueni milites noſtros in vna ex plateis illius in globum redactos, qui dicebant ſe ignorare quorſum tenderent, quibus iniūxi, vt feſtinarent exire ciuitatem, antequam hoſtes augerentur, & ſubdialia pauimenta occuparent, quia ex illis plurimum nobis obeſſe poſſent. Illi, qui erant in fronte collocati, dixerunt quorſū irent neſcire: hos a tergo collocaui, & ipſe a fronte conſtiti donec exiremus ciuitatem, eoſque ibi quibuſdam in cultis campis expectaui, & cum eo peruenere qui a tergo remanſerant, ſciui ipſos maximum damnum accepiſſe, interfecerantq; aliquos ex Hiſpanis, & Indis, multumq; auri in itinere remanſerat, quod hoſtes colligebāt. Et ibi certaui cum Indis, donec mei prę irent quos ſuſtinui, donec noſtri collem occuparent, in quo erat turris, & hoſpitium ſatis munitum, quod occuparunt ſine noſtro damno, quia inde non diſceſſi, nec hoſtes progredi paſſus ſum, donec illi collem aſcendiſſent. Vbi Deus eſt teſtis, quem laborem ſuſtinuerimus, quia iam ex equis, qui numero viginti quatuor ſupererant. nullus poterat currere, nec eques, qui brachia poſſet extollere, nec aliquis ex peditibus non infirmus, qui poſſet ſe vlterius mouere. Ingreſſi illud hoſpitium, nos in eo muniuimus, ibiq; obſidebamur vſq; in noctem, & adeo q nec per horam quieſcere poteramus. Et ex hac perturbatione inuentum eſt perſcutatione facta qui obierant, ex Hiſpanis periſſe homines centum & quinquaginta & equas, equoſq; quadraginta ſex, & plus quam duo milia Indornm, & mulierum Indarum, quæ Hiſpanis in ſeruiebant, inter quos interfecere filium & filias domini Muteezuma, & reliquos, quos nobiſcū captiuos ducebamus. Media nocte cogitantes nos a nemine audiri a dicto hoſpitio diſceſſimus tacite in eo ignes plures relinquentes, & nullus inter nos fuerat, qui ſciret vbi eſſemus, aut quorſum tendere deberemus, niſi vnus ex regione Taſcaltecal, qui aſſerebat ſe nos ducturum in ſuam regionem, ni iter nobis impediretur. Apud iam dictum hoſpitium multi collocati erant vigiles, q vbi nos audierunt, clamauere ad colonias circumuicinas, & ab illis vocata magna Indorum multitudo, nos vſq; ad diem inſecuta eſt, & equites quinq;, qui præcurſorum loco anteibant, irruerunt in quoddam agmen Indorum, quod erat in itinere ſibi obuium factum, et aliquos ex eo interfecere qui non ſeruatis ordinibus diſpergebantur, arbitrabantur enim plures equites & pedites ſubſequi. Quia autem vndique augebantur hoſtes, ex omnibus militibus qui inter nos erant, magis ſanos elegi, & in agmina conſtitui, collocauiq; eos a fronte, a tergo, & vtroq; latere, vulneratos vero in medio ſtare iuſſi, & equites partitus ſum, & eo ordine tota ea die progreſſi fuim9

vndique certando, adeo ꝙ ea nocte, & tota die non emenſi fuimus plus ſpacij trium leucarum, & deo ſic concedente vidimus nocte iam accedente turrim quādam & opti mū hoſpitium, vbi nos muniuimꝰ, & ea nocte ab oppugnatione deſtitere, niſi ꝙ fere in aurora habuerimus aliquem tumultum. Quamuis neſciremus q̄d plus nobis eſſet metuendum, quam timebamus ex multitudine, quæ nos inſequebatur. Sequenti die prima hora diei ordine iam dicto diſceſſi deducens milites a tergo, & in fronte collocatos paratos. Ab vtroq; tamen latere hoſtes nos inſeq̄bantur vociferātes, & clamantes per vniuerſam illam prouinciam quæ eſt maxime habitata. Equeſtres, quāuis eſſemus pauci numero, in eos irruebamus, paꝶum tamen damni illis inferebamus, quia cum collis ille eſſet aſper ſeſe in collē recipiebant, & ſic iuimus eo die ad latus quorundam lacuum, donec perueniremus ab quādam coloniā, vbi aliquam controuerſiam habere putabamus cum incolis illius. At quamprimum ad eam per uenimus, illi relictis domibus ad alias colonias profecti ſunt circumuicinas, & ibi eo die, & ſequenti morā traximus, quia tam ſani, quam infirmi erant laſſati, & labore, fame, & ſiti maxime confecti, & equi non poterant ſe ſubſtinere, & ibi inuenimus aliquod Maiz, ex quo comedimꝰ, & portauimꝰ nobiſcum in itinere elixū, & torrefactum: & poſtero die diſceſſi, ſemper hoſtibus nos inſequentibus, qui nos a tergo, & fronte continuo inuadebant vociferantes, & ſecuti fuimus illud iter, per quod incola e Taſcaltecal nos deducebat, in quo fuimus varios labores, & ęrumnas paſſi, quia multoties cogebamur exire, & deuiare a recto itinere. Et cum iam aduesperaſceret, deuenimus ad planitiem quandam, in qua aliquę paruę erant habitationes & ea nocte ibi fuimus hoſpitati ſumma egeſtate & pænuria cibariorum, & commeatuū, & alio die ſummo mane cœpimus nos ad iter dirigere, & adhuc iter ingreſſi non fueramus, cum hoſtes a tergo nos inſequi cœpere, & leuia prælia cum his committendo deuenimus ad magnā coloniam, & ad dextrum latus illius inſidebant aliqui Indi paruo collis vertice, nos arbitrantes eos capere poſſe, erant enim proximi itineri, & etiam vt exploratum haberemus, an eſſent plures, quam apparebant, illuc quinq; equitibus, & peditibus duodecim comitatus profectus ſum ambiendo collē iam dictum: poſt quem erat maxima hominum multitudo in inſidijs collocata, quibuſcum tantum certauimus, ꝙ cum locus, in quo conſtiterant, eſſet aliquātulum aſper, & ſaxoſus, & gens illa innumera, & nos pauci, neceſſe fuit nos retrocedere ad coloniam, vbi noſtri exiſtebant, & inde diſceſſi male vulneratus geminis lapidum ictibus, & poſt ligata vulnera Hiſpanos e colonia migrare iuſſi, quia hoſpitium nobis non videbatur eſſe tutum, & ſic procedendo inſequentibus Indis proceſſimus ad aliam coloniam, quæ ab antedicta per duas leucas diſtat: & ibi in itinere nos aggreſſi ſunt alij Indi ſine numero, qui nobiſcū adeo certarunt, vt quatuor aut quinq; Hiſpanos, & totidem equos vulnerarent, & equum vnum interficerent, & quāuis eius defectus maximo nobis eſſet incommodo, & eius mortem ægre tuliſſemus, quia poſt Deum nullā tutelam habebamus, niſi equos, nos maxime refecit, & eius carnes, & corium comedimus, vt ex eo nil ſupereſſet, tanta enim opprimebamur fame, quia poſt noſtrum a magna ciuitate diſceſſum, nil præter elixum, et torrefactum Maiz comederamus et eo non ſemp vtebamur ad ſaturitatem, herbasq;, quas colligebamꝰ ex campis. Porro conſiderato, ꝙ indies hoſtium copiæ augebātur noſq; indies minuebamur, ea nocte curaui vulneratos, et infirmos quos ducebamꝰ, equis inſidere iuſſi, alijs vero aduncos ſcipiones brachijs ſubmittendos, et alia auxilij genera ad iter faciundū fabricanda curaui, quo Hiſpani nulla aduerſa valetudine, aut vulneribus affecti, eſſent liberi ad pugnam. Equidem arbitor a Deo mihi infuſam hanc prouidentiam, vt ſequēti die euenit, quia cum eo mane a dicto hoſpitio diſceſſiſſem, nos magna & innumera Indorum multitudo aggreſſa eſt et tanta a tergo, a fronte, et ab vtroq; latere, ꝙ nil ex campis, qui mihi in conſpectu erant, vacuū viderem, qui nobiſcum tam acriter vndiq; certamen iniuere, vt nos ad inuicem no-

ſcere

noſcere non poſſemus, tã iuncti, & mixti proficiſcebamur, & profecto credidimus illum ſupremum eſſe diem vitæ omnium conſiderata hoſtium multitudine, & leuitate, quam ad eis obſiſtendum in nobis inuenere, cũ omnes pene vulnerati eſſemus, atq; exanimati, tamen omnipotens magnam ſuam miſericordiam nobiſcum demonſtrare dignatus eſt, quia noſtra laſſitudine illorum ferociam confregimus, & ſuperbiam, & ex illis plurimi periere primates, quia tanta eorum erat copia, vt certando, & audiendo impedirentur: & hoc labore profecti fuimus magna portione diei, donec omnipotens conceſſerit eum, qui inter hoſtes primus eſſe debebat, interfici, eo enim adempto omnis ceſſauit oppugnatio, & eo modo aliquantulum fuimus quietiores, quamuis ſemper mordendo nos inſecuti fuerint, vſq; ad quandam paruam domum, quæ erat in planicie, vbi ea nocte hoſpitati fuimus ſub dio, vnde proſpectabamus quoſdam montes ex prouincia illorum e Taſcaltecal, qua ex re non parum voluptatis accepimus, quia cognoſcebamus prouinciam, & ſciebamus quorſum tẽdere deberemus, quamuis pro comperto non haberemus Incolas illius prouinciæ fidos nobis amicos, credebamus enim ꝙ cum nos adeo debiles cernerent, illi eſſe deberent, q vitæ noſtræ finem imponerent, vt priſtina potirentur libertate, quæ ſuſpitio tantum nobis afflictionis attulit, quantum ſuſtinebamus, quãdo cum hoſtibus certauimus. Die ſequenti, cum illuceſceret, cœpimus ingredi p iter planum, quo recto tramite proficiebatur ad prouinciam Taſcaltecal, p quod pauci ex hoſtibus nos ſubſecuti ſunt, quãuis ibi vicinæ eſſent plurimæ & maximæ coloniæ, tamen ex eis paruis colliculis qdam tam a tergo quã longe vociferabant. Et ſic exiuimus eo die, qui fuit dominica VIII. Iulij. Anno M.D.XX. ex omni prouincia Culua, & peruenimus ad loca dictæ prouinciæ Taſcaltecal ad coloniam Gualipan q̃ aſcẽdit ad quatuor milia domoꝝ, in qua ab Incolis fuimus optĩe recepti, & refecimus nos aliquantulum a fame & laſſitudine quam patiebamur, quanquã multa ex eſculentis q̃ nobis porrigebant, ea duce pecunia concedebant, aliq etiam volebant niſi auꝝ, & illud dare cogebamur neceſſitate impulſi, qua p̃mebamur. Hic fuimꝰ tribus diebus, quo me viſum venere Magiſcacin, Secutengal, & oẽs domini illaꝝ prouinciaꝝ, & me ſolari conati ſunt circa ea q̃ nobis euenerant, aſſerentes eos ſæpius ſignificaſſe mihi eos e Culua proditores eſſe, mihiq; ab illis cauere deberem: tamen nunquã fidem adhibere volueram. Sed poſtquã vita euaſeram, deberem lętari, qa mihi opem ferre vellent, dum eis vita ſupeſſet, vt reficerent me a damno, quod illi e Culua mihi intulerant, quia vltra vinculum, ꝙ erant Celſitudinis V. ſubditi, indolebant & triſtabãtur morte plurimoꝝ fratrum, & liberoꝝ ſuoꝝ, q ab eis in mea ſocietate fuerant interempti, varijſq; alijs iniurijs tranſactis tpibus ab illis eis illatis, & vere animo conciperem eos futuros fidos mihi, & vere amicos. Et qa ego & reliqui oẽs ſocij mei eramus vulnerati, proficiſceremur ad ciuitatẽ, q̃ aberat ab ea colonia p leucas quatuor, ibiq; quieſceremus, curarẽtq; nobis medicamina adhiberi, vt reficeremur a noſtris laboribus & laſſitudine. Eis gratias egi, & rogationi eoꝝ acqeui, & eis imptitus fui emblemata aliqua ex illis q̃ attuleramus, quãuis pauca qbus maxime lætati ſunt, & profectus ſum cum eis ad ciuitatem, & ſortiti fuimus bonũ hoſpitium, & Magiſcacin afferri curauit lectiſterniũ ex lignis cõpactũ cum aliqbus ornamentis, qbus illi vtuntur in quo dormiui, qa nullnm nobiſcum attuleramus, & oĩa q̃ habebat & potuit ad noſtri refectionẽ imptitus eſt. In hac ciuitate qdam familiares mei, & alij ex ſocietate mea cum tranſibam iter faciens ad ciuitarẽ Temixtitan, quædam dimiſere, q̃ fuerunt argentũ, veſtes, & alia ornamenta domeſtica & comeſtibilia aliqua, q̃ mecũ adducere faciebã, quo expeditiores eſſemus in itinere, ſi aliqua nobis euenirẽt, vt nullo p̃merentur pondere, niſi veſtiũ ſuaꝝ & armoꝝ, & eo loci pcepi alium familiarem meũ a ciuitate veræ Crucis profectũ commeatum, & alia plura ad me pferentem, & cum eo fuiſſe quinq; equites, & pedites quadraginta quinq; aduerſa valetudine oppreſſos, q ſimiliter adduxerant quædam, q̃ ibi remanſerant, & iam conualuerant, &

omne argentum, & alia tam mea, quam ſociorum meorum, ſepties mille pondera auri fuſi. Continet autem auri pondus valorem circiter duorum florenorum, quæ ibi reliqueram duabus capſis, et alia emblemata, & vltra alia quatuordecim milia Caſtellanorum aurea in fruſta, quæ habuerat in prouincia Teuchitibeque ille præfectus, quē mittebam ad coloniam erigendam in Quacucalco, & ea ibidem dimiſerat, & alia multa ad ualorē vltra triginta milia pondera auri. Sed dicti Indi e Culua illum, cum dictis Hiſpanis interfecerant in itinere, & eis abſtulerant omnia, quæ adducebant, & aliquas ſcripturas, quas congeſſeram cum iſtarum prouinciarū Incolis. Et ſimiliter percepi illos interfeciſſe Hiſpanos plures in itinere, qui iter faciebant ad ciuitatem Temixtitan, arbitrantes me ibi pacifice degere, & itinera eſſe tuta vt prius habere ſolebam. Qua re (vera aſſero Maieſtati Veſtræ) tantum omnes triſtabamur, & dolebamus, vt plus dolere, & triſtari non poſſemus, quia præter Hiſpanorum amiſſionem, & ea, quæ fuere deperdita, quæ multa fuere, in memoriam ſuggerebat mortem Hiſpanorum, quos interfecerant in magna ciuitate, & pontibus, & quæ poſtea in itinere ſucceſſerant, & maxime quia ſuſpitionem mihi iniecerant, ꝙ eos quoqꝫ aggreſſi fuiſſent, qui remanſerant in ciuitate veræ Crucis, & illi, qui amici noſtri erant audita noſtri profligatione defeciſſent. Mox igitur expediui quoſdam nuncios cum quibuſdam Indis, qui eos conducerent, quibus iniunxi vt per communia itinera non proficiſcerentur vſqꝫ ad dictam ciuitatem, & breui mihi indicarent, quæ ibi agebantur. Et altiſſimo placuit, ꝙ Hiſpani incolumes inuenti ſunt, & omnes incolas, quos amicitia iunctos habebamus pacificos & quietos eſſe, quod nuncium attulit maximum leuamen noſtræ amiſſioni, & triſtitiæ. Ipſi quoqꝫ noſtrū ſucceſſum, & profligationem moleſte tulere. Fui in iſta prouincia Taſcaltecal viginti diebus meis vulneribus medicamina adhiberi curando, ſiquidem propter itineris diuturnitatem, & non adhibita medicamina inoleuerant, & præſertim vulnera capiti illata, & ſimiliter vulneribus ſociorum meorum, quorum aliq mortui ſunt, partim vulneribus, partim nimijs perpeſſis laboribus, & aliqui remāſere manci, & claudi ob illata magna vulnera, & ad medelam comperiebantur pauca medicamina, & apparatus, ipſe autem remanſi mancus duobus digitis in ſiniſtra manu.

¶Cum ſocij mei viderent multos iam perijſſe, & eos qui ſupererant debiles, vulneribusqꝫ confoſſos, timidiores effecti periculis, & laboribus, in quibus conſtituti fuerant, ventura timentes multoties a me petiere, vt ad ciuitatem verę Crucis proficiſcerer, & ibi nos munitos redderemus, antequam incolæ prouinciarum amici nr̄i cernentes profligationē noſtrā, & exiguas vires, fœdus inirent cum hoſtibus noſtris, & occuparent fauces, & tranſitus per quos ire debebamus, & nos aggrederentur ab vno latere, & illi e ciuitate veræ Crucis ab alio: & cum eſſemus coniuncti, & ibi eſſent naues, eſſemus tutiores, & melius nos defendere poſſemus, ſi nos aggredi vellent, donec ad inſulas ad euocandum ſubſidium mitteremus. Ego autē videns ꝙ ſi incolis, & potiſſimum amicis timorem oſtenderē, poſſet eſſe cauſa, ꝙ citius nos defererent, & contra nos inſurgerēt: & memoria tenēs, ꝙ ſemper audentes fortuna iuuat, & nos eſſe Chriſticolas, & fretus Diuina bonitate, & miſericordia, ꝙ ex toto non periremus, & amitterentur tot, & tā nobiles prouinciæ, quas Maieſtati Veſtræ tam pacifice poſſidebam, & in eo ſtatu, vt eas pacaremus, nec tale ſeruitium deſereretur, quod fiebat, bellum continuando, Cuius belli gratia ſequi debebat omnium illarum prouinciarum pacatio, vt prius fuerat. Propterea montes verſus mare nullo pacto tranſire conſtitui, omnibus laboribus, qui nobis euenire poſſent, poſtpoſitis, dixiqꝫ me a bello hoc non deſtiturum, quia in eo vltra ignominiam, & dedecus perſonæ meæ & ſocijs meis impingendum, erat res Maieſt. Veſtræ admodū periculoſa, et contra eandem conſpirare vibebamur. Imo decreueram, quibuſcumqꝫ modis mihi poſſibilibus in hoſtes reuerti, eisqꝫ in quantū poſſem obeſſe. Et ſic conſumptis in hac Prouincia viginti diebus, nondum priſtinæ pœnitus a vulneribus reſtitutus

ſanitati

ſanitati, ſocijs debilibus, eam exiui prouinciam ad aliam, quæ Tepeaca appellatur, quæ iuncta erat fœdere & factione cum incolis e Culua hoſtium noſtrorum, in qua perceperam eos decem Hiſpanos interfeciſſe, qui veniebant a ciuitate veræ Crucis ad magnam ciuitatem Temixtitan, per eam enim rectum eſt ad illam iter, q̃ prouincia Tepeaca eſt contermia, & confinia habet cum illis e Taſcaltecal, quæ eſt am pliſſima prouincia. In ingreſſu ad dictam prouinciam Tepeaca obuiæ nobis ad certandum plurimæ gentes factæ ſunt, ingreſſumq; prohibuerunt, quantũ illis fuit poſſibile, inſiſtendo locis difficilibus & munitis, & ne inſiſtam recenſendo ſigillatim oĩa quæ nobis euenere in illo bello, maxima em̃ vterer prolixitate & volumen multum augerem. Facta monitione, vt venirent ad obediendum mandatis, quę nomine Maieſtatis Veſtræ ſibi iniungebantur circa pacem, ea cum adimplere nollent, bella geſſimus cum eiſdem, et multoties prælia nobiſcum commiſere, auxilio tamen diuino, et regali Maieſtatis Veſtræ fato damna eiſdem ſemper intulimus, multoſq; neci dedimus, et omni eo bello Hiſpanum nullum vulnerarunt aut interfecere. Et quanquam iſta prouincia eſt latiſſima, viginti tamen dierum ſpacio multas ciuitates, et colonias eiuſdem mihi ſubegeram pacifice, et quiete, et domini et primates earum venerunt oblatum ſe in vaſallos Maieſt. Veſtræ, et ab illis oĩbus multos e Culua expuli, qui venerant ad eam prouinciam, vt incolarum eiuſdem animos ad bellum gerendum inflammarent, obſtandumq; ꝙ nec vi nec ſponte noſtra coniũgerentur amicitia. Adeo ꝙ hactenus ſemper impeditus fui in hoc bello, quod adhuc non eſt confectum, quia adhuc quædam villæ et coloniæ pacandæ ſuperſunt, quas ſpero breui diuino aſpirante fauore regali Maieſtatis Veſtræ dominio ſubijcere. In quadam iſtius prouinciæ portione, vbi interfecere illos decem Hiſpanos, quoſdã ex incolis ſeruituti aſcripſi, ex quibus quinta portio Maieſtatis Veſtræ officialibus conſignata fuit, quia incolæ in ea ſemper fuerunt Martiales et multum rebelles, et armorꝫ vi capti fuere, et vltra illud facinus commiſſum interficiendi Hiſpanos, et deficiendi a Maieſtate Veſtra omnes carnibus humanis veſcuntur, et quia hoc publice et notorie patet, aliquid in ſignum veritatis Maieſtati Veſtræ non tranſmitto, et etiam mouit me, vt illos ſeruituti aſcriberem, quo timorem aliquẽ incolis e Culua inijcerem, ſunt enim ea in prouĩcia multi his non diſſimiles, et ſi forte ſeuere in eos non animaduerteretur, nunquam a malo diſcederent. In hoc bello nobis opitulati ſunt incolæ e Taſcaltecal, Churultecal, et Guaſucingo qui nobiſcum amicitiam confirmarunt, et credimus ꝙ ſemper inſeruient tanquam fideles Maieſtatis Veſtræ vaſalli. Cum degeremus in hac prouincia Tepeaca hoc implicitι bello, mihi literæ a ciuitate Veræ Crucis redditæ ſunt, quibus me certiorem reddebant duas Franciſci de Garai ad portum Veræ Crucis naues applicuiſſe profligatas, et vt apparet iam dictus Franciſcus de Garai denuo miſerat ad illud flumen, de quo iam ſuperius mentionem feci Maieſtati Veſtræ, et incolæ illius prouinciæ cum eis certauerant, et ex illis ſedecim aut ſeptẽdecim interfecerant et plures vulnerauerant, et ſeptem equos interfecerant. et illi qui euaſerant natando, naues ingreſſi fuerant, et ſalutem fuga ſibi comparauerant, et præfectus et illi erant maxime oppreſſi, et vulneribus affecti, et locumtenens quem ibi præfeceram, eos benigne exceperat, et medicamina eiſdem adhiberi curauerat, et vt melius conualeſcerent, miſerat aliquam partem Hiſpanorum prædictorum ad quendam dominum illius prouinciæ vicinum dictæ ciuitati, et nobis amicum, vbi optime eis prouidebat. Quod nobis non minus moleſtum fuit audire, quam noſtri ꝑpeſſi labores. Et forte ea ſibi non eueniſſent, ſi alias ad me profectus eſſet vt ſuperius retuli Maieſtati Veſtræ, quia cum cognoſcerem omnia q̃ ſunt in iſtis prouincijs, potuiſſent a me reddi certiores, et ea quæ ſibi euenere non ſucceſſiſſent. Illius em̃ fluuij dominus et prouinciæ q vocabatur Panuco, ſeſe Maieſtati Veſtræ ſubdiderat, et in ſignũ obedientiæ nuncios ſuos cum muneribus quibuſdam tranſmiſerat ad ciuitatem Temixtitan, vt dixi ſuperius Cel. V. ſcripſi quod

ſi ille præfectus dicti Franciſci de Garai vellet abire & illis modis omnibus faueret, opem ferret, vt illi cum ſuis nauibus poſſent ſe expedire.

¶Poſtquam quietam reddideram portionem iſtius prouinciæ, quæ adhuc quieta eſt, & ſubiacet regali ſeruitio Celſitudinis Veſtræ, ſui officiales, & ipſe multoties conſuluimus, quis nam ordo pro iſtius prouinciæ conſeruatione eſſet adhibendus. Cum proſpicerem incolas dictæ prouinciæ poſtquam illi ſeſe Celſitudini Veſtræ ſubdiderant, ab eadem defeciſſe, & dictos Hiſpanos neci dediſſe, & etiã quia per eã prouinciam eſt iter, & tranſit⁹ omnium commertiorum a portub⁹ maritimis ad reliquas prouincias in continenti illo ſitas, & ſi dicta prouincia ſola remaneret, ſicuti prius, incolæ prouinciæ & Dominium e Culua, quod eſt illis conterminum, denuo eos inducerent, & perſuaderent, vt iterũ in nos inſurgerent, & a Maieſtate Veſtra deficerent. Vnde impedimentũ, & damnum incredibile inſurgeret pro tutela harũ prouinciarum, & ſeruitio Celſitudinis Veſtræ & ceſſarent commertia, maxime, quia in toto eo littore non habentur niſi duo portus, & hi multum aſperi, & difficiles qui ſunt proximi illi prouinciæ, & facile incolæ ipſius ad eos deſcendere poſſunt, Propter ea, & alias multas rationes ad rem facientes nobis viſum eſt ad ſupra dicta euitanda, ꝙ loco magis apto illius prouinciæ Tepeaca ciuitas ædificari deberet, vbi concurrerent qualitates, & neceſſaria pro illius habitatoribus, & vt executioni mandaremus ciuitatem finium ſecuritatem appellauimus, & conſtitui iudices, regentes, alioſq; officiales ſicuti fieri ſolitum eſt, & pro maiori munimine incolarum huius ciuitatis in eum locum, vbi cœpta eſt ædificari ciuitas, neceſſaria ad arcem conſtruendã apportari curaui, hac enim in prouincia optima inueniuntur, & in hoc maiori quam potero vtar diligentia.

¶Dum hanc relationem ſcriptis mandarem, ad me nuncij Domini cuiuſdam ciuitatis profecti ſunt, quæ abeſſe dicitur per leucas quindecim ab hac prouincia q̃ vocatur Guacachula, & eſt in fauce vni⁹ montis, qua trãſitur ad prouinciam nominatam Meſſico, & mihi eorum nomine expoſuere, ꝙ a paucis diebus venerant ad exhibendam obedientiã Sacræ Maieſtati Veſt. debitam, & ſe in ſubditos & vaſallos ſubdiderant, & eos non arguerem ratus eius conſenſu fore, quia me certiorem faciebant plures militum præfectos e Culua ea in ciuitate hoſpitari, & in ea, & per leucam in circuitu erãt in armis viginti & quinq;, aut triginta milia hominũ cuſtodiẽtes fauces, & tranſitum, ne illac tranſire poſſemus, & etiam, vt prohiberẽt incolas dictæ ciuitatis, & aliarum prouinciarum eidem adhærentiũ, ne Celſitudini Veſtræ inſeruirent, nec mecum amicitia coniungerentur: & aliqui iam adueniſſent ad Regale Maieſtatis Veſtræ ſeruitium, niſi illi obſtitiſſent. Et me monebant, vt huic rei remedium afferrem, quia vltra impedimentũ præſtitum illis, qui bono erant animo, dictæ ciuitatis incolæ, & circumuicini omnes maximam iacturam patiebantur, cum innumera eſſet multitudo bello apta, & plurimum grauabantur, & ab eis male habebantur, & eorum bona, & vxores accipiebant, & alia, viderem quid eis faciundum committerem. Subiunxere, ſi eis fauorem præſtarem, ea ipſi exequerentur, & poſtquam eis gratias egi de ſua monitione, & oblatione, eis conſignaui equites tredecim, pedites ducentos, & triginta milia Indorum nobis amicorum, & compoſuerunt ſe eos ducturos per locum, vbi ad hoſtium aures peruenire non poſſet. Vbi autem peruenerint prope ciuitatem, Dominus et illius incolæ vaſalli et fœdere ſecum iuncti, eſſent circumdaturi et oppugnaturi hoſpitia, vbi præfati præfecti hoſpitabantur, illoſq; aut capturi aut interfecturi, antequam ſui ipſis opem ferre poſſent, et cum multitudo compareret, illi Hiſpani iam ingreſſi ciuitatem, certaturi eſſent cũ illis, et eo pacto futurum, vt eos debellaremus. Illi igitur diſcedẽtes tranſiuerunt per ciuitatẽ Churultecal, et per aliquam partem prouinciæ Guaſucingo, q̃ eſt contermina prouincię huius ciuitatis Guacachula, per quatuor leucas ab illa, et in quadam colonia dictæ prouinciæ Guaſucigo fertur relatũ fuiſſe Hiſpanis, ꝙ incolæ dictæ prouĩciæ eſſent

fœdere

fœdere iuncti illis e Guacachula, et illis e Culua, et eo prætextu ducerent Hiſpa-
nos ad eam ciuitatẽ, vt ſimul oẽs Hiſpanos aggrederentur, et eos neci traderent. Et
cum iam timor inſurgeret, quem illi e Culua in ſua prouincia, & ciuitate nobis in-
cuſſere, iſta relatio multum timoris attulit Hiſpanis, & inueſtigarũt ſuãꝫ habuerũt
q̃ſtionem, et poſtquã reſciuere, captiuarunt oẽs dominos ex Guaſucingo, ꝗ ſecum
proficiſcebantur vna cũ nuntijs ciuitatis Guacachula, et eis captis reuerſi ſunt ad ci
uitatẽ Churultecal, q̃ aberat quatuor leucaꝝ ſpacio ab eo loco, et inde ad me miſe-
runt oẽs captiuos cum ꝗbuſdam equitibus et peditibus vna cũ habita informatione.
Et ſcribebant præfecti, ꝙ noſtri milites adeo erant effecti timidi, videbaturꝫ eiſdẽ
bellũ illud periculoſum, et poſtquã aduenere quotidianis interp̃tibus adhibitis eos
ſum allocutus, et habita diligẽtia exacta ad veritatem eruendã viſum eſt Hiſpanos
non bene ꝑcepiſſe, eoſꝫ ilico ſolui mandaui, et illis blanditus ſum affirmando me pe
nitus credere eos fideles Ma. V. vaſallos, et ipſe volebam proficiſci ad debellandos
illos e Culua, et ne puſillanimitatem, aut timorem p̃ me ferre viderer incolis prouin
ciaꝝ tã amicis quã hoſtib. viſum eſt, vt poſtquã bellũ eis inferre cœperam, ab eo non
deſiſterẽ, et vt timorẽ, quẽ Hiſpanis incuſſum cernebã, eximerẽ, conſtitui dimittere
negocia et expeditiones, ꝗbus opam dabã pro M. V. et ilico celerius quã potui di-
ſceſſi, et eo die perrexi ad ciuitatem Churultecal, q̃ abeſt ꝑ leucas octo ab ea ciuitate
ibiꝫ Hiſpanos conueni adhuc aſſerẽtes ſe proditionẽ pro compto hr̃e, eodẽ die hoſ
pitatus ſum in colonia ſubiecta prouinciæ Guaſacingo, vbi domini illi fuerant capti
uati, & ſeq̃nti die compoſito ordine cum nũtijs e Guacachula, & quomodo dictã ci
uitatem ingredi debebamus, diſceſſi ab illa ꝑ horã ante lucem, & pene hora decima
diei peruenimus prope eam, ad quam proficiſcebamur, et per leucam obuij mihi
facti ſunt, vt me exciperent, nuncij quidam Domini dictæ ciuitatis, et nuntiarunt
omnem ciuitatem iam negotio eſſe accinctam, et hoſtes aduentum meum non per
cepiſſe, quoniam exploratores quoſdam, quos in itinere collocauerant ex incolis ci-
uitatis, captiuos fecerant, et pariformiter alios, quos præfecti a Culua turres aſcen-
dere iuſſerant, et mœnia vt inde ꝑ planiciem inſpectarent, et ea propter omnis ho-
ſtiũ multitudo imparata, et ocioſa exiſtebat excubijs collocatis confidens, ꝙ ſine ea
rũ ſcitu appropinquare non poſſem. Idcirco etiã feſtinaui, vt eo ꝑuenirem antequã
aduentare nos perciperent, iter enim in planicie faciebamus, et a ciuitate nos facilli-
me videre poterant, et vt apparuit fuimus ab incolis ciuitatis viſi, qui cernentes pro
pe ciuitatem nos eſſe, ilico hoſpitia, in quibus erant p̃fecti hoſtium e Culua, circũde
dere et cœpere certare cũ reliquis, ꝗ hoſpitabantur ꝑ ciuitatem, et cum ad iactũ ba-
liſtæ ab ea abeſſem, mihi obuiam ducebant quadraginta captiuos, ſemꝑ tamen ciui-
tatem ingredi feſtinaui. Inerant ciuitati maximæ vociferationes p̃liantium cum ho-
ſtibus per vicos oẽs. Duce incola ciuitatis deueni ad hoſpitium, in quo morabantur
p̃fecti, quod erat circumdatũ a tribus milibus hoĩm certantiũ et ingredi volentiũ, ꝗ
occupabant omnia loca alta, et ſubdialia pauimenta. Præfecti vero et hi qui cum eis
comperti ſunt, acriter et viriliter decertabant vt ingredi non poſſent, quãuis pauci
eſſent numero, quia vltra id ꝙ maxime et ſtrenue pugnabãt eoꝝ hoſpitium erat mu
nitum, tamen quãprimum illuc ꝑuenimus, intrauimus, et ſecuta nos eſt tanta incola
rum dictæ ciuitatis multitudo, vt nullo modo poſſemus opem ferre aliquibus e Cu
lua, quo minus ab eis non interficerentur, ex eis enim aliquem viuum capere vole-
bam, vt fierem certior de ſtatu magnæ ciuitatis, et qui illius dominio potiretur poſt
obitum domini Muteezuma, et alia plura ſcire deſiderabam et non eualui aliquem
habere præter vnum ſemimortuum, a quo factus fui certior, vt infra exponam. In
ciuitate autem plures ex eis qui in illa hoſpitabantur interempti ſunt, ſuperſtites ve
ro cum ingreſſus ſum ciuitatem, audito meo aduentu fugierũt eorſum, vbi conſede-
rant p̃ſidia illoꝝ e Culua, et eos inſecuti multos neci dedimus. Iam aũt cito auditus
eſt tumultus ab his ꝗ in p̃ſidio erant (cum in alto & ædito loco conſiſterent) ꝗ ciuita

ti, &

ti, & planiciei imminebat circumcirca &fere tam celeriter venere ad ciuitatem, vt opē ferrent ſuis, ſicut illi, qui intus erant, exiuerunt: & proficiſcebantur ad triginta milia hominum in eorum ſubſidium, quæ gens erat ornatior quam aliqua, quam hactenus viderimus. Portabant multa emblemata ex auro, argento, & plumis. Et cū ciuitas ſit ampla, ignem inijcere cœpere per eum locum, per quem ingrediebantur. Quod mihi ab incolis nunciatum eſt, &ideo cum equitibus progreſſus ſum (pedites enim iam erant labore affecti) &irruimus in eos, hoſtes vero retroceſſere ad difficilem tranſitum, tamen illum occupauimus, & ſecuti fuimus eos in aſcenſu lāceis feriendo multos montem arduum aſcendendo, &adeo arduum ꝙ cum deuenimus ad montis cacumina nec nos, nec hoſtium aliquis, nos mouere poteramus, & multi ex illis nimio calore oppreſſi moriebantur, ſine aliquo ſibi illato vulnere, & duo ex equis noſtris ſteterūt, quorum alter mortuus eſt. Opem nobis tulere multi Indi ex amicis noſtris, quorum aduentu hoſtibus maximum damnum intulimus, quia cum hoſtes eſſent laſſitudine oppreſſi, noſtri autem a quiete recentes, parum obſtiterunt hoſtes, & adeo, ꝙ campus qui prius viuis plenus cernebatur eis eſſet vacuus, mortuis autem refertus. Deuenimus ad caſulas, & hoſpitia ab eis nouiter conſtructa in tribus locis, quorum quilibet magnæ coloniæ ſitum occupabat, qui præter milites familiaribus plurimis vtebantur, &apparatus pro caſtris multos congeſſerant ibidem, quia inter eos erant plurimi primates, quæ depopulata, & igne conſumpta fuere per Indos nobis amicos, ex quibus (vera refero Maieſtati Veſtræ) conuenerant ad centū milia hominum & vltra, & hac victoria expulimus om̄es hoſtes a prouincia vſq; ad quoſdam tranſitus pontium, et difficiles egreſſus, quos illi occupabant. Nos vero reuerſi ſumus in ciuitatem, vbi ab incolis benigne fuimus recepti, & ibi quieuimus ꝑ dies tres, quiete enim egebamꝰ. Interim vnius magnæ coloniæ incolæ acceſſere ad me oblatum ſe ſeruitio Celſitudinis Veſtræ, quæ colonia eſt ſita in cacumine montium illorum per leucas duas a caſtris hoſtium iam dictis, & etiam in ipſius montis radice, vnde alias dixi illū fumeū globum exire, quæ colonia nuncupatur Occupatuio: & aſſeruere Dominū, qui prius eiſdem dominabatur, ſecutum illos e Culua eo tempore, quo per ea loca fuimus. Ratus nos non prius moraturos, quam veniremus ad eius coloniam, & iam per multos dies voluerant meam amicitiam inire, & acceſſiſſent ad pręſtandum obedientiam Maieſtati Veſtræ, ſed Dominus eorū noluerat, nec paſſus fuerat, quamuis multoties ab eo petijſſent, nunc aūt velle eos Celſitudinis Veſtræ ſeruitio ſubijci. Ibi remanſiſſe fratrem dicti eorum Domini, qui eius ſemper fuit opinionis, & ſententiæ, & impræſentiarum ille dicto Dominio potiretur. Paterer ęquo animo, & quamuis ille reuerteretur conſenſum non præſtarem, vt in Dominum reciperetur, quia nec illi eum reciperent. Reſpondi, ꝙ et ſi hactenus ſecuti fuiſſent factiones illorum e Culua, deficiſſentq; a Veſtræ Maieſtatis ſeruitio, tamen condonare vellem tam bonis quam perſonis eorum eo quo ſe excuſatum venientes dixiſſent dominum defectionis & elationis ſuæ fuiſſe autorem Quā obrē ego nomine Celſitudinis Veſtræ prętеritis eorum erroribus indulgebā illoſq; recipiebam, & admittebam ad eius Regale ſeruitium, ea quidem conditione, vt ſi in futurū in huiuſmodi errores inciderent, a me grauiter punirentur, caſtigarēturq;, ſi vero fideles Celſitudinis Veſtræ vaſalli exiſterent, ego regali nomine Maieſtatis veſtræ maximo fauore & auxilio eos proſequerer. Et tales quidem futuros ſe polliciti ſunt. Iſta ciuitas Guacachula ſita eſt in planicie ab vno latere magnis, & aſperrimis verrucis adhærens, ab alio vero latere vndiq; planiciem circumdāt duo flumina per iactum baliſtæ inter ſe diſtantia, & eorum quodlibet altiſſimos habet anfractus, & profundos adeo quod obſtantibus dictis anfractibus ad eam ab eo latere pauci ſint ingreſſus, & qui reperiuntur ſunt difficiles in aſcenſu, vt vix equitando ſuperari poſſint. Ciuitas eſt circumdata munitiſſimis

mis mœnijs ex politis lapidibus,et calce fabrefactis ad altitudinem quatuor homĩs ſtatus extra ciuitatem. Intus autẽ mœnia fere ſolum æquat,et vbiq; mœnijs ſupereminet murus altus ad dimidium hominis ſtatum circumquaq;, quo eiſdem prælian-tes ſe tueri valeãt. Habet quatuor ingreſſus tam latos quantum eques commode ingredi poteſt,et quilibet ingreſſus habet tres, aut quatuor reflexus in ipſis mœnijs, vbi pars muri aliam ingreditur, eſt ſemper in mœnijs quantitas lapidum maxima, quibus in certamine vtantur. Ciuitas autem continet ad quinq;, aut ſex milia domorum,et ſunt in pagis ſibi ſubiectis totidem,et vltra, eſt maximi ambitus, quia in ea habentur multi hortuli, et fructus varij. Poſtquam ꝑ dies tres in ea ciuitate nos quieti dedimus,profecti fuimus ad aliam ciuitatẽ nomine Izzuacan, quæ abeſt per leucas quatuor a dicta ciuitate Guacachula. Audieram enim plures ex hoſtibus e Culua in ea in præſidio contineri,et incolæ ciuitatis,et aliorum circunuicinorum locorum eis ſubditorum maxime fauebant illis e Culua, quia Dominus illius erat oriundus e Culua,et affinis Domino Muteezuma. Proficiſcebantur mecum tot ex Incolis illarum prouinciarũ Maieſtatis Veſtræ vaſallis, ꝙ fere operiebãt campos, quos proſpicere poteramus,et in rei veritate confluxerant vltra centum,et viginti milia hominum. Et deuenimus ad iam dictam ciuitatem Izzuacan hora fere decima; quæ erat vacua mulieribus,et pueris,et conſederant in ea quinq;, aut ſex milia militum optime ornatorum,et dum Hiſpani aliquãtulũ proceſſiſſent, ciuitatem tueri incœpere, tamen cito eam deſeruere. Et quia locus ille,per quem fuimus ducti vt eam ingrederemur,erat mediocris,et facilis,eos per vniuerſam ciuitatem fuimus inſecuti,et eos ex mœnijs ſe deijcere coegimꝰ in fluuiũ, ꝗ ab alio latere totã dictã ciuitatẽ circũdat,cuius fluuij pontes oẽs confregerãt & deiecerãt, & aliquantulũ moræ traximus in eo trãſeũdo & eos ꝑ leucã cũ dimidia, et vltra inſecuti fuimꝰ,et ex eis, ꝗ fuga ſalutẽ non compararãt, paucos ſupfuiſſe arbitror. In ciuitatẽ reuerſus miſi duos ex incolis dictæ ciuitatis, quos captiuos detinebam, vt primates ciuitatis alloquerentur, nã eorum Dominus hoſtes e Culua fuerat ſecutus, qui ibi in præſidio collocati fuerãt, vt illis quo in ciuitatem reuerterentur, ſuaderent,et ego Veſtræ Maieſtatis nomĩe illis pollicebar, ꝙ ſi in poſterum fideles Maieſtatis Veſtræ vaſalli eſſent futuri a me optime haberentur,et poſt eorum diſceſſum ad tres dies affuere aliqui ex primatibus dictæ ciuitatis veniam petentes commiſſorum , excuſantes ſe aliter facere non potuiſſe, quoniam domini ſui mandata fuerant executi , pollicebãturq; ꝙ poſtquam ille diſceſſerat et eos deſeruerat, poſt hac Maieſtati Veſtrę optime et fideliter inſeruire velle. Ego eis fidem meam ſum pollicitus,et commiſſi, vt tuto domum reuerterentur, adducerentq; vxores ſuas et filios qui erant in alijs locis et pagis eiuſdem factionis, iuſſiq; vt alios quoq; Incolas illius prouinciæ alloquerentur, vt ad me proficiſcerentur, quia parcerem commiſſis per eos, nec expectarent , donec aggrederer eos, quia maximum inde damnum eſſent ppeſſuri, quod ego moleſte ferrem . Et ita euenit , quoniam poſt duos dies reuerſi ſunt Incolæ ad dictam ciuitatem Izzuacan, et omnes circumuicinæ coloniæ venere oblatum ſeruitium ſuum Veſtræ Maieſt. ſeq; in vaſallos. Et prouincia illa remanſit maximo iuncta fœdere Incolis de Guacachula. Fuit diſſenſio cui pertineret dominium illius prouinciæ in abſentia domini illius, qui diſceſſerat et iuerat ad Meſico, et quanquam aliquæ interceſſerant altercationes , et factiones inter filium quendam ſpurium dicti domini naturalis illius prouinciæ, qui fuerat interfectus a domino Muteezuma, et impoſuerant eum, qui modo dominabatur,et collocauerat ei in matrimonium neptem ſuam , et nepotem dicti naturalis domini filium cuiuſdam filiæ legitimæ, quæ erat iuncta matrimonio domino ciuitatis Guacachula , et procreauerat illum filium nepotem domini naturalis de Izzuacan . Tandem inter eos conuentum eſt, vt ille filius domini GVACACHVLA hæreditate potiretur, qui deſcendebat a legittima linea veri domini illius dominij , et quamuis ille alius eſſet filius , cum eſſet ſpurius non debebat ſuc-

bat ſuccedere in Dominio. Et in mei pręſentia obedientiā præſtarunt dicto puero,
qui ætatis annorum decē erat. Et quoniam non erat ætatis adultæ, vt regnare poſſet
conſtituerūt, ꝙ ille eius patruꝰ ſpurius, & alij tres primates, vnus ex ciuitate Guaac
hula, & duo ex Izzuacan eſſent gubernatores prouinciæ, puerumq; in ſua haberent
poteſtate, donec eſſet ætatis ad regendum aptæ. Iſta ciuitas Izzuacan habet ad mil-
le & quingentas habitationes, & eſt egregie conſtructa in vicis ſuis. Habebat cen-
tum domos ad Meſchitas, & oratoria munitiſſimas cū ſuis turribꝰ, quæ omnes com
buſtæ fuere, eſt autem ſita in planicie ad radicem vnius collis mediocris, vbi eſt mu-
nitum fortilitiū ab vna parte, a parte vero alia planiciem verſus circundatur profun
do fluuio, qui p̄terlabitur mœnijs & fluuius anfractu circumdatur, qui maximę eſt
profunditatis, & anfractui inſidet paruus murus ad dimidij hois ſtatū altitudinē, in
quo erant multi congeſti lapides. Habet vallem rotundam vberrimam fructibꝰ, &
bombice, nam in ſuperioribus montibus non naſcitur ob ingentia frigora, ibi autem
eſt callidior tellus, & ea ex cauſa procedit, quia montibus circumdatur, & omnis hęc
vallis irrigatur plurimis riuulis bene compoſitis & paratis, hac in ciuitate morā tra-
xi, dum ſuæ reſtituerentur priſtinæ habitationi. Illuc acceſſerunt, vt offerrent ſe in
vaſallos M. V. dominus vnius ciuitatis, quæ vocatur Guagucingo, & dominus al-
terius ciuitatis, & ſunt per decem leucas ab iſta ciuitate Izzuacan, & ſunt contermi
næ prouinciæ Meſſico. Venerunt etiam ab octo colonijs illius prouinciæ Caaſtoa-
ca, q̄ eſt vna eſt prouincijs de quibus in antecedentibus capitulis memini, quam Hi
ſpani viderant, quos ad colligendum aurum ad prouinciam Cucula, in qua & illa de
Tamacula, quæ eſt ſibi contigua, dixi eſſe maximas colonias & bene conſtructas, &
ex melioribus politis lapidibus, quam in aliqua iſtaꝝ partium viderimus hactenus,
quæ prouincia Caſtaoceaca abeſt quadraginta leucis e ciuitate Izzuacan. Incolæ
dictarum coloniarum obtulerunt ſe ſimiliter in vaſallos veſtræ Celſitudinis, & affir
mauere quatuor quoq; eſſe colonias in dicta prouincia quæ breui venturæ eſſent,
& a me petierunt, vt illis iudulgerem, quod prius non venerant, quia prius non au
ſi fuerant venire timore illorum e Culua, quia illi nunquam cepiſſent arma contra
me, nec aliquorum Hiſpanoꝝ neci interfuiſſent, imo poſt præſtitam obedientiam
animo ſemper fuiſſent boni & fideles Celſitudiuis Veſtræ vaſalli, tamen non auſi
fuiſſent demonſtrare metu eorum e Culua, vt prius dixerant: Adeo ꝙ Sacræ Cæ-
ſareæ, & Catholicæ Maieſtati Veſtræ promitto, ꝙ ſi Deo Optimo Maximo pla-
cuerit, & Celſitudinis Veſtræ fato, breui acquiremus ea quæ amiſimus, aut partē
eorum, quia indies veniunt plurimæ prouinciæ, & ciuitates oblatum ſe ſeruitio Ve
ſtræ Celſitudiuis, quæ prius ſubijciebantur Dominio Domini Muteezuma. Et q
id faciunt, benigne a me recipiuntur, & habentur, & qui renuunt, indies deſtruun-
tur. Ab eis, qui in ciuitate Guacachula capti fuerant, & præcipue ab eo, quem vul-
neribus affectum me cepiſſe memoraui, res ciuitatis Temixtitan ſigillatim cognoui,
nempe poſt Domini Muteezuma obitum fratrem eius Dominio potitum Dominū
ciuitatis Iztapalapa vocaturq; Cuetrauacin, de quo iam memini, qui ideo ſucceſſit,
quia in pontibus apud ciuitatem Temixtitan deſideratꝰ fuerat filius primogenitus
dicti Domini Muteezuma: duo vero alij, qui viuebant, erant dominij incapaces, al
terum enim fatuum, alterum paralyticum aſſerebant: propterea fertur fratrem ſu-
um Dominio potitum, & etiam quia nobis bellum intulerat, & habebatur vir ſtren
nuus, martialis, pariter, & ſapiens, & audiui ꝙ ipſi muniebant tam magnam ciuita-
tem, quam alia loca Dominij ſui, & noua multis in locis mœnia conſtruebant, & foſ
ſas, & præparabant multa genera armorum, & præſertim longas lanceas, quas pi-
cas appellamus, contra equos, e quibus aliquas vidimus, quæ in iſta prouincia Te-
peaca repertæ ſunt aliquæ, quibus nobiſcum pugnabant in illis magnis habitatio-
nibus, in quibus hoſpitabantur in GVACACHVLA, & ſimili-

ter in-

ter inuenimus quaſdam ex eis in dictis hoſpitijs. Et alia plurima cognoui, quæ ne
tædio ſim Celſitudini Veſtræ, prætermitto. Mitto ad Iuſulam Hiſpanam naues
quatuor, vt illico acceptis militibus, & equis in noſtrum ſubſidium reuertantur, &
alias quatuor, vt in dicta Inſula emāt equos, arma, baliſtas, & puluerē ad tormenta,
quia iſtis in partibus magis indigemus, pedites enim tāta multitudine premēte par
mis breuibus parum proſunt, habenturq; in his partibus tot munitæ, amplæ, & egre
giæ ciuitates, & fortilitia. Scribo præterea Licentiato Rodorico de figueroa, &
officialibus Veſtræ Celſitudinis, qui reſident in dicta Hiſpana inſula, vt huic nego-
tio omnem fauorem, & poſſibilem operam exhibeant, cum illud conducat ſeruitio
Veſtræ Celſitudinis & conſeruationi eorum quæ acquiſiuimus, et tutelæ noſtrorū
corpoꝝ, qa poſtquā venerit dictum ſubſidium, aīo inſidet velle reuerti ab illam ma
gnam ciuitatem Temixtitan, et diuino confido auxilio, ꝙ illam breui in meam redi-
gam poteſtatem, quemadmodum prius habebam, et amiſſa recuperabimus. Interim
do operam, vt fabricentur duodecim bergantini, et aliæ Imphratæ naues ad lacum
trāſeundum, et modo ſumus in labore clauorum, tabularum, et reliquorū lignorū,
quæ omnia terra apportari curabimus, vt cito coniungi poſſint, ad quos in prom-
ptu ſunt vela, pix, ſtuppa, remi, et omnia neceſſaria. Et certiorem Maieſtatē Veſtrā
reddo, ꝙ vſq; quo hunc finē fuero conſecutus, non arbitror poſſe quieſcere, et ceſ-
ſare, vt perquiram omnes mihi poſſibiles vias, poſtpoſitis periculis omnibus, et ex-
penſis, quæ fieri poſſunt.

¶ A duobus diebus redditæ mihi ſunt literæ a locumtenente meo in ciuitate
Veræ Crucis, ex quibus percepi nauim paruam ad portum applicuiſſe cum trigin-
ta hominibus connumeratis nautis, et militibus, quæ aduentaſſe dicebatur ad per
quirendum eos quos Franciſcus de Garai ad has prouincias deſtinauerat, de qui-
bus alias Celſitudini Veſtræ retuli, et maximam commeatuum ſe paſſos egeſtatem
aſſerebant, et talem, ꝙ niſi ibi auxilium ſibi allatum fuiſſet, ad vnum omnes fame, et
ſiti perijſſent, et ab eis cognoui illos perueniſſe ad portum Panuco, et cum per dies
quadraginta in eo moram traxiſſent, aliquem in eo fluuio, et prouincia non vidiſſe.
Propterea arbitrabātur ex his, quæ ſucceſſere, prouinciam illam inhabitatā perman
ſiſſe. Et pariformiter eis narrauerant ijdem, ꝙ immediate duæ naues dicti Franci-
ſci de Garai eos ſubſequi debebant, cum militibus, et equis, et credebant eos iam ad
inferiora littora penetraſſe. Idcirco mihi viſum eſt conducere Celſitudinis V. ſerui
tio, q̊d illæ naues, et in ea exiſtentes non amitterentur, eo prius monito de geſtis et
actis in prouincia, quia incolæ illius plus damni inferre poſſent. Iuſſi dictam nauem
alias ire quæſitum, illaſq; certiores redderet de his, quæ ſucceſſerant, et venirent ad
portum dictæ ciuitatis Veræ Crucis, vbi præfectus, quem primo dictus Franciſ-
cus de Garai deſtinauerat, eos præſtolabatur. Deo Opt. Max. placeat, vt eos ante-
quā in littus deſcendant, inueniant, qa cū incolæ prouinciæ iam ad hoc animaduer-
tant, Hiſpani vero non, timeo ne maximā ſubeant calamitatē, & hoc eſſet contra ſer
uitium oīpotentis dei, & V. celſitudinis, & eſſet plus dictoꝝ canū audaciā augere
vt reliquos aggrediantur, q impoſteꝝ eſſent illuc profecturi. In proximo ſuꝑiori ca
pitulo expoſui me ꝑcepiſſe poſt mortē domini Muteezuma conſtitutū in dominū fra
trem ſuū noīe Coretacuacin, q genera varia armoꝝ congerebat, & magnā ciuitatē, Dñs Temixtitan bello ſe præparat.
et oēs lacui adhærentes muniebat: nūc a paucis diebus ad me delatū eſt, Coretacua
cin nuncios ſuos miſiſſe ad oēs prouīcias, & ciuitates ſibi ſubiectas, nunciatū ſuis va-
ſallis, eum eis oīa tributa & obſeqa, q̄ ſibi p̃ſtare tenentur, ex grā remittere & nil ei-
dem dent, aut ſoluāt, dūmodo modis oībus, qb⁹ poſſent contra Chriſticolas bella ge
rerēt, donec eos aut interficerent, aut a prouincia expellerēt, & ſimiliter bella infer
rent oībus iſtaꝝ prouinciaꝝ Incolis, q nobis amicitia aut fœdere iuncti eſſent. Con
fido tamen in Deo Opt. Max. nil ad eoꝝ vota ſucceſſurum, verſor tamen maxima
in neceſſitate, vt opem feram Indis amicis noſtris, indies enim confluunt e multis

ciuitatibus

ciuitatibus, & colonijs ad auxilia expoſcenda contra Incolas e Culua, ſuos & noſtros hoſtes: qui illis quantum facere poſſunt, bella inferunt, quia nobis amicitia, & fœdere iuncti ſunt. Ego autem locis omnibus vt animo concipio, opem ferre non poſſum, tamen vt dixi, Deo. Opt. Max. noſtris exiguis viribus ſupplere placebit, & propediem mittere auxilium, & ſuum, & quod ex inſula Hiſpana accerſitum deſtinaui,

¶ Per ea, quæ vidi, et comprehendere valui circa ſimilitudinē, quam omnes iſtæ prouinciæ habent cum Hiſpanijs, tam in fœcunditate, quam in magnitudine, & frigoribus, quæ in illis habentur & multis alijs rebus quibus illi æquiparantur, mihi viſum eſt conuenientius nomen eiſdem imponi non poſſe, niſi ꝙ appellentur Noua oceani maris Hiſpania, quod nomen Sacræ, & Catholicæ Maieſtatis Veſtrę noīe eiſdem impoſitum eſt. Supplico, Celſitudo Veſtra dicto nomini aſſentire dignetur, & ita eam nominari committat.

¶ Scripſi Maieſtati Veſtræ (quamuis inculte) omnium, quæ in his partibus ſucceſſere veritatem, & ea, quæ Maieſtatem Veſtram plus ſcire oportet, & alijs meis annexam mitto ſupplicationem, vt illa huc deſtinet virum cui maxime per Maieſtatem Veſtram ſit fides adhibenda, qui de omnibus informationem capiat.

¶ Altiſſime ac Potentiſſime Princeps, Deus Optimus Maximus vitam, & Regalem perſonam, & Potentiſſimum ſtatum Veſtræ Catholicæ Maieſtatis conſeruet, & augeat per longa tempora, cum augmento Maiorum Regnorum, & Dominiorum, vt Regale cor ſuum deſiderat. Ex ſecuritare finium Nouæ Hiſpaniæ maris oceani, triceſima Octobris Milleſimo Quingenteſimo Vigeſimo

¶ Secundæ Ferdinandi Corteſij Narrationis finis.

TERTIA FERDINANDI CORTESII SAC. CAES. ET CATH. MA. IN NOVA

maris Oceani Hiſpania generalis præfecti præclara narratio. In qua celebris ciuitatis Temixtitan expugnatio, aliarumq; prouinciarum quæ defecerant, recuperatio continetur. In quarum expugnatione, recuperationeq; præfectus, vna cum Hiſpanis, victorias æterna memoria dignas conſequutus eſt. Præterea in ea mare del Sur Corteſium detexiſſe recenſetur, quod nos Auſtrale Indicum pelagus putamus, & alias innumeras prouincias aurifodinis, vnionibus, varijſq; gemmarum generibus refertas. Et poſtremo illis innotuiſſe in eis quoq; aromata contineri. Per Doctorem Petrum Sauorgnanum Foroiulienſem Reuerendi in Chriſto patris domini Iohannis de Reuelles Epiſcopi Viennenſis Secretarium, ex Hiſpano idiomate in Latinum verſa.

BEATISS. AC SANCTISS. CLEMENTI .VII. SAcroſanctæ Romanæ, ac vniuerſalis Eccleſiæ Pont. Max. Doctor Petrus Sauorgnanus deditiſſimus ſeruus, poſt beatorum pedum humillima oſcula, felicitatem.

ITA in rebus humanis compertum eſſe cernimus Beatiſſ. ac Sanctiſſ. pater, vt præſentia quodammodo ſordere videantur, priſca vero tantum, et vetuſtiora in cœlum vſq; laudibus ferãtur: Hinc Liberi patris, hinc Herculis, hinc Salomonis, hinc antiquorum præcipue Aegypti regum celebrantur geſta, admirationi ſunt expeditiones, maxime tam longinquæ. Hinc Alexander ille Macedo Magni ſortitus eſt nomen, quoniam ſine viribus magnis, laboribus magnis, & animo magno talia perfici nequierint. Cæterum ſi temporum noſtrorum æqui iudices eſſe velimus, inueniemus noſtræ ætatis geſta non inferiora, ſed longe etiã admirabiliora eſſe. Quod vel vnus nobis oſtendit Ferdinandus Corteſius, Is ſiquidem non maximis, vt priſci illi, copijs, non claſſe ingenti. Sed nauibus ac militibus perpaucis ea permenſus eſt æquora, ad longinquas profectus eſt oras, & tam celebrem munitamq; & loci natura, ac defenſoribus ciuitatem expugnauit, vt non ſolum admirationi, ſed etiam miraculo eſſe poſſit & debeat. Quanta vero induſtria, qua animi magnitudine, quo demum labore, & periculo tam ingentia peregerit facta, operæp̃cium haud eſt recenſere, quum id manifeſto ex his narrationibus conſtet. Quapropter Ferdinandus Corteſius æterna non minus, quam priſci illi dignus eſt memoria, meritoq; inter magni nominis viros connumerandus. Sed & Sereniſſ. Carolus. V. Rom. Electus Imperator ſemper Auguſtus, & Hiſpaniaꝝ, &c. Rex inuictus merito hanc ob rem maximus habetur, ꝙ eius auſpicijs & impendijs alter repertus ſit orbis, ſubactæ tot gentes, deuicti rebellantes, tam potens, tam munita, & celebris tot prouinciarum & nationum dominatrix ciuitas Temixtitan vi expugnata, ſoloq; æquata, & tot populi a dæmoniorum cultu, ac nephando ſacrificandoꝝ mortalium ritu prohibiti fuerint, et æterni redemptoris domini noſtri Ieſu Chrĩ nomẽ in ignotis antea regionib. celebrari, p̃dicari, annunciariq; contigerit. Equidem quum tanti Imperatoris inuictum nomen per vniuerſum iam diffuſum eſſet orbem, potentiaque adeo longe ac late ſe extendiſſet, vt iam in hoc noſtro continenti minime contineri poſſet, neceſſe fuit alias antea ignotas indagare terras, quo tanti Imperatoris honor, potentiaq; latius clareſceret. Nec Deus Opt. Max. cœptis tam mirandis defuit, ſed nouas & omĩbꝰ ſæculis hactenus ignotas patefecit oras. Vt quemadmodum ante ingens illius in oẽs fines cognitas ſe extendiſſet gloria: ita etiam ꝑ vltimum occidentem ad populos Eoos, & per vltimũ orientis ſolis pagraret terminum. Quod equidem p̃cipuum indicium eſt, ſerenitatem ſuam deo immortali cordi eſſe, ſine cuius auſpicijs & gratia res tam admirandæ vix cogitari, ne dum peragi potuiſſent. Vnde certiſſima ſpes eſt eum a deo Imperatorem eſſe electum, vt eo duce mortalibus hac deprauata ac lutea ætate, mũdo cæleſtes vires ſuas oſtendat. Addidit etiam Deus Opt. Max. labenti Chriſtianæ Reip. religioniq; Beat. V. tutum p̃ſidium & leuamen, vt vnanimes immaniſſimũ Turcharꝝ Tyrannum ouium vobis commiſſaꝝ ceruicibus ſæuiſſime imminẽtem, ac reliquos veræ Chriſtianæ fidei hoſtes feliciter deuicatis, proſternatiſq; & pacem, ac aurea illa ſecula a vobis geminis Chriſtianoꝝ luminibus diu expectata aliquando miſeris mortalibus impartiamini. Quod qdem non tam iucundum, quam admodum eſſet neceſſarium, vt a tot cædibus bellis & ærumnis mundus ceſſare, & in ſacroſancta pace quieſcere poſſet. Deus omnipotens Chriſtianæ Reip. Beat. V. diu incolumem ſeruet. Ex Norimberga die vltima Martij. M. D. XXIIII.

Eiuſdem Doctoris Petri Sauorgnani
ad lectorem, Carmen.

Durior iſta phraſis, fateor, ſtilus vndiq; non eſt
Narranti ſimilis aſpera multa ciens.
Sed quiſnam Domini monitis obſiſtere poſſet,
Mandantis verbo reddere verba ſuo,
At mihi ſi faueat numen, ſi vita manebit,
Omnia erunt ſtudio condecoranda nouo,
Interea excipias anguſto hæc tempore ſcripta,
Si non facunda, at fortia geſta leges.

ARGVMENTVM

Erdinandus Corteſius natione Hiſpanus, ſacratiſſ. ac potentiſſ. Caroli V. electi Rom. Imp. & Hiſpaniarum &c. regis, in noua maris Oceani Hiſpania pfectus, illatas ſibi ab incolis Temixtitã, & aliarum prouinciarum, vt magnanimi viri mos eſt, iniurias vlciſci deſiderans, a Finium Securitate quadraginta comitantibus equitib⁹, & quingentis ac quinquaginta peditibus, nouemq; campeſtribus tormentis vnanimi omniũ, aut mori, aut victoria potiri conſenſu decimaquinta Decembris diſceſſit ciuitatẽ Teſaico verſ⁹, poſt ardua, & difficilia maximo labore ſuperata montium iuga, in hoſtilis patriæ planiciẽ deſcendit. Obuij fiunt hoſtes, quos fundit, multoſq; neci dat. Teſaico ciuitate egregia, & eleganti potitur, & illius incolę, vna cum domino, & eorum bonis ad ciuitatem Temixtitan confugiunt. Ciuitatem Iztapalapan capit, diripit, comburitq;. Incolæ ciuitatis Otumba, & aliarum quatuor ciuitatum Sacræ Cęſareæ Maieſtati deditionem faciũt, & Corteſij mãdata capeſſunt. Potitur & Condiſaluus e Sandoual a Corteſio miſſus prouincia Calco. Fratrem Domini ciuitatis Teſaico, qui baptiſma Chriſti ſuſceperat, & don Ferdinandus nominabatur, vnanimi incolarum conſenſu ciuitati, & vniuerſæ prouinciæ Aculuacan pfecit. Applicuit ciuitati Veræ Crucis interim nauis aliquibus equitibus & peditibus in ſubſidiũ Corteſio, quorum aduẽtu plurimum lætatur exercitus. Condiſaluo e Sandoual negotium dat ad bergantinos a prouincia Taſcaltecal ad ciuitatẽ Teſaico conducendos, quos miro ingenio, ordine, & celeritate adducendos curauit. Narratur a Corteſio modus, q̃ Hiſpani qdã ab Indis fuerint interfecti, et idolis in victimas dati. Comitantib⁹ Hiſpanis et triginta milibus Indorum plures colonias, & vrbes lacu proximas diripit & comburit. Et ad ciuitatem Temixtitan peruenit, colloquium cum hoſtibus habet, an deditionem facere velint, tentat. Quibus deditionem facere nolentibus, Teſaico reuertitur. Condiſaluum e Sandoual ad prouinciam Calco mittit contra hoſtes e Culua, eorum caſtris potitur & colonias vi capit & igne conſumit, plustrat lacus littora Corteſius & ciuitates & colonias iuxta illum ſitas, quibus ad cingendã obſidione celebrem ciuitatem præſidia locari poſſint, ex quibus aliquas comburit. Ab Hiſpanis in Chinanta morantibus literas recipit Corteſius, & qd actum ſit intelligit. Perfectis bergantinis, incolas e Taſcaltecal, Guaxacingo, & Churaltecal in armis eſſe iubet, vt ciuitas Temixtitan terra lacuq; obſidione prematur. Tres creat præfectos, qui tribus præſint caſtris ſeu ſtationibus. Magnanimus autem Corteſius bergantinos aſcendit, partitus tamen prius Indos Hiſpanis amicos in tres illas ſtationes. Quibus conſtitutis Corteſius bergãtinos aſcendit, innumeram hoſtiũ canoarũ multitudinem fugat, & aquis mergit, plurima intercedunt inter Hiſpanos, & Indos certamina, omnes circumuicinas ciuitates, & colonias, aut capit, aut comburit, & maiorem ciuitatis portionem occupat, pontes, & loca vbi aqua verſari ſolebat. vt pedites & equites tuto ire, & redire poſſint, opplet, & ſemper victoria potiuntur Hiſpani. Vna tamen luce fato neſcitur quo maligniore, non oppletos victoria elati Hi

ſpani pontes tranſiliere, quo errore Hiſpani plures deſiderati, plurimi vulnerati, & aliqui in captiuitatem ducti ſunt, & ab Indis dijs ſuis ſacrificati. Inuicto tamen animo Corteſius ea profligatione non conſternatus acrius obſidioni inſtat, & Andream de Tapia deſtinat ad debellandam prouinciam Marinalco. Chichimecatecle ducis incolarum e Taſcaltecal egregium narrat facinus. Otumienſium precibꝰ victꝰ ad debellandam prouinciam Matalcingo Condiſaluum e Sandoual maiorem executorem ire iubet, qui feliciſſime pugnans victoria potitur, & domini illius vna cum prouincia Marinalco, & Guyſcon ſacræ Cæſareæ & Cath. Maieſtati ſe ſubdunt. Et hoſtes eruptione facta ſtationes Petri de Aluarado nocte aggrediuntur, & ſtrenue repelluntur, pluries colloquium habet cum incolis ciuitatis Corteſius, & nunquam modus concordiæ inueniri potuit. Tandem ferro, igneq; res agitur. Vltra centum milia hoſtium cęduntur, antequam ciuitate potiatur Corteſius, & capto Domino ciuitatis vna cum aliquibus e primatibus, ciuitate (pro maiori partę ſolo æquata) potitur, pręđam ingentem diuidunt Hiſpani, & quædam ex plumis, mira arte, ingenioq; contexta non partiuntur, ſed Sacrę Cęſareæ, & Cat. Maieſtati donantur. Quorum aliqua vniuerſi fere Germaniæ principes, apud Sereniſſ. Ferdinandum Hiſpaniarũ prin. & Archiducem Auſtriæ ac Sacri Romani Imperij locumtenenentem Generalem, virtutum omnium, & ingenuitatis vberrimum fontem, non ſine admiratione conſpexere. Capta ciuitate plures prouinciæ obedientiam præſtant, & ad reliquas rebelles ſubigendas, partim aurifodinis, & gemmis, partim aromatibus affluentibus potitur. Tres in illis regionibus nouas Hiſpanorum locat colonias. Mare del Sur (quod Auſtrale Indicum pelagus putamus) duobus in locis detegunt, & ad vlteriora perſcrutanda naues duas (quas Hiſpani carauellas vocant) & bergantinos duos, conficiendos curat Corteſius. Videbis præterea plura lector optime, quæ te mirifice delectabunt. Et demum quanta Hiſpana ſit virtus intueberis.

¶Iohannis Alexandri Braſſicani Leg. Doctoris, Poetæ ac Orat. a Cæſa. Laureati, Epigramma.

Iuſſit Anaxagoras permultos quærere mundos
  Pellei quondam martia corda regis.
Vere equidem, quoniam ignoti ſunt vndique mundi.
  Atq; orbes claudit plurima terra nouos.
Magnus Alexander mundo eſt tantum inclytus vno.
  Namq; animi attenti lumina nulla habuit.
Carolus inſano hoc quantum eſt felicior, acri
  Nempe oculo mentis regna ſubinde ferens.
Ecce nouum mundum, quem nunc Corteſius heros
  Repperit, Hiſpano nomine præcipuum.
Ecce hominis quantum indefeſſa induſtria poſſit.
  Cæſaris innumeris regna iuuare plagis.
Solus Anaxagoram Corteſius intellexit
  Illius ignotos quando ita quærit agros.

TERTIA FERDINANDI CORTESII NARRATIO.

ALphonſo de Mendoza oriundo e Medelin, quem ab iſta Noua Hiſpania quinta Martij, præteriti Anni Milleſimi quingenteſimi vigeſimi primi expediui, Relationem Maieſtati Veſtræ perferendam tradidi de omnibus, quæ in ea ſucceſſerant: quam perfeceram triceſima Octobris Anni Milleſimi vigeſimi. Et quia tempus non erat ſecundum, & etiam naues tres naufragium paſſæ erant (quas habebam, vt vna Maieſtati veſtræ dictam relationem tranſmitterem, reliquas vero mitterem ad adducendum præſidium ab inſula Hiſpana) dicti Alphonſi de Mendoza diſceſſus diu prorogatus eſt, quemadmodũ etiam latius eodem Maieſtati Veſtræ ſignificaui. Et in calce dictæ relationis Maieſtatem Veſtram certiorem feci, ꝙ poſtquam Indi incolæ celebris ciuitatis Temixtitan vi nos ab ea expulerant, eiecerantq;, caſtra moueram contra prouinciam Tepeaca, quæ illis ſubijciebatur, & a Maieſta. Veſtra defecerat: & Hiſpanis, qui ſuperant, comitantibus, & Indis nobis amicis, eis bellum moueram, et eos ſeruitio Maieſtatis Veſtræ ſubmiſeram. Ad hæc cum proditio tranſacta, maximum damnum, et illa Hiſpanorum tam recens oppreſſio, noſtris cordibus inſediſſent, conſtitueram aggredi illos e dicta celebri ciuitate qui fuerant tantæ cladis autores, et ad hoc incipiebam præparare tredecim bergantinos, vt illis per lacum poſſem dictæ ciuitati omne poſſibile damnum inferre, ſi ipſi perſiſterent in eorum malo animo. Scripſi quoq; Maieſtati Veſtræ, ꝙ dum dicti bergantini fabricarentur, et dum ego et Indi nobis amici præparabamus eos aggredi, mittebam ad inſulam Hiſpanam, ad adducendum in noſtrum ſubſidium viros, equos, tormenta, et arma: et ad hoc ſcribebam officialibus Maieſtatis Veſtræ, qui in ea reſident, et tranſmittebam pecunias pro omni ſumptu, et expenſis ad dictum præſidium conducentibus. Et etiam ſignificaui Maieſtati Veſtræ, ꝙ donec conſequerer victoriã contra hoſtes, non cogitabam quieſcere, nec volebam ceſſare, et ad hoc adhibere omnem poſſibilem diligentiam, poſthabitis omnibus periculis, laboribus, et ſumptibus qui euenire poſſent, et ea ſentẽtia parabam me, vt diſcederem a dicta prouincia Tepeaca.

SImiliter ſignificaui Maieſtati Veſtræ, qualiter portui ciuitatis Veræ Crucis applicuerat nauis Franciſci de Garai locumtenentis, et gubernatoris inſulæ Iamaica cum maxima rerum pænuria, qua vehebantur forte triginta viri, et retulerant alias duas naues ventis vela dediſſe, vt proficiſcerentur ad fluuium Panuco, vbi profligarant præfectum quendam Franciſci de Garai, et timebamus ſi eo peruenirent, eſſent accepturi aliquid incommodi ab accolis dicti fluuij. Et ſimiliter Maieſtati V. ſignificaueram, me ilico ſubſeq iuſſiſſe nauem, vt eas quæreret, et præterea eiſdem nunciaret. Et poſtquam ea ſcripſi, deo placuit, ꝙ vna ex dictis nauibus peruenit ad dictam ciuitatem Veræ Crucis, qua vehebantur forte centum et viginti milites: et factus fui certior, præfectum illum Franciſci de Garai, qui primo aduenerat profligatum fuiſſe, et allocuti ſunt præfectum eũdem, qui interfuerat cladi: et illum monui, ſi illuc irent, non poſſe id fieri ſine magna ſui clade, et damno, et dum eſſent in portu certa ſentẽtia eundi ad dictum flumen, cœpit tempeſtas acri vento comitata, et rudentibus fractis, nauem exire coegit, et portum cepit in ſuperiori littore per leucas duodecim a dicta ciuitate Veræ Crucis ad portum Sancti Iuan, et cum e nauibus deſcendiſſent, octo equis, et totidem equabus, quas adducebant, ſubduxerunt nauem, quia nimium imbrem accipiebat, et quamprimum hoc audiui, ad eorum p̃-

fectum literas dedi, quibus ſignificabam me admodum moleſte tuliſſe mala, quæ eidem euenerant, & qualiter iam commiſeram Locumtenenti meo in ciuitate Veræ Crucis relicto, vt ipſi, & hominibus, quos adduxerat, ſe benignum exhiberet, & eis impartiretur omnia neceſſaria, & circumſpiceret quid conſtituere vellet, & ſi omnes, aut aliqui eorum vellent reuerti in naues, quæ ibi erant, vt auxilio tutos dimitteret, opibuſq; iuuaret. Dictus autem præfectus, & illi, qui ſecum erant conſtituerant remanere, & ad me profecti ſunt. Et de alia naui nil ad nos allatum eſt hactenus, & cum hoc tamdiu ſit, multum dubitamus de illius ſalute. Deus velit, vt incolumis euaſerit.

CVm conſtituiſſem diſcedere a prouincia Tepeaca mihi allatum eſt, duas prouincias, quæ appellantur Cecatami, & Xalacingo, quæ ſubijciuntur domino e Temixtitan, defeciſſe. Et cum ad has partes a ciuitate Veræ Crucis ſit tranſitus, in illa aliquos Hiſpanos neci dederant, & incolæ defecerant, & peſſimæ erant intentionis. Et vt tutum eſſet per eam iter, & eos aliquantulum punirem, niſi vellent mecum pacifice agere, vnum ex præfectis, cum viginti equitibus, & ducentis peditibus expediui, vna cum Indis nobis amicis. Cui Maieſtatis veſtræ nomine serioſe iniunxi, vt moneret dictarum prouinciarum incolas, vt ſe concorditer in Maieſtatis veſtræ vaſallos ſubderent, quemadmodum alias fecerant, & ad hoc omnem poſſibilem induſtriam adhiberet. Et ſi illum pacifice excepere nollēt, eis bellum inferret, & eo perfecto, & captis dictis duabus prouincijs, cum vniuerſis militibus reuerteretur ad ciuitatem Taſcaltecal, vbi ipſum præſtolarer, & ſic initio menſis Decembris Anno milleſimo quingenteſimo vigeſimo profectus eſt, ſecutus iter ſuum ad iam dictas prouincias, quæ diſtant ab eo loco per leucas viginti.

HIs perfectis, potentiſſime domine, medio menſe Decembris dicti anni, diſceſſi a ciuitate finium Securitatis, quæ continetur in prouincia Tepeaca. In eadem præfectum dimiſi cum ſexagita militibus, quoniam vt eos ibi relinquerem, illius habitatores enixis precibus contenderūt. Et pedites omnes ire iuſſi ad ciuitatem Taſcaltecal, vbi bergantini conſtruebantur, quæ abeſt a prouincia Tepeaca per nouem aut decem leucas. Ego autem, ea nocte profectus ſum dormitum ad ciuitatem nomine Chulula, quia eius habitatores aduentum meum maxime deſiderabant, morbo enim Variolarum, qui etiam incolas harum prouinciarum (quemadmodum reliquarum inſularum) corripit, plures illius domini ab humanis exempti fuerant. Et optabant, quod per me & ſuum conſilium & meum, alij in demortuorum locum ſufficerentur. Et cum eo perueniſſemus optime fuimus recepti, & eo quod ſupra diximus confecto negotio. Et poſtquam eorum morem geſſeram voluntati, eiſdem ſignificaui iter meum eſſe, vt bellum inferrem prouincijs Mexico & Temixtitan, eos rogatos volui, cum eſſent Maieſtatis V. vaſalli, vt ipſi modis omnibus ſtuderent amicitiam nobiſcum manutenere, & nos alios idem facere deceret, quoad vixerimus. Et quia bellum cum ſupradictis eram habiturus, petij vt mihi viris auxilio eſſe vellent, & cum Hiſpanis quos mitterem in eorum prouinciam, et qui in ea degerent, ita agerent, quemadmodum amici cum amicis agere tenentur. Et promiſſione ab eis habita, ſe ita facturos, poſt biduum aut triduum ab ea diſceſſi Taſcaltecal verſus, quæ ſex leucarum ſpacio abeſt: & cum eo perueniſſem, comperi omnes Hiſpanos adeſſe, vna cum dictæ ciuitatis incolis, qui meo aduentu maxime lætati ſunt. Sequenti vero die, vniuerſi domini præfatæ ciuitatis, & prouinciæ, vt me alloquerentur conuenere, & mihi ſignificarunt Magiſcacin, qui primus habebatur inter reliquos dictæ prouinciæ Dominos, vitam cum mortecommutaſſe, morbo illo variolarum, & optime cognoſcebant, me mortem illius ægre laturum, cum tanta mecum iunctus eſſet amicitia, tamen eundem ſuperſtitem reliquiſſe filium ſuum, ætatis duodecim annorum,

rum, & eidem paternum Dominium pertinere, & me enixe rogabant, vt eum, veluti hæredem, Dominum conſtituerem, & ipſe Sacræ Maieſtat. V. nomine, eorum votis obtemperaui, qua ex re plurimum voluptatis adepti ſunt.

CVM perueniſſem ad hanc ciuitatem, comperi bergantinorum magiſtros & fabros lignarios, multum properare in pficiendis compagibus, tabuliſq; pro eiſdem & opus conueniens peregiſſe. Et ilico a ciuitate Veræ Crucis, ferrum & clauos, quos ibi habebam, vela, rudentes, & alia neceſſaria ad eos perficiendos adduci curaui. Et quia picem non habebam, eam per Hiſpanos quoſdam, in alto monte ibi propinquo, colligendam curaui, vt omnia præparamenta ad dictos bergantinos perficiendos præſto eſſe poſſent. Vt poſtquam diuino auxilio eſſem in prouincijs Mexico & Temixtitan, poſſem curare eos adducendos, quia hæ prouinciæ abſunt per decem aut duodecim leucas a ciuitate Taſcaltecal. Et illis diebus quindecim quibus ibi fuimus, negocijs alijs non incubui, ſed ſolum diligentiam adhibui circa dictorum bergantinorum magiſtros, & paranda arma, & ordinem ponendum circa iter noſtrum.

DVobus continuis diebus ante Natiuitatem domini, reuerſus eſt pfectus, cum peditibus & equitibus, qui profecti fuerant ad prouincias Zatami & Xalacingo, & intellexi aliquos ex dictis incolis, cum eis pugnaſſe, & deniq; aliqs ex eis ſponte, aliquos vero vi ad concordiam veniſſe. Et adduxerunt mihi aliquos illarum prouinciarum proceres, quibus (non obſtante qp maxima eſſent digni animaduerſione, propter eorum defectionem, & Chriſtianorum mortem, quia mihi fidem adſtrinxerunt, ſe poſt hac futuros, optimos & fideles, Maieſtatis V. vaſallos) ego ſub Regalis Ma. V. nomine peperci, & vt in patriam reuerteretur dimiſi, & ita concluſimus eo die, quod redundauit in maximum M. V. ſeruitium, tam propter pacationem incolarum iam dictarum prouinciarum, quam ſecuritatem Hiſpanorum, qui erant ituri & reuerſuri per dictas prouincias a ciuitate Veræ Crucis.

SEcunda die Natiuitatis in dicta ciuitate Taſcaltecal, milites omnes recenſui, & inueni equites quadraginta, pedites quingētos quinquaginta, ex quibus erant octuaginta baliſtis, & pixidibus vtentes, & habuimus octo, aut nouem tormenta caſtris commoda, & modicum pulueris. Et partitus equites in quatuor turmas, quarum quælibet decem habebat equites, & peditibus nouem præfectos præpoſui, & cuilibet illorum ſexaginta pedites aſcripſi, & omnes inſimul ſum allocutus, & illis commemoraui, qualiter ego, & ipſi omnes, vt Maieſtati Veſtræ inſeruiremus, has prouincias habitandas ſuſceperamus, & ſciebant omnes incolas illarum prouinciarum, ſe in Maieſtatis Veſtræ vaſallos ſubieciſſe, & vaſalli aliquamdiu perſeuerarant, viciſſim bona opera inter nos exercendo, & qualiter incolæ e Culua, qui ſunt habitatores celebris ciuitatis Temixtitan, et omnes incolæ reliquarum prouinciarum eidem ſubiectarum, ſine aliqua cauſa, non ſolum defecerant a Maieſtate Veſtra, ſed etiam multos nobis amicos, et conſanguineos interemerant, et nos eiecerant ab vniuerſa ſua prouincia. Recordarenturq; quot pericula et labores perpeſſi fuiſſent, et circūſpicerent quantum ad rem Dei omnipotentis, et Maieſtatis Veſtræ faceret, ſi denuo amiſſa recuperaremus, maxime cum ad hoc iuſta moueremur ratione, quia bella gerebamus ad incrementum Sacroſanctæ fidei noſtræ, et in homines Barbaros, et Maieſtatis Veſtræ commodum, et pro tutela corporum noſtrorum. Poſtremo quia plurimi ex incolis dictarum prouinciarum nobis amici, cœptis noſtris fauebant, qui corda noſtra ardentiora reddere debebant. Quapropter eos rogatos volebam, vt mœſtum mitterent timorem, et vires reaſſumerent, et quoniam ipſe quoſdam ordines MAIESTATIS Veſtræ nomine conſtitueram, et ad bellum futurum

Verba Corteſ. ad milites Hiſp.

conce-

concernentia, ea aperiri, & publicari curaui. Similiter eos rogatos volebam, vt ea obſeruarent & adimplerent, quoniã inde plurimum ſeruitij DEO OPT. MAX. & Maieſtati Veſtræ emanaret. Et vnanimes polliciti ſunt, ſe ita facturos, & executioni demandaturos, & lubenti animo pro Sacroſancta noſtra fide, & Maieſt. Veſtræ ſeruitio mori volebãt, aut amiſſa recuperare, et vlciſci proditionem ab incolis e Temixtitan, & eorum confœderatis, contra nos perpetratam. Et ego Maieſtatis Veſtræ nomine, eiſdem gratias egi immortales, & eo pacto, maxima exultatione & lætitia ad hoſpitia noſtra reuerſi fuimus

SEquenti vero die, qui fuit dies Sancti Ioannis Euangeliſtæ, oẽs dominos prouinciæ Taſcaltecal conuenire iuſſi: & poſtquam conuenerant, eiſdem aperui qualiter iam optime cognoſcebant, me ſequenti die caſtra moturum contra hoſtes, et eorum prouinciam ingreſſurum, & optime proſpiciebant, ciuitatem Temixtitan expugnari non poſſe ſine illis bergantinis, quos ibi fabricandos curabam, proptera ab eis petebam, ꝙ tam fabris lignarijs, quam Hiſpanis, quos ibi dimttebam, omnia neceſſaria impartirentur, eoq; modo cum eis agerent, quo nobiſcum euſq; egerãt, & eſſent parati, quando a ciuitate Teſaico (ſi omnipotens deus nos victoria potiri concederet) mitterem pro compagibus, tabulis, cęteriſq; ornamentis dictis bergantinis pertinentibus. Et ipſi polliciti ſunt ſe ita facturos, & ſimiliter dixere, velle eo tunc milites deſtinare mecũ, & quãdo adducerentur bergantini, ipſimet Domini volebant in caſtra contra hoſtes, cum omnibus viribus ſuarum prouinciarũ proficiſci, et mori, vbi me mori contingeret, aut vindictã ſumere contra eos e Culua, acerrimos eorum hoſtes. Et alio die XXVIII. Decembris, qui fuit dies Innocentum, compoſito agmine diſceſſi, & iuimus dormitum per leucas ſex a ciuitate Taſcaltecal, ad coloniam quandam Tezmoluca nomine, quæ ſubiacet Prouinciæ Guaxacingo, cuius incolæ ſemper habuerunt, & habent nobiſcum eandẽ amicitiam, & fœdus, quod habent incolæ e Taſcaltecal, & ibi quieti nos dedimus ea nocte.

ALia relatione catholice Rex Maieſtati Veſt. ſignificaui incolas e Mexico & Temixtitan, arma plurima congerere, & in omnibus ſuis prouincijs, innumeras foſſas excauabant, & aggeres, aliaq; defenſionum genera. quo nobis obſiſtere, & obeſſe poſſent, præparabant. Quoniam illi iam cognouerant, me contra eos caſtra moturum. Et cum hoc prę́ſciſſem, & cognoſcerem, quantum acuti & audaces eſſent ad res bellicas, multoties mente reuolueram, qua prouincia ingredi poſſemus, vt aliqua ex parte incautos offenderemus: & ipſi optime ſciebant, nos triplicem in prouinciam ſuam ingreſſum cognoſcere, & illorum notitiam habere. Conſtitui ingredi itinere hoc Teſmolucan, quia cum illius aditus ſit aſperior, & magis ſaxis refertus, quam ſint aliorum ingreſſuum cacumia, arbitrabar eos nobis minus obſtituros, vt in quo cuſtodiendo non tantum inuigilarent. Sequenti vero die poſt miſſarũ ſolennia, nos DEO. OPT. MAX. commendauimus, & a dicta colonia Teſmoluca diſceſſimus: & ego frontem occupaui, cum decẽ equitibus, & ſexaginta peditibus leuibus, & bello aptis. Et perreximus incœptum tenentes iter proximum montem aſcendendo, omni ordine & apparatu nobis poſſibili, & profecti fuimus dormitum per leucas quatuor a dicta colonia in cacumine montis, vbi ſunt confinia eorum e Culua, & quãuis maximi eſſent algores, plurimis lignis (quorum ibi maxima eſt copia) ea nocte frigora expulimus. Sequenti die Dominico ſummo mane cœpimus iter noſtrum proſequi per planiciem ipſius faucis, & deſtinaui quatuor equites, & tres, aut quatuor pedites, vt prouinciam luſtrarent, & ſequentes iter noſtrum, cœpimus deſcendere montem, & ego iuſſi equites præire, & poſt eos immediate pixidibus & baliſtis fulcitos milites, & reliquos ſuo ordine ſubſequi, vt facilius hoſtes incautos offenderemus. Illos tamen nobiſcum congreſſuros cogitabam, cum certe

In prouincia Culua exercitum ducit.

hoſtes

hoſtes nobis inſidias aliquas, aut ſtratagemata parauiſſe cogitaremus, vt nobis obeſſe poſſent. Et dum quatuor equites, et quatuor pedites vlterius procederent, inuenerunt iter obſtruſum arboribus, ramiſque, & plures & magnas inciſas, atque in eo tranſuerſas pinos, & cupreſſos offenderunt, quæ videbantur eo inſtanti inciſæ. Et arbitrantes ſequens iter non fore impeditum, proſecuti ſunt incœptum iter, & quanto plus procedebant, tanto magis pinis, & ramis obſtruſum illud comperiebant. Et cum vniuerſum cacumen eſſet arboribus crebris, & ſepibus maximis refertum, magna cum difficultate procedebant, & cum viderent illud iter, multum eis attulit timoris, & arbitrabantur poſt quamlibet arborem hoſtes latere, & etiam, quia ob inciſarum arborum impedimentum equis vti non potuiſſent, & quanto plus progrediebantur, tanto plus pauor augebatur, & cum eo pacto aliquamdiu proceſſiſſent, equitum vnus reliquos alloquutus eſt. Fratres, ſi vobis rectum iuſtumq; videtur, vlterius non progrediamur, ſed pedem referamus, & nunciemus præfecto noſtro impedimentum quod offendimus, & periculum quod ſubimus, cum equis vti non poſſimus. Sin minus, progrediamur, quia vita mea eſt morti obnoxia, quemadmodum cæterorum omnium, donec huic cœpto finem imponamus. Reliqui reſponderunt, optimum eſſe eius conſilium. Sed illis conſultum non videri, reuerti antequam aliquem ex hoſtibus conſpiceret, aut ſcirent, quouſq; iter progrederetur. Et ſubſequi cœpere. Et cum viderent dictum iter longius progredi, ſubſtitere, & peditem mihi ea quæ inuenerãt nunciatum deſtinarunt. Et cum collocaſſem me in fronte cum equitibus, commendauimus nos Deo omnipotenti, eo malo itinere vlterius progreſſi fuimus, & nunciandum commiſi illis, qui poſtremo ſequebantur agmine, vt properarent, quoniam cito perueniremus in planiciem. Et quamprimum inueni quatuor illos equites, cœpimus progredi, multo tamen impedimento & difficultate, & per mediæ leucæ ſpacium, Deo Optimo Maximo placuit, vt deſcenderemus in planiciem, & eo loci conſtiti, vt reliquos expectarem, quibus, poſtquam aduenerant, gratias omnipotenti agerent nunciaui, quod eouſq; nos incolumes peruenire permiſiſſet, vnde videre cœpimus omnem prouinciam Mexico & Temixtitan, quę ſunt in lacubus, & circum ipſos, quamuis maxima exultatione eas aſpiceremus, conſiderantes damnum præteritum, quod die ea perpeſſi fueramus, aliquid mœſtitiæ nobis attulit, & omnes vnanimes polliciti ſumus, nunquam ab ea ſine victoria exire, aut ibi vitam cum morte commutare. Et hac ſententia, omnes adeo læti procedebamus, non aliter, quam ſi proficiſceremur ad rem aliquam voluptuoſam. Et quamprimum hoſtes nos audiuere, cœpere per omnem prouinciam ilico maximos ſuſcitare fumos. Et denuo Hiſpanos precatus ſum, in futurum agerent, quemadmodum prius egerant, & ſperabam eos facturos, & nullus ab agmine diſcederet, & omnia optimo ordine procederent in itinere. Et iam Indi incipiebant clamare ex aliquibus habitationibus, & pagis paruis, ſignificando incolis, vt in vnum conuenirent, vt nobis obeſſent in quibuſdam pontibus & anguſtis itineribus, quæ ibi erant. Tamen nos alij tantum accelerauimus, quod antequam ipſi conuenirent, perueneramus iam ad planiciem. Et cum egrederemur, oppoſuerunt ſe nobis aliquæ Indorum turmæ. Ego vero iuſſi quindecim equites irruere, & re ipſa irruerunt vulnerando, & abſque læſione aliqua nonnullos ex eis interfecere, & cœpimus proſequi incœptum iter ciuitatem THESAICO verſus, quæ eſt ex maioribus & elegantioribus quæ ſunt in omnibus iſtis prouincijs, quamuis omnes aliæ ſint pulcherrimæ. Et cum pedites aliquantulum itineris labore premerentur, & nox iam appropinquaret, dormiuimus in colonia nuncupata Coatebeque, quæ ſubiacet dictæ ciuitati Theſaico, & abeſt ab ea trium leucarum ſpacio, eam vacuam inuenimus. Atque cum hæc

ciuitas, & illius prouincia (quæ Aculuacan dicitur) ſit maxima, & tot hominibus referta, vt facile creditu ſit, ꝙ eo tempore eidem inerant centum & quinquaginta milia hominũ, futuꝝ arbitrabamur, vt ea nocte nos aggrederentur. Ipſe igitur decẽ equitibus fui in primis excubijs, & milites omnes paratos eſſe iuſſi. Sequenti die Lunæ, vltima Decembris, proſecuti fuim⁹ iter noſtrum ordine ſolito, & per interuallum quartæ leucæ, a dicta colonia Coatebeque, dũ perplexi iremus, & colloqueremur, an pacifice nos excepturi, aut bello eſſent decertaturi, & pro certo eos nobiſcum congreſſuros arbitraremur, nobis obuij facti ſunt quatuor Indi ex Primatibus, vexillo aureo in virga ponderis quatuor marcarum auri: & eo vexillo ſignificabant eos pacem nobis offerre, quam (Deus teſtis eſt) quãtum deſiderabamus, & etiam quantum ea indigebamus, cum eſſemus adeo pauci numero, & penitus diuiſi ab omni ſubſidio, & inter hoſtes conſtituti. Conſpectis autem illis quatuor Indis (inter quos erat vnus, cuius notitiam habebam) iuſſi milites omnes ſubſiſtere, & ad eos ſum profectus: & facta ſalutatione, retulere, ſe nomine Domini illius ciuitatis aduentaſſe, & prouinciæ G V A N A C A C I N nuncupati, & ſuo nomine ſupplices rogabant, non inferrem, nec inferri paterer damnum aliquod in ſua prouincia, quia damna, quæ nos paſſi eramus, illis e Temixtitan aſcribi deberent non illis. Et ipſi deſiderabant eſſe vaſalli Veſtræ Maieſtatis, & amicitia noſtra coniungi, & in futurum ſemper eſſent obſeruaturi noſtram amicitiam, & ciuitatem ingrederemur, & ex eoꝝ operibus cognoſceremus, quam mentem haberent. Ego vero adhibitis interpretibus reſpondi, eorum aduentum mihi cordi fuiſſe, & maxime lętabar eorum pace, & amicitia, & poſtquam excuſationem fecerant circa oppugnationem contra me in ciuitate Temixtitan factam, tamen dixi, eos optime cognoſcere, ꝙ per leucas ſex ab eo loco, & ciuitate Teſaico, in quibuſdam colonijs eidem ſubiectis alias mihi interfecerant equos quinq;, & quadraginta aut quinquaginta pedites Hiſpanos, & trecentos Indos e Taſcaltecal qui erant onuſti, & nobis abſtulerant multũ argenti, auri, veſtium, aliarumq; rerum. Et poſtquam eatenus ſe excuſare non poterant, quin ea ſaltem pœna plectendi eſſent vt nobis noſtra reſtituerent, ea conditione (quamuis morte digni exiſterent, cum tot Chřicolas interfeciſſent) pacem cũ illis inire volebam, cum illi eam expoſcebant, alioqui contra eos proceſſurus omni quo poſſem rigore. Illi autem reſponderunt, ꝙ quicquid ibi nobis ablatum fuerat, Domini & primates e Temixtitan ſecũ exportauerãt, tamen ſe inquiſituros omnia, quæ inuenire poſſent, & cuncta reſtituturos. Et petiere, vt ea nocte proficiſcerer ad ciuitatem, aut in altera e colonijs me collocarem, quæ ſunt tanquam ſuburbia ciuitatis, q̃ dicũtur Coatican & Guaxuta, q̃ diſtant ꝑ leucã, aut dimidiã a dicta ciuitate, & ſꝑ continuãtur habitationes. Qđ ipſi optabãt ſcđm ea q̃ poſtea ſucceſſere. Reſpondi, me nolle qeſcere, donec ꝑueniſſem ad dictã ciuitatẽ Teſaico. Ipſi dixerunt, irẽ bonis auibus, & ipſi volebant ꝓcedere, vt diſponerẽt hoſpitia Hiſpanis & mihi, & ſic diſceſſere. Et cũ perueniſſemus ad has colonias, venerunt nobis obuiam quidam e primatibus illarum, & benigne nos ſuſceperunt, & neceſſaria victui conceſſere. Et in meridie peruenimus ad ciuitatem, ad domum vbi debebamus hoſpitari, & erat latiſſima domus, & ampla, quæ fuerat genitoris ipſius Guanacaci, Domini ipſius ciuitatis. Et antequam hoſpitium intraremus, cum oẽs eſſem⁹ adhuc iuncti, iuſſi præconia voce mandari, ꝙ ſub pœna capitali nullus me inconſulto ab hoſpitio diſcederet, & dicta domo, quę eſt adeo lata, vt in ea commode nos Hiſpani oẽs hoſpitari potuiſſemus, etiam ſi in duplo maiori eſſemus numero. Et hoc ideo commiſi, vt dictæ ciuitatis Incolę confiderent, & domi morarentur, Videbatur enim mihi, tertiam multitudinis hominum partem, in dicta ciuitate contineri ſolitam, non conſpicere. Nec apparebant fœminæ, aut pueri, quod nullius ſignum erat quietis.

EA die qua hanc ciuitatem ingreſſi fuimus, in veſperis noui anni, poſtquam operam dedimus, vt in ꝓdicto hoſpitio nos collocaremus, quamuis admiraremur,

conſiderantes dictorum incolarum raritatem, & eos, quos videbamus inquietos, cre didimus pauore perterritos, non audere comparere, & per ciuitatem deambulare, & ea de cauſa aliquantulum eram⁹ imparati. Et cum ſero eſſet factum, quidam Hiſpani aſcenderunt quædam ſubdialia pauimenta, ex quibus poterant totam ciuitatē oculis luſtrare. Et conſpexere omnes incolas illius diſcedere, & cum rebus ſuis ſe lacui committebant, ſuis canois, quas incolæ acaler nominãt. Et aliqui montes aſcē debant, & quamuis commiſiſſem, vt iter eorum impediretur, cum tamen hora eſſet tarda, & nox aduenifſet, & ipſi multum feſtinarent, nil profuit. Et ſic dominus dictæ ciuitatis, quē diſiderabam habere pro ſalute noſtra cũ primatib⁹ dictæ ciuitatis, profectus eſt ad ciuitatē Temixtitã: quæ abeſt ab eo loco per lacum ſex leucis, & omnia bona ſecum apportarunt: & propterea, vt ad vota rem perficerent, quã conceperant, obuiam venere illi quatuor, de quibus ſuperius dixi, vt me deturbarent, ne illis damnum inferrem, & ea nocte, tam nos quam ſuam ciuitatem deſeruere.

POſtquam fuimus ſpatio trium dierum in hac ciuitate, abſq; aliqua oppugnatione nobis ab Indis illata (quoniã eo tunc ipſi non audebant nos aggredi, & nos alij non quærebamus a longe illos aggredi quia mea ſententia ſemper extitit, ſi vellent gratioſe mecum agere, vellē eos pacifice excipere, & omni tpe pacem ab eis quærere) allocutum me venerunt Domini Coatincham, Guaxuta, & Autengo, quæ ſunt coloniæ latiſſimæ, & ſunt (vt retuli) contiguæ, & hærētes dictæ ciuitati, rogãtes vt eiſdē parcerem, ꝙ aufugerant a ſuis colonijs. Et certe non pugnauerant nobiſcum propria voluntate, & ipſi conſtituebant, velle omnia ſubire, quę Maieſtatis veſtræ nomine eiſdem eſſem mandaturus. Ego autem, adhibitis interpretibus retuli, illos optime noſſe, a me ſemper bene tentos, & quod patriam ſuam deſeruerant, et in reliquis, ipſimet erant qui cauſam preſtiterant. Sed poſtquam pollicebantur velle eſſe noſtri amici, iuſſi vt domi ſuæ remanerent, & adducerent vxores, & filios: & quemadmodum ipſorum fuerint opera, ita a me tractandos dixi. Sicq; diſceſſere, & vt conijcere potuimus, non admodum contenti.

QVamprimum domini e Mexico & Temixtitan, et omes alij domini e Culua (appellatione Culua intelliguntur oēs prouinciæ harũ regionum, ſubditæ dominio ciuitatis Temixtitan) audiuerunt dominos illarũ coloniarũ obtuliſſe ſe in vaſallos, & ſubditos V. M. ad eos nuncios deſtinarũt, quibus ſignificabant, eos minus belle feciſſe, quoniam ſi timore adducti fecerant, optime ſcire deberent, eos eſſe numero infinito, & maximæ potentiæ vt nos Hiſpanos omnes cum incolis e Taſcaltecal prope diem eſſent interempturi. Sin aũt ideo feciſſent ne patriã dereſerent, eam deſerendam eſſe, & confugiendum ad ciuitatem Temixtitan. Illi enim maiores colonias, & meliores impartiri vellent in quibus vitam ducerent. Iſti domini Coatinchan & Guaxuta apprehenderunt nuncios & eos vinctos mihi adduci curarunt, & ilico coram me faſſi ſunt ea, ꝙ dominorũ e Temixtitan nomine nunciatum venerãt. Tamen dixere eo veniſſe nunciatum, vt illuc irent vt mediatores eſſe poſſent, poſtquam noſtra iuncti erant amicitia, ſi poſſent res pacifice componere inter dominos e Culua & me. Illi autem e Guaxuta, & Coatinchan aſſerebant eo modo non procedere, & quod illi e Mexico et Temixtitan omnino bello decertare conſtituerant, tamen ſimulaui, quamuis ſic procederet veritas, me credere nuncijs, quia cupiebam allicere dominos celebris ciuitatis ad capeſcendam amicitiam noſtram: ex ea enim pendebat pax, et bellum omnium reliquarum prouinciarum, quæ a Maieſtate Veſtra defecerant. Solui mandaui dictos nuncios, & ſignificaui ne timerent, quia eos ad ciuitatem Temixtitan reuerti volebam, & rogabam eos dicerent dominis ciuitatis, me bellum cũ illis non deſiderare, quãuis iuſtam ſuſcipiendi aduerſum eos belli cauſam haberem, ſed pacem & amicitiam, vt prius habere ſolebamus. Et vt magis eos ad Mai. Veſtræ ſeruitium inducerem, eis nunciatum miſi, me optime cognoſcere,

ſcere, omnes autores belli mihi illati, iam ab humanis deceſſiſſe. Vt præterita miſſa haberemus & nollent præſtare cauſam, vt prouinciæ ſuę deſtruerentur & ciuitates quia hoc moleſte ferebam. Et ſoluti diſceſſere, promittentes ad me cum reſponſo ſe redituros, Domini Coatincham & Guaxuta & ipſe hoc tam bono opere remanſimus amici, & fœdere iuncti. Et ego nomine Maieſtatis veſtræ veniam dedi erratis ſuis præteritis, & ipſi maxime lætati ſunt.

POST ſeptem aut octo in hac ciuitate Teſaico conſumptos dies abſq; ꝑlio aliq̃, aut controuerſia, hoſpitiũ noſtrꝝ muniendo, & ordinē ponendo reb9 neceſſarĳs, & opptunis nr̃æ tutelę, & vt hoſtes nr̃os offendere poſſem9, proſpiciēs hoſtes contra me non moueri, ciuitate egreſſus ſum ducentis Hiſpanis, inter q̃s erãt xviĳ. eq̃ſtres, & triginta, q baliſtis vtebãtur: & qui pixidibus decē, & trib9 aut quatuor milibus Indis amicis noſtris. Et profectus per littora lacus, vſq; ad ciuitatem quandam nomine Iztapalapa: quæ abeſt ſpatio duarꝝ leucarum a celebri ciuitate Temixtitan, & ſex ab hac ciuitate Teſaico, quæ ciuitas aſcendit ad decem milia habitationum, & eius medietas, & forte e tribus portionibus, duæ ſunt in aquis. Et dominus, qui erat frater domini Muteezuma, quem Indi poſt mortem dicti Muteezuma, dominum conſtituerant, primus fuerat, qui nobis bellum intulerat, & a ciuitate eiecerat. Et ea propter, & etiam, quia cognoueram incolas dictæ ciuitatis, in nos malo eſſe animo, illuc ire conſtitui. Et cum aduentum meum præſenſiſſent, per duas leucas, antequã eo peruenirem, ilico affuere aliqui Indi milites in planicie, & aliqui in lacu canois vecti, & ſic toto illo ſpatio duarum leucarum, iuimus mixti, ſemper certando, tam contra eos, qui erant in continenti, quam eos, qui exibant aquis, donec peruenimus ad dictam ciuitatem & ante, quaſi per duas tertias Leucæ, reſerabant viam ſtratam q̃ eſt inter Lacum aquæ dulcis, & Lacum aquæ ſalſæ, in obicis ſimilitudinem, quēadmodũ ex figura ciuitatis Temixtitã, quã Maieſtati Veſtræ tranſmiſi, videri potuit. Qua via ſtrata, aut obice aperto, maximo impetu aqua exire cœpit a Lacu aquæ ſalſæ, in lacum aquę dulcis, quamuis diſtent dicti Lacus ab inuicem maiori dimidię leucæ ſpatio, & non proſpitientes eas inſidias deſiderio victoriæ, qua potiebamur, optime tranſiuimus, & eos inſequuti fuimus donec ingreſſi fuimus admixti hoſtibus, dictam Ciuitatem, & cum iam eſſent admoniti omnes domos in continenti ſitæ erant vacuæ, & omnes perſonæ cum rebus ſuis ſe collocauerant in domibus in Lacu ſitis, & ibi permanſere illi, qui fugiebant & acriter nobiſcum pugnauere. Tamē omnipotens tot vires ſuis ſubminiſtrare dignatus eſt, ꝙ ingreſſi fuerimus, vſq; quo aquas ingrederentur, aliquando ad pectus vſq;, & aliquando nando. Et cœpimus plures domos ex illis, quæ in aquis ſunt conſtitutæ, & præterea ex illis vltra ſex milia inter viros, fœminas, & pueros. Quoniam Indi nobis amici, conſpecta victoria, quam omnipotens conceſſerat, nil aliud negotĳ habebant, niſi a dextris & a ſiniſtris interficere. Et quia nox iam aduenerat, milites collegi, & ignem inieci quibuſdam domibus, & dum conburerentur, viſum eſt, ꝙ Deus Opt. Max. ſpiritum meum ſuſcitauerit, & in memoriam reuocauit viam ſtratam, aut obicem demolitum, quem videram in itinere, & occurrit maximum damnum in ea re poſitum, & properando cum meis, ordine poſitis, Ciuitatē exiui, Cum nox eſſet iam obſcura, & ꝑueniſſem ad eam aquam cum iam hora noctis nona eſſe poſſet, iam tantum emanauerat, & labebatur tanto cum impetu, ꝙ eam veloci paſſu tranſiuimus, & aliqui ex Indis nobis amicis ſubmerſi ſunt, & amiſi omnem prædam a dicta Ciuitate ablatam, Et Maieſtati Veſtræ vera refero. Si ea nocte non tranſiuiſſemus, aut per tres horas plus fuiſſemus morati, nullus noſtrum euaſiſſet. Circumdabamur em̃ aquis, abſq; egreſſu aliquo, quo poſſemus exire. Et illuceſcente vidimus Lacum vnum eſſe plenum ſicuti alterum, & aqua amplius non fluebat, & omnis lacus Salſæ aquæ erat Canois refertus, quibus vehebantur homines ad pugnandum, qui arbitrabantur nos ibi poſſe intercipere, & eo die reuerſus ſum ad ciuitatē Teſaico, aliquãdo pugnando cum

Proficiſcitur Corteſius ad Ciuitatē Iztapalapa.

illis

illis,qui e lacu exibant, quamuis parum damni illis poſſemus inferre, quia ilico ad ſu as canoas pedem referebant, & cum perueniſſem ad ciuitatem Teſaico, inueni milites ibi relictos bene tutos, nec aliquam controuerſiam ſuſtinuerant, & ex noſtro aduentu, & adepta victoria, maximam voluptatem adepti ſunt. Sequenti die, poſtquã eo peruenimns, perijt ille Hiſpanus, qui vulneratus aduenerat: & ille fuit primus, quem Indi mihi hactenns interfecerunt.

SEquenti die ad me profecti ſunt quidam nuncij e ciuitate Otumba, & alijs quatuor ciuitatibus, eidem contiguis, quæ diſtant per quatuor, quinq;, & ſex leucas a dicta ciuitate Taſaico, & ſupplices rogarunt, vt illorum præteritis erratis parcerem, præterito bello commiſſis. Ibi enim in Otumba vniuerſæ vires a Mexico, & Temixtitan conuenerant, quando in fugam verſi ab ea diſceſſimus, arbitrantes nos poſſe penitus delere. Et bene cognoſcebant ipſimet incolæ ex Otumba, ꝙ ſe excuſare non poterant. quamuis eo argumento ſe excuſarent, aſſerentes, ſibi hoc fuiſſe commiſſum. Et vt me impellerent, & procliuiorem in ſui amicitiam traherent, dixere: Dominos e Temixtitan ad eos nuncios deſtinaſſe, vt ſuam factionem ſequerentur & nullo pacto amicitia mea coniungerentur. aliter contra eos mouerent caſtra, & illos deſtruerent: ſed ipſi mallent eſſe vaſalli Veſtræ Maieſtatis, & a me imperata exequi. Reſpondi, eos optime ſcire, qua animaduerſione digni exiſterent circa præterita, & vt illis parcerem, & crederem eſſe vero animo dicta, quæ iam mihi ex poſuerant, prius ad me ducerent nuncios illos captiuos, quos ad eos veniſſe dixerant, & omnes incolas e Mexico, & Temixtitan, qui in ſua prouincia reperirentur, alias eorum erratis non parcerem. Et reuerterentur domum, & eas inhabitarent, & ita ſe gererent, vt cognoſcerem ex illorum operibus, eos Maieſtatis Veſtræ fidos eſſe ſubditos. Quamuis autem plures alias rationes in medium adduxerint, nunquã tamẽ a me aliud obtinere potuerunt, & reuerſi ſunt ad ſuam prouinciam, pollicentes ſe præcepta mea & mandata exequi deſiderare, & deinde ſemper extitere & ſunt fideles Maieſtatis Veſtræ ſubditi.

ALia Relatione, fortunatiſſime, & excellentiſſime Domine, Maieſtati Veſtræ ſignificaui, ꝙ eo tempore, quo me in fugam verterunt, & a dicta ciuitate Temixtitan expulerunt, deducebam mecum filium vnum & duas filias ipſius Domini Muteezuma, & dominũ e Teſaico, qui dicebatur Cacamacin, et duos eius fratres, & plures alios Dominos, quos captiuos detinebam, & quemadmodum hoſtes eos omnes interemerant, quamuis eorum eſſent nationis, & aliqui ex ipſis Dominis ſuis, præter fratres duos germanos dicti Cacamacin, qui bono fato vix euadere valuere, quorum alter nominabatur Ipaſuchil, & etiam alio modo Cucaſcacin, quem antea Maieſtatis Veſtræ nomine, communicato conſilio cum Domino Muteezuma, dictæ ciuitatis Teſaico, & prouinciæ Aculuacan, Dominum conſtitueram. Cum in ciuitate Taſcaltecal illum captiuum retinerem, ſolutis vinculis aufugit, & ad dictam ciuitatem Teſaico reuerſus eſt, & iam creauerant in dominum alium eius fratrem nomine Guanacacin, de quo ſuperius memini. Aiunt commiſiſſe interimi dictum Quacuſcacin fratrem ſuum hoc pacto. Quoniam quam prmum ingreſſus eſt prouinciam Teſaico, cuſtodes illum captiuarunt, & hoc nunciarunt Guanacacin eorum Domino, & ipſe etiam ſignificauit domino e Temixtitan, qui vt præſenſit dictum Quacuſcacin aduentaſſe, ratus eſt illum non potuiſſe vincula fregiſſe, & fugiſſe, ſed veniſſe noſtro nomie, vt inde nobis aliquid ſignificaret. Illico commiſit dicti Guanacacin, vt interimeret dictum Quacuſcacin ſuum fratrem. Qui ſine dilatione illud executioni mandauit. Alius viro frater, qui erat minor inter illos, qui apud nos remanſit, cum eſſet puer, imbibit noſtros mores, & effectus eſt Chriſtianus, & illi nomen impoſuimus. Don Fernando, & quando diſceſſi a prouincia Taſcaltecal, prouincias Mexico, & Temixtitan verſus, eum ibi cum aliquibus Hiſpanis dimiſi, de quo in poſterum, et quæ circa eum ſucceſſerunt. Maieſt. V. abunde referam.

Regulus qdam ex idololatra efficitur Chriſtianus.

SEquenti die poſtquam reuerſus fueram a ciuitate Iztapalapa, ad ciuitatem Teſa
ico, conſtitui deſtinare Condiſaluum de Sandoual executorem maiorem Veſt.
Maieſtatis pręfectum cum viginti equitibus, & ducentis peditibus, baliſtis pixidi
bus, & parmis vtentibus ad geminos neceſſarios effectus. Vnum, vt comitarentur
extra dictam prouinciam quoſdam nuncios, quos mittebam ad ciuitatem Taſcalte-
cal, vt ſcirem in quo ſtatu eſſent illi tredecim bergantini, qui ibi parabantur, & ad-
comparandas alias res opportunas, tam relictis in ciuitate Veræ Crucis, quã eoꝝ,
qui mecum erant. Ad alium vero, vt eis prouinciæ partem tutam, & ſecuram redde
rem, vt Hiſpani tuto & ſecuri ire & reuerti poſſent, quia tunc temporis non pote-
ramus exire hanc prouinciam Aculuacan, niſi tranſiſemus per hoſtium loca. Nec
Hiſpani, qui morabantur in ciuitate Veræ Crucis & alibi, ad nos ſine maximo diſ-
crimine proficiſci poterant. Et commiſi dicto executori maiori, poſtquam conduxiſ
ſet nuncios ad loca tuta, perueniret ad prouinciam quandam nomine Calco, quæ fi
nes habet cum hac prouincia Culuacan. Pro comperto enim habebam, ꝙ incolæ il-
lius quamuis eſſent factionis illoꝝ e Culua, volebant ſe Maieſtati Veſtræ ſubdere,
& non audebant exequi metu cuiuſdam præſidij, per eos e Culua apud illos conſti
tuti: & dictus præfectus diſceſſit, quem omnes Indi e Taſcaltecal comitati ſunt, qui
ſarcinas noſtras eo adduxerant, & aliqui qui aduenerant nobis opem laturi, & aliqd
predæ fuerant potiti in bello, & quamprimum progreſſi ſunt, p̄fectus ratus, ſi Hi-
ſpani extremum agmen occuparent, hoſtes eos aggredi non auderent. Hoſtes ve-
ro qui erant in colonia lacus, & in littore illius aggreſſi ſunt agmen eorum e Taſcal
tecal & prædam omnem abſtulere, & quoſdã ex eis interfecere, & cum præfectus
cum equitibus eo peruenit, acriter in hoſtes irruerunt & vulnerauerunt, & interfe
cerunt multos. Qui ſuperfuere in fugam verſi, retro ceſſere ad aquas & ad colonias
quæ lacui adhærent: & Indi e Taſcaltecal profecti ſunt cum rebus quę eis ſuperfue
rant, in patriam, & pariformiter nuncij quos illuc deſtinabam: qui poſtquam loco tu
to, & abſqꝫ omni timore erant conſtituti, dictus Condiſaluus de Sandoual, direxit
iter ad dictã prouinciam Calco, quæ propinqua erat. Et die ſequenti ſummo mane
plurimi ex hoſtibus in vnum conuenere, vt eos pugna exciperent, & cum vtraque
pars eſſet in campis, noſtri irruerunt in hoſtes, & equitibus duo agmina diſſiparunt
adeo, ꝙ breui noſtri victoria potiti ſunt & iuerunt comburendo, & eos interficien-
do. Hoc facto, & eo itinere pacato, illi e Calco deſcenderũt, & benigne Hiſpanos
excepere, & vtraqꝫ pars maximam lætitiam conſecuti ſunt. Et primates eorum aſſe
ruere, velle me viſum & allocutum proficiſci, & eo pacto diſceſſere, & dormitum
venere ad ciuitatem Teſaico, & cum eo perueniſſent, dicti primates cum duobus fi
lijs, domini dictæ prouinciæ Calco mihi præſto fuere, & donarunt nobis trecenta
auri pondera in fruſta, & retulere parentem eorum ab humanis exceſſiſſe, & tem-
pore, quo perijt eis dixerat, ſe nullum maiorem mœrorem perpeti quam ꝙ morere
tur antequam me vidiſſet, & diu me expectauerat: eiſqꝫ mandarat, quod quampri
mum ad hanc prouinciam peruenirem, me allocutum & ſalutatum venirent, & me
loco patris obtinerent, & cum audiuerant meum aduentum ad ciuitatem Teſaico,
ilico deſiderabant proficiſci ad me, tamen non auſi fuerant metu illorum e Culua,
& etiam eo tunc auſi non fuiſſent, niſi ille præfectus quem deſtinaueram, perueniſ-
ſet ad ſuam prouinciam, & quando reuerterentur opus fore, vt eis impartirer toti-
dem Hiſpanos vt reuerti poſſent, et aſſeruerunt me optime ſcire, eos nec in bello,
nec extra mihi vnquã fuiſſe hoſtes, & etiam me ſcire, ꝙ eo tpe cum incolæ e Culua
oppugnabant fortilitium, & domũ in ciuitate Temixtitan et Hiſpanos quos ibi di-
miſeram, quãdo Cempoal profectus ſum allocutũ Narbaez, et etiã exiſtentes in ſua
prouincia duos Hiſpanos ad cuſtodiam certæ quantitatis Mayz, quod colligendũ
mandauerã in dicta prouincia, extraxerant vſqꝫ ad prouinciã Guaxocingo, quoniã
cognoſcebant incolas illius nobis eſſe amicos, ne illi e Culua eos interficerent, vt

omnes

omnes inuentos extra fortilitium in ciuitate Temixtitan interfecerant. Hęc, & alia multa, flentes protulere. Illis gratias egi circa eorum bonum in nos animum, & bona opera, & pollicitus ſum me omnia facturum, quæ illi cuperent, & a me bene haberentur. Et hactenus oſtenderunt ſemper bonum in nos animum, & obediunt in omnibus, quæ ego nomine Maieſtatis Veſtræ eis præcipio

Filij dicti Domini de Calco, & illi qui ſecum aduenerant, ibi vnius diei moram traxere, & quia cupiebant in patriam reuerti, rogabant, vt illis milites impartirer qui eos tutos conducerent: & Condiſaluus de Sandoual, quibuſdam comitatus equitibus, & peditibus, cum illis profectus eſt, quibus præcepi, poſtquam eos in prouinciam commitati eſſent, peruenirent ad prouinciam Taſcaltecal, & adducerent quoſdam Hiſpanos qui ibi morabantur, & Don Ferdinandum fratrem dicti Canamacin, de quo ſuperius memini, & poſt quatuor, aut quinqȝ dies dictus maior Executor reuerſus eſt cum dictis Hiſpanis, & adduxit dictum don Ferdinandum. Et inde ad paucos dies audiui, ꝙ cum eſſet frater dictorum Dominorum, dictę prouinciæ dominium eidem pertinebat, quamuis haberet alios fratres, & propter hoc, & etiam quia dicta prouincia erat ſine Domino, quia Cacamacin Dominus illius, omnia dimiſerat, & aufugerat ad ciuitatem Temixtitan, & iſtis de cauſis, & etiam quia erat maxime Chriſtianis amicus, nomine Veſtræ Maieſtatis curaui, vt illum in Dominum ſuſciperent, & incolæ illius ciuitatis, quamuis pauci eſſent, illum acceperunt, & poſtea illi paruerunt, & reuerſi ſunt multi ad dictam ciuitatem, & prouinciam Aculuacham, qui abierant. & aufugerant, & ſeruiebant dicto don Ferdanando. Et poſtea cœpta eſt reformari, & habitari dicta ciuitas.

Hinc ad duos dies poſt hæc, venerunt ad me Domini e Coatinchan, & Guazuta, & aſſeruere, mihi certo proponerem, omnes eorum e Culua vires in me moueri, & contra Hiſpanos, & omnis regio erat hoſtibus referta, vt dicerem illis, an adducerent vxores, & filios vbi ego eram, vel eos in montes deducerent, quoniam ipſi maxime timebāt. Ego autem eos forti animo eſſe iuſſi, vt non timerent, & domi ſuæ morarentur, nec mouerent ſe, quoniam nulla re magis oblectabar, quam cum illis e Culua pugnam committere, & eſſent parati, et collocarent, diſponerentqȝ ſuos vigiles in vniuerſa prouincia, et videndo, aut audiendo hoſtes aduentare, ilico me monerent, et ſic diſceſſere animo gerentes ea, quæ commiſeram velle exequi. Ego autem, ea nocte præparaui milites meos, et vigiles diſpoſui omnibus in locis, vbi opus eſſe cognoui, et tota ea nocte nos non dedimus ſomno, nec alijs negotijs incuibuimus, & tota ea nocte expectauimus, et die alio, arbitrantes illud quod nobis retulere illi e Guazuta, et Coatinchan euenturum. Sequenti die mihi allatum eſt hoſtes vagari per lacus littora, cogitantes capere poſſe aliquos ex Indis e Taſcaltecal, qui ibant, et reuertebantur ad neceſſaria caſtrorum afferenda, & audiueram illos fœdera iniuiſſe cum duabus colonijs, ſubditis ciuitati Teſaico quæ erant proximæ aquis, vt inde nobis omne poſſibile damnum inferrent, & ad muniendum ſe conſtituebant aggeres, foſſas et alia varia ad ſui tutelam. Hoc audito, ſequēti die acceptis duodecim equitibus, ducentis peditibus, et duobus paruis campeſtribus tormentis eo, vbi vagabantur hoſtes, profectus ſum, qui locus abeſt a ciuitate per ſpatium vnius leucæ cum dimidia. & cum egrederer offendi quoſdā exploratores ab hoſtibus miſſos, & alios q erant in inſidijs collocati, & irruimus in eos, & inſecuti aliquos neci dedimus, qui ſuperfuere aquæ ſe credidere, et partem dictarum coloniarum igne conſumpſimus, et exultantes adepta victoria, reuerſi fuimus ad ciuitatem. Et die ſequenti, tres primates dictarum coloniarum, ad me profecti ſunt ſupplices veniam petentes, roganteſqȝ, ne vlterius eos deſtruerem, et pollicebantur ſe in poſterum nullum ex illis e Temixtitan in eorum colonias ſuſcepturos, et quia iſtę non erant perſonæ magni momenti, et erant ſubditi don Ferdinando. Maieſtatis Veſtræ nomine eiſdem veniam dedi. Et alio die, venerunt alij incolæ dictarum colo

coloniarum vulnerati, et male habiti, et nunciauerunt, ꝙ illi e Mexico, et Temixtitan, reuerſi fuerant ad eorum colonias, et quia in eis non fuere adeo gratioſe excepti, vt prius excipiebantur, male eos mulctauerant, et aliquos ex eis captiuos abduxerant, et ſi ego eos non defenderem, omnes abducerent. Et rogabant, vt promptus, paratuſq́ʒ exiſterem opem laturus eiſdem, ſi forte denuo illuc reuerterentur, quoniam ipſi certo credebāt eos reuerſuros maioribus copijs ad eos vltimæ internitioni dandos. Et ſolatus eos, commiſi vt attenti, et parati exiſterent taliter, ꝙ cum illi e Temixtitan contra eos mouerent caſtra, tempeſtiue ſcire poſſem, vt illis opem ferrem; et hoc habito reſponſo, ad ſuas colonias reuerſi ſunt.

HOmines, quos dimiſeram in ciuitate Taſcaltecal, vt bergantinos fabricandos curarent, audiuerāt portui ciuitatis Veræ Crucis applicuiſſe nauim, vltra nautas cum triginta, aut quadraginta Hiſpanis, octo equis, aliqbus baliſtis, pixidibus, & puluere: & cum adhuc ignorarent, quomodo res in bello eo procederet, nec confiderent ad nos poſſe peruenire, maxime triſtabantur. Erant ibi aliqui Hiſpani, qui non audebant ad me proficiſci, quamuis plurimum optarent tale bonum nouum ad me deferre. Quamprimum familiaris meus, quem ibi dimiſerā, hoc audiuit, aliquos volentes tentare venire eo vbi ego eram, præconia voce nunciari mandauit, graui ꝑmiſſa pœna, ne quis ab eo loco diſcederet, donec a me haberent in mandatis. Et ſeruus meus proſpiciens, me nulla ex re maiori affectum iri lætitia, quam aduentu iſtius nauis & præſidij, quod nobis adducebat, (quamuis iter non eſſet tutum) noctu diſceſſit, & ad ciuitatem Teſaico peruenit, qua ex re plurimum cepimus admirationis, illum eo viuum perueniſſe, & nouis huiuſmodi maxime fuimus lætati, quia ſubſidio plurimum indigebamus.

EAdem die catholice dominice, peruenere ad ciuitatem Teſaico quidam probi viri nuncij dominoꝵ e Calco; & ſignificauerunt, quoniam ſe Maieſtati Veſt. in vaſallos obtuliſſent, omnes illos e Mexico, & Temixtitan contra eos caſtra ſua mouere, vt eos deſtruerent, & interimerent. Et ad hoc conuocauerant, & paratos eſſe fuſſerant omnes circumuicinos ſuos, & rogabant, vt illis opem ferrem in tali neceſſitate, qvia cogitabant ſe maxime paſſuros, niſi eis opem ferrem. Et ingenue fateor Ma. veſtræ. quemadmodum alias alia relatione Ma. V. ſignificaui, vltra noſtros labores, & necaſſitates, maius onꝰ, & dolor erat, non poſſe opem ferre, & auxiliari amicis noſtris: qui, quoniam ſe ſubdiderant Maieſtati Veſtræ, ab hoſtibus noſtris e Culua maxime moleſtabantur. Et tametſi ego, & omnes commilitones mei, omnem in eo adhiberemus diligentiam, quoniam videbatur nobis in nullo plus Maieſtati Veſtræ complacere, quam ſi ſubditis ſuis opem ferremus, & fauorem præſtaremus: tamen quia tempus quo illi e Calco ad me profecti ſunt, non permittebat me illis elargiri, quæ deſiderabant. dixi, ꝙ eo tp̄e volebam mittere ad bergantinos adducendos, & ad id ſe parauerant omnes Incolæ e Taſcaltecal, vnde dicti bergantini in fruſta adduci debebant, & ad hoc cogebar deſtinare aliquam quantitatem equitum, & peditum, & cognoſcebam incolas prouinciarum Guaxocingo, Churultecal, & Guacachula, eſſe Maieſtatis V. vaſallos & nobis amicos, eos adirent, & meo nomine ab eis peterent, cum eis eſſent contermini, illis opem ferrent, & illuc præſidia ſua mitterent, vt tuti interim eſſe poſſent, donec ipſemet eis opem ferrē, quoniam aliter prouidere non poteram. Et quamuis ipſis ea tam grata non eſſent, quam ſi eiſdem aliquos Hiſpanos fuiſſem impartitus, gratias tamen mihi egere, & a me vt fides adhiberetur, literas meas illis decernerem petiere, & etiā vt ſecurius illud expetere poſſent ab eiſdem, quoniam inter incolas e Calco, & alias duas prouincias, cum diuerſæ eſſent factionis, ſemper viguerat controuerſia. Et forte dum hoc negocium componerem, aduenere nuncij quidam a dictis prouincijs Guaxocingo, & Guacachula, & præſentibus nuncijs e Calco dixere, Dominos dictarum prouinciaꝵ nulla de me noua habuiſſe, poſtquam diſceſſeram a ciuitate Taſcaltecal, quāuis

& vigi-

& vigiles ſuos retinerent in montium cacuminibus, qui vniuerſæ prouinciæ Mexico, & Temixtitan ſupereminent, vt cum viderent crebos fumos (qui ſunt inditia belli) mihi cum ſuis ſubditis & militibus opem laturi venirent. Et quia a paruo tempore plures fumos ſolito viderant, acceſſerant cognituri, quomodo me haberem, & ſi ſubſidio aliquo mihi opus eſſet, ilico comparare poſſent exercitum. Ego autem eiſdem gratias egi, & reſpondi dei optimi maximi auſpicio Hiſpanos omnes, & me recte valere, & ſemper victoria potitos eſſe contra Hoſtes noſtros. Et vltra voluptatem, quam capiebam ex bono eorum animo, & præſentia, plus tamen eorum aduentu lætabar, vt eos fœdere iungerem illis e Calco qui ad erant, & eos ad id rogabam cum eſſent V. Sac. M. vaſalli, vt eſſent boni amici, & alter alteri opem ferret contra incolas e Culua, qui iniqui & peſſimi exiſtebant: & maxime in præſentiarum cum illi e Calco ope eorum indigerent, quoniam incolæ e Culua volebāt eos aggredi. Et eo pacto remāſere amici & fœdere iuncti, & conſumptis ibi mecum duobus diebus omnes diſceſſere, multum læti & contenti, & poſtea ſemper alter alteri opem tulit.

INde ad tres dies cum ſciremus iam tredecim bergantinos eſſe perfectos, & homines qui eos adducere debebant eſſe paratos, miſi Condiſaluū de Sandoual executorem maiorem cum quindecim equitibus & ducētis peditibus, vt eos adducendos curaret. Cui mandaui vt deſtrueret, & ſolo æquaret amplam coloniam ſubditam huic ciuitati Teſaico, quæ contermina eſt ciuitati Taſcaltecal. Incolæ enim illius neci dederant quinq; equites, qui proficiſcebātur a ciuitate Veræ Crucis, ad celebrem ciuitatem Temixtitan, quando ego in ea oppugnabar, nullo modo cogitantes talem nobis euenire poſſe proditionem: & eo tempore, cum primo hac vice ingreſſi fuimus hanc ciuitatem Teſaico, inuenimus in oratorijs & Meſchitis dictæ ciuitatis coria dictorum quinq; equorum cum pedibus, manibuſq; & ferramentis inſuta, & adeo aptata, q᷑ meli⁹ in vniuerſo terrarum orbe fieri non poſſet, & in ſignum victoriæ ipſos, bona multa, & res varias Hiſpanorum obtulerunt idolis ſuis, & inuenimus ſanguinem commilitonū, & fratrum noſtrorum ſparſum & ſacrificatum in omnibus illis turribus & Meſchitis. Fuit res tātæ mœſtitiæ vt nos reintegrare coegerit om̄es noſtros labores & ærumnas. Et proditores illius coloniæ & alij circumuicini, eo tempore cum dicti Chriſticolæ illac tranſiuerūt, eos optime excepere, vt illi ſe tutos crederent, & in eos maiori ſæuitia vti poſſent, quā nunquā mortalium aliquis vſus fuerit, quoniam dum illi deſcenderent a cliuo quodam, & difficile emetirentur iter, & equis deſcendere coacti, freno equos trahentes, & impeditos hoſtes a dextris & ſiniſtris in inſidijs collocati, eo in difficili loco circundederunt. Ex quibus aliquot interfecerunt, & alios captiuos tenuere, vt eos ad ciuitatem Teſaico perducerent, & illos ſacrificarent, & corda eorum e pectoribus extraherēt, ante ipſorum idola, & hoc euenisse credimus. Quoniam cum dictus maior executor illac tranſiuit, qdam Hiſpani qui ſecum proficiſcebantur, in quadam domo vnius coloniæ, quæ conſiſtit inter ciuitatem Teſaico & illam coloniam, vbi interfecti ſunt & capti dicti Chriſticolæ in pariete alba ſcriptum inuenere. Hic fuit captiuus infortunatus Iohannes Iuſte, qui erat quidam nobilis ex illis quinq; equitibus, quod ſpectaculum ſine dubio videntibus maximam cordis attulit mœſtitiam atq; dolorem. Quum maior exequutor illuc perueniſſet, quam primum incolę illius coloniæ cognouere ſuum magnum errorem, & facinus, fuga ſalutem quærere cœperunt. Equites vero, & pedites noſtri, & Indi nobis amici eos inſequuti ſunt, & multos neci dedere, & captiuas habuere plurimas fœminas, & pueros tot quot potuerunt, & in ſeruitutem abduxere. quamuis pietate motus noluit interficere & deſtruere quantum potuit, & antequā diſcederet ſuperſtites conuenire, & in ſua colonia degere iuſſit, et in præſentiarum habitatur, et erroris ſui eos maxime pœnituit. Et dictus maior executor vlterius progreſſus eſt, per quinq; aut ſex leucas, ad coloniam quandā e prouincia Taſcaltecal,

Hiſpani pedes equorum anteriores, manus appellant.

quæ eſt proximior confinibus e Culua, & ibi offendit Hiſpanos, & homines adducentes bergantinos, & ſequenti die diſceſſit cum tabulis & compagibus, quas adducebant optimo ordine, pluſquam octo milibus hominum. Quod vt erat viſu mirabile, ſic & cogito eſſe creditu mirabile, portare tredecim bergantinos terra, p decem & octo leucas. Quoniam vera refero M. V. ꝙ ab agmine quod præcedebat ad extremum, intercedebat intercapedo duaꝝ leucaꝝ, & cum primum progredi cœperunt, præcedebant octo equites Hiſpani, & centum pedites. In lateribus vero, vltra decem milia hominum, e prouincia Taſcaltecal tuebantur. Quibus præerant Iutecad, & Teutipil, qui ſunt duo domini ex primatibus prouinciæ Taſcaltecal. Extremum defendebant agmen centum Hiſpani & vltra pedites, & octo equites, & forte ad decem milia huminum bello aptoꝝ & bene compoſitoꝝ, quibus præerat Chichimecatecle, qui eſt ex primatibus illius prouinciæ cum alijs ducibus, quos ſecum adducebat, qui eo tempore quo diſceſſerant in primo agmine adducebãtur tabulæ. In extremo vero compago. Et vt ingreſſi ſunt prouinciam e Culua, bergantinorum magiſtri iuſſere, ꝙ in primo agmine compago locaretur, & tabulæ eſſent in extremo agmine, quoniam maiori futuræ erant impedimento, ſi eis aliquid eueniſſet. Quod ſi eueniret veriſimiliter eſſet futurum in primo agmine, & Chichimecatecle, qui adducebat tabulas, quemadmodum eouſq; cũ ſuis militibus fuerat ſortitus primum agmen, duræ fuit ceruicis, & obſtitit plurimum, & maxime laborarũt, vt extremum locum obtineret, quia ipſe volebat ſubire diſcrimen, quod inde euenire poſſet, & hoc conceſſo etiam nolebat pati, ꝙ in extremo agmine aliquis Hiſpanorum moraretur, cum ſit vir maximæ fortitudinis, & vigoris, & ipſe quærebat potiri eo honore. Adducebant dicti duces duo milia hominum onuſtorum commeatibus, & eo ordine & ſerie profecuti ſunt iter ſuum, in q̊ fuere tribus diebus. Quarta vero luce ingreſſi ſunt hanc ciuitatem maximo gaudio & exultatione, & ſtrepitu tympanorum. Et ego vt eos exciperem, illis obuiam progreſſus ſum. Et vt ſuperius dixi, illa multitudo tantum extendebatur, ꝙ ab eo tempe quo primi ingredi cœperunt, intercederet ſpacium ſex horarum, antequam nouiſſimi ingrederentur, nunquam ceſſantibus, qui ordine ingrederentur. Et poſtquam ad illos perueni & gratias egi illis dominis de beneficijs in nos collatis, illis hoſpitia conſignaui, & neceſſaria prouideri curaui, quam fieri potuit optime, & ipſi mihi retulere, deſiderare cum illis e Culua congredi, & viderem quid vellem illis iubere, & retulere, eos vna cum alijs quos ſecum adduxerant, eo animo veniſſe, & vna cum Hiſpanis, aut mori, aut vindictam ſumere volebant. Ego gratias egi & dixi, vt quieti ſe darent, & cito eorum morem gererem voluntati.

POſt quam omnes iſti e Taſcaltecal, in ciuitate Teſaico quieuerant tribus aut quatuor diebus, qui equidem (comparatione viroꝝ, qui in iſtis regionibus habẽtur) erant ſtrenuiſſimi, in armis eſſe iuſſi viginti quinq; equites, trecentos pedites & quinquaginta baliſtis, & pixidibus vtentes, & ſex parua tormẽta campis conducentia, aptari iuſſi, & inſcijs omnibus quo pergeremus, nona diei ab hac ciuitate diſceſſimus, & mecum venere Duces prædicti, cum forte triginta milibus hominum, ſuis agminibus bene compoſitis, ſecundum eorum conſuetudinem, & per leucas quatuor ab iſta ciuitate, cum iam eſſet hora tarda, offendimus agmen hoſtile, & nos equites irruimus in eos, & in fugam vertimus. Illi vero e Taſcaltecal, cũ ſint agiles, nos ſunt ſequuti, & ex hoſtibus multos interemimus. Ea nocte ſub dio ſemper ad omnia parati noctem duximus maximis vigilijs. Sequẽti die, ſummo mane, incœptum iter proſequi cœpimus, & eouſq; nulli quo progredi vellem ſignificaueram, & hoc ideo feceram, quia cauebam a quibuſdam e Teſaico, qui proficiſcebantur nobiſcum, ne illud incolis e Mexico, & Temixtitan ſignificarent quia adhuc illis non fidebam, & peruenimus ad coloniam nomine Xaltoca, quæ eſt ſita in medio lacus, & circum eam inuenimus plures, & magnas foſſas aquarum, & muniebant circum circa dictã

coloni-

coloniam, ne equites ingredi poſſent., & hoſtes maxime vociferabant, & conÿcie-
bant in nos fuſtes, & ſpicula. Et pedites, quamuis magno labore, eam ingreſſi ſunt, & illos a colonia expulerunt, & magnam dictæ coloniæ partem igne conſumpſe-
runt, & ea nocte iuimus dormitum per leucam, & orta iam luce ſecuti noſtrum iter offendimus hoſtes, & a longe cœpere vociferare, vt ſolent in bello facere, quæ vo-
ciferationes ſunt mirabiles auditu, & nos alÿ incepimus illos ſubſequi. Et eos inſe-
quendo peruenimus ad magnam & pulchram ciuitatem, quæ dicitur Guanticlan, & eam inuenimus inhabitatam, ea nocte ibi moram traximus.

SEquenti die vlterius progreſſi, peruenimus ad quandam ciuitatem Tenainca nomine, in qua nullum obſtaculum inuenimꝰ, & abſqꝫ eo ꝙ nos quieti daremus progreſſi fuimus in aliam ciuitatem Acapuzalco nominatã, quæ totaliter eſt in cir-
cuitu lacus, nec in ea quieuimus, admodum enim deſiderabam peruenire ad aliam ciuitatem, quæ Atacuba dicitur, quæ eſt proxima ciuitati Temixtitan, & cum eſſe mus illis propinqui, inuenimus circum circa multas aquarꝫ foſſas, et hoſtes prom-
ptos, paratoſqꝫ. Et quamprimum eos vidimus, et Indi nobis amici ſimiliter irruimus in eos et ingreſſi ſumus ciuitatem, et interficiendo eos expulimus a ciuitate, et ea nocte cum hora eſſet tarda, nil aliud fecimus quam hoſpitio nos collocauimus, quod erat adeo amplum, vt commode in eo nos collocare potuerimus. Sequenti die illu-
ceſcente Indi nobis amici, cœpere ciuitatem depopulari, et comburere præter hoſ-
pitium vbi hoſpitabamur, et in hoc tali vſi ſunt diligentia, vt combuſta fuerit etiam quarta pars noſtri Hoſpitÿ, et hoc ideo commiſſum eſt, quoniam alias quando pro fligati diſcedebamus a celebri ciuitate Temixtitan, incolæ ipſius, vna cum illis e Te mixtitan, in ea nos maxime oppugnarunt, et interfecere plures Hiſpanos.

ILlis ſex diebus, qbus fuimus in hac ciuitate Atacuba, nullus extitit dies, quo non fuerimus cum hoſtibus congreſſi, et leuia prælia iniuerimus, et Duces illorum e Taſcaltecal, et commilitones ſui plurima duella inibant cum illis e Taſcaltecal, et in ter ſe acriter et ſtrenue præliabantur, et inter eos multa intercedebant, et alter alte ri minabatur, et conuitia proferebant adinuicem, quæ ſine dubio erant ſpectatu di-
gna, et omni hoc tempore mortui ſunt plurimi ex hoſtibus, abſque aliqua noſtro-
rum morte, quia multoties ingreſſi ſumus ſtratas illas vias et pontes ciuitatis, quam uis cum tot munimina obtinerent, acriter reſiſterent, et multoties fingebant cede-
re, vt ciuitatem ingrederemur, aſſerendo: Ingrediamini ciuitatem, vt in ea vos vo-
luptati (vt ſuperiori tpe) dare poſſitis. Aliquando dicebant. Cogitatis adeſſe alium Muteezuma, qui votis ſatisfaciat. Et dum ſic iſta fierent, perueni ſemel ad quendã pontem, quem expugnaueram. & cum ipſi eſſent vltra illum pontem, ſignificaui me is, vt quieſcerent, et ſimiliter illi cum ſignum meum conſpexere, innuerunt ſuis, vt ſilerent, et eis retuli quare eſſent effecti fatui, et vellent deſtrui, et ſi inter eos com-
periretur aliquis ex Primatibus ciuitatis, illuc accederet, quoniam deſiderabam il-
lum alloqui. Illi vero reſponſum dedere, omnem illam hominum multitudinem, quã ibi videbam eſſe dominos, et propterea ea, quæ vellem in medium proferrem, et cũ ego nullum reſponſum dediſſem, cœpere in conuitia prolabi, et quidam ex noſtris eis nunciauit eos fame perituros, non permittentibus nobis vt inde exirent quæſi-
tum cibaria. Reſponderunt, ſe non indigere, et ſi indigerent, manducaturi eſſent nos Hiſpanos et Incolas e Taſcaltecal. Et quia iter meum ad hanc ciuitatem a T A C V B A fuerat potiſſimum, vt tractarem cum illis e Temixti-
tan, et cogonſcerem, quali eſſent intẽtione, et mora mea ibi nil proderat, poſt ſex di es decreui reuerti Teſaico vt properarem ad conficiendos bergantinos, et vt ter-
ra mariqꝫ eos obſidione premerem. Eo die, quo diſceſſimꝰ, venimus dormitum ad citiuatẽ Goaotitan de qua ſuperiꝰ memini, et hoſtes nos ſp ſunt inſecuti, et nos eq̃-
tes ſæpius in eos irruebamus, et ſic aliq̃ ꝑmanſere in nr̃a poteſtate. Seq̃nti die cœpi
mus

mus iter noſtrum proſequi, & cum hoſtes nos diſcedentes proſpicerent, rati ſunt nos id timore facere: conuenere multi ex illis. & nos inſequi cœpere. Cum ego hoc proſpicerem, iuſſi pedites anteire, & cum ſiſterent, in extremo eorum agmine eſſent quinq; equites & ipſe remanſi cum reliquis viginti: & iuſſi ſex equites ſe collocare in inſidijs in quodam loco, & alios ſex in alio, & quinq; in alio, & ipſe tribus equitibus in alio. Et quam primum hoſtes tranſiuiſſent, cogitantes nos omnes inſimul anteire, audientes vocem (Sancte Iacobe) proſilirent, & eos a tergo aggrederentur. Et cum tempus affuit proſiliuimus, & cœpimus lanceis illos impetere, & inſequuti fuimus eos per duas leucas ſemper in planicie quæ fuit viſu digna, & ſic ex illis multi periere, tam a nobis quam ab Indis noſtris amicis interempti, & remanſere, et vlterius nos non ſunt inſecuti. Nos vero pedem retulimus, et conſequuti fuimus noſtros, et ea nocte pmāſimus in colonia quadam inſigni Aculman nomine, quæ abeſt duabus leucis a ciuitate Teſaico. Vnde diſceſſimus ſequenti die. et in meridie peruenimus ad ciuitatem, et fuimus hilari vultu a maiore executore, quem perfecerā, et ab om̄ibus reliquis recepti, et maxime lætati ſunt noſtro aduentu, q̄m poſtquam inde diſceſſeramus, nunquā aliqd de nobis ad eoꝶ aures puenerat, nec quid eueniſſet, et maxime deſiderabant ſcire. Sequenti die poſtquam eo perueneramus, Domini et duces militum e Taſcaltecal a me dimitti petierunt, et profecti ſunt ad eoꝶ ciuitatem, admodum læti aliqua hoſtium præda.

PEr dies duos, poſtquam ingreſſi eramus ciuitatem Teſaico, venerunt ad me alij qui Indi nuncij dominoꝶ e Calco, et ſignificarunt dominos ſuos iuſſiſſe, vt mihi ſuo nomine nunciarent, ꝙ illi e Mexico et Temixtitan eos aggredi vellent, et inuadere vt eos deſtruerent, et me rogabant, vt eo ſubſidium deſtinarem, quemadmodū alias petierant. Et ego ilico curaui mittere Condiſaluū de Sandoual cum viginti equitibus et trecentis peditibus, cui p̄cepi vt properaret, et cum illuc perueniſſet, curaret omnibus modis opem ferre, et fauorē poſſibilem præſtare illis Ma. V. vaſallis, et nobis amicis, et cum eo perueniſſet, comperit plurimos ex prouincijs Guaxocingo, et Guacachula conueniſſe et expectare, et compoſitis rebus diſceſſere profecturi ad coloniam nomine Guaſtepeque, vbi incolæ e Culua erant collocatæ, vnde damna inferebant incolis e Calco, et hoſtium plures exierunt e quadam colonia, quæ erat in itinere, et cum Indi nobis amiciceſſent magno numero, fidentes Hiſpanis equitibus inſimul ingruerunt in eos, et caſtris potiti ſunt, et ea in colonia prope Guaſtepeque ea nocte morati ſunt, et poſtera luce diſceſſere, et cum perueniſſent prope coloniam Guaſtepeque, incolæ e Culua incœpere conſerere manus cum Hiſpanis, tamen breui eos in fugam verterunt, et eos interficiendo eiecerūt a colonia. Equites vero morati ſunt, vt equis cibum ſubminiſtrarēt, et hoſpitarentur, et dum eſſent ita imparati, peruenere hoſtes vſq; ad plateam ante hoſpitium exiſtētem vociferando, proijciendo lapides, fuſtes, et ſagittas, et Hiſpani ſumptis armis vna cum Indis nobis amicis, eos aggreſſi ſunt, et a dicta colonia denuo expulerunt, et inſecuti ſunt eos per leucæ ſpacium, et interfecere multos ex hoſtibus, et ea nocte admodum laſſi, reuerſi ſunt ad dictam coloniam Guaſtepeque, vbi quieuere per dies duos. Eo tempore maior executor audiuit in colonia vlteriori Acapichtla nomīe, conueniſſe hoſtium maximam multitudinem, et conſtituit illuc proficiſci viſum, ſi pacifice ſe dedere vellent, et pacem vellent quærere. Iſta colonia erat admodum munita, et loco alto ſita, vbi ab equitibus lædi non poterant, et cum HISPANI illuc perueniſſent, ilico hoſtes manus conſerere cœperunt, et e loco alto lapides proijcere. Et quamuis multi eſſent ex amicis noſtris, cum dicto maori executore, conſiderantes loci munimen, non audebant hoſtes aggredi, et quam primum dictus maior executor, et Hiſpani hoc conſpexere, conſtituerunt, aut mori, aut vi aſcendere in excelſum illius coloniæ, et inuocatione Sancti Iacobi incœperunt aſcendere, et DEO OPTIMO MAXIMO placuit, tantum virium

eiſdem

eiſdem ſubminiſtrare, ꝙ quamuis maxime obſiſterent & offenderent, aſcenderunt tamen quanquam multi fuerint vulnerati, & cum Indi noſtri amici eos eſſent inſecuti, & hoſtes ſe victos videreut, fuit tanta eoꝝ cædes ex Hiſpanis manibus & illis q cadebant ab alto, ꝙ omnes illi qui ibi interfuere, affirmant fluuium paruum, qui coloniam illam circundabat, rubicundum mortuoꝝ ſanguine effluxiſſe, & diu morati ſunt, antequã aquã potabilem extrahere poſſent. Cum eñ ingens eſſet æſtus, aqua multum indigebant, & cum modum huic negotio impoſuiſſet, dimittens duas eas colonias quietas, & bene condigna caſtigatione mulctatas, quia pacem primo negaſſent, dictus maior executor reuerſus eſt omnibus comitantibus ad ciuitatem Teſaico. Et credat V. S. C. M. hanc fuiſſe inſignem victoriam, in qua Hiſpani optime vires ſuas demonſtrarunt.

Fluuius quidam interfectorum ſanguine rubet.

CVm incolæ e Mexico, & Temixtitan audiuere maximum damnũ illatum ſuis ab Hiſpanis & incolis e Calco, conſtituerunt in eos mittere duces quoſdã maximis copijs, quo audito incolæ e Calco mihi ſignificarunt, rogantes, vt illis celerrime præſidium tranſmitterem, & ilico expediui dictum maiorem executorem qbuſdam peditibus & equitibus. Tamen cum eo peruenit, iam hoſtes e Culua & incolæ e Calco, conflixerant acriter hinc inde, vt deo placuit, vt amici noſtri e Calco victoria fuerint potiti, & neci dedere multos ex hoſtibus, & captiuos obtinuere quadraginta, inter quos erat dux quidam ex Mexico & duo alij ex primatibꝰ quos oẽs incolæ e Calco conſignarunt dicto maiori executori, vt ad me eos adduceret. Quorum aliquos ad me deſtinauit, reliquos ſecum retinuit. Voluit enim morari ad præſidium incolarum e Calco, in quadam colonia in finibꝰ hoſtium e Mexico. Et poſtea dum ei viſum eſt moram ſuam non neceſſariam, redijt Teſaico, & adduxit reliquos captiuos, qui apud eum remanſerant. Interim habuimus alia multa leuia certamina, & occurſus cum incolis e Culua, quæ omnia ad euitandam prolixitatem prętermitto.

CVm iter a ciuitate Veræ Crucis, ad hanc ciuitatem iam eſſet tutum & poſſent ire, & redire tuti illi e ciuitate iam dicta, quotidie aliquid a nobis audiebant, & nos ſimiliter ab illis, quod prius fieri non poterat. Et nuncio quodam miſerunt ad me quaſdam baliſtas, pixides, & puluerem: quibus maximam cepimus voluptatem. Et inde ad duos dies, miſerunt alium nuncium, quo nunciarunt portui applicuiſſe naues tres quibus vehebantur multi milites, & equi, & eos ilico ad nos erant tranſmiſſuri. Et cum in tanta eſſemus ſubſidij pęnuria, nobis a deo Opti. Maximo ſubſidium tranſmiſſum credidimus.

OMnibus modis poſſibilibus inquirebam in noſtram amicitiam allicere incolas e Temixtitan, partim ne eorum cauſa deſtruerentur, partim vt quieſceremus a laboribus pręteritorum bellorum. Et maxime, quia cognoſcebam inde prouenire maximam vtilitatem Veſtræ Maieſtati: & vbicunq; poteram habere aliquem ciuitatis incolam, illum remittebam, vt illos monerem, ꝙ pacifice deditionem facerent. Et in die Mercurij Sancti Anni M.CCCCC XXI, coram præſto eſſe iuſſi primates incolas e Temixtitan, quos illi e Calco captiuauerant, & nunciaui an aliquis eorum proficiſci vellet ad ciuitatem, & meo nomine Dominos illius alloqui, & eos rogare, quod vlterius non quærerent mecum bella gerere, & ſe ſubderent in vaſallos Veſtræ Maieſtatis, vt prius fecerant, quoniam ego illos perdere non cupiebam, ſed in amicos tenere. Et quamuis non libenti animo irent, quoniam timebant, ſi nuncium illud afferentes irent, eos interficerent, duo tamen ex illis ire conſtituerunt, & a me literas petiere. Et quamuis illi non perciperent ea, quæ in eis continebantur, ſciebant tamen talem vigere conſuetudinem, vt cum eo peruenirent incolæ ciuitatis eiſdem fidem adhiberent. Ideo interptibus adhibitis eis nota feci, quę in dictis literis continerentur, ſcilicet ea, quæ ipſiſmet impoſueram, et eo pacto diſceſſere, et præcepi quinq; equitibus, vt eis aſſiſterent, donec ad loca tuta perueniſſent

Die

DIe ſabbati ſancti, incolæ e Calco, & ſui confœderati, et amici mihi nunciandum curarunt, incolas e Mexico, contra eos moueri, et oſtenderunt panno quodam albo pictas omnes colonias, quæ aduerſus eos proficiſcebantur, et itinera, quibus proficiſci debebant, et ſupplicabant, ꝙ omnino ſubſidium eiſdem tranſmitterem, & dixi eis, ꝙ inde ad dies ſex ſubſidium eiſdem deſtinarem, & ſi intra hoc tpis neceſſitate aliqua premerentur, mihi ſignificandū curarent, & ego eiſdē opem eſſem laturus. Tertia die Paſcatis reuerſi ſunt me rogatum, vt celerrime ſubſidium tranſmitterem, quia citius quam fieri poterat hoſtes appropinquabant: & ego eis aperui me velle ire ad opem eis ferendam, & voce præconia mandari iuſſi eſſe in armis viginti quinq; equites, & pedites trecentos.

DIe Iouis ante hoc, venere ad ciuitatem Teſaico, quidam nuncij e prouincijs Tazapan, Maſcalango, & Neuten, et aliarum prouinciarum, et ſignificarunt aduentaſſe, vt ſe dederent in vaſallos Veſtræ Maieſtatis, & vt amicitia nobiſcum iungerentur: quoniam ipſi nunquam aliquem ex Hiſpanis interemerant, & ſe erexerant contra ſeruitium Veſtræ Maieſtatis, et attulere quaſdam veſtes ex bombice. Eis gratias egi, & pollicitus ſum, ſi eſſent boni, & fideles, illos bene tractarem, & ſic læti reuerſi ſunt.

SEquenti die Veneris, qui fuit quintus dies Aprilis, dicti Anni Milleſimi quingenteſimi vigeſimi primi, digreſſus ſum ab hac ciuitate Teſaico, comitantibus triginta equitibus, & trecentis peditibus qui erant parati, & in ea dimiſi triginta eqtes & trecentos pedites, quibus præfeci Condiſaluum de Sandoual executorē maiorem, & mecum exiuere ad viginti milia hominum e Teſaico, & agmine compoſito, iuimus dormitum ad coloniam prouinciæ Calco, Tamanalco nomine, vbi optime fuimus recepti & hoſpitati, et ibi (quoniam eſt locus munitiſſimus) poſt quā incolæ e Calco amicitiam noſtram iniuerant, ſemper præſidium tenuere, eſt enim in finibus prouinciæ e Culua. Poſtera vero die peruenimus ad Calco, nona hora diei, et nullam moram fecimus, niſi in alloquendo dominos illius, et illis ſententiā meam aperui, quæ erat ſemel ambire lacum, cum cogitarem, ꝙ eadem die tranſacta q̄ magni erat momenti tredecim illi bergantini eſſent perfecti et parati, vt eos lacub⁹ credere poſſemus. Et cum eſſem allocutus dominos e Calco, hora veſperarum diſceſſimus, et deuenimus ad eorum coloniam, vbi ſe nobis coniunxere ad quadraginta milia hominum militum nobis amicorum, et ea nocte ibi quieuimus. Et quia incolæ dictæ coloniæ mihi retulere, incolas e Culua, me in planicie expectare, iuſſi in aurora gentes omnes eſſe in armis, et expeditas, et ſequēti die poſt miſſaꝝ ſolennia progredi cœpimus, et ego primum agmen occupaui comitantibus viginti equitibus. In extremo vero agmine, remanſere equites decem, et eo pacto tranſiuimus cacumen arduum. Poſt meridiem peruenimus ad montem arduum et altum, et in eius cacumine erat magna multitudo mulieꝝ et pueroꝝ, et illius latera plena armatis viris, et illico vociferare cœperunt, fumos multos faciendo, in nos tum fundis, tum abſq; fundis multos lapides, ſagittas, iacula et fuſtes iaciendo, ita ꝙ cum perueniſſent ad nos, multum incommodi ſuſtinebamus. Et quamuis vidiſſemus, ꝙ in planicie non auſi fuerant nos expectare, mihi viſum eſt (quamuis aliud foret iter noſtrum) eſſe puſillanimitatem vlterius progredi, priuſquam eis aliquid damni intuliſſemus, et vt amici noſtri non arbitrarentur nos ex ſegnitie illud prætermittere. Circumſpexi montē, qui erat in circuitu fere per leucam, et vere tam natura munitus et arduus, vt videretur fatuitas velle illum aſcēdere et occupare, quamuis eos obſidere poſſem, et eos ad deditionem cogere, non poteram me continere, et dum ita hærerem, conſtitui illum aſcendere tribus locis, quos conſpexeram, et commiſi Chriſtophoro Corral ſignifero ſexaginta peditum (qui ſemper me comitabatur) vt ſuo vexillo in eos irrueret, et

ret, & aſcenderet locum magis arduum, & quibuſdam militibus pixidibus vtenti-
bus, & baliſtis, vt eum intrepide ſequerentur. Et IO-
HANNI Rodriguez a Villa Forti, & Franciſco Verdugo præfectis, vt ſo-
cijs ſuis et quibuſdam militibus baliſtis vtentibus alio loco aſcenderent, et Petro
Dircio et Andreæ a Moniaraz vt alio loco aggrederentur, quibuſdam paucis mili-
tibus, pixidibus, & baliſtis vtentibus. Et cum audirent pixidis ſonum om-
nes conſtituerunt aſcendere, & aut mori, aut victoria potiri. Et cum audiſſent pixi-
dis ſonum, ilico montem ſcandere cœpere, & hoſtibus cepere duos montis circui-
tus, & vlterius aſcendere non præualuere, quia nec pedibus nec manibus ſe ſuſtine
re poterant. Erat enim incredibilis aſperitas, & arduitas dicti montis, & tot lapides
manibus ab alto dejciebant, qui, quamuis frangerentur maximum damnum infere
bant, & fuit tam ſtrenua hoſtium defenſio, vt duos nobis interfecerint Hiſpanos, &
vulnerarint vltra viginti, nullo pacto illac tranſire potuimus. Ego autem, cum vide-
rem impoſſibile eſſe, plus eo quod feceramus, poſſe efficere, & multos hoſtium con
uenire, vt in monte conſtitutis opem ferrẽt, vt omnis planicies eſſet hoſtibus refer
ta, p̃fectis mandaui, vt pedem referrent, et quum deſcendiſſemus eos aggreſſi fui-
mus, qui erant in planicie eos vulnerando, et interficiendo, et durauit perſecutio
pluſquam hora cum dimidia, et quum maxima eſſet hoſtium multitudo, equites fu
ere diſperſi, et poſtquam conuenere, factus fui ab eis certior, qualiter peruenerant
per leucam ab eo loco, et viderant alium montem, maxime refertum gentibus, ta-
men non tam arduum, et in planicie circum circa erant plurimæ coloniæ, et duo
non defuiſſe ibi, quæ hic deerant. Primum erat aqua. Aliud, quod cum mons
non tam arduus eſſet, non tantum obſiſterent, & quia ſine periculo gentes illæ non
poterant capi, maxima cum mœſtitia (quum ea victoria potiri non potuiſſemus) in-
de diſceſſimus, & profecti fuimus dormitum in alia colonia apud dictum montem,
vbi maxime paſſi fuimus, quia nec ibi aquam potuimus comperire, & tota ea die nec
nos, nec equi eam attingeramus, & ſic mãſimus ea nocte, audientes hoſtium tympa
nos, buccinas, & vociferationes.

QVum illuceret quidam præfecti, & ego ſuſpeximus crepidinem, quæ nobis
non minus ardua videbatur, quam primus mons. Habebat enim abrupta alti
ora quidem, non tamen aſcenſu ardua, & in illa erant plures pugnæ apti, vt aſcen-
ſum prohiberent. Et præfecti, & ego cum alijs nobilibus, qui aderant, acceptis par
mis pedites eouſq; progreſſi fuimus (conduxerãt enim equos, vt eiſdem potum exhi
berent per leucam ab eo loco) vt ſaltem videremus montis ſitum, et vnde poſſemus
illum oppugnare. Et reliqui quamuis nihil eis fuiſſet commiſſum, nos ſubſequi cœ-
pere. Et quamprimum peruenimus ad montem, illi qui erant in abruptis illius, ar
bitrati ſunt me medium velle aggredi, et ea reliquerunt vt ſuis ſubuenirent. Ego ve
ro quamprimum conſpexi eorum malum ordinem et cogitans, ſi ea duo abrupta oc
cuparem, poſſem multum eis damni inferre. Abſq; multo ſtrepitu, iuſſi præfectum
cum ſuis commilitonibus vt alterꝝ ex eis aſcenderet, occuparetq; magis arduum, q̊d
vacuum relinquerant. Ego autem reliquis comitantibus montẽ ſcandere cœpi, vbi
denſiores erant hoſtes: et deo placuit vt illius gyrum vnum occupauerim, et colloca
uimus nos in loco tam elato, vt pene illum vbi manus conſerebant æquaret, quem vi
debatur impoſſibile vi occupare poſſe. Saltem ſine maximo periculo et damno. Iam
præfectus vnus collocauerat vexillum ſuum altiori in parte dicti montis, et inde ia-
culari cœpit in hoſtes baliſtis et pixidibus. Illi viſo incommodo, quod ſuſtinebant et
animo voluentes futura annuerunt velle facere deditionem, et arma depoſuere hu
mi, et ſemper mea extitit ſententia, velle illis oſtendere, nos nolle eos offendere, et
damnum aliquod inferre, quamuis maxima eſſent pœna digni. Præſertim cum vel-
lent eſſe MAIESTATIS Veſtræ vaſalli, et eſt gens tantæ rationis, vt hæc omnia
optime percipiat. Iuſſi vt deſiſterent a damno eis interendo, et cum me allocutum

venere

venere, eos læto vultu recepi, & cum conſpexiſſent, quam gratioſe ſecum agebamus, illis illud in altero monte exiſtentibus nunciarunt. Qui quamuis victores manſiſſent, conſtituerunt tamen ſe dedere in Maieſtatis Veſtræ vaſallos. Et acceſſere veniam petentes errorum præteritorum. In ea colonia apud montem, fuimus per dies duos, & inde vulneratos milites ad ciuitatem Teſaico conducendos curaui.

Viridariũ ampliſſ. & elegantiſſ.

ET inde diſceſſi, & decima hora diei peruenimus ad ciuitatem Guaſtepeque, de qua ſuperius memini, & in domo Viridarij Domini ipſius omnes hoſpitati ſumus, quod viridarium eſt maius, pulchriusq; omnibus, quæ vllo vnquam tempore viſa ſunt. Continet enim intra ſe quatuor leucarum circuitum, & eo præterlabitur conſpicuus fluuius, & de loco ad locum ad geminarum baliſtarum iactum, ſunt domus cum viridarijs ſuis paruis, varijs arboribus diuerſorum fructuum, & herbis & floribus odoriferis. Et certe eſt ſpectatu dignum videre viridarij huiuſmodi elegantiam & amplitudinem. Et eo die in eo hoſpitati fuimus, et incolæ nos omnibus poſſibilibus officijs proſecuti fuere. ¶Poſtera autem die diſceſſimus, et octaua hora diei peruenimus ad coloniam magnam Iantepeque, in qua nos multitudo hoſtium expectabat, et cum eo deuenim⁹, viſum eſt eos nobiſcum velle pacifice agere. Siue timore quo premebantur, ſiue vt nos deciperent, quia ilico ſine aliqua compoſitione fugere cœperunt, et coloniam deſerere, et ego non curaui in ea moram trahere, et cum illis triginta equitibus eos inſecuti fuimus p leucas duas, donec incluſimus eos in alia colonia, quæ Giluteque nuncupatur, vbi multos vulnerauimus, & etiam interfecimus. In ea inuenimus incolas admodum imparatos. Eo enim peruenimus, antequam eorum exploratores aduenifſent, & aliqui eorum obiere, & cœpimus plures mulieres, & pueros. Reliqui omnes terga fugæ dedere. Ego moram traxi in ea colonia diebus duobus, ratus dominum illius venturum, vt ſe Maieſtati Veſtræ ſubderet, & cum non veniſſet, in meo diſceſſu ignem coloniæ inijciendum curaui, & antequam ab ea diſcederem, venerunt ad me quidam alterius coloniæ vlterioris Iactepeque nomine, & ſupplices petiere, vt erroribus ſuis condonarem, quoniam volebant Maieſtatis veſtræ eſſe vaſalli, & ego eos benigne excepi, quoniam in eos iam condigne fuerat animaduerſum.

EAdem die qua diſceſſi, perueni ante coloniam quandam munitiſſimam Coadinabaced, & in ea erant multi viri pugnæ apti, & erat colonia tam munita, & circundata, tot monticulis, & anfractibus, vt aliqui eorum decem hominum obtinerent profunditatem, & equites non poterant ingredi, niſi locis duobus, & eos tunc temporis ignorabamus, & vt per ea loca ingredi poſſemus, cogebar ambire ſpatium leucæ cum dimidia. Poteramus etiam ingredi per pontes ligneos, tamen eos extulerant, & erant tam arduo loco conſtituti, & tuto, vt ſi fuiſſemus in decuplum pro nihilo nos habuiſſent. Et dum appropinquaremus, iaculabãtur in nos plurimas ſagittas, lapides et fuſtes. Et dum ita contenderemus, Indus quidam e Taſcaltecal ab hoſtibus non conſpectus tranſilijt loco admodum difficili. Quamprimũ Indi eũ conſpexere, rati ſunt Hiſpanos illac tranſiuiſſe, et hoc pacto tanquam cæci, et admirantes dederunt terga fugæ, et Indus ille, et quatuor familiares mei eos inſequebãtur, et duo alij præfecti, quamprimum viderunt Indum trãſeuntem, illum ſequuti ſunt, et tranſiuerunt. Ego autem cum equitibus cœpi ambire ea loca vſq; ad montem, vt poſſem inuenire ingreſſum ad coloniam. Indi hoſtes noſtri ſemp ſagittas et fuſtes in nos iaculabantur, quia inter nos et eos non intercedebat aliud niſi anfract⁹ in modum foſſæ, et cum intenti eſſent pugnæ nobiſcum initæ, et iſti adhuc non conſpexerant illos quinq; equites Hiſpanos, aggreſſi ſunt eos incautos a tergo, et vulnera illis inferre cœperunt. Et quum eos tam incautos offendiſſent et non cogitantes, q̃ a tergo aliquid damni eis inferri poſſet, non enim ad aures ſuas peruenerat, ſocios tranſitũ deſeruiſſe, quo Indus ille et Hiſpani tranſiuerant, erant admirantes, et non audebant conſerere manum, et ex illis interficiebantur aliqui ab Hiſpanis. Et poſtquam videre veri-

re veri-

re veritatem rei, cœpere ſe dare fugæ. Et iam noſtri ingreſſi erant coloniam, et eam cœperunt comburere, et hoſtes omnes aufugiebant, et ita fugiendo, confugiunt ad montē, quamuis multi ex illis perierit. Et equites Hiſpani multos interemerunt. Et poſtquam inuenimus ingreſſum in coloniam circa meridiem, in ea conſtitimus in domo ſita in quodam viridario. Erat enim iam colonia penitus combuſta, et hora iam tarda, Dominus coloniæ, et aliqui primates cogitantes ꝙ in loco tam arduo, et tuto ſe tueri non potuerant, timentes ne montem aſcenderemus ad eos interficiendos, conſtituerunt venire ſe oblatum in vaſallos Veſtræ Maieſt. Et ego eos in tales recepi, et mihi polliciti ſunt ſe in futurū velle eſſe noſtros amicos. Iſti Indi, et alij, qui veniebant ad ſe ſubijciendum in vaſallos Veſtræ Maieſtatis, poſt combuſtionem domorum, et depopulationem bonorum, retulere hanc ſubeſſe cauſam, cur tā ſero noſtrā iniuiſſent amicitiam, quia credebant luere pœnas errorum commiſſorum, niſi primo paterentur ſibi damnum inferri, arbitrantes ſi damnū fuiſſent perpeſſi, nos eos vlterius odio proſequi non deberemus.

EA nocte dormiuimus ea in colonia, & ſequenti die ſecuti fuimus iter noſtrū per prouinciam, & pagos inhabitatos, & ſine aqua, quam, & vnius montis cacumina maximo labore, & ærumnis tranſiuimus, & abſq; potu, adeo, ꝙ plurimi ex Indis, qui erant nobiſcum, ſiti periere. & per ſex leucas ab illa colonia, ea nocte quieuimus in quadam habitatione, & illuceſcente iter noſtrum ſecuti, peruenimus in conſpectum pulcherrimæ ciuitatis Sichimilco nomine, quę ſita eſt in lacu aquę dulcis, & cum illius incolæ aduentum noſtrum diu cognouiſſent, aggeres multos, & foſſas conſtruxerant, & pontes extulerant omnium ingreſſuum ad dictam ciuitatē, quę abeſt a celebri ciuitate Temixtitan, tribus, aut quatuor leucis; & in ea erant ſtrenui multi, qui, aut ciuitatem tueri, aut mortem ſubire conſtituerant. Quum eo perueniſſem, & milites ſuo ordine collocaſſem, equo deſcendi, & peditibus quibuſdam comitantibus, deueni ad aggerem quendam, quem extruxerant, poſt quem latebat maxima hoſtium copia: & cum cœpimus oppugnare aggerem, quia pixidibus & baliſtis vtentes illis damnum maximū inferebant, eum deſeruere, & Hiſpani ingreſſi ſunt aquas, & vlterius progreſſi terram inuenere, & dimidiæ horæ interuallo, quo cum eis pugnauim⁹, occupauimus potiorem portionem ciuitatis, & hoſtes retrocedentes aſcenderunt ſuas canoas, & nobiſcum certarunt, donec nox ſupernenit, & liqui quærebant pacem, & alij propterea a pugna non deſiſtebant, & toties annuerunt paci, nunquam tamen eam executioni demandarunt, donec fuerimus ab ipſis deluſi, & ideo id faciebant. Primo, vt interea tpis exportarent bona, & deinde moram interponerent, qua in ſubſidium illis aduentarent Incolæ a Meſico. & Temixtitan. Eo die interfecerunt duos Hiſpanos, qui prędæ gratia ab alijs ſeiuncti proficiſcebantur, & fuerunt in tanta anguſtia, vt nuſquam auxilium afferri potuerit. Et ſub veſpam cogitarunt hoſtes, quomodo efficere poſſent, quod nunquam a ſua ciuitate viui exire poſſemus, & congregata magna eorum multitudine conſtituerunt nos aggredi ea parte, qua ingreſſi eramus, et cum eos venientes vidimus, admodum admirati fuimus eorum ſtrenuitatem, & velocitatem, quas præ ſe ferebant, & ſex equites & ego, qui paratiores reliquis eramus, in eos irruimus, illi autem equorum ſtrepitu perculſi, terga verterunt, & ſic eos fuimus inſecuti extra ciuitatem plures interficiendo, quamuis fuerimus in maximo periculo quia cum tam acriter pugnarent, multi ex illis auſi ſunt equites expectare ſuis enſibus, & parmis, & cum eſſemus mixti illis, & diu fueramus eos inſecuti, equus quo ego inſidebam feſſus cecidit, & cum me peditem hoſtes conſpexiſſent, aliqui contra me ſe mouerunt. Ego auten lancea me tueri cœpi, & Indus e Taſcaltecal (quem optime cognoſcebam) cum me periculo incluſum, & in eo diſcrimine videret, vt opem ferret aduolauit, & ipſe cum familiari meo, qui aduenit, ereximus equum, & eo inſtanti aduenere Hiſpani, & aufugerunt, & ego vna cum equitibus, cum eſſemus feſſi, reuerſi fui

mus in ciuitatem, & quamuis nox appropinquaret, & quieti nos dare deberemus,
iuſſi quod omnes pontes elati, quibus tranſibat aqua obſtruerentur lapidibus, & ce
ſpitibus qui aderant, vt equites poſſent ciuitatem ingredi & egredi ſine labore aut
periculo, & inde non diſceſſi donec illa mala itinera optime fuiſſent refecta, & ma-
ximo ordine excubiaꝶ eam noctem conſumpſimus.

SEquenti die cum omnes incolæ e Mexico, & Temixtitan cognoſcerent me eſſe
in ciuitate Sichimilco, decreuere nos terra & lacu modo aliquo circundare, co-
gitabant enim nos non poſſe euadere. Et ipſe aſcendi turrim idolis eoꝶ dicatam, vt
conſpicerem, quo ordine progrederentur, & vnde nos aggredi poſſent, vt remedi
um quantum deceret apponerem, & cum omnia præparaſſem, aduentauit maxima
canoarum copia, quæ aſcendebant ad bis mille, quibus vehebantur vltra duodecim
milia hominum, terra vero procedebat tanta multitudo hominū, vt planiciem oēm
operirent, & duces eoꝶ qui præibant habebant in manibus enſes ex noſtris, & cla
mando eorum prouincias, videlicet Mexico Mexico, Temixtitan Temixtitan, pro
ferentes in nos iurgia multa, & minabantur velle nos interficere eiſdem enſibus,
quos nobis abſtulerant in ciuitate Temixtitan, & cum iam declaraſſem, quem locū
quilibet præfectus obtinere deberet, & quia continentem verſus erant maximę ho
ſtium copiæ, eos aggreſſus ſum equitibus viginti, & Indis quingētis e Taſcaltecal,
& diuiſimus nos in partes tres, & eis iniunxi, ꝙ poſtquā congreſſi eſſent, pedem re
ferrent ad radices vnius montis, qui per mediæ leucæ ſpacium aberat, quia parifor
miter ibi conſtiterant multi ex hoſtibus. Et ita diuiſę, quælibet turma per ſe aggreſ
ſa eſt hoſtes, & illis profligatis & vulneratis, & multis interfectis retroceſſimus ad
radicem montis, & mandaui quibuſdam familiaribus meis peditibus qui mihi ſer-
uiuerant, & qui erant agiles, vt experirentur ſcandere montem ab ea parte, vbi aſ-
perior videretur, & ipſe cum equitibus circumdarem montem vbi locus erat pla-
nior, & eos ita interciperemus, & ſic euenit, quoniam cum conſpexere Hiſpanos
montem aſcendere, rati ſe tuto poſſe fugere, terga verterunt & obuiarunt nobis, q
eramus quindecim equites, & eos aggreſſi fuimus, & ſimiliter illi e Taſcaltecal, vt
breui ſpacio vltra quingentos ex illis fuerint deſiderati, & reliqui omnes euaſere,
& aufugerunt in montes. Reliqui ſex equites, forte fortuna ingreſſi ſunt latum &
planum iter hoſtes vulnerando, & per leucā & dimidiam e Sichimilco, offenderūt
agmen hominum belligerorum, qui veniebant hoſtibus opem laturi, eoſq; profliga
rant quoſdam, vulnerarūt, iam cum in vnum conueniſſemus omnes circa decimam
diei reuerſi ſumus in ciuitatem Sichimilco, & ingreſſus inueni Hiſpanos multos de
ſiderantes noſtrum aduentum, vt ſcirent quid nobis ſucceſſerat, & mihi expoſue-
runt ſe fuiſſe in maximo periculo conſtitutos, & ip̄os (vltra etiam vires ſuas) enixos
vt hoſtes eijcerent, ex quibus maximam interfecerant multitudinem, & mihi elar-
giti ſunt duos enſes, quos noſtri Indis abſtulerant, & dixere milites baliſtis vtentes
amplius nullas obtinere ſagittas, nec pixidibus vtentes puluerem. Et dum ſic eſſe-
mus antequam equis deſcenderemus, aduenit maximum hoſtium agmen, per am-
plum ſtratam viam maxima vociferatione, & ilico in eos irruimus, & cum ab vtroq;
viæ ſtratæ latere eſſet lacus, ſe in eum proiecere, & eo pacto eos fudimus, & ſic mi-
litibus coniunctis admodum laſſi ciuitatem fuimus ingreſſi, & vniuerſam incendi
iuſſi præter hoſpitium vbi moram trahebamus. Et ſic fuimus tribus diebus in hac ci
uitate & nullo die fuimus ſine pugna. Poſtremo relicta ciuitate igne conſumpta, et
deſtructa diſceſſimus, et certe erat ſpecioſa, in ea enim erāt multæ domus et turres
ſuis idolis dicatæ ex lapidibus quadratis. Et ne ſim prolixus, prætermitto multa mi
randa, quæ erant in iſta ciuitate.

EA die qua diſceſſi, exiui extra ciuitatem ad quādam plateam, q̄ eſt in continen
ti, et eſt prope ciuitatem, qui locus eſt vbi incolæ habent nundinas ſuas, & ordi
nem ponebam, vt decem equites primum obtinerent agmen, decem mediū agmen

peditum

peditum, et ego vna cum alijs decem extremum agmen obtinerem. Incolæ vero e Sichimilco vbi nos progredi conſpexere, cogitãtes nos eorum timore diſcedere, a tergo aggreſſi ſunt magno clamore, et decem equites vna mecum aggreſſi fuimus eos, donec in aquas proſilire coegimus, adeo vt nos vltra non ſint inſecuti. Et eo pacto incœptum iter proſecuti fuimus, et hora decima diei peruenimus ad ciuitatem Cuioacan, quæ abeſt a Sichimilco duabus leucis, et a ciuitatibus Temixtitan, Culuacan, Vchilubuzco. Iztapalapa, Cuitagnaca, et Mizqueque (q̃ omnes ſunt ſitæ in aquis, & ex iſtis nulla maiori leucæ cum dimidia interuallo ab alia diſtat) eam habitatoribus vacuam comperimus, & in ea fuimus hoſpitati in domo domini ipſius, & ibi fuimus eo die, quo eam ingreſſi fuimus & ſequenti: & quia perfectis bergantinis conſtitueram obſidere ciuitatem Temixtitan, volui prius videre ſitum huius ciuitatis, & ingreſſum egreſſumq; & quo in loco Hiſpani poſſent offendere, aut offendi. Et ſequenti die qua perueneram aſſumptis quinq; equitibus & ducentis peditibus, ſic progreſſus ſum ad lacus littora, qui erat prope per viam ſtratam, quæ ingreditur ciuitatem Temixtitan, & vidimus tot canoas militibus refertas, vt pene infinitus eaꝝ eſſet numerus, & deuenimus ad aggerem, quem conſtituerant in ipſa ſtrata via, & pedites eum oppugnare cœpere, & quamuis fuerit acris oppugnatio, & multum obſtiterint, & vulnerarint decem Hiſpanos, eum tamen aggerem tandem occuparunt, & multos ex hoſtibus neci dederunt, quamuis baliſtis & pixidibus vtentes remanſiſſent ſine puluere & ſagittis. Et ex eo vidimus dictam viam ſtratam recto tramite aqua procedere ad ciuitatem Temixtitan per leucam cum dimidia, & eam cum illa quæ tendit ad ciuitatẽ Iztapalapa, refertas viris ſine numero. Et conſiderato eo quod videre deſiderabam, quoniam in hac ciuitate eſſe debebat præſidium ex equitibus & peditibus, collegi noſtros, & ſic reuerſi ſumus comburẽdo domos, & turres ſuoꝝ idolorum, & ſequenti die diſceſſimus ab hac ciuitate ad ciuitatem Tacuba, quæ abeſt duaꝝ leucarum ſpacio, & peruenimus illuc decima diei hora præliando vndequaq;. Hoſtes enim ex aqua prodibant aggreſſuri Indos, qui ſarcinas noſtras afferebant, & inueniebant ſe deluſos, & ſic nos pacifice prodire ꝑmittebant. Et quia, vt dixi, mea ſententia erat circumire omnẽ lacum, vt perluſtrarem & melius cognoſcerem ſitum prouinciæ, & etiam vt opem ferrem Indis amicis noſtris, nolui moram trahere in ciuitate Tacuba. Et quum incolæ e Temixtitan (quę eſt illi propinqua, extenditur enim tantum ciuitas, vt fere in continentem vſq; protendatur dictæ ciuitatis Tacuba) conſpexere nos vlterius progredi, animis creuere, & maxima alacritate cœpere aggredi ſarcinas noſtras, & quum nos equites eſſemus optimo ordine conſtituti, & in planicie, hoſtibus damna multa abſq; noſtro incommodo inferebamus, & dum modo huc, modo illuc curreremus, & quũ aliquando iuuenes quidam familiares domeſtici mei me ſequerentur, vna vice ex illis duo non ſunt ſequuti, & deuenerunt eum in locum vbi ab hoſtibus capti fuerunt. Quapropter rati fuimus, hoſtes in eos maxime animaduerſuros vt facere ſolent, qua ex re deus eſt teſtis doloris quem ſuſtinui, tam quoniam erant Chriſticolæ, quam, q̃m erant viri ſtrenui, & hoc bello optime Ma. V. inſeruiuerant. Et quum exiuiſſemus ab hac ciuitate, cœpimus iter noſtrum proſequi per alias colonias circumuicinas, et appropinquauimus multitudini, & tunc ibi cognoui Indos captiuos habuiſſe eos iuuenes. Et vt mortem eoꝝ vindicarem, & quia hoſtes nos inſequebantur maiori vociferatione quã dici poteſt, ego viginti eq̃tibus in inſidijs me collocaui poſt domos quaſdam. Et quum Indi viderent reliquos decem equites cum ſarcinis, & reliquã multitudinem præire, ſemper eos ſequebantur per iter quod erat latum & planum nil ſuſpicantes, & quum aliquos iam tranſiſſe conſpicerem, inuocaui nomen Sancti Iacobi, et acriter in eos irruimus, et antequam nos deducerent in foſſas, quæ erant proximæ, ex illis interfeceramus vltra centum, et ex primatibꝰ et ſtrenuis, et noluerunt vlterius nos perſequi. Et ea die iuimus dormitũ ad ciuitatem Coatinchan laſſi

& madefacti, quoniam multum pluerat, & iam hora erat tarda, & eam habitatoribus vacuam comperimus, & ſequenti die incœpimus iter noſtrum proſequi, ſemp certando cum aliquo ex Indis, qui nos vociferando aggrediebantur, & iuimus dormitum ad coloniam quandã nomine Gilotepeque, & eam inhabitatam inuenimus. Et alio die hora duodecima diei. deuenimus, ad ciuitatem Aculman, quæ ſubeſt domino e Teſaico, vbi ea nocte quieuimus, & fuimus optime ab Hiſpanis recepti, & lætati ſunt maxime aduẽtu noſtro, quoniam poſt meum ab eis diſceſſum, nil a nobis vſq; ad eum diem, quo illuc deuenimus, acceperant, quum multas ſuſpitiones habuiſſent in ciuitate, & habitatores eiuſdem quotidie eis ſignificabant incolas e Mexico, et Temixtitan contra eos arma moturos, dum ego loca illa perluſtrarem, et ſic eo die conſtitutum fuit, quod fuit mirum, in quo Maieſtas Veſtra maximum adepta eſt commodum multis rationibus, quas poſtea referemus.

EO die potentiſſime et inuictiſſime domine, moram trahebam in ciuitate Temixtitan, ab initio quando illuc perueni, vt in prima relatione Maieſtati V. ſignificaui, qualiter in duobus aut tribus prouincijs ad hoc conſtitutis, pro Maieſta. Veſtra domus q̃dam conficiebantur ad culturam, in qbus eſſent laboratores & alia conformia patriæ, & ad vnam illarum quæ dicitur Chinãta, miſi duos Hiſpanos, et iſta prouincia non ſubiacet incolis e Culua, et in alijs quæ ſubijciebantur tempore, quo me oppugnabant in ciuitate Temixtitan, interfecerant eos Hiſpanos, qui morabantur in illis locis, et deprædati ſunt omnia quæ in eis continebantur, quæ erãt magni momenti data loci comparatione, et ab illis Hiſpanis, q remanſere in Chinanta trãſactus fuit annus, antequam aliquid audiuerim, quia quum omnes illæ prouinciæ defeciſſent, ipſi aliquid intelligere a nobis non poterant, nec nos ex illis; et iſti incolæ e Chinanta ſignificarunt (quum eſſent Ma. V. vaſalli, et hoſtes incolis e Culua) dictis Chriſticolis, ꝙ nullo pacto ab eoꝝ prouincia proficiſcerentur, quia incolæ e Culua nos plurimum oppugnarant, et arbitrabantur paucos aut nullos ſupereſſe, et ſic moram traxere dicti Hiſpani in ea prouincia, et alterum ex illis q erat iuuenis et Martialis, eorum ducem conſtituerunt, et interea temporis cum eiſdem hoſtes eoꝝ aggrediebatur, et pro maiori parte ipſe et incolæ e Chinanta, victoria potiebantur. Et quum diuino auxilio aliquantulum nos refeciſſemus, et victoria aliqua potiri incepiſſemus contra hoſtes qui nos profligauerant et eiecerant a ciuitate Temixtitan, incolæ e Chinanta ſignificarunt Hiſpanis illis, eos audiuiſſe Hiſpanos eſſe in prouincia Tepeaca, et ſi deſiderarent vera cognoſcere, ipſi deſtinarent duos Indos, quãuis iter eſſent facturi per multas hoſtiles prouincias, curarent tamen noctu proficiſci, et extra conſueta itinera, donec peruenirent ad prouinciam Tepeaca, et vnus ex Hiſpanis, qui erat prudentior ad nos literas deſtinauit tenoris ſubſequentis.

¶Nobiles Domini, duas, aut tres literas Veſtris NOBILITATIBVS exaraui, & ignarus ſum an vobis redditæ fuerint, nullũ illaꝝ reſponſum habui. Pariformiter dubito hanc ad manus veſtras peruenire poſſe. Significo Nobilitatibus veſtris, quod omnes incolæ e Culua defecerunt, & bella gerunt, & pluries nos egreſſi ſunt, ad laudem tamen omnipotentis dei victoria fuimus potiti, & cũ incolis e Tuxtebeque, & fœdere iunctis illis e Culua aſſidue bella gerimus. Illi qui ſubiacẽt Cæſa. Maieſtati, & eius ſunt vaſalli, ſunt ſaptem ciuitates e prouincia Tenez, & ego, & Nicolaus ſemper morati fuimus in Chinanta, quæ primaria eſt. Maxime deſiderarent ſcire, vbi locorum comperiatur capitaneus, vt ad illum literas dare poſſem⁹ & illum certiorem facere de omnibus hic geſtis. Et ſi forte mihi ſignificaueritis vbi ſe contineat et deſtinaueritis viginti aut triginta Hiſpanos, proficiſcerer illuc cum duobus incolis haꝝ prouinciaꝝ, qui ſimiliter exoptant capitaneum videre et alloq, et bene conduceret, quia quum iam tempus inſtet colligendi cacap, illi e Culua bello non permittunt. Dominus cuſtodiat nobiles veſtras perſonas, vt ipſemet deſiderant. E Chinanta, quo die Aprilis, ignoro M. D. XXI. ad Domina. V. ſeruitiũ Ferdinandus de Aarruntos.

QVam primum dicti Indi peruenere ad dictam prouinciam Tepeaca cum di-
cta epiſtola, præfectus, quem cum Hiſpanis quibuſdam ibi dimiſerã, ilico e-
am ad ciuitatem Teſaico mihi perferendam curauit, qua accepta, maxima repleri fu
imus lætitia. Quia(quamuis fidiſſimum noſſem illorum e Chinanta animum cogita
bamus, quod ſi fœdere iungerentur incolis e Culua, eos Hiſpanos neci darent. Qui
bus ilico reſcripſi, ſignificando omnia, quę ſucceſſerant, et ſperare iuſſi, quod quam
uis vndiq; circundarentur, cito Deo annuente futuri eſſent liberi, vt tuto peſſent in
gredi, et egredi.

POſt quam circumiuimus lacum, ex qua inſpectione plures modos, vt dictam ci
uitatem Temixtitan, tam maritima, quam terreſti obſidione cingeremus, conce
pimus, moram traxi in ciuitaie Teſaico. parando melius, quam fieri potuit viros, et
arma, et diligentiam adhibendo vt perficerenttur bergantini, et quædam machina,
qua eos conducerem vſq; ad lacum, quæ machina cœpta eſt fabricari eo inſtãti, quo
eo peruenere compages, & tabulæ ipſorꝝ bergantinorum in foſſato quodam quod
erat ante domos ciuitatis, & progrediebatur donec lacum ingrederetur, & ab eo lo
co vbi bergantini colligati ſunt, & dicta machina cœpta eſt, diſtat ab ipſo lacu fere ꝑ
mediæ leucæ ſpacium, & huic opi incubuerũt quotidie ad octo milia hominum in
colarum ex Aculuacan, & Teſaico. Machina eñ illa erat profunditatis gemini ho-
minis ſtatus. Ita, ꝙ bergantini poterant conduci ad lacum ſine periculo & labore,
quod opus fuit maximum & admiratione dignum. Et perfectis bergantinis, & illis
machinæ impoſitis vigeſima octaua die Aprilis dicti Anni, recenſui noſtras copias
omnes & comperi octuaginta ſex equites, centum & octodecim milites baliſtis, &
pixidibus vtentes, & ſeptingẽtos & vltra pedites enſibus & parmis fulcitos, & tria
magna ferrea tormenta, & quindecim parua tormenta fuſilis æreis, & decem cen
tipondia pulueris. Qua luſtratione facta, commiſi Hiſpanis omnibus vt cuſtodirẽt,
& adimplerent ordines, quos ego inter eos conſtitueram pro rebus belli, quantum Hortatur Hiſpanos, vt læto animo cum ſtibus congrediãtur
illis eſſet poſſibile, & læto animo eſſent, & vires aſſumerent, quum cernerẽt deum
optimum maximum nobis modum elargiri, viderent vt victoria potiremur contra
hoſtes noſtros, & optime cognoſcebant nos quum ingreſſi ſumus ciuitatem Teſai-
co non habuiſſe vltra quadraginta equites, & deum nobis opem tuliſſe melius quã
excogitaramus, & aduentaſſe naues equis, viris, et armis refertas. Quæ omnia ipſi
nouerant, & ea etiam imprimis quia quum pugnaremus pro Sanctę fidei noſtræ fa
uore & augmento, et vt ad ſeruitiũ V. M. compelleremus tot ciuitates & prouin-
cias quæ iam defecerant. ipſi merito conſtituere deberent, aut eas vincere aut mo-
ri. Et ipſi reſponderunt et demonſtrarũt ad hoc eſſe paratos, et illud deſiderare et
diem illum quo milites recenſui, conſumpſimus magna animorum exultatione, et
deſiderio nos videre obſidionem et perficere hoc bellum a qua dependebat omnis
pax aut ruina iſtarum prouinciarum.

SEquenti die nuncios deſtinaui ad ciuitatem Taſcaltecal, Guaxacingo et Chu-
rultecal, eis ſignificatum, bergantinos iam eſſe perfectos, et me cum omĩbus mi
litibus eſſe accinctum itineri, vt obſidione cingeremus ciuitatem Temixtitan. Qua
propter eos rogatos volebam, ꝙ cum eos iã certiores reddidiſſem, et gẽtes ſuas pa
ratas haberent, ipſi maioribus et ornatioribus ad bellum copijs ad me proficiſceren
tur ad ciuitatem Teſaico, vbi eos expectarem decẽ dierꝝ ſpacio, et nullo pacto hoc
prætermitterent, quoniam eſſet maximum impedimentũ rebus omnibus, quas iam
paraueram. Quum eo nuncij perueniſſent, et incolæ eſſent parati, optantes congre
di cum incolis e Culua, incolæ e Guaxacingo, et Churultecal profecti ſunt ad ciui-
tatem Calco, ita enim eiſdem mandaueram, quia illac ingredi debebant, vt ciuitatẽ
obſidione cingerent. Duces vero incolarum e Taſcaltecal militibus ſtrenuis, et bel
lo aptis comitantibus ad ciuitatẽ Teſaico profecti ſunt per dies quinq;, aut ſex ante

 paſca

paſca Spiritus ſancti, quod fuit tempore eiſdem aſſignato. Et quum ſcirem diem, quo appropinquabant, eis obuiam progreſſus ſum magno gaudio, & ipſi veniebant tam læti, & compoſiti, vt melius dici non poſſit, & ſecundum numerum a Ducibus nobis relatum, erant vltra quinquaginta milia hominum bello aptorum, qui a nobis optime recepti ſunt, & bene hoſpitati.

DIe ſecunda poſt paſca, omnes copias tam peditum, quam equitum plateam iſtius ciuitatis occupare iuſſi, vt eas componerem, & conſignarem præfectis eam quantitatem, quam adducere debebant præſidio trium ciuitatum, in quibus colloca re præſidium conducebat, quæ circunibant ciuitatem Temixtitan. Et vni præſidio præfeci Petrum de Aluarado, & ei conſtitui triginta equites, decem et octo baliſtis & pixidibus vtentes, & quinquaginta pedites enſibus & parmis fulcitos, & vltra viginti quinq; milia virorum bello aptorum ex incolis e Taſcaltecal, & illi debebãt caſtra ponere in ciuitate Tacuba.

SEcundo præſidio præfeci Chriſtophorum Dolid, cui impertitus ſum triginta tres equites, & octodecim baliſtis, & pixidibus vtentes milites, & centum & ſeptuaginta pedites parmis & enſibus armatos, & vltra viginti milia hominum ex Indis nobis amicis, & iſti debebant caſtra ſua ponere in ciuitate Cuioacan.

TErtio vero præſidio præfeci Condiſaluum de Sandoual executorem maiorem & illi conceſſi viginti quatuor equites, quatuor pixidibus vtẽtes milites, & tredecim baliſtis, & centum quinquaginta pedites enſibus & parmis aptos, ex quibus erant illi quinquaginta electi iuuenes, quos mecum ſemper habebam, & omnẽ multitudinem e Guaxacingo, Churultecal, & Calco, quæ aſcendebat ad triginta milia hominum, & iſti proficiſci debebant ad ciuitatem Iztapalapa, vt eam deſtruerẽt, & vlterius progredi via ſtrata in auxilium & opem bergantinorum, & coniungere ſe cum præſidio impoſito ciuitati Cuioacan, vt poſtquam ingrederer lacum bergantinis, dictus maior executor, ſua poneret caſtra loco magis commodo & conuenienti.

PRo bergantinis, quibus ingredi debebam lacum, dimiſi trecentos homines, vt plurimum mari aſſuetos & agiles, ita ꝙ quolibet bergantino vehebantur viginti quinq; Hiſpani, & quilibet bergantinus habebat præfectum ſuum, & nauclerum & ſex milites baliſtis, pixidibuſq; vtentes.

DAto ordine ſupradicto duo præfecti, qui debebant eſſe cum militibus in ciuitatibus Tacuba, & Cuioacan, poſtquam acceperant inſtructionem omniũ agendorum, diſceſſere a ciuitate Teſaico decima Maij, & iuerunt dormitum ad leucas duas cum dimidia ab ea in colonia optima Aculman nominata. Et ea die cognoui inter præfectos fuiſſe controuerſiam circa hoſpitia, ilico ea nocte modum impoſui, omnia pacifica reddidi, & eo quendam deſtinaui qui eos rephendit, & ſequenti die ab eo loco diſceſſere, et profecti ſunt ad aliam coloniam Gilotepeque nominatam, quam inhabitatam comperere. Ingreſſi enim erant hoſtium prouincias, & ſequenti die proſecuti ſunt iter ſuo agmine compoſito, & ea nocte quieti ſe tradidere in quadam ciuitate nomine Guantican, de qua Maieſtati V. antea mentionem feci, quam pariformiter inhabitabam inuenere, & eadem die tranſgreſſi ſunt ciuitates, & colonias, quibus etiam nulli homines inerant, & hora veſperaꝝ ciuitatem Tacuba ingreſſi ſunt, quę ſimiliter erat inhabitata, et hoſpitati ſunt in domibus Domini ipſius, quæ ſunt egregiæ et amplæ, quamuis hora iam eſſet ſera, profecti ſunt ad vias ſtratas, quæ ducunt ad ciuitatem Temixtitan, & decertarunt per tres horas cum incolis ciuitatis, et cum nox eos aggreſſa eſt, reuerſi ſunt abſq; aliquo eorum diſcrimine ad ciuitatem Tacuba.

SEquenti die ſummo mane duo illi præfecti conuenere, qbus modis vt illis iniunxeram, auerterent aquam dulcem, quæ cannalibus ingrediebatur ciuitatem Temixtitan, et eoꝝ alter profectus eſt ad ortum fluminis, comitatus viginti equtibus, et quibuſdã alijs baliſtis et pixidibus vtentibus, q fluuius aberat quarta portione vnius

leucæ

tucæ et ibi incidit fregitq; cannales, qui erant ex ligno et ex lapide quadrato, et acri ter pugnam cum hoſtibus iniuit, qui illum impediebant e lacu et terra, et tandē eos profligauit, negociumq; expediuit, ad quod perficiendum aduentarat, ſcilicet vt aquam ciuitate incluſis auferret, quæ ciuitatem ingrediebatur, quod facinus fuit audens et validum,

EAdem die præfecti aptanda curarunt mala quædam itinera, ponteſq; et foſſata, quæ ibi circa lacum comperiebātur, ut equites huc, et illuc concurrere poſſent. Ad quam rem perficiendam mora fuit trahenda per tres, aut quatuor dies, in quibus pluries concurſum eſt cum incolis ciuitatis Temixtitan, in quibus concurſibus aliqui Hiſpani vulneribus affecti ſunt, et plurimi ex hoſtibus interfecti, et occuparunt plures aggeres et pontes, et interceſſere colloquia, et duella inter incolas ciuitatis, et eos e Taſcaltecal, quod erat dignum admiratione. Chriſtophorus Dolid pfectus, qui pſidio eſſe debebat in ciuitate Cuioacan cum commilitonibus ſuis diſceſſit. Eſt autem Cuioacan per leucas duas a ciuitate Tacuba. Et præfectus Petrus de Aluarado remanſit pſidio ciuitatis Tacuba, vbi quotidie pugnam et leuia plia committebant cum incolis ciuitatis. Et eo die quo Chriſtophorus Dolid diſceſſit Cuioacan verſus, ipſe et ſocij peruenere decima hora diei, et hoſpitium ſuū poſuere in domibus Domini ipſius ciuitatis, et habitatoribus vacuā ciuitatem inuenere. Et ſeqnti die profecti ſunt ad viam ſtratam, qua proficiſcitur in ciuitatem Temixtitan, viginti comitantibus eqtibus, et aliquibus baliſtis vtentibus, et forte ſeptem milibus Indis e Taſcaltecal, et inuenere hoſtes maximo apparatu, et viam ſtratam demolitā et aggeres multos fabrefactos et cum illis plium iniuere, et milites baliſtis vtētes aliquos vulneribus confecere, interfecereq;, et eo pacto ſecutum eſt p ſex dies, in qꝛ quolibet fuit aliqua pugna, et leuia prælia. Nocte quadam hoſtium vigiles aliqui incolaꝛ ciuitatis peruenere vociferatum prope caſtra et excubiæ Hiſpanoꝛ ad arma conclamarunt et milites caſtris exiere, et nullum ex hoſtibꝰ inuenere, quia multum longe a caſtris vociferati fuerant, quæ illis aliquid timoris iniecerant, et quū noſtri eſſent diuiſi in tot partes, cupiebant illi præfecti duoꝛ præſidioꝛ meum aduentum cum bergantinis tanquam eorum ſalutem, et ea ſpe fuere p aliquos paucos dies, donec perueni, vt infra dicam, et his ſex diebus, milites duoꝛ caſtrorum quotidie iungebantur, et equites cum eſſent alter alteri proximi prouincijs vagabantur, et aliqs ex hoſtibus vulnerabant, et ex montibus conducebāt multū Maiz ad vſum caſtroꝛ, quod eſt panis quo vtuntur in his ptibus, et eſt pfectius illo, quod naſcitur in inſulis

IN capitibus ſuperioribus retuli me permanere in ciuitate Teſaico trecentis militibus Hiſpanis & tredecim bergantinis, quia cum ſcirem præſidia eſſe in locis, vbi caſtra ſua ponere deberent, ego bergantinos aſcenderem, & aliquod canois damnum inferrem, & ciuitatem luſtrarem, & quamuis admodū deſiderarem terra proficiſci, vt caſtris ordinem imponerem, quum præfecti eſſent, quibus plurimum fidere poſſem rebus, quas iniunxeram, & bergantinorum negotium eſſet multi momenti, et poſtulabat maximum ordinem et ingenium, decreui eos aſcendere, quia maior fortuna, & ſors expectabatur aquis, quamuis a principalioribus commilitonibus meis in forma fuerim monitus, vt proficiſcerer cum præſidijs, quum ipſi cogitarent ibi plus periculi eſſe. ¶Sequenti die poſt feſtum Corporis Chriſti in aurora iuſſi exire ciuitate Teſaico Condiſaluum de Sandoual maiorem executorem cum ſuis copijs Iztapalapa verſus, & circa meridiem eo peruenere, quæ aberat ſex leucarum ſpacio, & eam comburere cœpere, & pugnare cum incolis eiuſdem, & quum viderent potentiam, quam habebat dictus maior executor (illum enim comitabantur vltra quadraginta milia homiuum Indorum nobis amicorum) retroceſſere ad aquas, & canoas aſcenderunt. Et maior executor cum omnibus copijs, quas ducebat, collocauit ſe in dicta ciuitate, & ea die ibi moram traxit expectans quid mihi eueniret.

Quum

Q Qum dimiſiſſem maiorem executorem, ilico bergantinos aſcendi, & velis, remiſq; incubuimus, & dum maior executor pugnabat, & comburebat ciuitatem Iztapalapa, deuenimus in conſpectum vnius collis alti, & muniti, qui eſt prope ciuitatem Iztapalapa, et totus eſt in aquis, & erat munitiſſimus, cui inſidebat maxima hominum multitudo, tam ex colonijs circumuicinis, quam ex incolis Temixtitã, Iam enim illi optime cognoſcebant, me primo congreſſurum cum incolis e Iztapalapa, & ibi coſtiterant, vt ſe a nobis tuerentur, & nobis obeſſent ſi poſſent, & quũ conſpicerent nos eo applicare, vociferare cœperunt, & fumos emittere, vt omnes ciuitates in lacu conſtitutæ cognoſcerent, & eſſent paratæ. Et quamuis mea ſententiã eſſet proficiſci oppugnatum eam partem ciuitatis Iztapalapa, quæ lacui hęret, tamẽ aggreſſi ſumus exiſtentes in dicto colle, et deſcendi cum centum et quinquaginta hominibus, et quamuis eſſet arduus & excelſus, magna difficultate aſcendere cœpimus, & vi expugnauimus aggeres, quos extruxerant ad ſui tutelam, & ingreſſi fuimus eo modo, vt nullus ex illis euaſerit præter mulieres, & pueros, & hac pugna vulnerarunt viginti Hiſpanos, tamen victoriam conſecuti fuimus

Q Vum incolæ ex Iztapalapa fumos emiſiſſent a quibuſdam turribus idolorum (quæ erant conſtitutæ in colle quodam excelſo, & propinquo ſuæ ciuitati) incolæ e Temixtitan, & aliarum ciuitatum in lacu conſtitutarum cognouere, me iam ingredi lacum cum bergantinis, moxq; tanta canoarum multitudo in vnum conuerat, vt nos aggrederentur, & tentatum venirent, quid eſſent bergantini. Et vt conijcere potui, erant vltra quingentas. Et quum viderem eos ad nos recto tramite aduentare, ego et illi qui aſcenderamus collem, bergantinis deſcendimus maxima celeritate, et mandaui bergantinorum præfectis, vt nullo pacto ſe mouerent, vt illi in canois exiſtentes nos aggredi conſtituerent, et crederẽt nos timore perculſos, non audere eos aggredi. Et ſic cœpere magno impetu dirigere canoas in nos, ad binos tamen baliſtæ iactus remanſere et quieuere. Et quum animo voluerem, vt primo congreſſu maxima potiremur victoria, et ita faceremus, vt hoſtibus timorem maximũ incuteremus, quũ ſumma totius belli in eis ſita eẽt, et vnde ipſi maiora dãna pati poterãt, et ipſi etiã aqua nobis maꝰ damnũ inferre poterãt, Deo placuit vt dũ alter alterꝝ inſpiceret, terreſtris vẽtus afflaret admodũ nobis fauorabilis et ſecũdus, vt in eos inuehi poſſemus, et ilico iuſſi pfectos eas aggredi canoas, et eas inſeq, donec intrarent in ciuitatem Temixtitan, quum ventus eſſet ſecundus. Et quãuis illi quantum poterant, aufugerent, irruimus in medios hoſtes, et plures canoas fregimus, et ex hoſtibus multi interfecti et ſubmerſi fuere. Inſecuti fuimus eos per leucas tres, donec eos ingredi coegimus domos ciuitatis. Et ſic omnipotenti deo placuit vt potiremur maiori et meliori victoria, quam noſmetipſi petieramus, aut optaueramus.

Q Vi erant in præſidio ciuitatis Cuioacan, q melius conſpicere poterant, quomodo bergantinis vehebamur, vt conſpexerunt tredecim bergantinos per aquas, et vento ſecundo potiebamur, et profligabamus omnes hoſtium canoas (vt poſt mihi retulere) fuit res ea maximam eis voluptatem afferens. Vt enim ſuperiꝰ dixi, ipſi et præſidio exiſtentes in ciuitate Tacuba, maxime deſiderabant aduentum meum, et optima ratione, quoniam vtrunq; præſidium tanta hoſtium multitudine circundabatur, vt miraculoſe omnipotens eis animum adderet, et hoſtium animos minueret, ne exirent aggreſſum eorum caſtra. Quod ſi factum fuiſſet, non poterat eſſe ſine Hiſpanorum damno, quamuis ſemper eſſent parati, & conſtituiſſent aut mori, aut victoria potiri, vt illi qui erant ſeparati ab omni genere cuiuſlibet ſubſidij, præterquam eo, quod a deo ſibi præſtati ſperabant. Quum illi in præſidio Cuioacan, nos conſpexere canoas inſequentes, cœperũt iter ſuum maior pars equitum & peditum quæ aderat, ciuitatem verſus, & acriter pugnarunt cum Indis, qui ſtratã viam occuparunt, & aggeres, quos extruxerãt, & pedites & equites multos pontes tranſiuere, quos amouerant, & ope bergantinorum, qui proficiſcebantur prope viam ſtra-

viã ſtratam, Indi e Taſcaltecal nobis amici, & Hiſpani inſequebantur hoſtes, & eo
rum aliquos interficiebant, & aliq committebant ſe aquis ab alio latere vbi bergan
tini non exiſtebant, & eo pacto inſequuti ſunt hoſtes ea victoria vltra leucã, donec
peruenerint ad eundẽ locum, vbi ego cũ bergantinis conſtiteram, vt inferius referã.

QVum bergantinis fuiſſemus inſecuti canoas per leucas tres, illæ quæ euaſe-
re, ingreſſæ ſunt domos ciuitatis, & quum iam adueniſſet hora veſperarum
vltra iuſſi in vnum conuenire bergantinos, & cum eis peruenimus ad viam ſtratam,
& ibi conſtitui proſilire in terram, comitatus triginta Hiſpanis, vt expugnarem du-
as puas turres idolis ſuis dicatas, quæ erant circũdatæ muro non multum edito ex
lapidibus quadratis, & quum deſcenderemus, nobiſcum acriter pugnam iniuere, vt
eas tuerentur, & tandem magno periculo, et labore dictas turres cepimus, et ilico
littori exponenda curaui tria ferrea tormenta quæ bergantinis conducebam, quia
reliquum ſtratæ viæ ab eo loco ad ciuitatẽ (q̊d interuallũ dimidiæ leucæ ſpacium eſ-
ſe poterat) hoſtibus refertum erat, & ab vtroq; latere ſtratæ viæ vbi erat lacus, om-
nia erant canois operta, quibus inerant homines bello apti. Dirigere iuſſi tormentũ
vnum ex prædictis, per viam illam ſtratã, & illius emiſſione hoſtibus damni multum
illatũ eſt, & tormentũ dirigentis ignauia puluis igne conſumpt⁹ ẽ quẽ ibi habebam⁹,
quãuis illius non magna eſſet quãtitas, & ſecuta nocte bergantinum Iztapalapa ire
iuſſi, vbi conſtiterat maior executor, q̃ poterat diſtare per leucas duas vt adduceret
omnem puluerem quem habebat. Et quamuis mea ab initio erat ſententia, quãpri-
mum lacum bergantinis fuiſſem ingreſſus, proficiſci ad ciuitatem Cuioacan & pro
uidere, vt omnia procederent bono ordine, hoſtibus inferendo maius damnũ quod
inferre poſſent: tamen quamprimum eo die deſcẽdi in illam ſtratam viam, & eas ge
minas turres occupaui, conſtitui ibi caſtra ponere, vt bergantini eſſent ibi apud eas
turres, & dimidia pars præſidij impoſiti ciuitati Cuioacan, & quinquagita pedites
maioris exequutoris ſequenti die eo proficiſcerentur. Et hoc aptato, ea nocte man-
ſimus vigilantes, eramus em̃ in maximo periculo conſtituti, & omnis ciuitatis mul-
titudo illuc confluebat per illam ſtratam viam & lacum, & nocte media aduenit ma
xima hominum multitudo, & canois, & ſtrata illa via vt caſtra noſtra adorirẽtur. Et
certe nobis timorem maximum incuſſere & trepidationem, præſertim quia nocte
contingebat, & ipſi nunquam eo tempe congredi ſolent, nec viſum eſt eos aliquan
do noctu prælia iniuiſſe, præterquam in aperta & manifeſta victoria, & cum nos eſ
ſemus parati cum illis pugnare cœpimus, & ex bergantinis (quilibet enim illoꝝ tor
mentum paruum habebat) cœpimus emittere in eos tormenta illa, & baliſtis pixi-
dibuſq; vtentes idem faciebant, & eo pacto non auſi ſunt vlterius progredi, & tan-
tum appropinquarunt, vt aliquid damni nobis intulerint, & eo peracto abſq; vlterio
ri aggreſſu reliquum noctis conſumpſimus.

SEquenti die quum illuceſceret in caſtra noſtra peruenere in ipſa ſtrata via con-
ſtituta, in quibus degebam, quindecim baliſtis, & pixidibus vtentes milites, qn-
quaginta parmis & enſibus, & ſeptẽ aut octo equites ex præſidio Cuioacan, & quũ
ipſi aduentarunt, iam hoſtes inuecti canois, & via illa ſtrata nobiſcum certabant, &
tanta erat hominum copia, vt terra & lacu nil aliud præter homines cerneremus, &
tot vociferationes & clamores emittebant, vt mundus corruere videretur, & nos
cum illis pugnare cœpimus per viam illam ſtratam, & occupauimus pontem vnum,
quem ademerant & aggerem vnum, quem in ipſius pontis ingreſſu fabrefecerant.
Et tormentis & equitibus tantum damni intulimus, vt pene illos ingredi coegeri-
mus primas domos ciuitatis, & quia ab alio latere ſtratæ viæ, bergãtini duci non po
terant, multæ erant canoæ, & nobis maxime erãt infenſi ſagittis et fuſtibus, quas ia
culabantur nobis in via ſtrata exiſtentibus, demoliri curaui dictæ viæ ſtratæ ptem,
tranſire feci bergantinos quatuor, qui poſtquã tranſiuerunt, canoas domos ciuita-
tis ingredi coegerũt, vt nullo pacto egredi auderẽt vlterius. Et alio latere ſtratæ vię

reliquis octo bergantinis inſidentes milites, pugnam inibant cum reliquis canois,
et truſerunt eas in domos ciuitatis, et in medio eaꝝ ingreſſi ſunt, quamuis prius in
gredi auſi non fuiſſent. Erant enim multa loca vadoſa. et quæ eos impediebant, et
quum inuenere ingreſſum profundum et tutum pugnabant cum exiſtentibus in ca
nois, et cepere aliquot ex illis, et combuſſere multas domos illius ſuburbij, et totum
diem illum conſumpſimus certando modo iam dicto.

POſtero die maior executor cum omnibus copijs, quas continebat in ciuitate Iz
tapalapa, tam Hiſpanorum, quam nobis amicorum, diſceſſit Cuioacan verſus,
& inde vſqꝫ in continentem eſt via ſtrata longitudinis leucæ cum dimidia. Et dictus
maior executor progrediens per quartam partem vnius leucæ, peruenit ad ciuita-
tem quandam, quæ ſimiliter ſita eſt in lacu, & per plures illius loca equites ingredi
poſſunt, & illius incolæ cum eo pugnare cœperunt, & ipſos in fugam vertit dictus
maior executor, & ex eis multos neci dedit, & deſtruxit totam ciuitatem ac igne
conſumpſit. Et quia audiueram Indos demolitos eſſe magnam partem dictæ ſtratæ
viæ, & gens illa commode tranſire non poterat, eo ire iuſſi duos bergantinos, vt eis
in tranſeundo opem ferrent. Ex quibus pontem confecere, & illac pedites tranſiue
re, & poſtquam tranſiuerant iuerunt hoſpitatum in ciuitate Cuioacan. Et maior ex
ecutor decem comitantibus equitibus ſtrata via peruenit ad caſtra noſtra, & quum
eo peuenit, nos certantes cum hoſtibus comperit, & ipſe vna cum illis, qui ſecum
aduenerant equis proſiliere, & pugnam iniuere cũ hominibus, qui erant in illa ſtrata
via, nos reliquis commixti eramus, & cum dictus maior executor pugnam inire cœ
pit, hoſtes fuſte ſibi transfixere pedem. Et quamuis ipſum, & plures alios eo die e
noſtris vulneribus affecerint, tormentis tamen grandioribus, baliſtis, & pixidibus
damnum maximum ipſis intulimus, vt nec qui via ſtrata inſidebant, nec qui canois
vahebantur, tantum vt prius appropinquare auderent, & præ ſe ferebant timorem
& minus audaciæ ſolito. Et eo modo fuimus per dies ſex, quibus continuo cer-
certauimus cum illis. Et bergantini circunibant ciuitatem, comburendo omnes
domos, quas inuenire dabatur, & offenderunt altum aquę ingreſſum quo ciuitatem
circumdare poterant, & omnia illius ſuburbia, & peruenire ad interiota ciuitatis,
quod nobis fuit admodum proficuum, et eo modo impediui aduentum canoaꝝ, qa
nulla ex illis audebat appropinquare caſtris noſtris, ꝑ quartã portionẽ vnius leucæ.

ALio die Petrus de Aluarado, qui præerat militibus præſidio ciuitatis Tacuba
relictis me certiorem reddidit, qualiter ab alio latere ciuitatis per viam ſtratã,
quæ tendit ad quaſdam colonias in continenti ſitas, et per aliam paruam ſibi conti-
guam incolæ e Temixtitan ingrediebantur, egrediebanturqꝫ ad libitũ, et credebant
ꝙ cum oẽs fuerint coacti ex eo loco exirent. Et quãuis ego potius exoptaſſem eoꝝ
egreſſum, quam ipſi met, quum nos melius damnum eis inferre poſſemus in conti-
nenti conſtitutis, quam in fortilitio, quod in aquis obtinebant, vt tamen vndiqꝫ cir-
cundarentur, et in re nulla poſſent commodum capere e continenti, maiori executo
ri (quanquã eſſet vulneratus) iniũxi, vt caſtra ſua poneret in colonia quadã parua, q̊
perueniebat altera ex vijs ſtratis. Qui diſceſſit comitantibus viginti tribꝰ equitibus
centum peditibus, & decem et octo baliſtis et pixidibꝰ vtentibus, et mihi dimiſit qn
quaginta illos pedites quos mecum ſemper ducere ſolebam, et ſequenti die eo ꝑue
nit, et caſtra ſua locauit eo in loco, vbi eidem iniunxeram, et poſtea ciuitas Temix-
titan obſidione cincta eſt, vt nullus ea per loca, quibus ſtratis vijs egrediebatur in
continentem, egredi poſſet.

HAbebã potentiſſ. domine, in caſtris in illa ſtrata via conſtitutis, ducẽtos Hiſpa
nos pedites, inter quos erant xxv. milites baliſtis, et pixidibus vtentes abſque
militibus bergantinis cuſtodiendis conſtitutis, qui erant vltra ducentos et quinqua
ginta, et cum aliquantulum clauſos hoſtes teneremus, et haberemus multos bello
patos ex Indis noſtris amicis, conſtitui ingredi ciuitatem dicta via ſtrata, quam

maxime poſſem , & bergantini ab vtroq; latere eſſent accincti, vt a tergo fauorem
præſtarent, & iuſſi aliquos equites, & pedites ex illis, qui moram trahebant in ciui-
tate Cuioacan, ad noſtra caſtra proficiſcerentur, vt nobiſcum ciuitatem aggrederē-
tur, & decem equites obſiderent faucem illius ſtratæ viæ, fauorem præſtantes a ter
go nobis pugnantibus, & aliquibus remanentibus in ciuitate Cuioacan, quoniam in
colæ ciuitatum Sichimilco, Culuacan, Iztapalapa, Chilubuſco, Mechichalcingo,
Guitagnaca, & Mizqueque (quæ erant inlacu ſitæ, & defecerant) fauebant inco-
lis ciuitatis, volentes nos aggredi a tergo, a quibus eramus tuti defendentibus di-
ctis decē, aut duodecim equitibus, quos iubebam vagari per illam ſtratam viam, &
totidem ſemper erant in ciuitate Cuioacan, & vltra decem milia Indorum nobis a-
micitia iunctorum. Similiter iniunxi executori Maiori, & Petro de Aluarado, ꝙ ex
ſuis ſtationibus eà die ciuitatem aggrederentur, quoniam a meo latere occuparem
maiorem ciuitatis partem, quam poſſem. Et eo modo ſummo mane caſtra egreſſi fu
imus, & pedeſtres ſequuti per illam ſtratam viam, & prope illa hoſtes offendimus, vt
ab eis demolitam viæ ſtratæ portionem tuerentur ad latitudinem hiſpanæ lanceæ,
et ad eandem profunditatem in ea extruxerant aggerem, et inter nos ſtrenue pug
nauimus, tandem eam occupauimus, et vlterius ſecuti fuimus eos, vſq; ad ingeſſum
ciuitatis, vbi erat turris ſuis indolis dicata, et in radice illius pons magnus elatus, et
per eum progrediebatur qua lata, cum alio aggere admodū munito. Quum eo per
uenimus, nobiſcum certare cœperunt, tamen quum bergantini eſſent ab vtroq; late
re, ſine periculo occupauimus, quem occupare fuiſſet impoſſibile abſq; eoꝝ ope et
fauore, et quum ipſi cœpiſſent deſerere aggerem, exiſtentes in bergantinis terram
cepere, et nos alij aquas tranauimus, et ſimiliter incolæ e Taſcaltecal, Guaxocingo,
Calco, et Teſaico, qui erant vltra octuaginta milia hominum, et dum lapidibus, et
lateribus crudis implebamus pontem illum, Hiſpani occuparunt alium aggerem q
erat in vico, qui eſt ex pricipalioribus et latioribus qui ſint in vniuerſa illa ciuitate,
et quum ille non fulciretur aqua, fuit occupare facillimum, et inſequuti fuimus ho
ſtes per eundem vicum, donec puenerint ad alium pontē, quē extulerant pterquā
tignum latū, per quod tranſibant, et ingreſſi ſunt p illud et per aquā tuto, cito eum
occuparunt. In alia pontis parte, aliū quoq; aggerem magnum conſtruxerant ex ceſ
pitibus et lateribus crudis, et quum eo perueniſſemus, non poteramus tranſire, niſi
nos aquis commiſiſſem9, et iſtud erat maximo noſtro periculo, maxime hoſtib. acri-
ter pugnantibus, et ab vtroq; dicti vici latere, innumera erat hoſtium magno animo
ex pauimentis ſubdialibus certantium multitudo, et quum illuc peruenere plurimi
milites pixidibus vt baliſtis vtentes , et emiſimus duo tormenta per vicum illum,
illis maximum inferebamus damnum , et quum hoc noſcerent aliqui ex Hiſpanis,
ſe aquis commiſere, et ad aliam ripam tranarunt, et fuimus certātes, ante quā eo ag-
gere potiri poſſemus, per horas duas, et quum hoſtes eos tranantes conſpexere, ag
gerem deſeruere, et ſubdialia pauimenta, et tradidere ſe fuga per eum vicum, et eo
pacto omnis tranſiuit multitudo, et ipſe ilico dictum pontem opplendum curaui, et
aggerem diſijciēdum, et interim Hiſpani vna cum Indis nobis amicis hoſtes inſecu
ti ſunt per eum vicum ſpatio duorum baliſtæ iactuum, vſq; ad alium pontem qui eſt
proximus foro ex principalioribus ciuitatis hoſpitijs, hunc non ademerāt, nec agge
rem conſtruxerant. non enim arbitrati fuerant nos eo die aliquid ex his, quæ acqui
ſiueramus, occupaturos. Nec nos alij cogitabamus dimidiam poſſe partem occupā
re, et in ipſius fori ingreſſū collocaui tormētum vnum, quod maximum hoſtibus dā-
mnum inferebat, qui erant tot numero, vt eos forum non caperet. Hiſpani autem
quum conſpicerent aquam ibi non contineri, in qua verſari ſolet periculum, conſti-
tuerunt forum ingredi, et quum incolæ ciuitatis conſpexiſſent decretum executio
ni demandatum, et viderent maximam Indorum nobis amicorum multitudinē quā
uis eos ſine noſtri pſentia nihili penderēt) dederunt terga fugæ. Et Hiſpani, Indiq;

nobis

nobis amici eos inſecuti ſunt, donec eos ingredi coegerint ſuorum ambitum Idolorum: qui eſt circundatus calce & lapidibus, & vt alia relatione viſum eſt, habet tam amplum ambitum, vt in eo collocari poſſit ciuitas quadringentarum domuum, et iſte ambitus ilico fuit ab eis derelictus, & Hiſpani ac Indi nobis amici eum occuparũt, & aliquantulum conſtiterunt in illis turribus. Quum incolę ciuitatis vidiſſent equites non adeſſe irruerunt, in Hiſpanos, & vi eiecerunt eos e turribus & ex ambitu, qua de re videre ſe in maximo periculo & diſcrimine, quum retrocederẽt, conſtitere inferius in ipſius ambitus porticubus, & quum hoſtes eos iam acriter vexarent, retroceſſere ad plateam, & inde eos expulerũt, donec eos coegerĩt ingredi vicum, ita vt tormentum quod ibi erat, abſtulerint. Et Hiſpani quum impetum hoſtium ſuſtinere non poſſent, maximo diſcrimine retroceſſere, & re ipſa fuiſſent maximo in diſcrimine, ni deo placuiſſet, vt eo inſtanti aduenifſent tres equites, & plateam ingreſſi ſunt. Hoſtes illis viſis, cogitantes maiorem eſſe numerum, terga fugæ dare cœperunt, et noſtri occupare impluuium et ambitũ de quo ſupra memini, et in turri eminentiori illius, quæ habebat vltra centum gradus vſq; ad ſummũ, decem aut duodecim ex primatibus ciuitatis ſe munierũt, et quatuor aut quinq; Hiſpani eam aſcenderunt, et quamuis illi acriter ſe defenderent, occuparunt tamen eam Hiſpani, et eos omnes neci dedere, et deinde aduenere quinq; aut ſex alij equites, et nouiſſimi vna cum primis inſidias pararunt hoſtibus, et ex illis vltra triginta interfecerunt. Et quum adueſperaſſet iuſſi receptui cani, et dum milites retrocederent, tanta hoſtium multitudo ingruebat, ꝙ equitibus opem non ferentibus Hiſpanis, impoſſibile fuiſſet non ſubire maximum incommodum. Quum tamen anguſtias, vias ſtratas omnes, vbi verſabatur diſcrimen tempore, quo retrocedebant, optime aptaſſem, et equites per eas ingredi et egredi poterant, et quum hoſtes irruerent in noſtrum poſtremum agmen, noſtri equites inuehebantur in eos, et ſemper aliquos vulnerabant et interficiebant, et quum vicus eſſet longus, potuere ter aut quater eo modo in hoſtes inuehi. Et quamuis hoſtes cernerent ſibi damnum maximum inferri, rabidi tamen canes tam acriter in nos irruebant, vt nullo pacto eos ſuſtinere poſſemus, nec obſiſtere, quin nos inſequerentur & omnẽ eum diem in hoc conſumpſiſſemus, ſi ipſi iam non occupaſſent plura ſubdialia pauimenta, quæ eminent vico, et ea propter equites maximum ſubibant diſcrimen, et eo modo deuenimus eadem via ſtrata ad noſtra caſtra, abſq; alicuius Hiſpani (quãuis multi fuerint vulnerati) amiſſione. Et iniectum ignem reliquimus maioribus, et elegantioribus domibus illius vici, vt alias, quum vicum ingrederemur, ex ſubdialibus pauimentis nobis obeſſe non poſſent. ¶ Eodem die maior executor, et Petrus de Aluarado cum hoſtibus ciuitatis acriter certarunt, quilibet e ſuis ſtationibus, et dum certabamus, aberamus vnus ab altero per leucam cum dimidia, et per leucam. Tantum eñ extendebantur loca habitata ciuitatis, quamuis minimum interuallum intercederet, et amici noſtri, qui apud eos erant numero infinito acriter certarunt, et retroceſſere in caſtra eo die abſq; aliquo ſibi illato incommodo.

INterea tpis Don Fernando dominus ciuitatis Teſaico, et prouinciæ Aculuacan, de quo ſuperius Ma. V. memini, ſtudebat allicere omnes incolas ciuitatis et prouinciæ ſibi ſubiectos, et præſertim primates in noſtri amicitiam, qa eouſq; non erãt confirmati, vt poſtremo ſe confirmarunt, et quotidie confluebant ad dictum Don Fernando varij domini, et fratres ſui ea intentione vt nobis fauerẽt, et pugnam inirent cum Incolis e Temixtitan, et Mexico. Et quum Don Fernãdo eſſet adoleſcẽs et Hiſpanis maxime affectus, et cognoſceret beneficia M. V. ſibi collata, a qua tam latum Dominium ſibi condonatum videret, præſertim quum videret alios iure ſibi præponi debere, inuigilabat quãtum eidem fieri poterat, vt omnes eius ſubditi venirent pugnatum cum incolis ciuitatis, et ſubirent diſcrimia et labores quos nos patiebamur, et allocutus eſt fratres ſuos qui erant ſex aut ſeptem numero iuuenes bello a pti,

loapti, & iniunxit, vt cum oibus incolis ſibi ſubditis venirent nobis opem laturi, et vnum ex eis nomine Iſtruſuchil (q eſt annorum viginti quatuor) iuuenem ſtrenuum dilectum ab omnibus in ducem deſtinauit, et peruenit ad caſtra viæ ſtratæ comitantibus forte triginta milibus hominum, bello aptorum ſuo more bene diſpoſitorum, et ad alia duo caſtra peruenere vltra viginti milia hominum, et ego benigne eos excepi, et gratias egi de ſuo bono in nos animo, et operibus. Poterit optime noſſe Veſtra Sacra Ca. Maieſtas, ſi bona fuerit amicitia noſtri Don Fernandi, et cuius ſententię eſſent illi e Temixtitan, quum proſpicerent illos in eos inuehi, quos pro ſubditis habebant, pro amicis, affinibus & fratribus, & etiam pro patribus & filijs.

POſt duos dies dictæ oppugnationis ſuperius memoratę, quum dicta ſubſidia aduenissent, incolæ ę Sichimilco, qui ſunt conſtituti in aquis, & quædã coloniæ ex Otumienſibus, qui ſunt montani, & maiori numero illis e Sichimilco, & erant aſcripti ſeruituti dominis e Temixtitan, venere oblatum ſe in vaſallos Veſtræ Maieſtatis. Rogantes, vt indulgerem eorum diuturnitati, & eos optime excepi, eorum aduentu maxime lætatus. Quoniam ſi in commodum aliquod incolæ e Cuioacan perpeti poterant, ab eis pati poterant.

QVum e latere caſtrorum in via ſtrata conſtitutorum ducibus bergantinorum igne conſumpſiſſemus plura ſubdialia pauimenta in ſuburbijs ciuitatis, & nulla ex canois comparere auderet, mihi viſum eſt ad caſtrorum noſtrorum tutelam ſufficere ſeptẽ bergantinos. Ideo conſtitui deſtinare in caſtra maioris executoris tres bergantinos, & Petri de Aluarado tres alios: & commiſi ſerioſe præfectis illorum, quũ ab amborum caſtrorum lateribus, hoſtes ſibi maxime prouiderent ex continẽti ſuis canois, & introducerent aquam, fructus varios, Maiz, & varios commeatus, & vagarentur modo huc, modo illuc, & vlterius prodeſſent ad auxilium ferendum militibus in caſtris exiſtentibus quoties vellent aggredi & oppugnare ciuitatem. Et eo profecti ſunt dicti ſex bergantini ad dicta caſtra, quæ res fuit proficua & neceſſaria, quum die noctuq; prælia mirabilia inter eos intercederẽt, & capiebant innumeras hoſtium canoas, & etiam ex illis plures.

CVm prædictis ordinem impoſuiſſem, & tot copiæ in noſtri ſubſidium & pacifice adueniſſent, vt ſuperius memini: eos ſum allocutus, velle abhinc ad duos dies oppugnare ciuitatem. Propterea tunc comparerent bene præparati, & eo tũc cognoſcerem an fidi eſſent amici. Et ipſi ſe ita facturos polliciti ſunt, & ſequẽti die iuſſi milites eſſe in armis, & ſignificaui hominibus exiſtentibus in caſtris & bergantinis, quid conſtituiſſem, & quid illis agendum eſſet.

SEquenti die poſt miſſarum ſolennia, & datam præfectis informationem, quid ſibi eſſet agendum, caſtris noſtris exiui comitantibus equitibus, & trecentis Hiſpanis, & omnibus Indis nobis amicis, quorum infinitus erat numerus, & quum via ſtrata progrederer, ad trinos baliſtæ iactus, hoſtes nos iam morabantur maximis clamoribus, & quum tres iam interceſſiſſent dies, quibus ſecum non fuerat certatum, demoliti fuerant omnia, quæ oppleueramus expugnatu difficiliora quam ante fuerant, & bergantini ab vtroq; viæ ſtratæ latere peruenere, & cum eis poſſemus propius ire tormentis, pixidibus, & baliſtis multum damni eiſdem inferebamus.

HOc proſpicientes in terram proſiliuimus & aggerem occupauimus, vna cum ponte, & progredi cœpimus, & hoſtes inſequi. At illi muniebãt ſe in alijs pontibus & aggeribus quos extruxerant. Quos maiori tamen labore & diſcrimine, quã alias occupauimus. Et eiecimus e vico a platea, et magnis illis domibus ciuitatis. Et tunc iniunxi Hiſpanis, ne vlterius progrederentur, quoniam ego vna cum amicis meis opplebam ſaxis, et lateribus aquarum meatus, in quibus erat maximus labor. Nam quamuis huic negotio incumberent decem milia Indorum nobis amicorum, aduenit tamen hora veſperarum antequam finis eſſet operi impoſitus, et eo tempe ſemper Hiſpani et Indi nobis amici decertarunt cum incolis ciuitatis, eiſdem inſi-

dias inſtruendo, quibus plurimi periere. Et ego equitibus comitantibus ciuitatem peragraui, & in vicis illis, quibus habebatur aqua, vulnerauimus multos, & ita egimus, vt retrocederent, nec vlterius auderent progredi in continentem.

CVM cognoſcerem incolas ciuitatis eſſe rebelles, et talem præ ſe ferrent animum, vt vellent aut certe occumbere morti, aut ſe fortiter tueri, duæ ſẽtẽtiæ inde meo inſederunt animo. Vna, ꝙ modicas aut nullas ex diuitijs, quas nobis incolæ ciuitatis abſtulerant, recuperaturi eramus. Altera, ꝙ nobis anſam darent, vt eos extremæ internitioni daremus. Et poſtremam ſententiam veriorem cogitabamus, quę nobis maxime diſplicebat: & cogitabam modum, quo eis timorem incutere poſſem, vt iam reſipiſcerent a ſuo errore, & cognoſcerent damnum, quod illis inferre poſſem: & ſemper comburebam, deſtruebamq; turres idolorum & domorum ſuarum, & vt propius viderent, hac die ignem inijciendum curaui illis magnis domibus in platea conſtitutis, vbi alias, quum nos expulere a ciuitate, ego & Hiſpani hoſpitari ſolebamus, quæ erant adeo amplæ, vt quilibet princeps ſexcentis hominibus in ſuo ſeruitio exiſtentibus commode hoſpitari poſſet, & etiam alijs eiſdem adhærentibus, quæ quamuis non eſſent tam amplæ, & aliquantulum minores, erant tamẽ pulchriores & elegantiores, in quibus dominus Muteezuma retinebat omnia genera auium, quæ reperiebantur in his prouincijs. Et quãuis illud mihi diſpliceret, tamen quum cognoſcerem hoſtibus magis diſplicere, conſtitui eas igne conſumere, qua re hoſtes maxime ſunt contriſtati, & ſimiliter reliqui eis fœdere iuncti in lacu conſtituti, quoniam nunquam rati ſunt noſtras vires tantum poſſe, & noſtrum fore tam multos vt eouſq; progredi poſſemus, & hoc ſibi multo plus diſplicuit.

IGne iniecto dictis domibus receptui cani iuſſi, & iunctis militibus, quoniam hora tarda erat, ad nr̃a caſtra deuenim⁹, & quum hoſtes nos retrocedere viderent, maxima irruebat multitudo, & extremum agmen noſtrum aggrediebatur, & quum vicus iam eſſet compoſitus, & equites poſſent ad libitum ire, & redire, in eos irruebamus, & ſemper aliquos ex eis vulnerabamus, propterea tamen non deſiſtebãt a tergo nos vociferationibus inſequi. Eo die demonſtrarunt maximum dolorem, præſertim, quum nos ingreſſos eorum ciuitatem, & eam igne vaſtantes, et contra eos pugnantes, & eos inſequentes incolas coloniarum Calco, Teſaico, & Sichimilco, ſimiliter & Otumienſes (quum quilibet nomen patriæ pugnando clamaret) conſpexere, ab alio vero latere eos e Taſcaltecal, qui vna cum reliquis oſtendebant eis incolas ſuæ ciuitatis in fruſta conciſos, & aiebant ipſos in cibum cœnæ illius ſeruaturos, & in futurum prandium, quemadmodum re ipſa faciebãt. Et eo pacto peruenimus in caſtra, vt nos quieti daremus, ea enim die multum laboris paſſi fueramus. Septem autem bergantini, quos apud me retinebam eo die ingreſſi ſunt per æſtuarias foſſas ciuitatis, & ex ea multum igne conſumpſere. Præfecti vero aliorum caſtrorum, & ſex alij bergantini, ſtrenue certarunt eo die. Et circa ea, quæ eis euenere, poſſem diffuſius enarrare, quæ euitandæ prolixitatis gratia prætermitto, niſi ꝙ in caſtra ſua victoria potiti receſſere abſq; aliquo eorum diſcrimine.

SEquenti die ſummo mane ordine antedicto, poſt miſſarum ſolennia om̃ibus copijs ſum in ciuitatem reuerſus, ne hoſtibus tempus daretur euacuandi pontes, et reficiendi aggeres. Et quamuis ſummo mane ſurrexiſſem, nihilominus ex tribus portionibus aquarum et vicorum, qui intercedunt, duæ portiones a caſtris noſtris vſque ad illas magnas domos et plateam erant extructæ, vt præcedenti die, in qbus occupandis fuit maxima difficultas, vt certamen prorogatum fuerit ab octaua, vſq; ad horam primam poſt meridiem, quo tempore conſumptæ ſunt omnes ſagittæ, et globuli, quos milites baliſtis, et pixidibus vtentes attulerant. Et credat Sacra Veſtra MAIESTAS, quod maxima ſubibamus diſcrimina, quoties illis

dictos pontes eripiebamus, quoniam vt eos occuparemus neceſſe erat natando tranſire, & eo modo non poterant multum viribus vti, quoniam ictibus enſium, & lancearum hoſtes in ripa obſiſtebant ne tranſirent. Tamen quũ a lateribus non haberent ſubdialia pauimenta, ex quibus nobis obeſſe poſſent, & ab alio latere in eos ſpicula iaculabamus (non aberamus enim alter ab altero per lapidis iactum) Hiſpani indies augebãtur animis, & conſtituebãt tranſire, & etiam quoniam videbant meo ſic anio inſidere, & ꝙ aut cadendo, aut ſurgendo non erat aliud faciendum. Videbitur fortaſſis Maie. Veſtræ, quum tot pericula ia dictis pontibus, & aggeribus occupandis ſubiremus, megnæ fuiſſe negligentiæ, poſtquam eos occupaueramus, deſerere, nec manutenere ne ſingulis diebus talia ſubiremus diſcrimina in illis occupandis, quæ diſcrimina ſine dubio erant maxima. Et certe ſic videbitur abſentibus, tamen ſciat Veſtra Maieſtas, quod nullo pacto fieri poterat, quoniam vt illud executioni mandaretur, e duobus alterum facere cogebamur, ꝙ, aut caſtra ibi locaremus in platea, & ambitu turrium Idolorum, aut ꝙ aliqui cuſtodirent nocturno tempore pontes. In vtroq; maxima diſcrimina, nec vires ſuppeditabant, quoniam ſi caſtra locaremus in ciuitate, ſingula quaq; nocte & hora, cum illi eſſent ſine numero & nos pauci, milies ad arma conclamaretur & certarent nobiſcum, & labores eſſent intolerabiles, & vndiq; nos poterãt aggredi. Vt autem nocte pontes cuſtodirentur, ideo fieri non potuit. Hiſpani enim ſub veſperam erant adeo laſſi, & feſſi ex pugna diei, vt milites pontium cuſtodiæ nullo pacto locare poſſemus, & propterea cogebamur quotidie denuo eos occupare, quo ciuitatẽ ingrediebamur. Eo die cum tempus conſumpſiſſemus in occupandis illis pontibus & opplendis, non fuit tempus alia gerendi, niſi ꝙ in vico alio, qui progreditur ad ciuitatem Tacuba, fuerũt occupati duo alij pontes, & oppleti, & plures magnæ & egregiæ dom⁹ illi⁹ vici igne conſumptæ ſunt, & eo modo aduenit hora veſpertina, & tps retrocedendi. Et tunc non minori verſabamur in diſcrimine, quam in occupandis pontibus, quia cum hoſtes nos retrocedere conſpiciebant, tantum animis augebãtur, non aliter, quam ſi victoria potiti fuiſſent, & nos terga fugæ dediſſem⁹. Et ad hoc neceſſe erat, ꝙ pontes eſſent bene oppleti, & materies æquata ſolo vicorum, adeo vt equites ſine impedimento poſſent ab vtroq; parte currere, & hoc pacto cum retrocederemus, cum tam procliui nos inſequerentur, aliquando fingebamus dare terga fugæ, & nos equites in eos reuertebamur, & ſemp capiebamus duodecim aut tredecim ex illis ex fortioribus. Eo modo, & quibuſdam inſidijs, quas ipſis ſemper parabamus, lædebantur. Et certe illud erat pulcherrimum & admiratione dignum, quoniam cum notiſſimum & notabile eſſet damnum, quod illis inferebamus ex tali inſecutione, nos tamen inſequi non deſinebant, donec viderent nos ciuitate egreſſos, & ita reuerſi ſumus in caſtra, & præfecti aliorum caſtrorum, me certum reddiderunt, qualiter eo die omnia eis proſpera euenerant, & multos ex hoſtibus neci dederant, tam lacu quam terra. Et præfectus Petrus de Aluarado, qui moram trahebat in ciuitate Tacuba, mihi literis ſignificauit occupaſſe duos aut tres pontes. Quia cum eſſet in via ſtrata, quæ exit e foro celebris ciuitatis, & ea itur ad ciuitatem Tacuba, tres illi bergantini quos illi dederam, poterant peruenire ab vno latere, & appropinquare eidem viæ ſtratæ, non fuerat in tanto periculo, quanto tranſactis diebus, & ab eo latere Petri de Aluarado erant plures pontes, & plures aquarum meat⁹ in dicta via ſtrata, quamuis non eſſent ita crebra ſubdialia pauimenta, vt in alijs locis.

OMni eo tempore incolæ ciuitatum Iztapalapa Oichilubuzco, Mechicacingo, Culuacan, Mizqueque & Cuitaguaca (quæ vt ſuperius memini in lacu dulcis aquæ conſtitutæ ſunt) nunquam voluerunt mecum pacem, nec etiã eo toto tpe incommodum aut damnum aliquod ab eis perpeſſi fueramus, & quum incolæ e Calco eſſent fideles Maieſtatis Veſtræ vaſalli, et conſiderarent nos negotium habere

cum incolis celebris ciuitatis, coniunxere ſe cum quibuſdam colonijs, quæ lacui hęrent, & omne poſſibile damnum inferebant exiſtentibus in lacu, & quum cognoſcerent nos ſemper victoria potiri contra incolas e Temixtitan, & conſiderantes ſibi illatum damnum, & quod ſibi inferri poſſet ab amicis noſtris, ſe dedidere, & peruenere in caſtra noſtra, & ſupplices rogauerunt, vt præteritis eorum erratis indulgerem, & committerem incolis e Calco, & vicinis eorum ne vlterius eis damnum inferrent. Eis mihi placere reſpondi, & me non moleſte ferre hæc ab aliquo, niſi ab incolis ciuitatis Temixtitan, & vt crederem ſuam amicitiam eſſe ex corde, rogabam poſtquam conſtitueram nunquam obſidionem ſoluere, donec aut per deditionem, aut per vim ciuitatem caperem, & ipſi haberent multas canoas, quibus auxilio mihi eſſe poſſent, vt pararent eas omnes, quas poſſent, vna cum omni multitudine ſuarum coloniarum, vt impoſterum aquis mihi auxilio eſſent, & etiam rogabam, quum Hiſpani haberent paucas, & malas caſulas, & tempora eſſent pluuioſa, vt in caſtris noſtris fabricandum curarent maiorum caſularum numerum, & adducerent canoas, quibus vehi poſſent tigna & lateres ex domibus ciuitatis proximioribus caſtris, & illi retulere canoas, & viros bello aptos eſſe accinctos ad quamlibet diem, & in conſtruendis caſulis fuerunt admodum diligentes, quod ab vno & ab alio latere illarum duarum turrium illius ſtratæ viæ, vbi ego caſtra metatus fueram, tot ædificarunt, quod a proxima ad nouiſſimam eſſet interuallum ad tres aut quatuor baliſtæ iactus, & vltra. Et conſideret Veſtra Maieſtas, latitudinem dictæ ſtratæ viæ, quæ eſt ſita in profundiori loco dicti lacus, & ab vtroque latere dictæ ſtratæ viæ erant locatæ dictæ domus & remanebat tantum vacui in ea, vt commode equites, & pedites potuiſſent ad libitum ire, & redire, & in caſtris continebantur numeratis Hiſpanis, & Indis qui illis inſeruiebant, vltra duo milia hominum. Reliqui enim Indi nobis amici hoſpitabantur in Cuioacan, quæ abeſt per leucam cum dimidia a dictis caſtris, & etiam incolæ earum coloniarum, multoties nobis impartiebantur aliquos commeatus, quibus maxime indigebamus, & præſertim piſces, & ceraſa, quæ ſunt tanta in copia, vt poſſint ſufficere per menſes quinque, aut ſex (quibus continuantur) hominibus in duplum quam in iſtis partibus comperiantur.

QVum per duos, aut tres dies ſucceſſiue ingreſſi fuiſſemus ciuitatem a latere caſtrorum noſtrorum, demptis illis alijs tribus aut quatuor, quibus ingreſſi eramus & ſemper potiti victoria contra hoſtes, & tormentis, pixidibus, & baliſtis plures interficiebamus, cogitabamus, quod in horas venirent oblaturi pacem, quam exoptabamus perinde ac ſalutem propriam, nil tamen nobis prodeſſe poterat, vt ad eam inducerentur. Et vt eos maioribus afficeremus incommodis, cogeremuſque eos, vt pacem nobiſcũ inirent, conſtitui quotidie ingredi ciuitatem, & eam oppugnare omnibus copijs, quas mecũ habebã, a quatuor locis, & adeſſe iuſſi oẽm multitudinẽ ciuitatũ in aquis conſtitutarum, ſuis canois, & eo die mane comperiebantur in nr̃is caſtris vltra centum milia Indorum nobis amicorum. Et mãdaui tres bergantinos cum dimidia portione canoarum, quæ aſcendebant ad mille & quingentos numero, ire ab vno latere & tres alios cum reliquis canois ab alio proficiſci, vt circũdarent ciuitatem & eam comburerent, & maius ſibi poſſibile damnum inferrent. Ego autẽ progreſſus ſum primaria via ſtrata, & inuenimus eam ſine impedimento vſque ad magnas domos, & nulli ex pontibus erant ſublati, & progreſſus ſum vſque ad viam ſtratam, quæ aſcendit ad vicum, quo itur ad ciuitatem Tacuba, in quo continebantur ſex aut ſeptem pontes, & ibi curaui præfectum quendam vicum alium occupare ſexaginta aut ſeptuaginta peditibus, & ſeptem equitibus a tergo vt eis præſidio eſſent. Eos comitabantur decem aut duodecim milia Indorum nobis amicorum, & iniunxi alteri præfecto, vt alium ſimiliter vicum occuparet, & ipſe cũ militibus qui ſuperant ſequutus ſum vicum, quo itur ad ciuitatem Tacuba, & tres occupauimus pontes, quos oppleuimus & reliquos occupandos reliquimus ad diem ſequentẽ, Erat enim hora tarda, & melius

lius commodiuſq; ſequenti die occupari poterant, quoniã admodum deſiderabam omnem vicum illum occupare, vt milites Petri de Aluarado ſe nobiſcum coniungere poſſent, et proficiſci poſſent de caſtris ſuis ad noſtra, et bergantini illud idem facerent. Et ille dies fuit nobis maximæ victoriæ, tam aquis, quam continẽti, et aliquid prædæ adeptum eſt ab incolis ciuitatis, et in caſtris Petri de Aluarado, et maioris executoris, non modica potiti ſunt victoria.

POſtero die reuerſus ſum ad ciuitatem eo ordine, quo die antecedenti, et deus nobis tandem victoriam conceſſit, vt quacunq; meis militibus progrediebar, nullam comperiebam repugnantiam, et hoſtes tanta celeritate pedem referebant, vt eis videretur nos e quatuor ciuitatis portionibus tres iam occupaſſe, et ex caſtris Petri de Aluarado eos maxime p̃mebãt. Et proculdubio eo die et p̃cedenti arbitrabar eos nobiſcum pacem inituros, quam (adepta victoria et fine) ſemp mihi proponebam, et tamen nunquã propterea in eiſdem vidimus ſignum aliquod pacificum. Et eo die reuerſi ſumus maxima exultatione ad caſtra noſtra, quamuis plurimum triſtaremur, quum videremus incolas ciuitatis mori penitus conſtituiſſe.

ILlis diebus præteritis Petrus de Aluarado occupauerat plures pontes, et vt eos nocte tueretur, peditibus et equitibus vtebatur, et reliqui proficiſcebantur in caſtra, quæ aberant fere per leucam. Et q̃a labor ille erat intolerabilis, conſtituit locare caſtra in fine viæ ſtratæ, qua proficiſcitur ad ciuitatẽ, q̊d forꝫ eſt latius foro Salamantinæ ciuitatis, et porticub⁹ vndiq; circumſeptum, et vt poſſent p̃uenire ad forꝫ, non ſupererant occupandi niſi duo aut tres pontes, erant tamen lati et admodũ occupatu difficiles, eo modo fuit p aliquot dies, et ſemp victoria potitus fuit, et eo die de quo ſuperius memini, quũ videret hoſtes p̃ ſe ferre laſſitudinẽ, et me aſſidue eos acriter oppugnare, victoria adeo elatus ob pontes et aggeres occupatos, conſtituit vlterius progredi et occupare pontem, q̃ continebat latitudinem ſexaginta paſſuũ viæ ſtratæ demolitæ, profunditatem hominis ſtatus cum dimidio et vltra, et quum audacter incœpiſſent, eo die bergantini illis maximo fuere adiumento, aquam tranarunt et pontem occuparunt, et hoſtes fugientes inſeq̃bantur, et Petrus de Aluarado properabat locum illum oppleri, vt equites tranſire poſſent, et etiam quoniã eum quotidie commonefaciebam, tam ſcriptis quã verbo, ne palmum q̃dem loci occuparet, niſi eſſet tutus, & equites tuto poſſent ingredi, et egredi. Illi enim ſunt, qui eis bellum inferunt. Et quum incolæ ciuitatis conſpicerent, non tranſiuiſſe niſi quadraginta, aut quiquaginta Hiſpanos, et aliquos ex nobis amicis, et noſtros equites non poſſe tranſire tam tempeſtiue, in eos conuerſi ſunt, vt eos cogerent vertere terga fugę, et proijcere ſe aquis, et tenuere tres, aut quatuor Hiſpanos captiuos, quos ilico profecti ſunt ad ſacrificandum dijs ſuis, et interfecere aliquos ex noſtris amicis, et tandem Petrus de Aluarado in caſtra ſua eſt reuerſus. Et quum eo die perueuiſſem in caſtra noſtra, cognoui quæ ei acciderant, maximam inde mœſtitiam contraxi, quum illud eſſet anſam præbere hoſtibus, vt animis augerentur, et crederent nos nullo pacto impoſterum audere eos aggredi. Ratio cur Petrus de Aluarado conſtituerat expugnare illum difficilem locum, ea fuit vt ſuperius memini, quia videbat ſe pro maiori parte expugnaſſe difficilia hoſtium loca, et illi aliquem timorem et laſſitudinem præ ſe ferebant, et præcipue, quoniam exiſtentes in eius caſtris inſtabant, vt forꝫ occuparet, illo enim occupato fere vniuerſa ciuitas capta videbatur, et ea omnia euenere ſpe et viribus Indorum qui aderant, quum exiſtentes in dictis caſtris, conſiderarent aſſiduas oppugnationes in ciuitatem a me factas, arbitrabantur me citius illis dictum forum occupaturum, et propterea dictus Petrus de Aluarado maxime ſolicitabatur, et idem mihi eueniebat in noſtris caſtris. Hiſpani enim omnes acriter ſolicitabant, vt per vnum ex trib⁹ vicis quibus ingrediebatur in forum ingrederemur, quum nullum haberemus obſtaculum, quo occupato minor ſupereſſet labor, et ipſe diſſimulabam omnibus modis, quibus poteram, quamuis cauſam non aperirem, et

Eq̄tes potiſſimum Indos debellant.

hoc ideo erat propter diſcrimina, & perturbationes, quæ mihi ſeſe offerebant, ante enim ingreſſum in forum plurima intercedebant ſubdialia pauimenta, pontes, & viæ ſtratæ demolitæ, ita ꝙ domus omnes, qua tranſire debebamus, erant tanquam inſulæ in medio maris.

QVum ſero perueniſſem in caſtra, & cognouiſſem profligationem Petri de Aluarado, ſequenti die ſummo mane conſtitui proficiſci in eius caſtra, vt illum erroris præteriti reprehenderem, & cognoſcerem, quæ ipſe occupaſſet, & vbi caſtrametatus eſſet, & vt illum monerem de omnibus ad tutelam ſuam, & ad hoſtiū offenſionem facientibus. & quum perueni in illius caſtra, maxima fui admiratione duc̄t⁹ quomodo potuerint tantum ciuitatis, & tot malos pontes occupaſſe, & quum ea vidiſſem, non tanta dignus reprehenſione viſus eſt, quanta prius videbatur, & ordine conſtituto, quid eſſet agendum, in caſtra noſtra eodem die reuerſus ſum.

POſt hæc multoties ingreſſus ſum ciuitatem locis ſolitis, & duobus in locis bergantinis, & canois inſidentes decertabant, & ego in ciuitate quatuor in locis, & ſemper victoria potiebamur, & multi ex hoſtibus peribant, indies enim multitudo ſine numero in noſtri ſubſidiū confluebat. Differebam vlterius progredi. Primo, vt viderem ſi hoſtes duritiem & malum aīm quem habebant, deponerent. Secundo quia noſter ingreſſus non poterat eſſe ſine maximo diſcrimine. Illi em̄ erant admodum coniuncti & alacres, & mori conſtituerant, & cū Hiſpani rem hāc tam diu differri viderent, et interceſſerant iam viginti dies, quibus nunquā deſtiterant a pugna, vltra quā credi poteſt, mihi fuerūt importuni, vt ſuperius dixi, vt ingrederemur, & foꝝ occuparemus, q̄ occupato hoſtibus minimum ſpatīj relinq̄batur, vbi ſe tueri poſſent, et ſi deditionem facere nollent, fame, et ſiti mori cogerentur, quū potū non haberent, niſi aquæ ſalſæ illius lacus. Et quū me excuſarem, V. M. theſaurarius mihi ſignificauit, omnes in caſtris exiſtentes confirmare, vt foꝝ occuparem, et ipſi, et aliquibus alījs probis viris, qui aderant reſpondi eoꝝ intentionem eſſe optimam, et me id plus alījs deſiderare, illud tamen non exequebar ob eam cauſam tm̄ (quā ipſi ſua ſolicitudine, vt proferrem, cogebāt) q̄ talis erat, ꝙ quamuis alīj bono animo illud agerent, quum tamen ea in re maximū verſaretur diſcrimen, eſſent multi, qui illud non exequerentur, et tandē eoꝝ impunitate coactus annui, me factuꝝ eo in negotio omnia quæ poſſem, communicato prius conſilio cum militib⁹ reliquoꝝ caſtroꝝ.

POſtero die conueni aliquos ex primatibus, et conſtitui facere certiorē maiorem executorem, et Petrum de Aluarado, nos ſequēti die ingreſſuros ciuitatem, et laborare, vt in forum perueniremus, et ſcriptis demandaui, quę per eos eſſent agenda a latere ciuitatis Tacuba, et vltra literas deſtinaui illuc duos meos familiares, vt eos certos facerent de omni negotio. Et ordo, quo omnia procedere deberent, talis erat, vt maior executor accederet comitātibus decem eqtibus, centū peditib. et qndecim baliſtis, et pixidib. vtētib⁹ in caſtra Petri de Aluarado, et in ſuis caſtris remanerent reliqui decem equites, et componeret inter illos, vt ſequenti die quo certamen committi debebat, collocarent ſe in inſidījs poſt domos quaſdā, et ſarcinas ſuas abducendas curarent, non aliter quā ſi abirent, vt incolæ ciuitatis egrederentur ad eos inſequendum, et eqtes in inſidījs collocati illos a tergo aggrederentur, et dictus maior executor tribus bergantinis quos habebat, et tribus alījs Petri de Aluarado illum difficilem tranſitum, vbi Petrum de Aluarado profligarant, et accelleraret in opplendo dictum tranſitū, et vlterius progrederentur et occuparet, nullo pacto longius procederent, nec aliqd vlterius occuparēt, niſi occupata opplerent et aptarēt, et ſi poſſent ſine magno eoꝝ periculo occupare vſq; ad foꝝ, oēm darent opam, qm̄ ego idem eram facturus, et aduerterent ꝙ quamuis ea ſibi nuncianda curarem, non obligabam tamen eos ad occupandū paſſum vnū ciuitatis, ex quo aliqd incommodi ſubire coegerētur. Et hoc nunciaui, quoniā cognoſcebam eos eſſe tales, q perſonas ſuas eo, vbi iuberem, conſtituiſſent, quāuis ſe morituros cernerēt. Illi a me expediti

profecti

profecti ſunt in caſtra, & conuenerunt dictos maiorem executorem, & Petrum de Aluarado, quibus aperuere omnia, quemadmodũ in noſtris caſtris conſtitueram⁹. Et quoniam illi vnicum locum erant oppugnaturi, iuſſi ad me mitterent ſeptuaginta, aut octuaginta ex militibus peditibus, vt ſequenti die mecum ciuitatem ingrederentur, qui ea nocte dormitum peruenere in caſtra noſtra, vt eis iniunxeram.

ORdine iam dicto compoſito ſequenti die poſt miſſarũ ſolennia, e caſtris noſtris exiuere illi ſeptem bergantini, quos comitabantur vltra tria milia canoarũ nobis amicarũ, et ipſi viginti quinq; comitatus equitibus et reliq̃s quos in caſtris habebam, et illis ſeptuaginta q̃ aduenerant ex caſtris Tacuba, ſecuti fuimus iter nr̃m, et ciuitatẽ ſumus ingreſſi. Quam poſtquam fueram ingreſſus, milites hoc pacto diuiſi. Erant tres vici in locis occupatis, q̃bus patebat iter ad forũ, quẽ Indi Tianguizco nominant, totus ille ſitus vbi eſt collocatus Tlatelulco appellatur, et vnus ex his trib⁹ vicis erat potior, quo ibatur ad dictum forũ. Et theſaurario, et computatori V. M. ſignificaui, vt ingrederentur ſeptuaginta comitati peditib. et vltra q̃ndecim, aut viginti milibus Indorũ nobis amicorũ, et extremum occuparent agmen ſeptem, aut octo equites: et quotquot pontes aut aggeres occuparent, ilico eos opplerent et conducerent decem homines ligonibus, et alios Indos nobis amicos, qui erant nobis multum proficui ad opplendos pontes. Reliqui duo vici ex vico a Tacuba ingrediũtur forũ, et ſunt anguſtiores, et crebrioribus vijs ſtratis, pontibus, et vicis aquis plenis, et ampliori ex illis ire iuſſi præfectos duos, octuaginta peditibus, et vltra decem milibus Indis nobis amicis, et in fauce illius vici Tacuba dimiſi duo magna tormenta, et illorum cuſtodiæ impoſui decem equites. Ego aũt octo equitibus et centum peditibus, inter quos erant viginti quinq; baliſtis et pixidibus vtentes, et infinito nũero Indorũ nobis amicorum, ſecutus ſum iter meum, vt ingrederer alium anguſtum vicum, quantum poſſem: et in fauce illius eſſe iuſſi equites, et iuſſi quod nullo pacto vlterius progrederentur aut me ſequerentur, niſi prius illis mandarem et equo deſcendi, et venimus ad aggerem, quem extruxerant ante pontem quendam, et quodam paruo campeſtri tormento, et militibus baliſtis et pixibus vtentibus eum occupauimus, & vltra progreſſi fuimus per demolitam ſtratam viam duobus vel tribus illis locis, & vltra, q̃ tribus illis locis pugnabamus cum incolis ciuitatis. Tanta erat Indorum nobis amicorum copia, qui aſcendebat ſubdialia pauimenta, vt videretur nil nobis damni inferri poſſe, & cum illis occupauim⁹ illos geminos pontes, aggerẽ, & vicum. Hiſpani & Indi noſtri amici ſecuti ſunt eos eodem vico abſq; mora aliqua & ego remanſi comitantibus forte viginti Hiſpanis in inſula quadam propinqua. Videbam enim Indos quoſdam nobis amicos implicitos cum hoſtibus, & aliquando eos retrocedere cogebant, donec ſe aquis committerent, & noſtro freti ſubſidio in eos irruebant, & vlterius cuſtodiebamus, ne quibuſdam tranſuerſis vicis incolæ ciuitatis Hiſpanos a tergo aggrederentur, qui eo vico progreſſi fuerant. Qui eo inſtanti mihi nunciandũ curarant, ipſos maximã ciuitatis partẽ occupaſſe, & non longe a platea ipſius fori eos abeſſe, & omnino conſtituerãt vlterius progredi, quoniam audiebant pugnam initã e caſtris maioris executoris, & Petri de Aluarado contra hoſtes ciuitatis, ipſe autem eis denũciandum commiſi, q̃ nullo pacto pedem mouerent, niſi prius pontes eſſent optime oppleti, vt ſi forte retrocedere cogeretur, aqua eos non impediret, cum ipſi ibi omne diſcrimen verſari cognoſcerent, ipſi mihi nunciandum commiſere, omnia eſſe optimo ordine, & quod illuc progrederer, & oculata fide proſpicerem ita eſſe. Ego autem ſuſpitione adductus ne aberrarent, et curã non adhiberent in opplendis pontibus, illuc profectus ſum, et comperi illos tranſiuiſſe demolitam portionem vnius vici latitudinis decem aut duodecim paſſuum. Aqua autem aſcẽdebat ad profunditatem geminorum hominis ſtatuum, et eodem tempore, quum tranſiuere, iniecerant ligna, cannaſque, & cum paulatim tranſiſent & cupide, materies in profundum non penetrarat & ipſi voluptate victoriæ,

qua

quæ potiebantur erant adeo hilares, vt cogitarent materiã illam fixam diuturnamq; permanſuram. Et eo tempore, quo ad pontem perueni, comperi Hiſpanos, & alios plures ex amicis noſtris terga fugæ dediſſe, & hoſtes tanquam rabidos canes illos in ſequentes. Cumq; incompoſitum ordinem viderem clamare cœpi. Siſtite, ſiſtite, & quum eſſem proximus aquæ, eam Hiſpanis, & Indis refertam inueni, vt ne paleam quidem inieciſſe viderent, & hoſtes tanto impetu ferebantur in Hiſpanos, vt eos in ſequendo aquis committerent ſe, vt ipſos interficerent, & ex vico illo aqueo aduentabant hoſtium canoæ, & Hiſpanos viuos captiuabant, & quum res fuiſſet tam repẽtina, & viderem ipſos milites meos interficientes, conſtitui ibi conſiſtere, et certando mori, et in eo, plus proficiebamus opem ferendo manibus quibuſdam infortunatis Hiſpanis, qui ſubmergebãtur, vt aquis exirent, et aliqui exibant vulnerati, aliquĩ vero aquis ſemiſubmerſi, et alij ſine armis, eoſq; anteire iubebam, et iam tanta hoſtium multitudo ingruebat, q me, et duodecim, aut quindecim, qui mecum erant, vndiq; circumdederant, et quum eſſem intentus opem ferendo illis, qui aquis obruebãtur, non proſpiciebam, nec memor eram damni, quod euenire poterat, et me Indi aliqui ex hoſtibus ceperant, et abduxiſſent, ſi non affuiſſet pfectus quidam comitantibus quinquaginta militibus, quem mecum ſemper deducere ſolebam, et ope iuuenis vnius illius ſocietatis, qui poſt deum Op. Max. me a morte ſeruauit, et vt me ſeruaret acerrime pugnando ibi ſuam effudit animam. Interim Hiſpani, qui aufugerãt profligati, perficiſcebãtur ea ſtrata via, & quum eſſet breuis, & anguſta, & aquæ æqualis, quam canes illi ex induſtria fabricauerant,, & ea ſtrata via progrediebantur profligati multi ex Indis nobis amicis, iter tantum erat impeditum, & ipſi erãt adeo tardi, vt hoſtibus tempus daretur vt ab vtroq; latere aquam tranſire poſſent, & capere, & interficere quotquot eis videbatur, & ille præfectus, qui mecum erat nomine Antonius equinnones, Diſcedamus, inquit, & incolumem vos ſeruemus, cum certi ſimus, q ſi vos amiſerimus nullus noſtrum euadere poſſet, & vix mecum tantũ agere potuit, vt inde diſcederem, & cum hoc videret brachijs mihi annuit, vt reuerteremur, & quamuis ipſe plus exoptaſſem mori, quam viuere, prælibati præfecti hortatione, & aliorum commilitonum, qui aderamt cœpimus retrocedere cum hoſtibus certando enſibus, & parmis noſtris, qui nobis vulnera illatum veniebant. Eo ipſo tempore aduenit familiaris meus, & iter aliquantulum aperuit, tamen ilico ab humili ſubdiali pauimento illum gutture percuſſere, vt cadere coegerint, & dum verſarer in tali profligatione, expectans multitudinem tranſire, vt ſe tuto locarent, & nos hoſtium impetum ſuſtineremus, interea aduenit qdam familiaris meus equo vt equitare poſſem, tm̃ erat luti in ea anguſta via ſtrata, propter ingredientium, egredientiumq; ab aquis multitudinum, vt nullus conſiſtere poſſet, & ipſe equum aſcendi non pugnæ gratia, quoniam ibi erat impoſſibile equitem poſſe pugnã inire, quoniam ſi ea anguſta ſtrata via ad inſulam progredi potuiſſem, comperiſſem eos octo equites, quos ibi dimiſeram, & non potuerant aliter operari ſed coacti ſunt reuerti, & quum reditus eſſet tam difficilis, duæ equę quibus inſidebant duo familiares mei ex ea anguſta ſtrata via in aquas dilapſæ ſunt, et alteram hoſtes interemere, alteram vero pedites qdã tutati ſunt, et tertius iuuenis familiaris me9 Chriſtoforus de Guzman noĩe aſcendit equum quem exiſtentes in inſula illa mihi adducendum curarãt, vt me in tutum recipere poſſem, et hoſtes eundem vna cum equo, priuſquam ad me puenire poſſet, interfecere, cuius mors tanto om̃ibus exiſtentibus in caſtris fuit dolori, vt in hanc vſq; diẽ recens ſit illius mortis mœſtitia om̃ibus, q ſecũ iũcti erant conſuetudine et cognitione. Ex tot et tantis nr̃is laboribus om̃ipotenti deo placuit, vt ſupſtites puenerimus ad vicũ, quo Tacuba puenitur q eſt ſpacioſus. Quo poſtquã milites conuenere, extremũ agmẽ nouẽ comitãtibus eqtibus occupaui. Hoſtes autẽ in nos victoria elati tanta ſuperbia ferebantur, vt videretur nullum ab eorum manibus poſſe euadere, & meliori modo, quo potui retrocedẽs theſaurario, & computa-

tori nunciandum commiſi, vt in plateam multo ordie conuenirēt, & illud idem nunciari iuſſi duobus illis præfectis, q ingreſſi erāt vicum q̄ itur in forū, & quilibet eorum ſtrenue pugnauerat, mltos aggeres, & pontes occupauerant, quos optime oppleuerant, quod effecit vt in reditu damnum nullum fuerint ppeſſi. Et priuſquā theſaurarius, & computator redirent, hoſtes ciuitatis ex quodam aggere, vbi certabatur, proiecerant duo aut tria Chriſtianorum capita, quamuis tunc neſciuerint an eſſent ex militibus Petri de Aluarado , vel noſtrorum caſtrorum. Quum conueniſſemus ad plateam, tanta hoſtium multitudo vndiq; confluebat, vt maximum fuerimus paſſi laborem, antequam diuertere cogerentur quibuſdam locis, vbi ante hanc profligationem expectare non audebant tres equites, & decē pedites. Et ilico in turri quadam excelſa idolis ſuis dicata, quę erat contigua plateæ, locarūt aromata, ſuffumigationeſq; ex gummi quodam quod naſcitur in his regionibus, quod ipſi dijs ſuis offerunt in ſignum victoriæ, & quamuis ipſis impedimento eſſe voluerimus, nunquam tamen eos impedire potuimus, quia milites celeri paſſu caſtra noſtra verſus progrediebātur. Ea profligatione hoſtes interfecere triginta qnq;, aut quadraginta Hiſpanos, & vltra mille Indos nobis amicos, & vulnerarūt vltra viginti Chriſtianos, & ipē vulnus accepi in crure. Amiſſum eſt tormentum illud paruū campeſtre, quod conduxeramus, & plures baliſtæ, et pixides vna cum multis armorum generibus. Illi e ciuitate, ilico habita victoria vt maiorem executorem, & Petrum de Aluarado exanimatos redderent, omnes Hiſpanos tā viuos quam mortuos, quos ceperant ad Catebulco, in quo eſt forum, adduxere, in quibuſdam turribus altiſſimis foro proximis nudos ſacrificauerunt, & pectora eorum aperuere, cordaq; exemerunt, vt idolis ſuis offerrent. Quæ omnia Hiſpani e caſtris Petri de Aluarado optime conſpicere poterant, ab eo loco vnde decertabant, & quum viderent copora illa nuda alba, cognouere illos eſſe Chriſtianos, & quamuis propterea maxime fuerint triſtati, & exanimati rediere in caſtra per dies octo, eo & die ſequenti hoſtes ciuitatis buccinis, & tympanis maximam animorum exultationem præ ſe ferebant, vt videretur ciuitas corruere, & aperuere omnes vicos, & pontes in quibus aqua verſatur, vt prius habuerant, & peruenere, vt ignes, & vigiles ſuos locarent per binos baliſtæ iactus a noſtris caſtris, & quum omnes euaſiſſemus profligati, vulnerati, & inermes, indigebamus quiete, & refectione. Hac occaſione incolæ ciuitatis ſpatium habuere tranſmittendi legatos ad plures prouincias illis ſubditas nunciatum ſe maxima potitos eſſe victoria, & interfeciſſe plures Chriſticolas, & ſperabant prope diem nos penitus delere, & nullo pacto nobiſcum iungerentur, & vt fides ſibi adhiberetur, circumferebant duo equorum , & aliqua interfectorum Chriſtianorum capita, quæ oſtendebant per ea loca, quibus eiſdem conducere videbatur, quæ res multum operata eſt ad contumaciores reddendos, qui defecerant, quam erant antea.

INde ad duos dies poſt profligationem, cuius fama iam innotuerat, & p omnia circumuicina loca vagabatur, incolæ coloniæ nomine Quarnaquacar, qui ſubijciebantur ciuitati Temixtitan, & ſubdiderant ſe in amicos, profecti ſunt in caſtra noſtra, & mihi ſignificarunt incolas coloniæ Marinalco, q ſibi erant contermini, dāna plurima illis inferre, & prouinciam ſuam deſtruebant, & tunc coniungebant ſe cū incolis prouinciæ Guiſco, quæ maxima eſt, & conſtituerant eos aggredi, vt interficerent, quia ſe Maieſtati veſtræ ſubdiderant, & nobis iuncti fuerāt amicitia, & hoſtes affirmabant illis deletis conſtituiſſe nos aggredi. Et quamuis profligatio, quæ nobis euenerat eſſet recens, & potius ſubſidio indigeremus, quam alijs ſubſidium miniſtraremus, quia maxime inſtabāt, decreui ſubſidium illis impartiri, quamuis in ea re plures interceſſerint contradictores, aſſerentes, ꝙ ipſemet me deſtruerem, tranſmittendo milites extra caſtra. Expediui cum nuncijs, qui ſubſidium poſtulauerant, lxxx. pedites & eqtes decem, qbus p̄feci Andreā de Tapia, cui iniunxi vt illa ageret q̄ ſeruitio M. V. plurimū conducere proſpiceret, & tutelæ nr̄ę, cū cerneret, neceſſi

tatem

tatem, in qua conſtituti eramus, & eundo, & redeundo non conſumeret vltra decē dies. Et ſic diſceſſit, & peruenit ad coloniam quādam exiguam, quæ eſt media inter Marinalco, & Coadnoacad, ibi offendit hoſtes, qui eos præſtolabantur, & ipſe vna cum Incolis e Coadnoacad, & illis militibus, quos ſecum adducebat, pugnam inire cœpit, & tam acriter noſtri decertarunt, vt hoſtes in fugā verterint, & profligarint, proſecutiq; ſunt donec eos ingredi coegerint coloniam Marinalco, quæ ſita eſt in colle admodum arduo, quem equites ſcandere non poterant, & hoc viſo deſtructioni ea omnia ſubiecere, quæ in planicie continebantur, & reuerſi ſunt in caſtra noſtra hac potiti victoria eo decem dierum ſpatio eis aſſignato.

VNus e dominis prouinciæ Taſcaltecal. Chichimecatecle nomine, de quo alias memini, qui tabulas pro conſtruendis bergantinis adduxerat, quæ in ea prouincia paratæ erant, ab initio belli ſemper moram traxit in caſtris Petri de Aluarado. Quum videret poſt dictam profligationē Hiſpanos, vt prius facere conſueuerant, cum hoſtibus non congredi, conſtituit ipſe comitantibus ſuis ciuitatē ingredi, eamq; oppugnare, dimttens quadringentos ſagittarios e ſuis apud pontem quendam ablatum ſatis diſcriminoſum, quem erepuerat incolis ciuitatis, quod nunquam eueniebat ſine ope noſtra, progreſſus eſt comitatus ſuis maxima vociferatione, inuocando ſuam prouinciam, & dominum. Eo die acriter pugnatum eſt, & vndiq; plures vulnerati remanſerunt, & perierunt. Et incolæ ciuitatis firmiter arbitrabantur, eos in cauea clauſos habere, quoniam quum ſit natio, quæ dum retrocedunt eorum hoſtes quamuis ipſi victoria non potiantur, animo obſtinato inſequuntur, futurum putabāt vt in tranſitu aquarum (vbi certum verſari ſolet diſcrimen) ſuas ſibi iniurias vlciſci liceret, et propterea Chichimecatecle dimiſerat in aquæ tranſitu dictos quadringentos ſagittarios, et quum iam retrocederent, hoſtes ciuitatis in eos irruerunt maximo furore, et milites e Taſcaltecal aquis ſe commiſere, et fauore ſagittariorum tranſiuere, et hoſtes conſpecta obſiſtentia quieuere, et admodum admirati ſunt audaciam Chichimecatecle.

POſt dies duos a reditu Hiſpanorum, qui bella intulerant incolis e Marinalco, vt Maieſtas Veſtra capitibus præcedentibus videre potuit, puenere in caſtra noſtra decem Indi ex Otumienſibus, qui erant ſeruituti aſcripti Dominis e Temixtitan, et vt retuli, ſubdiderant ſe Veſtræ Maieſtati, quotidie nobis opem ferētes cum hoſtibus certando, et ſignificarunt, quemadmodum Domini prouinciæ Matalcingo, qui fines habent cum illis, eis bellum inferebant, et coloniam quandam combuſſerant, abduxerantq; aliquos e ſuis, et quantum poterant eos deſtruebant, animo aggrediendi caſtra noſtra, vt hoſtes ciuitate egrederentur, ac penitus nos delerent, et vltra hoc, propterea etiam eiſdem fidem adhibuimus, quoniam a paucis diebus, quoties ingrediebamur ciuitatem pugnandi gratia, minabantur nobis ducibus illis e prouincia Matalcingo. Quæ quamuis nobis non multum eſſet nota, optime tamē cognoſcebamus eſſe latam, et diſtabat viginti leucarum ſpacio e noſtris caſtris, et ad q̄relam, quā Otumien. proponebant contra hoſtes ſuos, petebant, vt illis opem daremus. Et quāuis petierit tpe multū dificili, auxilio fidens diuino, vt audaciæ ciuitatis alas confringerem, qui quotidie nobis minabantur Ducibus iſtis, et ſpem p̄ ſe ferebant ſperare ab eis auxilium, & ſubſidium aliunde aduentare non poterat, niſi ab eo latere, illuc Condiſaluum e Sandoual maiorem executorem deſtinare conſtitui decem & octo equitibus, & centum peditibus, inter quos unus comperiebatur baliſta vtens, qui diſceſſit illis comitantibus, & alijs Otumienſibus nobis amicis. Et deus eſt teſtis, quibus periculis ſubijciebantur, & in quo nos reliqui permanebamus. At cum oporteret maius animi noſtri robur quam unquam feceramus demonſtrare & mori certando, diſſimulabamus virium noſtrarum debilitatem tam cum amicis, quā hoſtibus. Sæpius tamē optabant Hiſpani vt ſaltē viui tandē euaderent, & ſe victores conſpicerent contra ciuitatis incolas, quamuis in ea, & in omnibus reliquis prouincijs

nullum fructum prætere a conſequi poſſent. Vnde conijci poteſt fortuna, & neceſſitas, in quibus coſtituti eramus corpe vitaq;. Maior executor ea nocte profectus eſt dormitum ad coloniam quãdam Otumienſium, quæ eſt oppoſita Matalcingo, & ſequenti die mane diſceſſit, peruenitq; ad ſtationes Otumieſium, quas derelictas comperit, & pro maiori parte combuſtas, & quum perueniſſet in planiciem prope fluuium quendam, offendit maximam multitudinem, qui finem combuſtioni alterius coloniæ impoſuerant. Et quum noſtros conſpexere, terga fugæ dare cœperunt, & itinere, quo progrediebantur, poſt eos ſequebãtur multa onera plena Maiz, & infantium lactentium, quos commeatus cauſa ſecum adducebant, quæ dimiſerant, quam primum audiuere Hiſpanos adeſſe. Et poſtquam tranſiuere fluuium, qui vlterius labebatur, in planicie ſiſtere cœpere, & Maior executor equitib⁹ eos aggreſſus eſt eoſq; profligauit, & quum terga fugæ dediſſent, recto tramite progreſſi ſunt ad ſuã coloniam Matalcingo, quæ trium leucarum ſpacio aberat, & omnibus tribus leucis continuata eſt inſecutio, donec coacti ſunt ingredi coloniam, & ibi præſtolati ſunt Hiſpanos, & amicos noſtros, qui aduentabant interficiendo eos, quos equites intercludebant, & deſerebant, & ea inſecutione mortui ſunt duo milia hoſtium. Quum pedites perueniſſent ad locum, vbi equites ſubſtiterant, & noſtri amici (qui erant ſexaginta milia hominum) cœpere proficiſci ad coloniam, vbi hoſtes ſe oppoſuere, donec mulieres, & filij, & bona ſua callocabantur in fortilitio quodam, quod erat ſitum in altiſſimo colle ibi prope exiſtenti. Quam primum tamen eos aggreſſi ſunt, coegerunt ipſos quoq; arcem ingredi, quam habebãt in ea ſummitate admodum ardua munitaq;, & deprædati ſunt, & combuſſere coloniã breuiſſimo temporis interuallo, confugientibus hoſtibus ad arcem. Et quum hora eſſet iam veſpertina, maior executor arcem oppugnari non eſt paſſus, & etiam quia labore erant admodũ feſſi, totam enim eam diem certando conſumpſerant. Et hoſtes eam noctem duxere maximis vociferationibus, & ſtrepitu tympanorum, buccinarumq;.

SEquenti die ſummo mane maior executor milites conducere cœpit, vt aſcenderent collem, pugnaturi contra hoſtes in arce exiſtentes, quamuis aliquo timore arbitrantes hoſtes obſtituros. Quum eo peruenere, neminem ex hoſtibus offenderunt, & Indi quidam nobis amici colle deſcendebant, & retulere nullum ex hoſtibus adeſſe, ſed in aurora oẽs diſceſſiſſe, & ilico in planicie circumquaq; videre maximã hoĩm multitudinẽ, & erant Otumien. et eqtes rati eſſe hoſtes, aduerſus eos ſunt progreſſi, et vulnerarũt tres aut quatuor. Et quũ idioma Otumien. differat ab idiomate prouĩciæ e Culua, eos non pcipiebant, niſi ꝙ armis proiectis ad Hiſpanos confugiebant, et nihilominus tres aut quatuor vulnerarant. Attamen ipſi optime cognouere illud eueniſſe, quoniam qui forent illis non innotuerat. Et quum hoſtes non expectaſſent, Hiſpani ſtatuere reuerti per aliam eoꝝ coloniam, quę ſimiliter defecerat. Quum tamen tot copias contra eos moueri cognouere eos pacifice excepere. Et maior executor dominum prouinciæ allocutus eſt, eidemq; ſignificauit, illum iam optime ſcire me læto vultu excipere omnes, q ſeſe oblatum veniebant in vaſallos V. M. quamuis maxime erraſſent. Rogabatq;, vt alloqueretur incolas e Matalcingo, vt ad me proficiſcerentur, et ſe ita facturum pollicitus eſt, et inducere incolas e Marinalco ad concordiam. Et maior executor ea adepta victoria, in caſtra reuerſus eſt, et eo die aliqui ex Hiſpanis pugnabant in ciuitate, et ciues eis nunciauerant, vt interpres noſter illuc proficiſceretur, volebant colloquiũ habere de pace ineunda, quã (vt poſtea apparuit) nolebant admittere, niſi recederemus ab vniuerſa prouincia, quod ideo effecere, vt aliquot dierum ſpacio eos quieſcere pateremur, et munirent ſe rebus quibuſdam, quibus indigebant, quamuis nunquã eos inuenerimus, vt pugnam detrectarent. Et cum ꝑ interptem talia tractarentur, quũ noſtri eſſent hoſtibus propinqui (non enim aliud ſpacium intercedebat, niſi pons elatus) ſenex quidam ex hoſtibus e ſinu ſuo eduxit magno interuallo quædam quæ comedit, vt demonſtraret illos nulla adhuc premi neceſſitate, nos enim illis nunciabamus, eos ibi fame pe-

rituro. Et amici noſtri ſignificabant Hiſpanis, concordiam eam eſſe ſimulatam, hortantes vt pugnam continuarent. Ea tamen die pugnatum non extitit. Primates eīm interpreti iniunxere, vt me alloqueretur.

AD dies quatuor poſt reditum maioris executoris a prouincia Matalcingo, Domini illius et Marinalco, & Domini prouinciæ Cuiſcon (quæ eſt latiſſima, & etiã defecerat) in caſtra noſtra profecti ſunt, & vt illis parcerem p̄terita ſupplices rogarunt, & polliciti ſunt ſe velle nobis inſeruire, & promiſſa ſua executioni demãdarunt, & ſemper hactenus inſeruiuerunt.

DVm maior executor aberat in prouincia Matalcingo, hoſtes ciuitatis conſtituerunt nocte exire, & aggredi caſtra Petri de Aluarado, & in aurora ea aggreſſi ſunt, & quum vigiles, & excubiæ eos audiuere, ad arma conclamatum eſt, & illi, qui aderant eos inuaſere. Hoſtes auditis equitibus aquis ſe commiſere, & interim noſtri aduolarunt, tribuſq; continuis horis pugnatum eſt. Nos vero exiſtẽtes in noſtris ſtationibus, audiuimus tormenti parui bombum, quo ille in hoſtes vtebatur. Et quia nos ſuſpitione adducebamur ne eos profligarent, milites in armis eſſe iuſſi, vt ciuitatem ingrederentur, vt hoſtes animum demitterent in oppugnando Petrum de Aluarado, et quum Indi offenderent hoſtes tam acriter et ſtrenue pugnantes, decreuere reuerti in ciuitatem. Nos reliqui ad ciuitatem pugnatum profecti eo die fuimus.

EO tempore nos qui vulnerati euaſeramus priori profligatione, priſtinæ reſtituti eramus ſanitati, et ciuitati Diuiti applicuerat nauis Io. Ponci e Leone, quem profligauerant in prouincia inſulæ Floridæ, et habitatores ciuitatis mihi afferendũ curarunt puluerem quendam, vna cum aliquibus baliſtis, qbus maxime egebamus, et iam fauente Deo Op. Maximo, circumcirca nulla erat prouincia, quæ nobis non maxime faueret, et quum ipſe proſpicerem incolas ciuitatis tam rebelles, et maiori demonſtratione et certitudine moriendi, quam vnquam aliqua fuerit natio, neſciebam quo modo me cum eis gerere deberem, quo pacto a tanto diſcrimine et laboribus euadere poſſemus, et quomodo illos, et ipſorum ciuitatem extremæ iuternitioni non traderemus. Erat enim magis egregia, quam ſit alia in vniuerſo terrarum orbe. Nec nobis prodeſſe poterat ꝙ illis ſignificabamus, nos ab eo loco non diſceſſuros, et tã e caſtris quam bergantinis non ceſſaturos damnum inferre. Nec ꝙ deſtruxeramus incolas e Matalcingo et Marinalco, et ꝙ neminem in omnibus prouincijs habebant, q eiſdē opem laturus eſſet. Nec habebãt vnde ſibi miniſtrari poſſet Maiz. caro, fructus, & aqua. Nec deniq; res aliqua ad commeatum faciens, & quanto plus ea antedictis nota faciebamus, tanto minus animis deficere videbantur. Sed pugnã ineundo, & reliquis omnibus in rebus animoſiores inueniebamus, quam vnquam fuiſſent. Et ipſe proſpiciens rem ita agi, & iam præterijſſe vltra dies quadraginta quinq;, quibus obſidebamus dictam ciuitatem, conſtitui ad noſtri tutelã remedium adhibere, & vt meliꝰ laſſos hoſtes reddere poſſem. Quod fuit huiuſmodi, ꝙ quantũ ciuitatis occupabamus, tantum ab vtroq; latere ſolo æquaremus, ita vt ne paſſu quidem progrederemur, niſi omnia ſolo æquaremus, & loca vbi aqua verſabatur continentem redderemus, quamuis diu in eo moram trahere cogeremur. Et propterea conuenire iuſſi omnes dominos et primates nobis amicos, et decretum meum illis aperui, vt ad hoc conuocarent omnem ruſticanam multitudinem, cum cois ſuis, quæ ſunt valli genera, quibus vtuntur in illis partibus, vt foſſores ligonibus in Hiſpanis. Et ipſi reſponſum dedere, ſe læto animo perfecturos, et decretum eſſe ſanum, et eo maxime ſunt oblectati. Videbatur enim, eum eſſe modum, quo ciuitas ſolo æquaretur, quod omnes plurimum appetebaut.

INterea dum hæc conſtituebantur, tres aut quatuor dies præteriere. Incolæ ciuitatis animo concepere nos aliquid magni contra eos machinari: ipſi quoq; per ea, quæ poſtea apparuere, parabãt omnia ad ſui tutelam poſſibilia, quemadmodũ etiam

ſuſpica

ſuſpicabamur. Et ordine amicis noſtris dato, ꝙ terra, & aquis ciuitatem oppugnatũ ire debebamus, ſequenti die poſt miſſarum ſolennia proficiſci cœpimus ad ciuitatẽ, & quum perueniſſemus ad tranſitum aquæ, & aggerem, qui eſt initio magnarum domuum in platea conſtitutarum, & eum oppugnare vellemus, incolæ ciuitatis vt quieſceremus innuerunt, aſſerentes pacem inire velle, & ipſe iniunxi noſtris ne vlterius pugnam inirent, & ſignificaui vt illuc dominus ciuitatis me allocutum aduentaret, ſi forte pax componi poſſet, & cum retuliſſent aliquos eum euocatum profectos, me vltra horam detinuere. Ipſi enim reuera pacem non exoptabant, & hoc demonſtrarunt, quoniam ilico nobis quieſcentibus in nos ſagittas, fuſtes, & ſaxa iaculari cœpere. Hoc viſo, aggerem oppugnare cœpimus, eũq; occupauimus, & quum plateam ingreſſi fuimus, eam magnis ſaxis refertam inuenimus, ne equites veloci paſſu currere poſſent. Solido eñ loco equites ſolos timent, & inuenimus vicum lapidibus ſolis obſtruſum, & alium etiam ſaxis plenum, ne equites eo paſſim currere poſſent. Et ab eo die ita oppleuimus eum vicum, vbi aqua verſabatur, & quo ibatur ad plateam, vt nunquam poſtea eum Indi aperire potuerint, & poſtea paulatim cœpim⁹ ſolo æquare eas domos, optime obſtruere, opplereq; ea quæ occupabamus ab aqua, & quum eo die perueniſſemus vltra centum & quinquaginta milia hominum bellatorum, multa geſta ſunt, & eo pacto die illo pedem retulimus in caſtra, & bergantini vna cum canois amicorum noſtrorum, plurimum intulerunt damni ciuitati, & vt quieſcerent retroceſſere.

SEquenti die eodem ordine ciuitatem ingreſſi ſumus, & peruenimus ad ambitũ illum & periſtillum, vbi ſunt turres ſuorum idolorum. Iniunxi præfectis nil aliud faciendum curarẽt, niſi vt opplerentur vici, in quibus aqua verſabatur, & æquarent malos tranſitus quos occupaueramus, & Indi nobis amici aliqui domos comburerent & ſolo æquarent, reliqui irent pugnatum contra hoſtes locis ſolitis, & equites omnes tuerentur, ne a tergo adorirentur, & ipſe aſcendi vnum ex altioribus idolorum turrim, quoniam Indi me optime noſcebant, & aſcenſum meum moleſte tulerunt, ab ea turri animum addebam amicis, & ſuppetias ferendas committebam, quũ neceſſitas ingruebat, quia cum aſſidue pugnarẽt, hoſtes aliquando, & aliquando noſtri retrocedebant, qui ilico ſubleuabantur a quatuor equitibus, q audaciam eiſdem ſubminiſtrabant, vt in hoſtes irruerẽt. Eo pacto & ordine ciuitatem ingreſſi ſumus quinq; aut ſex continuis diebus, & in reditu ſemper amicos noſtros anteire iubebamus, & aliquando in inſidijs collocabam⁹ aliquos Hiſpanos in quibuſdam domibus & equites remanebãt, & vt nos retrocedere ſimulabamus, vt eos ad plateam ingrediendam alliceremus, hoc pacto vna cum inſidijs peditum quotidie hora veſpertina aliquos vulnerabamus. Et quodam die ex prædictis in platea continebãtur ſeptem aut octo equites præſtolantes hoſtium egreſſum, & cum eos egredi non viderent, ſimularunt recedere, & hoſtes ſuſpitione adducti, ne in reditu eos vulnerarent, vt facere conſueuerant, poſt parietem latebant, & in ſubdialibus pauimẽtis, & eorum innumera erat multitudo, & cum hoſtes eos inſequebantur (qui erant octo, aut nouem numero) ipſi exalto occupauerant faucem vnius vici, non potuere inſequi hoſtes qui aufugiebant, & reuerti coacti ſunt, & hoſtes elati, ꝙ eos retrocedere coegerant, rabide more canum in eos irruebant. Illi vero, qui maxima circunſpectione pugnabant, eo ſe recipiebant, vbi damnum pati non poterant, noſtri damna patiebantur ab eis, qui in parietibus locati erant, & coacti fuere retrocedere, & vulnerarunt duos equos, quod effecit vt eiſdem inſidias ſtruere conſtituerem, prout in futurum M. V. referam. Et eo die hora ſatis tarda deuenimus in caſtra, relictis omnibus occupatis tuto ſolo æquatis, & incolæ ciuitatis erant admodum læti, arbitrabantur enim nos metu diſceſſiſſe, & e a nocte nuncios deſtinaui ad maiorem executorem, vt ante lucem cum quindecim equitibus ex ſuis, & Petri de Aluarado venirent ante lucem in caſtra noſtra.

POſterodie ſummo mane maior executor in caſtra peruenit comitantibus quin
decim equitibus, & ipſe habebam ex equitibus in præſidio Cuioacan impoſitis
viginti quinqꝫ, qui aſcendebant ad numerum quadraginta eqtum, & decem ex illis
iniunxi, vt ilico mane diſcederent omnibus reliquis peditibus comitantibus, & ipſi
vna cum reliquis pugnam inirent, ſolo æquarent, occuparentqꝫ omnia quæ poſſent,
quoniam ego cum tempus retrocedendi aduentaſſet, illuc irem comitantibus reli-
quis triginta equitibus, & quum ſcirent maiorem ciuitatis portionẽ ſolo æquatam
quanto poſſent hoſtes inſequerentur, donec eos ad loca tuta, & vicos, quibus aqua
verſari ſolet ingredi cogerent, & ibi morarentur, donec retrocedendi tempus adue
niret, & ipſe me vna cum illis triginta equitibus a nullo conſpectus in inſidijs collo-
care poſſem, in quibuſdam magnis domibus, quę ſunt proximę reliquis illis magnis
in platea conſtitutis. Et Hiſpani executi ſunt mandata mea, & per horam poſt meri
diem, aſſumptis illis triginta equitibus ciuitatem ſum ingreſſus, & quum eo perue-
niſſem, eos collocaui in illis magnis domibus, ipſe diſceſſi, aſcendiqꝫ turrim illã excel
ſam, vt moris erat mei. Et dũ ibi moram traherem, Hiſpani aliqui ſepulchꝝ aperue
re, & in eo inuenere varias res aureas, ad mille & quingentos Caſtellanos. Et cum
iam adeſſet hora retrocedendi, iuſſi maximo ordine redire inciperent, & ꝙ equites
poſtquam retroceſſiſſent ad plateam, fingerent velle eos inuadere, non tamen aude
re demonſtrarent: & iſtud fieret, quum circumcirca, & in platea eſſet maxima hoſti
um multitudo. In inſidijs collocati admodum deſiderabant tempus aduentare. Opta
bant enim rem bene gerere, & iam moleſta erat diuturna mora, & ego me illis con-
iunxi: & iam Hiſpani tam pedites, quam equites retrocedebant ad plateã, & etiam
Indi amici noſtri, qui iam inſidias cognouerant. Hoſtes autem tot vociferationibus
inſequebantur, vt maxima viderentur potiti victoria: & nouem illi equites fingebãt
aggredi eos per plateam, & poſtea retrocedebant, & quum hoc bis ſimulaſſent, ho-
ſtes tantum feruorem conceperant, ꝙ vſqꝫ ad eorum nates percutiendo venerint,
donec eos perducerent in vicũ eum, vbi paratæ erant inſidiæ. Quum vidimus Hiſ-
panos anteire, & pixidis emiſſionem audiuimꝰ (quod ſignum nobis paratum habe-
bamus) cognouimus tempus aduentaſſe, vt exiremus, & Diui Iacobi conclamato
nomine, ilico eos aggreſſi fuimus, & inſecuti fuimus per plateã vulnerando, ſternen
doqꝫ, & intercludendo plures, q̃ ab amicis noſtris, qui nos ſequebantur, capiebãtur,
ita vt in his inſidijs interfecti fuerint vltra quingẽtos ex hoſtibus & ex primatibus,
robuſtioribus & magis ſtrenuis, & ea nocte amici noſtri lauta potiti ſunt cœna. Oĩa
enim interemptorum cadauera cepere, & in fruſta attulere, vt eadem in cœna come
derent. Tanta fuit admiratio, quam concepere, quum ſe tam repente profliga-
tos conſpexere, vt nec locuti fuerint, nec vociferationes emiſerint, omni ea nocte,
nec auſi ſunt alicubi incipere comparere in vicis aut ſubdialibꝰ pauimentis, vbi non
eſſent plurimum tuti, & cum nox aduentaret, & nos diſcedebamus, apparuit inco-
las ciuitatis miſiſſe ſeruos quoſdam viſum an recederemus, & quum quodam vico
comparere cœperunt, eos aggreſſi ſunt decem, aut duodecim equites inſecutiqꝫ, et
ita egere, vt nullus euaſerit. Concepere hoſtes hac victoria tantum timoris, vt nun
quam omni hoc durante bello auſi ſint plateam ingredi, quando recedebamus, quã-
uis vnicus tantum eſſet in ea eques, nec auſi ſunt Indum aliquem, aut peditem ex no
ſtris inſequi, verentes ne denuo inſidias eis parauiſſemus. Et geſta illius diei vna cũ
victoria, quam omnipotens elargitus eſt, fuit potiſſima cauſa, vt citius ciuitate poti-
remur. Incolæ enim illius maximam concepere exanimationem, & amici noſtri ani-
mis creuere, & eo pacto profecti fuimus in caſtra certa ſententia accelerandi, vt bel
lum hoc perficeretur, & nullum p̃termittendi diem abſqꝫ ingreſſu in ciuitatem, do-
nec bellum eſſet confectum. Et eo die nullum accepimus incommodũ in caſtris no-
ſtris, eo dempto, ꝙ cum ex inſidijs prodibamus duo eqtes concurrerunt, & alter eo-
rum cecidit ex equa, & ea recto tramite progreſſa eſt ad hoſtium turmas, qui eam ſa

gittis

gittis impetebant, & vulneribus confoſſa cernens impium ſibi malum illatũ ad nos reuerſa eſt, & ea nocte mortua eſt, & quamuis maxime triſtati fuerimus, quum eq; & equæ maxime faciant ad ſalutem noſtram, tamen non tantum moleſte tulimus, quemadmodum ſi mortua eſſet apud hoſtes, vt re ipſa euenturum putauimus, ſi enim ita eueniſſet maiori potiti fuiſſent gaudio, quã premebantur dolore illorũ, quos neci dederamꝰ. Eodẽ die bergãtini vna cũ canois amicoꝝ noſtroꝝ in ciuitate maximã hoſtiũ ſtragẽ commiſere, abſq; aliquo ſibi illato incommodo.

QVum ſciremus iam incolas ciuitatis perterritos pauore, percepimus a duobus ex illis modicæ conditionis, qui nocturno tempore clam ciuitate egreſſi fuerant, & ad noſtra caſtra peruenerant, quum fame premerentur, ꝙ nocte exibant piſcatum inter domos ciuitatis, & proficiſcebantur ab ea parte, quam occupaueramus quærentes ligna, olera, & radices, vt eas comederent. Et quum iam plures vicos, vbi aqua verſabatur, oppleuiſſemus, aptaueramus plures malos tranſitus, in ipſa aurora ciuitatem ingredi conſtitui, & omne poſſibile damnũ illis inferre, & bergantini ante lucem, & ipſe decem aut quindecim comitantibus equitibus, & qbuſdam peditibus, & Indis amicis noſtris, ingreſſi fuimus, & prius diſpoſuimus ſpeculatores quoſdam, qui, quum iam illuceſceret, ſignum nobis in inſidijs collocatis dedere, & aggreſſi ſumus infinitum numerum, quum tamen maior pars eſſet ex miſerabilioribus ciuitatis, vt plurimum erant vxores, & pueri, & tantum damni illis intulimus locis illis, quibus poteramus progredi per ciuitatem, vt mortui, & captiui aſcẽderint vltra octingẽtos, & bergantini ſimiliter cœperunt plures ex hoſtibus, vna cũ canois, quibus piſcabantur & maximam ciuitati ſtragem intulere. Quum duces, & primates ciuitatis nos ea proficiſci viderũt hora non conſueta, maxime mirati ſunt, vt prius admirati fuerant inſidias præteritas, & nullus eorum auſus eſt nobiſcũ congredi, & ſic reuerſi fuimus in caſtra maxima præda, & cibo ad vſum amicorum noſtrorum.

SEquenti die ſummo mane in ciuitatem reuerſi ſumus, & quum amici noſtri cernerent bonum ordinem, quem habebamus, ad eam extremæ dandam internitioni, tanta erat indies veniẽtiũ multitudo, vt numerari non poſſet. Et ea die occupandi vicum, quo progreditur ad Tacubam, finem impoſuimus, & lateribꝰ implendi malos tranſitus, qui in ea continebantur, ita vt milites caſtrorum Petri de Aluarado nobiſcum conuenire poſſent in ciuitate. Et in vico, quo peruenitur in forum, duos alios occupauimus, & eos optime oppleuimus, & combuſſimus domos ipſius domini Guautimucin nomine iuuenis decem et octo annoꝝ, q ſecundus erat dominus poſt mortem domini Muteezuma. In his ædibus hoſtes varia locarant munimina, erant enim ampliſſimæ, & munitæ, aquiſq; circumuallatæ. Occupauimus quoq; geminos pontes aliorum vicorum, qui ſunt apud vicum, quo progreditur in forum, & oppleti ſunt plures mali tranſitus ita vt ex quatuor ciuitatis illius portionibus, tres occupaueramus, & hoſtes nil aliud agebant, præterquam retrocedere ad loca tutiora, ad domos ſcilicet quæ in aquis conſtitutæ erant.

POſtero vero die, qui fuit in feſtiuitate Sancti Iacobi, ordine iã dicto ciuitatem ingreſſi fuimus, & ſecuti iter noſtrum vico illo, qui protenditur in forum, & occupauimus vicum latum in quo verſabatur aqua, vbi hoſtes maxime ſe tutos arbitrabantur. Et quamuis morati fuerimus multum in occupãdo eo vico, & diſcrimina paſſi fuerimus multa, tota ea die tantum efficere non potuimus, vt quum vicus eſſet latus eum penitus oppleuerimꝰ, vt equites tranſire poſſent ad aliũ vicum. Et quum omnes eſſemꝰ pedites, et hoſtes conſpicerent eqtes non tranſiſſe, multi recentes, et ſtrenuiores ex illis nos aggreſſi ſunt, & quam primum eis obſtitimus, cum nobiſcũ plures milites baliſtis vtẽtes haberemꝰ, reuerſi ſunt ad ſuos aggeres, & munimina, q̃ extruxerãt, quamuis multi ex illis ſagittis fuerint confoſſi. Et vlterius oẽs Hiſpani pedites vtebantur ſuis haſtis, quas picas nominamus in Hiſpanijs, eas enim efici

endas curaueram poſt noſtram profligationem, quæ res fuit nobis admodum proſicua. Eo die ab vtroq; latere aliis rebus non incubuimus niſi combuſtioni, & æquationi domorum illius vici, quod erat viſu miſerabile, quũ tamẽ aliud facere non poſſemus, cum ordinem ſequi cogebamur. Quum incolæ ciuitatis tantam ſtragem, ac ruinam conſpicerent, vt animoſitatem præ ſe ferrent, Indis nobis amicis dictitabant, vt nihil aliud agerent, quam comburerent, & ſolo æquarent, quoniã futurum eſſet, vt illi noua ædificia conſtruere in poſterũ cogerentur, quoniam ſi ipſi victoria potiti eſſent, ita futurũ optime nouerant, ſin minus, ꝙ ea ad vſum noſtrum conſtruere cogerentur. Et deo placuit, vt vltimo ſuo dicto res fuerit verificata, quamuis ipſimet ſint qui ea conſtruant.

ALio die ſummo mane ordine ſolito ciuitatẽ ingreſſi fuimus, & quũ ꝑuenimus ad vicum quem ꝑcedenti die oppleueram⁹, eo modo eũ inuenimus, vt prius reliqueramus, & progreſſi vlterius per geminos baliſtæ iactus, occupauimus duas magnas aquarũ foſſas, quas effoderant in ipſo ſolido vico, & deuenimus ad paruam turrim idolis ſuis dicatã, in ea comperimus quædã Chriſtianorũ capita, quos interemerant, & maxima fuim⁹ adducti mœſtitia, & ab ea turri erat rectus vicus ad caſtra Petri de Aluarado, & a ſiniſtro latere erat vicus, quo ꝑueniebatur in forum, in quo iam aqua non continebatur, ꝑterquã in vno vico quem tuebantur, & eo die vlterius non proceſſimus. Certauimus tamen acriter & diu cum hoſtibus, & quum quotidie omnipotens nobis victoria potiri concederet, ſemper ipſi erant inferiores, eo die hora iam ſera reuerſi fuimus in caſtra.

POſtero die quũ componeremus nos ingredi ciuitatẽ hora nona diei, e caſtris fumũ ex geminis altioribus fori, aut Tetebulco turribus exire conſpeximus, & qd eſſet cogitare non poteramus. Et quũ videremus fumũ illũ maiorẽ eſſe, quã quando ſuffitus idolis ſuis efficiũt, ſuſpicati fuimus milites Petri de Aluarado illuc ꝑueniſſe. Quod tametſi ita ſe haberet, non tamen id verũ eſſe poſſe putabam⁹. Et certe eo die Petrus de Aluarado vna cũ eius militib. ſtrenue ſe geſsit. Superant eñ plurimi pontes & aggeres occupandi, et ſp accedebat ad eos tuẽdos maior ciuitatis incolarũ multitudo, quũ tamen conſpicerent nos e caſtris noſtris hoſtes ſtringere, omnib⁹ poſsibilibus modis laborauit, vt forũ ingrederetur. Ibi eñ erat oĩm hoſtiũ robur, non tamen eualuit vlterius progredi niſi ad conſpectũ illi⁹ et duas illas turres occupare, et turres alias plures, q̃ erãt prope ipm forũ, qđ fuit tã latũ quã ambitus multarũ turriũ ciuitatis, et eqtes fuere in maxĩo labore, & coacti ſunt retrocedere, & dũ retrocederent tres eq̃s vulnerarũt et eo pacto Petr⁹ de Aluarado vna cũ militib. reuerſus ẽ in ſua caſtra. ¶ Nos vero noluimus occupare eo die pontẽ vnũ, & vicũ in q̊ aqua continebatur, q ſolus occupãdus erat vt ĩ forũ ꝑuenire poſſems. Sed tñ incubuims vt opplerẽtur qdã mali trãſitus, & ĩ reditu nos acriter ꝑſſere, quãuis eiſdẽ poti⁹ dãno ceſſerit.

SEquenti die ſummo mane ciuitatem ingreſſi fuimus, & quum, donec peruenire tur in forum, nil occupandum ſupererat, niſi vicus aqua plenus cum ſuo aggere, qui hærebat turri, de qua ſuperius memini, eum oppugnare cœpimus, & ſignifer quidam comitantibus tribus, aut quatuor Hiſpanis ſeſe aquis commiſere, & incolæ ciuitatis ilico locum deſeruere, & loc⁹ oppleri cœptus eſt, vt eqtes tranſire poſſent, Et dum iſta agerentur, aduenit Petrus de Aluarado eodẽ vico comitatus quatuor equitibus, & gaudium, quo repleti ſunt milites amborum caſtrorum, fuit incomparabile. Illud enim erat iter, & modus cito finem imponendi bello, & Petrus de Aluarado relinqbat ꝑſidia a tergo & a lateribus, tã vt tueretur acqſita, quã ad ſui defenſionem, & quamprimum tranſitus ille fuit aptatus vna cum aliquibus equitibus forum inſpecturus ſum profectus, & iniunxi militibus noſtrorum caſtrorum, ꝙ nullo pacto vlterius progrederentur. Et cum aliquantulum per plateam ſpaciati fuiſſemus ꝑſpeximus porticus, q cum ſubdialibus pauimentis erant hoſtibus referti, & quũ platea eſſet ampla, & equites in ea progredi poſſent, quũ equites conſpicerent, appropinquare non audebãt, & ego aſcẽdi illã magnã turrim, quæ foro adiacet, & in

ea inuenimus oblata Chriſtianorum capita, quos nobis interemerant, & ab ea turri proſpexi quantam ciuitatis portionem occupaueram⁹, & proculdubio ex octo portionibus ſeptem occupaueramus, & quum cognoſcerem tantam hoſtium multitudinem tam anguſto loco contineri, maxime cum domus illæ, quas poſſidebant eſſent tam anguſtæ, & quælibet ex ſe ſuper aquas conſtituta, & imprimis maxima apud eos erat fames, & quia in vicis inueniebamus extractas cortices, atq; radices arborum, conſtitui nolle eos aliquot dierum ſpatio oppugnare, & mouere ſibi aliquas conditiones, quibus tanta multitudo perire non cogeretur, & mihi certe dolorem incredibilem afferebat damnum, quod illis inferebamus, & aſſidue eos moneri curabam, vt pacifice nobiſcum agerent, illi autem reſpondebant q nullo pacto deditionem facere vellent, & q vnicus qui ſupereſſet certando mori deberet, & de omibus quæ ab eis poſſidebantur, nil ad nos deuenturum eſſe, ſed combuſturos ſe omnia & aquis ſubmerſuros vbi non videri poſſent, nec apparere. Ego tamen ne malum pro malo redderem, diſſimulabam, nec eos oppugnari permittebam. Mira hoſtes pertinacia mortem oppetere, q deditionē facere malūt

QVum modicum pulueris ad tormenta obtineremus p dies quindecim anteā conſulueram⁹ machinam conſtruere, & cum non adeſſent artifices, q optime eam conficere callerent, quidam fabri lignarij ſeſe illam pfecturos obtulere, paruā tamen et quamuis cogitaſſem nil eos boni efficere poſſe, annui tamen vt illam erigerent, & illis diebus, quibus hoſtes tam anguſto loco clauſos tenebamus, perfecta extitit, & eam adduxere locandam loco quodam inſtar theatri, qui eſt in medio plateæ ex calce & lapidib⁹ quadratis ad proceritatem gemini hominis ſtatus cum dimidio, & ab angulo ad angulum intercedere poteſt triginta paſſuum intercapedo, qui locus ab eis paratus extiterat, vt cum aliq ludi edebantur, ibi ludos & ſpectacula edentes locarentur, vt vniuerſi in foro conſtituti, & illi qui erant inferi⁹, & in porticubus conſpicere poſſent, quid ederetur: & quū eo illam adduxiſſent triū aut quatuor dierum ſpaciū conſumpſere, antequam locaretur, & Indi nobis amici ea machina minabantur incolis ciuitatis, aſſerendo ea machina omnes interficiendos: & quamuis nil aliud proficeret, quemadmodum etiam nil profecit, tamen ſatis erat timor, quem Indi hoſtibus inferebant, cogitantes eos deditionem facturos, & neutrum ſubſecutum eſt, quoniam fabri lignarij machinam non perfecere, nec incolæ ciuitatis (quamuis maxime timerent) pactum aliquod deditionis demonſtrarūt, & machinæ defectum diſſimulauimus, aſſerentes nos miſericordia moueri, ne oēs penitus interficeremus.

SEquenti die poſt locatā machinam reuerſi fuimus in ciuitatē, & quum iam interceſſiſſent tres aut quatuor dies, quod ciuitatē non oppugnaramus inuenimus vicos qbus progrediebamur, mulieribus pueriſq; refertos, ac alijs miſerabilibus perſonis, qui fame moriebantur, ſemimortui debileſq; exibant, quæ erat res viſu miſerabilior, quam in vniuerſo orbe comperiri poſſet, & ipſe amicis noſtris iniunxi, ne pacto aliquo damnum aliquod inferrent, nullus tamen bello aptus exibat, vt aliquod damnum ſibi inferri poſſet, quāuis videremus eos in ſubdialibus pauimētis veſtibus ſuis coopertos, & inermes. Et ego illo die eos de pace commonendos curaui, & eorum reſponſiones erant diſſimulationes, & quum maiori pro parte diei nos eo pacto protraherent, illis nunciandum curaui me eos oppugnare conſtituiſſe, & eorum multitudinem retrocedere mandarent, alias permitterem amicis noſtris, vt eos interimerent, & ipſi retulere ſe pacem deſiderare. Ipſis autem reſponſum dedi, me ibi domini num non conſpicere, quocum de pace agi debebat, & cum aduentaſſet, ad eius aduentum ipſis omnem ſaluum conductum, quem poſtulabant, impartiebar, vt de pace ineunda colloqueremur. Sed quum conſpiceremus eſſe illuſionem, et hoſtes omnes accinctos, quū eos pluries pacifice monuiſſem, vt eos in anguſtiora deducerem, et illos ad extrema locaremus, iniunxi Petro de Aluarado, vt omnibus ſuis copijs ingrederetur a latere vnius magni vici, quē hoſtes obtinebāt, in q continebātur vltra mille domus, & ipſe ab alio latere pedes ingreſſus ſum comitantibus omnibus

noſtrorum castroꝝ copijs, equites enim ibi nil prodeſſe poteramus. Et tam acriter a nobs, et ab amicis noſtris eſt pugnatum, vt eum omnem vicū occupauerimus, et tam ingens fuit cædes hoſtium noſtrorum, vt eo die deſiderata, captaq́ ſint vltra duodecim milia Indorū, quibuſcum Indi nobis amici tantum ſæuitiæ vtebantur, vt nulli vitam condonarent, quamuis etiā a nobis repræhenderentur, corrigerenturq́.

ALia ſequenti luce in ciuitatem reuerſi ſumus, et ne pugnam committerent, præcepi, nec hoſtibus damnum aliquod inferrent, et cum ipſi conſpicerent tā tam hominum multitudinem in illos moueri, et cognoſcerent vaſallos ſuos, et eos, quibus præcipere ſolebant, mortem ſibi minari, et ſe ad extremum deductos conſpicerent, et vbi conſiſterent non haberēt, niſi ſuper ſuæ ciuitatis demortuorum cadauera, optantes tandem eximi a tam acri infortunio, clamabant cur iam illos non interficeremus, & maxima celeritate me aduocandū nunciarunt, qm̄ me alloqui deſiderabant. Et quum Hiſpani oēs finem huius belli maxime optarent, & moleſte ferrent tantum damnum, quod illis inferebatur, maxima ſunt affecti lætitia, cogitantes eos pacem cupere, magnoq́ gaudio me accerſitum venere, & improbe contenderūt vt accederem ad aggerem quendam, in quo erant aliqui ex primatibus, qui mecum colloqui volebant. Et quamuis iter meum paꝝ profuturꝝ ipſe conſpicerem, conſtitui tamen ire viſum quomodo res ſe haberēt, cognoſcebā enim, ꝙ deditio omnis verſabatur in domino ſolum, & in tribus aut quatuor alijs ex primatibus ciuitatis, quoniam reliqui (ſiue viuere ſiue mori contingeret) deſiderabant iam ſe extra eum locū conſtitutos. Et quum perueniſſem ad aggerem, mihi ſignificarunt, ꝙ poſtquam illi me ſolis filium cognoſcerent, & ſol tam breui ſpacio vnius diei, ac noctis circumibat vniuerſum terraꝝ orbem, quare eo breui ſpacio eos etiam non interficerem, & eos a tot pœnis non eximerem, qm̄ ipſi iam mori exoptarent, & cœlum aſcendere ad ſuum Ochilubum, ꝗ eos ibi expectabat, vt eis requiem condonaret. Illud eſt idolum, quod Indi maiori proſequuntur veneratione, ego autem multis reſpondi, vt ad deditionem faciendam allicerem, nil tamen proderat, cum in nobis ea pacis ſigna viderent, quæ nunquam victi præ ſe tulere, quum eſſemus nos auxilio diuino victores.

QVum ad extremum hoſtes adduxiſſem⁹, vt ex iam dictis colligi poteſt, vt eos a malo eoꝝ propoſito perſuaderemus, quum eoꝝ animus eſſet mori, allocutus ſum quendam ex primatibus inter eos, quem captiuum habebam, captiuumq́ tenuerat antea per duos aut tres dies patruus don Ferdinandi domini ciuitatis Teſaico, dum in ciuitate pugnaret: & quamuis eſſet vulneratus, eum ſum allocutus, ſi vellet in ciuitatem reuerti, & reſponſum mihi dedit velle, & quum ſequenti die ciuitatem fuiſſemus ingreſſi, illum cum aliqbus hoſtibus deſtinaui, qui illum conſignarunt incolis ciuitatis, & iam illum fueram allocutus diffuſius, vt colloqueretur cum domino ciuitatis & primatibus de pace ineunda, & ipſe pollicitus eſt in eo ſe omnia q̄ poſſet effecturum. Incolæ ciuitatis illum excepere maxima obſeruantia, tanquā ex primatibus vnū, & quamprimū eum adduxere in conſpectū Guautimucin, & ſermonem de pace habere cœpit, ilico illum interficiendū & ſacrificandum commiſit. Et reſponſum, quod nobis dedere illud fuit, ꝙ maximis vociferationibus aduenere, aſſerentes ſe velle mori, & fuſtes, ſagittas, lapideſq́ in nos proijcere cœpere, & nobiſcum acriter pugnare, & adeo vt nobis equum interficerent iaculo, quod ex enſe quem nobis abſtulerant, fabrefecerant. At equus hic tandem caro eſt illis aſcriptus precio, plurimi enim ex illis obiere, & eo pacto in caſtra noſtra reuerſi fuimus.

POſtero vero die reuerſi ſumus in ciuitatem, & hoſtes eo redacti erant, vt in ciuitate Indoꝝ nobis amicoꝝ infinita multitudo pernoctare auderet. Et quum in conſpectum hoſtium deueniſſemus, noluimus cum illis pugnam inire, ſed tantum deambulare per eorum ciuitatem cogitabam⁹ nanq́, ꝙ omni hora, & momento ad nos pacifice proficiſcerentur, & vt ad concordiam eos allicerem, equitando perueni ad aggerē quendā munitiſſimū, & acerſiui quoſdā ex primatibus mihi notos, ꝗ poſt eū

latebant

latebant, & eis ſignificaui, ꝙ poſtquam ſe profligatos conſpicerent, & ſi vellē vnica hora eos delere poſſem nullo ſuperſtite, quare Guautimucin eorum Dominus me allocutum non veniret, cum pollicerer illi me nil incommodi illaturum. Si ipſi, & illi vellent mecum pacifice agere, a me optime exciperentur, haberenturq;, & alia cum eis multa ſum locutus, quibus ad lachrymas propenſos reddidi. Et flentes mihi reſponſum exhibuere, ſe optime noſſe errorem ſuum, & exterminium, & ipſi proficiſci volebant allocutum eorum dominum, & vna cum reſponſo ilico reuerti, vt ab eo loco non diſcederē. Et diſceſſere, puoq; ſpacio reuerſi fuere, aſſerētes, quum hora eſſet iam ſera Dominus illorum non eſſet venturus me allocutum. Sequenti tamē die procul dubio in meridie illum aduenturum putabant, ut me in platea fori alloqueretur. Et eo modo profecti fuimus in caſtra, & ego mandaui, vt in quadrato illo in medio plateæ exiſtenti paratum haberent ſtratum pro domino, & primatibus ciuitatis, vt ipſi habere ſolēt, & vlterius ſibi epulas pararēt, & ita re ipſa factū extitit.

SEquenti vero die ingreſſi ſumus ciuitatem, & præcipi noſtris copijs, vt paratæ eſſent, ne ſi hoſtes inſidias pararent, nos incautos offenderent; & Petro de Aluarado ibidem exiſtenti idem nunciaui, & quam primum in forū deuenimus, nūciandum commiſi Guautimucin me illum in platea præſtolari, qui ut apparuit, conſtituit ſe illuc non venturum, & deſtinauit quinq; ex illis primatibus ciuitatis, quorū nomina (quoniam ad rem non multum faciunt) impræſantiarum non recenſeo, qui vt aduenere mihi ſignificarunt, dominum illorum me certiorem facere, & rogare per eoſdem, vt illi parcerem, quod eo non aduenerat, metu enim me coram comparere non fuerat auſus, & etiam aduerſa detinebatur valetudine. Ipſos autem adeſſe & quicquid vellem iuberem, quia ipſi illud exequerentur. Et quamuis dominus eorum non aduenerit, plurimum tamen lætati fuimus aduentu dictorum primatum. Videbatur enim modus negotio cito finem imponendi, & ipſe eos hilari vultu excepi, & ilico illis cibum, potumq; exhibendum commiſi, in quo demonſtrarunt famē, quam ſuſtinebant. Et poſtquam fuerant epulati, eis iniunxi, vt dominum ſuum alloquerentur, nec duceretur metu, & illis fidem meam aſtringebam, quod quamuis in conſpectum meum aduētaret, nil eidem nocendum permitterem, nec aliquo pacto detineretur, qm̄ ſine illius præſentia nil boni tractari, aut concludi poterat, & mandaui ipſis comeſtibilia quædam exhiberi eorum refocillationis gratia, ut ſecum aſportarent, & eo in negotio promiſere omnia, quæ poſſent ſe effecturos, & ita diſceſſere. Et poſt duarum horarum interuallū, ad me reuerſi ſunt afferentes aliquas veſtes ex bombice, quibus ipſi vtuntur, & retulere Guautimucin eorum Dominum eo non aduenturum, nec venire conſtituerat, & ſe excuſabat verbum cum eo ſe habiturum. Ego autem replicaui, me cauſam ignorare cur timeret coram me comparere, poſtquam videbat me eos, qui cauſam belli dederant, & fomēta, optime tractare, & ipſos ire, redireq; permittebam, abſq; incommodo aliquo, & eos rogabam, illū allocutum reuerterentur, & multum adhiberent diligentiæ in illius aduentu, poſtquam illi aduentus erat proficuus & ipſe illud faciebam ad illius commodum, & ipſi reſponderunt ſe ita facturos, & ſequenti die reuerſuros ad me vna cum reſponſo. Sicq; ipſi receſſere, & nos in caſtra noſtra deuenimus.

POſtero die ſummo mane primates in caſtra noſtra aduenere, & nunciarunt proficiſcerer ad pleteam ciuitatis in foro exiſtentem, dominus nanq; eorum mecū ibi colloqui volebat, & ipſe ratus ita futurum, equum aſcendi, & iter noſtrum proſecuti, cum in conſtituto loco per tres, aut quatuor horas morati ſumus: nunquam tamen eo venire voluit, aut coram me comparere. Et quum viderem illuſionem, & eſſet hora iam tarda, nec ipſe dominus, nec nuncij reuertebantur, Indos nobis amicos aduocandos commiſi, qui remanſerant in ingreſſu ciuitatis fere per leucam ab eo loco, vbi eramus, q̄bus præceperā, ne vlterius progrederentur (incolæ em̄ ciuitatis ex poſcerāt, ne alloq̄ de pace ineūda aliq̄s eorū intereſſet) et morā non traxerūt. Similiter illi, q̄ erāt in caſtris Petri de Aluarado, & cū aduenīſſent, aggeres q̄ſdā op

pugnare cœpim⁹, & vicos aquis refertos, qui adhuc in hoſtiũ poteſtate erãt, nullum
enimmaius illis munimen ſupererat, & quouſq; nobis viſum eſt ingreſſi ſumus tam
nos, quam Indi nobis amici. Et quando caſtris exiui, iniunxeram Condiſaluo e
Sandoual, vt ingrederetur ab alia parte domorum, vbi hoſtes ſe munierant, ita vt
eos circundatos haberemus, pugnam tamen non iniret, antequam nos prius cer-
tare cognoſceret. Quum ita eſſent circundati, & coartati, nullũ illis patebat iter, ni
ſi per demortuorum cadauera, & ſubdialia pauimenta, quæ illis adhuc ſupererant,
& propterea non comperiebant ſagittas, fuſtes, aut lapides, quibus nobis obeſſe poſ
ſent, nobiſcum proficiſcebantur Indi noſtri amici enſibus parmiſq; accincti. Et tãta
fuit eo die tam aquis, quam continenti in eos perpetrata cædes, vt cæſa, captaq; fue
rint vltra quadraginta milia hominum, & tantus erat infantium, mulierumq; plan-
ctus, & vociferatio, vt nullus adeſſet, cui cor pietate non moueretur, & nos alij plus
negotij habebamus in deturbandis amicis noſtris, ne eos interficerent, & ne tanta
vterẽtur ſæuitia, quam in pugnando contra hoſtes, quæ ſæuitia nunquam nationi a-
licui ineſſe viſa eſt, & aliena ab omni humanitate naturali, et ordine, quemadmodũ
in incolis iſtarum prouinciarum. Indi nobis amici eo die præda maxima potiti ſunt,
quibus nullo pacto obſiſtere poteramus. Nos enim Hiſpani eramus forte noningen
ti, & ipſi vltra cẽtum, & quinquaginta milia, & impoſſibile erat talem curam adhibe
re, aut diligentiam, vt rapinæ eorum obſiſteremus, quamuis nos omnia egerimus, q̃
potuerimus. Et vna ex rationibus cur recuſarem in tale certamen concurrere cum
incolis ciuitatis ea erat, quia ſi vi illos expugnabamus, id, quod poſſidebant aqs ſub
mergerent, & quamuis aqs non ſubmergerent, amici noſtri omnia, quæ inuenirent,
depꝺarentur, vel eorum maiorem portionem, & propterea arbitrabar, ꝙ parum ce
deret Maieſtati Veſtræ ex tot diuitijs, quæ in iſta ciuitate continebantur, & ſecun-
dum ea, quæ prius pro Celſitudine Veſtra habebam. Et quia hora erat iam tarda,
nec fœtorem cadauerum ſuſtinere poteramus, quæ per plures dies iacuerant in illis
vicis, quæ res peſtilentior viſa erat, quam dici poſſit, in caſtra reuerſi fuimus. Et in
ſero decreui, ſequenti die nos ingreſſuros ciuitatem, & aptari iuſſi tria magna tor-
menta quæ habebamus vt eo adducerentur. Cogitabam enim, ꝙ cum hoſtes eſſent
tam arctati, vt ſe circum agere non poſſent, quum vellemus ingredi abſq; pugna ali
qua poſſent Hiſpanos aquis ſubmergere; quamobrem volebam a longe tormentis
aliquid damni inferre, vt inde diſcederent contra nos. Et pariter iniunxi maiori exe
cutori, vt ſequenti die paratus eſſet ad ingrediendum cum bergantinis per lacum
quendam magnum inter domos conſtitutum, in quo congeſtę erant omnes hoſtium
canoæ, & poſſidebant adeo exiguum numerum domorum, vbi eſſe poſſent, vt domi
nus ciuitatis, cum aliquibus primatibus canoæ inſiderent, quum quid agerent neſci
rent; & eo die conuentum fuit, vt ciuitatem ingreſſuri eſſemus.

SEquenti die ſummo mane, quũ iam illuceſceret, omnes paratos eſſe iuſſi, & con
duci tormenta illa magna, & die præcedenti mandaueram Petro de Aluarado,
vt me in platea præſtolaretur, & hoſtes non oppugnaret, donec illuc peruenirem.
Quum iam conueniſſemus, & bergantini eſſent parati poſt domos, in quibus erant
hoſtes, iniunxi, vt quum pixidis emiſſionem audirent, quadam parte, quæ occupan-
panda ſupererat, ingrederentur, & hoſtes ſe aquis committere cogerẽt verſus eam
partem, vbi bergantini parati eſſe debebant: & illos commonefeci, vt curam adhibe
rent circa Guautimucin, & laborarent eum viuum capere, quoniam eo inſtanti om̃e
ceſſaret bellum, & ego aſcendi ſubdiale pauimentum. Et antequam pugnam inire-
mus, quoſdam ex primatibus ciuitatis allocutus ſum, qui mihi noti erant, & eis dixi,
quæ nam eſſet cauſa, cur eorum dominus ad me proficiſci nollet: & poſtquam ſe ad
extrema deueniſſe conſpiciebant, ipſi anſam non darent, vt omnes perirent, & illum
aduocarent, & nullo premeretur timore. Et viſum eſt duos ex primatibus eum euo
catum eſſe profectos, & poſt puſillum reuerſus eſt cum illis vnus ex pricipalioribus

inter illos nomine CYGVACOACIN, qui erat Dux, et præfectus omnium ipſorum, et eius conſilio omnia ad bellum pertinentia regebantur, et ego me ſibi benignum exhibui, vt ſpem conciperet, et metum deponeret, et ipſe mihi nunciauit. Dominum nullo pacto velle coram comparere, et prius velle ibi mori, et ſe quidem id moleſte ferre, cæterum ego facerem quicquid mihi videretur. Quum animum eius cognouiſſem, dixi ad ſuos reuerteretur, ipſeq; vna cum illis parerent ſe, volebam enim ſecum pugnam inire, & eos ad vnum interficere. Et quum in his conuentionibus conſumpſiſſemus vltra quinq; horas, incolæ ciuitatis omnes ſtabant ſuper demortuorum cadauera, & aliqui in aquis. Aliqui vero natantes, & aliqui ſubmergebantur eo in lacu, vbi conueniebant canoæ, qui erat latus, tantæ erant eorum ærumnæ vt nullum ſit iuditium ad cogitandum ſufficiens, quo pacto eas pati potuerint, & maxima mulierum & infantum multitudo ad nos confluebat, & vt quiſq; primo accederet maxime properabat, alter alterum in aquas proijcebat, & inter demortuorum cadauera ſubmergebãtur, & vt viſum eſt ex aqua ſalſa, quam potabãt, ex fame, & fœtore tanta eos aggreſſa eſt peſtilentia, vt vltra quinquaginta milia hominum perierint. Quorum cadauera, ne nos reliqui egeſtatem eorum cognoſceremus, aquis committebant, ne bergantini eos offenderent; & nec extra eos proijciebant, ne nos reliqui in ciuitate videremus, & eo pacto in vicis illis in quibus illi moram trahebant, inueniebamus cumulos cadauerum, ita vt nullus alibi pedes locare poſſet. Et quum incolæ ciuitatis confluebant ordinem dederam, vt in omnibus vicis eſſent Hiſpani, ne amici noſtri eos miſeros, qui ad nos confugiebãt interficerent q erant ſine numero, & etiam ſignificaui Ducibus Indorũ nobis amicorũ, vt nullo pacto paterentur ad nos confugientes interfici. Et non potuit tantum reſiſti aut obuiari, quin eo die non fuerit interfecti & ſacrificati vltra quindecim milia hominum, & intra hoc tempus omnes primates ciuitatis, & reliqui bello apti erant arctati in quibuſdam ſubdialibus pauimentis, domibus, & aquis, vbi non poterant diſſimulare, q̊ minus optime certum illorũ interitum proſpiceremus, & debilitatem. Quum iam tardam eſſe horam animaduerterem, nec deditionem facere vellent, in eos magna illa tormenta aptari iuſſi, vt tentarem an deditionem facerent. Maius enim damnum paſſi fuiſſent, ſi permiſiſſemus Indos amicos noſtros eos aggredi, quam ex tormẽtis quæ aliquid damni eis intulerunt. Et quum hoc etiam parum prodeſſet, pixidem emitti iuſſi, cuius emiſſione ilico noſtri occuparunt angulum illum, qui eis ſuperat, & immiſſi ſunt aquis illi, qui in eo continebantur. Reliqui, qui ſuperfuere, abſq; pugna deditionẽ fecere, & bergantini ſimul ingreſſi ſunt lacum illum, & aggreſſi illas canoas, & homines bello apti qui eis vehebantur, pugnam inire non audebant. Et omnipotenti placuit, q̧ præfectus quidam ex noſtris Garci Holguin nomine inſecutus eſt canoam, qua ſibi videbatur homines alicuius exiſtimationis vehi, & quum in prora eſſent locati duo aut tres milites baliſtis vtentes, ſpicula in exiſtẽtes in canois iacere parabant. Illi eiſdem annuerunt ea vehi canoa dominum ciuitatis, & propterea in eos ſagittas non emitterent. Et ipſi ilico illuc aduolarunt, ceperuntq; dictum dominum, & eum Guautimucin, & dominum ciuitatis Tacuba, & quam plures alios q ſecum vehebantur. Et ilico iam dictus præfectus Garci Holguin, mihi illũ, vna cum alijs primatibus captiuum adduxit ad illud ſubdiale pauimentũ, vbi eram, quod hærebat lacui domini ciuitatis. Qui poſtquam conſederat, cum nullo vſus fuiſſem in eum rigore, proximior mihi factus ſuo idiomate retulit, ſe iam omnia quę tenebatur exhibuiſſe, vt ſe ſuoſq; tueretur, donec pueniret ad eum ſtatũ. Licere nunc mihi in poſterũ de illo ad libitum diſponere. Et appoſuit manum pugioni cuidam meo. Rogauitq;, vt illum transfigerem & interficerem. Ego aũt eũ bono animo eſſe iuſſi. Et eo capto omnis ceſſauit oppugnatio. Cui Deo Optimo Maximo placuit finem imponere die Martis in feſtiuitate ſancti Hyppoliti XIII. Auguſti, M. D. XXI. Ita quod ab eo die quo ciuitas obſidione cincta eſt, & capta eſt, XXX. Maij. di-

ctianni, vſq; ad expugnationem interceſſerint ſeptuaginta quinq; dies. Quibus Ma
ieſtas Veſtra perſpiciet labores, pericula, et infortunia, quæ ſui vaſalli ſubiere, in q
bus quantum eorum perſonas oſtenderunt, ex geſtis ipſis dignoſci poteſt.

¶ Et omnibus illis ſeptuaginta quinq; diebus, qb⁹ obſidio continuata eſt, nullus fuit
ſine pugna cum hoſtibus, aut magna, aut aliquali, & in die captiuitatis dicti Guauti-
mucin, & expugnationis ciuitatis Temixtitan, poſt coaceruata ſpolia, & prædam,
quã habere potuimus, reuerſi fuimus in caſtra grãs agẽtes deo de miſericordia qua
nos proſecutus fuerat, & de tã optata victoria, qua nos potiri pientiſſime pmiſerat.

FVimus ibi in caſtris tribus, aut quatuor diebus, ordinẽ adhibendo plurimis re-
bus, quæ conducebant, & deinde deuenimus ad ciuitatẽ Cuiocan, vbi hactenus
moram traxi incumbendo, vt modum & regimen adhibeam, pacataſq; reddam has
prouincias.

COllecto auro, & alijs rebus, conſilio Maieſtatis Veſtræ officialium illud fundĩ
curauimus, quod fuſum aſcendit ad centũ, & viginti milia Caſtellanorum, cuius
conſignata fuit quinta portio Maieſtat. Veſtræ theſaurario abſq; quita portione alĩ
arum rerum, quæ Maieſtati Veſtræ pertinebant ſeruituti aſcriptorum, aliarumq; re-
rum, vt diffuſius apparebit in relatione omnium, quæ Maieſtati Veſtræ ſpectaue-
rint, quæ erit ſubſcripta noſtris nominibus. Aurum vero, quod ſuperfuit partitum
fuit inter me, & Hiſpanos, pro vt conſuetudo, ſeruitium, & qualitas cuiuſq; poſtula
bat, et vltra prælibatũ aurum, inuẽta ſunt quædã emblemata aurea, ex melioribus data
eſt quinta portio dicto Maieſtatis Veſtræ theſaurario.

IN præda, qua potiti fuimus in ciuitate, habuimus parmas quaſdã aureas, et pin-
nas, et alia ex plumis fabrefacta tã mirabilia, vt ſcriptis demonſtrari non poſſint,
nec eorum excellẽtia compræhẽdi poteſt, ni videantur, et quũ eſſent talia, partiri de
bere non eſt viſum, ſed illa Maieſtati Veſtræ donari debere. Qua propter commili
tones oẽs conuenire iuſſi, et eos rogaui, vt læto animo paterentur, vt ea Maieſtati
Veſtræ trãſmitterẽtur, et portionẽ eam, quæ eiſdem et mihi obueniebat, Maieſtatĩ
Veſtræ condonarem⁹, et ipſi læto aĩo annuere, et eo pacto dictũ donum Maieſtati
Veſtræ tranſmittimus per procuratores, quos concilium huius Nouæ Hiſpaniæ
deſtinat.

QVum ciuitas Temixtitan primas obtineret partes in his prouincijs, magniq;
eſſet noĩs, viſum eſt, cuidã potenti domino maximę prouinciæ noĩe Mechua
can (quæ ſeptuaginta leucis aberat a ciuitate Temixtitan) innotuiſſe qualiter eã de
ſtruxeramus, ſoloq; æquaueramus. Et animo voluens dominij illius amplitudinem,
et munimen dictæ ciuitatis, exiſtimauit, q̃ poſtquã tanta vrbs nobis obſiſtere non
eualuerat, nihil nobis obſtare poſſit, at metu adductus, legatos quoſdam ad me deſtĩ
nauit, et eius nomine mihi adhibitis interpretibus nunciarunt, eorum Dominum
percepiſſe nos magni domini eſſe vaſallos, et ſi læto animo ferrem, ipſi, et ſui quo-
que cuperent eſſe MAIESTATIS Veſtræ vaſalli, et maxima nobiſcum iungĩ
conſuetudine. Et ipſe reſponſum dedi, id veritate fulciri. Nos eſſe vaſallos cuiuſdã
magni Domini qui erat Maieſtas veſtra, et omnes, qui eſſe recuſarent, illis bellum
inferre conſtitueramus, et quod dominus illorum, et ipſi optime fecerant. Et cum
pauco tempore ad me cognitio maris Auſtralis Indici delata eſſet, ab eis informati
onem cepi, ſi per eorum prouinciam illuc proficiſci poſſem, et ipſi reſponſum dede
re, iri poſſe. Quos rogaui, vt Maieſtati Veſtræ informationẽ tranſmittere poſſem,
circa dictum mare, vt per ſuam prouinciam illuc adducerent duos Hiſpanos, quos
illis conſignarem. Et ipſi retulere ſe læto animo ita facere velle. Vt tamen poſſent
peruenire ad mare, cogebantur tranſire per prouinciam cuiuſdam magni domini,
quo cum ipſi bella gerebant, et propterea tunc temporis ad mare proficiſci non po
terant. Dicti legati e Mechuacan apud me moram traxe-
re per tres, aut quatuor dies, et coram eis equites aliqua leuia prælia inire iuſſi, vt

in ſua prouincia iſta recenſerent. Et quum eis fuiſſem emblemata impartitꝰ quædā, expediui eos vna cum Hiſpanis, vt proficiſcerētur ad dictā prouinciā Mechuacan.

VT ante poſito capite demonſtraui, potentiſſime Domine, non diu ante cognitionem aliquam habuerā de alio mari Auſtrali Indico, & cognoſcebam, quod aberat duobus, aut tribꝰ locis ad duodecim tredecim, & quatuordecim dietas ab hoc loco. Et magno tenebar deſiderio, quum ſcirem ſeruitium immenſum Maieſtati Veſtræ ex eo prouenturum, maxime quum omnes aliquam habentes ſcientiam, aut aliquam experientiam in nauigationibus Indorum, certo crediderint, ꝙ ſi forte in his locis detegeretur mare Auſtrale Indicum, detegerētur plurimæ inſulæ dites auro, & gemmis, emblematibus, & aromatibus, & detegerentur multa ſecreta, & admiratione digna, & hoc affirmant pariformiter omnes periti, & experimentū habentes in Coſmographia. Et eo deſiderio, & vt ex hoc Maieſtas Veſtra a me haberet hoc ſingulare, & memorabile ſeruitiū, deſtinaui quatuor Hiſpanos, duos ad quaſdā prouincias, reliquos ad duas alias, & cum eis informationem, quæ itinera tenere deberent, & quum dediſſem homines nobis amicos, qui eos conducerent, & cū illis proficiſcerētur, diſceſſere, & eis iniūxi, ne ſiſterent donec ad ipſum mare peruenirent, & ſi illud detegerent, caperent poſſeſſionem illius realem, & etiam corporalē Maieſtatis Veſtræ nomine. Et quidam ex eis profecti ſunt per ſpatium centum & triginta leucaꝝ ꝑ plures bonas prouincias abſq; impedimēto, & profecti ſunt ad mare & cepere poſſeſſionem, & in ſignū conſtituere cruces aliquas in illius littore, & inde ad aliquot dies reuerſi ſunt cū reſponſione dictæ detectionis, & mihi ſigillatim de om̄ibus informationem dedere, & aliquos ex accolis dicti maris adduxere. Similiter attulere inditia auri ex multis aurifodinis, quæ inuenere in illis prouintijs, per quas tranſiuere, quæ cum alijs inditijs impręſentiarū Maieſtati Veſtræ tranſmitto. Reliqui vero aliquantulum diutius morati ſunt, quoniam ipſi emēſi ſunt iter centū & quinquaginta leucarum ab alio latere, donec peruenerint ad dictum mare, & illi ſimiliter cepere dicti maris poſſeſſionem, & attulere latiſſimam informationē illius littoris, & aliqui ex accolis cum illis aduenere, & eos, alioſq; hilari vultu excepi, & poſt datam ipſis informationem magnæ potentiæ Maieſtatis Veſtræ ad patrios lares læti reuerſi ſunt.

ALia relatione potentiſſime domine Maieſtati Veſtræ ſignificaui, qualiter eo tempore, quo Indi me profligarunt, & prima vice me a ciuitate Temixtitan eiecerant, defecerant a Veſtra Maieſt. omnes prouinciæ dictæ ciuitati ſubiectæ, & nobis bella intulerant, et duce hac relatione Maieſtas Veſtra poterit inſpici iubere, qualiter coegimus ad illius regale ſeruitium maiorem partem prouinciaꝝ quæ defecerant, & qm̄ quædā prouinciæ q̈ adiacent mari Auſtrali Indico, per decem, qndecim & triginta leucas, poſt defectionem ciuitatis Temixtitan defecerant, & eoꝝ incolæ proditorie interfecerant vltra centum Hiſpanos, & ego donec modum impoſuiſſem huic bello, non habueram vires ad tranſmittendum copias contra eos, & expeditis illis Hiſpanis, qui fuerant reuerſi a detegendo mari Auſtrali Indico, conſtitui mittere Condiſaluum de Sandoual maiorem executorem comitantibus triginta equitibus & ducentis peditibus, & Indis nobis amicis, & cum aliquibus ex primatibus ciuitatis Temixtitan, ad illas prouincias Tatactetelco, Tuxtebeque, Guatuxto, & Aulicaba. Dato illi ordine, quem obtinere deberent in hac expeditione, cœpit dirigere ſe ad eam executioni demandandam.

EO tempore locumtenens, quem dimiſeram in ciuitate Finium Securitatis, quæ eſt in prouincia Tepeaca, venit ad hanc ciuitatem Cuioacan. Atq; me admonuit, qualiter incolæ dictæ prouinciæ, & aliarum eidem vicinaꝝ M.V. vaſalli dāna patiebātur ab incolis prouincię cuiuſdā Guaxacaque noie, et propterea illis bellum inferebant,

inferebant, quoniam noſtra iuncti erant amicitia, & ꝙ vltra huic rei remedium imponẽdum, erat optimum tutam reddere prouinciam Guaxacaque, quoniam ea ibatur ad Mare Auſtrale Indicum, & ſi eam pacatam redderemus, eſſet res admodum proficua, tam pro iam dicta, quam pro alijs plurimis cauſis, de quibus poſt hæc referam Maieſtati Veſtræ. Et dictus locumtenens mihi retulit, ſe optimam habere informationem ſigillatim de omni ea prouincia, & paucis illam militibus ſubigere poſſemus. Ille enim dum ipſe in caſtris eſſem contra ciuitatem Temixtitan, eo profectus fuerat, quoniam incolæ prouinciæ Tepeaca inſtiterãt vt illis bellum inferret, quum tamen ipſe non adduxiſſet vltra viginti, aut triginta Hiſpanos, illum redire coegerant, quamuis non eo ſpacio quo ipſe deſideraſſet, & ego audita eius relatione, eidẽ equites impartitus ſum duodecim, & pedites Hiſpanos octuagintá, & dictus maior executor vna cum locũtenente diſceſſere comitantibus ſuis commilitonibus ab hac ciuitate Cuioacan triceſima Octobris, Anno Milleſimo quingenteſimo vigeſimo primo. Et quum perueniſſent ad prouinciam Tepeaca, milites ſuos recenſuerunt, & quilibet diſceſſit ad ſibi commiſſam prouinciam, & maior executor inde ad viginti dies ad me literas dedit ſe perueniſſe ad prouinciam Guatuſco, & quamuis multum timeret aliquam oppreſſionem ab hoſtibus accipi poſſe, quum gens eſſet bello agilis et maximas haberent vires, omnipotenti tamen placuit, vt eum pacifice exceperint et quamuis ad alias non perueniſſet prouincias, certe arbitrabatur omnes incolas illaꝝ deditionem facturas Maieſtati veſtræ, & poſt dies quindecim ab eo recepi literas, quibus mihi ſignificauit, illum vlterius profectum, & oẽs eas prouincias iam eſſe pacatas. Et illi videbatur, vt inde plus fructus caperetur, in ea coloniam locandam, vt multo ante conſulueramus, admonuitꝗ vt proſpicerem quid in hoc eſſet ꝑ eum agendum. Reſcripſi, gratias agendo ei de labore in ea expeditione per eum ſuſcepto ad Ma. V. commodum, et illi ſignificaui ſententiam ſuam eſſe optimam circa coloniam deducendam, et mandaui vt ædificaret ciuitatem ad Hiſpanorum habitationem in prouincia Taxtebeque, et nomen ſibi imponeret Medelin, et deſtinaui nomina iudicum et regentium, et aliorum officialium. Quibus omnibus iniunxi, vt optime proſpicerent ea quæ commoda eſſent, et conducerent ſeruitio Maieſtatis Veſtræ, et ꝙ incolæ bene haberentur.

LOcumtenens ciuitatis finium Securitatis, cum ſuis comilitonibus diſceſſit ad prouinciam Guaxaca comitante magna copia hominum circumuicinorum nobis amicorum. Et qnamuis incolæ dictæ prouinciæ ſibi obſiſtere cœpiſſent, & bis, aut quater cum eis ſtrenue, & acriter pugnam iniuiſſent, tandem ſe pacifice dedidere abſꝗ aliquo illorum incommodo, & de omnibus ſigillatim ad me ſcripſit, & mihi ſignificauit prouinciam eſſe optimam, & aurifodinis refertam, & ad me deſtinauit optima auri indicia, quæ vna cum alijs Maieſtati Veſtræ tranſmitto, & ipſe remanſit in ea prouincia expectans quid ſibi vellem iniungere

QVum ordinem poſuiſſem ad has duas prouincias deballandas, & quum cognoſcerem optimum eorum euentum, & quum proſpicerem me iam tres collocaſſe Hiſpanorum colonias, & maior pars illorum mecum degebat in ciuitate Cuioacan, et quum conſuluiſſemus quo in loco aliam locaremus coloniam circa lacus, quum ea magis indigeremus ad tutelam, & quietem omnium harum prouinciarum & ſimiliter cernentes ciuitatem Temixtitan, quæ erat res tam celebris, & quam hactenus magnifeceramus, & de qua meminimus, viſum eſt nobis in ea coloniam ponere, ſolo enim tota erat æquata. Et ego fundos partitus ſum illis, q eam inhabitare conſtituebant, & nominati ſunt iudices, & regentes Maieſtatis Veſtræ nomine, vt in eius regnis fieri conſueuit, & dum domus conſtruuntur, conſtituimus moram trahere in hac ciuitate Cuioacan, vbi impræſentiarum ſumus a quatuor, aut quinꝗ menſibus, in quibus dicta ciuitas Temixtitã reficitur, & eſt ciuitas pulcherrima, & credat Maieſtas Veſtra, ꝙ indies fiet nobilior, & amplior, adeo vt quemadmodum

tranſactis temporibus fuit primas, & dominatrix omnium harum prouinciarum, in futurum quoque fore ſperamus, & fit, fietque ita, vt Hiſpani ſint in ea munitiſſimi, tutique, & multum incolis præualentes, & adeo, vt nullo pacto ab eis lædi poſſint.

INterim, vt dixi, Dominus prouinciæ Tatutepeque (quæ hæret mari Auſtrali Indico, per quam duo illi Hiſpani profecti ſunt ad illud detegendum) deſtinauit ad me quoſdam e ſuis proceribus, & per eoſdem ſe obtulit in Maieſtatis Veſtre vaſallum, & deſtinauit munera aliquã, videlicet emblemata quædã, & fruſta auri, & alia ex plumis, quæ omnia conſignata fuere Maieſtatis Veſtræ theſaurario, & ego gratias egi dictis nuncijs de omnibus, quæ nomine Domini mihi expoſuerant, & quædam illi afferenda ſum impertitus, & ipſi reuerſi ſunt multum læti.

SImiliter eo tempore aduenere duo illi Hiſpani, qui profecti fuerãt ad prouinciam Mechuacan, per quam nuncij, quos Dominus illius ad me deſtinauerat, mihi retulerant, etiã ab ea parte iri poſſe ad mare Auſtrale Indicum. Sed eundum erat per prouinciam cuiuſdam eorum hoſtis. Et cum Hiſpanis aduenit frater dicti domini e Mechuacan cum alijs primatibus, & familiaribus, qui aſcendebãt ad mille viros, quos excepi, benignum aſpectum eiſdem exhibẽdo, & domni dictæ prouinciæ Calcucin nomine Maieſtatem Veſtram donarunt, quodam munere parmarum ex argento, quæ aſcenderunt ad multas ſelibras, & rerum aliarum, quæ omnia conſignata ſunt Maieſtatis Veſtræ theſaurario. Et vt modum noſtrum proſpicerent, & Domino ſuo nunciare, & recenſere poſſent, in platea quadam conuenire iuſſi omnes equites, & coram eis concurrerunt, & prælia leuia iniuere, & pedites ſuo ordine, & milites aliqui pixides emiſere, & tormentis turrim quandam impetendam curaui, qui admiratione maxima capti fuere circa ea, quæ in dicta turri acta ſunt, & etiam quum equos currentes videre, & eos adducendos commiſi, vt proficiſcerentur viſum deſtructionem ciuitatis Temixtitan, quam vbi conſpexere, eiuſq; vires & munimina, quum ſit in aquis conſtituta, maiori affecti ſunt admiratione, & poſt quatuor aut quinq; dies poſt multa exhibita ad eoꝝ dominum afferenda munera & pro ipſiſmet, quæ ipſi magni faciunt, in patriam læti diſceſſere.

ANte hac retuli Maieſtati Veſtræ de flumine Panuco, quod eſt in littore infra ciuitatem Veræ Crucis per quinquaginta aut ſexaginta leucaꝝ ſpacium, ad quod naues Franciſci de Garai bis vel ter profecti fuerant. Etiam acceperant maximum damnum ab accolis illius ob ſiniſtrum modum, quem adhibuerant præfecti, q̃s illuc deſtinauerat, in rebus agendis cum dictis Indis. Et ipſe cernens, ꝙ in omni mari Septentrionali Indico eſt maximus portuum defectus, & nullus eſt ſimilis portui illius fluminis, & etiam, quoniam Incolæ illius prius venerant ad me, & obtulerant ſe in vaſallos VESTRAE MAIESTATIS, et nunc bella intulerant, et inferunt vaſallis Veſtræ Maieſtatis & nobis amicis, conſtitui illuc præfectum aliquem deſtinare cum aliquibus militibus, & pacatas reddere omnes illas prouincias, & ſi eſſet tellus habitanda, ibi in ripa fluminis coloniam conſtituere. Omnes enim circum uicinos pacatos tutoſq; redderem, & quum eſſemus pauci & ſepati in tres aut quatuor portiones, propterea aliqua ſuberat contradictio, ne vlterius milites ab hoc loco extraherem, partim vt opem ferrem amicis noſtris, partim quoniam poſt expugnationem ciuitatis Temixtitan, naues aduenerant, & adduxerant quoſdam equites, paratos eſſe iuſſi viginti quinq; equites, & pedites centum & quinquaginta, & præfectum cum illis, vt irent ad dictum flumen. Et quum hunc præfectum expedirem, venerunt literæ a ciuitate Veræ Crucis, ad portum illius aduenisse nauim, qua vehebatur Chriſtophorus de Tapia inuiſor fundationum inſulæ Hiſpanæ, a quo ſeq̃nti die literas accepi, quibus ſignificauit aduentum ſuum ad has p̃tes eam ob cauſam fuiſſe, vt earum regimen Maieſtatis Veſtræ nomine obtineret, & ad id habebat ſuas Regales commiſſiones, quarum copiam nullibi facere volebat, donec nos coram colloqueremur, & eo inſtanti voluiſſet ad me eſſe profectus, quum tamen haberet

L equos

equos mari afflictos, itineri ſe non commiſerat, & me rogabat, vt ordinē ponerem, quomodo conuenire poſſemus, aut ille huc veniendo, aut ego illuc proficiſcendo ad maris littora. Et quum literas eius accepi, ilico reſponſum dedi, aſſerens me admodum aduentu ſuo lætari, & quod nullus adueniſſe poterat Maieſtatis Veſtræ man dato ad regimē iſtarum prouinciarum, quo plus gauderem: partim ob cognitionem, quæ inter nos interceſſerat, partim ob educationem, & vicinitatem, quam habueramus inter nos in inſula Hiſpana. Et quoniam pacatio iſtarum prouinciarum non erat firma, & ſolida, vt decebat, & qualibet nouitate anſam præberemus incolis prouinciarum ad ſtudendum defectioni, & quum frater Petrus Malgereio ab Vria commiſſarius Cruciatæ interfuiſſet omnibus laboribus noſtris, & optime noſcebat, quo in ſtatu res hic verſarentur, illius aduentus Maieſtati Veſtræ plurimum fuit proficuus, & nobis alijs illius doctrina, & conſilium plurimum profuere. Illum ob nixius rogaui, vt laborem ſuſciperet, & dictum Tapia allocutum proficiſceretur, & inſpiceret prouiſiones Maieſtatis Veſtræ: & poſtquam ille melius quam aliquis cognoſcebat, quæ facerent ad eius regale ſeruitium, & ad bonum omnium iſtarum prouinciarum, quod ipſe conſtitueret cum dicto Tapia ea, quæ conuenirent, poſtquam cognoſcebat me in nullo deuiaturum ab eis: & in hoc eum rogaui præſente Maieſt. Veſtræ theſaurario, & ipſemet idem iniunxit. Et ſic diſceſſit profecturus ad ciuitatem Veræ Crucis, vbi dictus Tapia morabatur. Et vt in dicta ciuitate, & vbicunq; dictus eſſet Tapia, omnia ſibi exhiberentur, commodeq; exciperetur, expediui dictum patrem vna cum duobus, aut tribus meis commilitonibus. Et quum illi diſceſſere, præſtolabar eorum reſponſum, & interim aptaui me diſceſſui componendo aliqua, quæ faciebant ad ſeruitium Veſtræ Maieſtatis, & ad pacationem, q-etemque omnium iſtarum prouinciarum.

INde ad decem, aut duodecim dies, Iuſtitia, & regimen Ciuittatis Veræ Crucis, mihi ſcripſerunt, dictum Tapiam exhibuiſſe prouiſiones Maieſtatis Veſtræ, & gubernatorum ſuorum ſuo Regali nomine, & ipſi paruerant omni, qua decebat, obſeruantia, & quo ad executionem, reſponſum dederant, quod cum maior regiminis portio apud me hic eſſet, & interfuerant oppugnationi ciuitatis, ipſi eos certiores redderent, ac omnes facerent, & adimplerent illud, quod plus conducere videbatur Meieſtatis Veſtræ ſeruitio, & bono prouinciarum, & quod ex dicta reſponſione, dictus Tapia aliquam conceperit diſplicentiam, et etiam tentauerat quędam ſcādaloſa. Et quamuis illud multum diſpliceret, illis reſpondi rogando, & monendo, ꝙ prius proſpicientes Regale Maieſtatis Veſtræ ſeruitium laborarent obſequi dicto Tapiæ, & occaſionem non præberent, quod aliqua oriretur diſſenſio, quoniam accingebam me itineri, vt illum conuenirem, & adimplerem Maieſtatis Veſtræ man data, & id facerem, quod concerneret Maieſtatis Veſtræ ſeruitium. Et quum vellem iam diſcedere, & iter illius præfecti ad flumen Panuco abieciſſem, quum (ſi ipſe diſcederem) neceſſarium eſſet optimum ibi relinquere præſidium, procuratores conſilij iſtius Nouæ maris oceani Hiſpaniæ monuerunt me maximis proteſtationibus, quod hinc non recederem. Quoniam a breui tempore prouinciæ Temixtitan, & Mexico redditæ fuerant pacatæ, me a abſentia ſeditionem facere poſſent. Vnde eueniret maximum damnum Maieſtati Veſtræ, & inquietaretur prouincia. Et in dicta monitione aliæ plures cauſæ, & rationes continebantur, quibus demonſtrabāt me impręſentiarum non debere diſcedere ab hac ciuitate, & dixere, quod ipſi cum autoritate conſilij proficiſcerentur ad ciuitatē Veræ Crucis vbi erat dictus Tapia, & inſpicerent prouiſiones Maieſtatis Veſtræ, & mandata, & id agerent, quod Regali Maieſtati Veſtræ conducere viderent. Et quoniam nobis viſum eſt ita oportere, & dicti procuratores diſcedebant, eiſdem literas dedi ad dictum Tapiam ſignificando ei ea, quæ acta erant, & ipſe committebam vices meas Condiſaluo de Sandoual maiori executori, Didaco de Sotto, et Didaco de Valdenebro, qui erant

in ciui

tate Veræ Crucis, vt meo nomine inſimul cum Senatu illius, & vna cum procurato ribus aliorum Senatuum viderent, exequerenturq; id, quod conduceret Maieſta tis veſtræ ſeruitio, & bono prouinciarum. Illi enim erant, & ſunt tales, vt ita eſſent facturi. Et quum perueniſſent eo vbi dictus Tapia erat, qui iam iter ingreſſus erat, & pater frater Petrus ſecum proficiſcebatur, monuerunt illum, vt reuerteretur, & ſimul reuerſi ſunt ad ciuitatem Cempoal, & ibi dictus Chriſtophorus exhibuit man data, & prouiſiones Veſtræ Maieſtatis, quibus omnes obedientiam ea reuerentia, qua Maieſtati Veſtræ parere debent, exhibuere: ad ea tamen executioni demandanda Maieſtati Veſtre ſupplicabant, quoniam id Maieſtatis Veſtræ ſeruitio conducere maxime arbitrabantur rationibus, & cauſis in ſupplicatione contentis, quã conſcripſere, vt latius ea geſta ſunt, & procuratores, qui veniunt ex noua Hiſpania afferunt ſubſcriptam manu notarij publici. Poſt multas monitiones hinc inde factas inter dictum Tapiam & procuratores, iam dictus Tapia nauim ſuam aſcendit, quia ita facere monitus fuit, quoniam propter eius aduentum, & manſionem in his prouincijs, & quia publicatum erat ip̃m gubernatorẽ, & capitaneum harum prouinciarum aduentaſſe, ſeditionem faciebant, & incolæ e Mexico, & Temixtitan com poſuerant cum iſtis prouincijs deficere, & proditionem machinari, a qua euadere fuiſſet difficilius, quam a prima. Quæ fuerat huiuſmodi, quod aliqui ex incolis e Mexico ordinem dederant cum incolis earum prouinciarum, ad quas ſubigendas deſtinaueram maiorem executorem, vt ad me proficiſcerentur maxima celeritate, & ſignificarent per littora vagari decem & octo naues magnis copijs, & terrã non capere, et quia gens amica eſſe non poſſet, ſi vellem ip̃i ſe accingerent, et mecum eo proficiſcerentur, mihi opem laturi, & vt fidem illis adhiberem nauium formas papiro pictas ad me detulere. Et quum hoc ſecreto mihi nunciaſſent ilico eorum animũ agnoui, & fraudem ſubeſſe, & circumuentionem, vt me ab hac prouincia abducerent, quia cum aliqui ex primatibus audiuiſſent me diſceſſurum, & me nunc in prouincia continerem, alium ordinem adinuenerant. Omnia ſecum diſſimulaui, & poſtea aliquos carceri mancipaui, qui hæc machinati fuerant. Ita vt aduentus dicti Tapię, & quod non habebat notitiam patriæ, & incolarum, maximam ſuſcitauerit ſeditionem, & ſua hic manſio maximo fuiſſet incommodo, ni deus remedium appoſuiſſet, & plus commodi contuliſſet Veſtræ Maieſtati, manere in inſula Hiſpana, & prætermittere ſuum huc aduentum, & prius Maieſtatem Veſtram conſulere, & eidem ſignificare, quo in ſtatu eſſent res harum prouinciarum, poſtquam hæc omnia nouerat ex nauibus, quas ad dictam inſulam Hiſpanam tranſmiſeram ad ſubſidium euocandum, & luce clarius cognoſcebat, iam remedium appoſitum ſcandalo, quod euenerat aduentu claſſis Pamphili de Naruaez, per ea potiſſimum, quæ per conſilium, & regimen Maieſtatis Veſtræ conſtituta fuerant, & eo maxime, quia ab Admirante, iudicibus, & officialibus Maieſtatis veſtræ, qui reſident in dicta inſula Hiſpana, multoties prælibatus Tapia monitus fuerat ne daret operam transfretandi ad has prouincias, niſi prius Maieſtas Veſtra certa fieret omnium, quæ in illis eueniſſent, & ob id aduentum eius ſub pœnis quibuſdam inhibuere, qui modis quibuſdã, quos ſecum tenuit potius conſiderans ſuum perticulare intereſſe, quam id, quod ſeruitio Maieſtatis Veſtræ conduceret, tantum effecit, vt inhibitionem iam dictam ſui aduentus reuocauerint. Maieſtati Veſtræ omnia retuli, quando dictus Tapia ab his oris diſceſſit, ea procuratores, & ego non fecimus. Ipſe enim idoneus noſtrarũ literarũ exhibitor non videbatur, & etiam vt maieſtas Veſtra cognoſcat, et credat, q̊d in non recipiendo dictum Tapiam Maieſtas Veſtra commodum maximum conſecuta eſt, vt latius quando, & quoties neceſſe erit, demonſtrabitur.

CApite quodam anteriori Maieſtati Veſtre ſignificaui, qualiter præfectus ille, quem deſtinaueram ad ſubigendam prouinciam Guaxaca, eam pacatam obtinebat ibique præſtolabatur quid illi eſſem mandaturus. Et quoniam eo indigebam,

quum eſſet locumtenens, & iudex in ciuitate finium Securitatis, illi literis iniunxi, vt octuaginta illos pedites, & decem equites, quos ſecum habebat, Petro de Aluarado conſignaret, quem deſtinabam ad deuincendā prouinciam Tatutepeque, quę diſtat per quadraginta leucas a prouincia Guaxaca, prope mare Auſtrale Indicum, & bellum inferebant, & damna intolerabilia his, qui ſe ſubdiderant Veſtræ Maieſtati, & incolis prouinciæ Tetutepeque, quoniam nobis promiſerāt, nos per eorum prouinciam proficiſci ad detegendum mare Auſtrale Indicum. Et dictus Petrus de Aluarado diſceſſit ab hac ciuitate vltima die Ianuarij, inſtantis Anni, & comitantibus militibus, quos hinc abduxit, & illis, quos recepit in prouincia Guaxaca, in vnū conuenere quadraginta equites, & ducenti pedites. Inter quos erant quadraginta pixidibus, & baliſtis vtentes, & duo erāt illis parua campeſtria tormenta, & inde ad dies viginti literas accepi a dicto Petro de Aluarado, qualiter erat in itinere ad dictam prouinciam Tatutepeque, & me certiorem faciebat, ſe captiuos habuiſſe quoſdam exploratores, dictæ prouinciæ incolas: & quum ab eis informationem cepiſſet, illi retulerant, Dominum Tatutepeque, vna cum illiꝰ copijs eum in campis præſtolari, & ibat ea ſententia, vt omnia eidem poſſibilia efficeret, vt pacatam redderet eam prouinciam, & ad hoc vltra Hiſpanos ſecum adducebat plures, & belligeros homines. Et cum maximo deſiderio huius negocij euentum expectarem, die quarta Martij præſentis Anni literas accepi a dicto Petro de Aluarado, quibus mihi ſignificabat ſe prouinciam ingreſſum, & ꝙ tres aut quatuor coloniæ eidem obſiſtere auſæ fuerant, in obſiſtendo tamen non permanſerant, & ingreſſus fuerat ciuitatem Tatutepeque, & ſecundum ea quæ apparuerant, fuerat optime receptus, & dominus illius voluerat, vt hoſpitaretur in quibuſdam ſuis magnis domibus, quæ coopertæ erant palea, & quum eſſet ſita loco non admodum condecenti pro equitibus, eas habitare noluerat. Sed deſcendebat ad aliam ciuitatis partem quæ erat planior, & etiam ideo id fecerat, quia ad aures eius deuenerat, illos conſtituiſſe ipſum, & vniuerſos ſocios eius velle eo pacto interficere, & ꝙ cū Hiſpani eſſent in illis domibus quæ erant ampliſſimæ, eiſdem ignē inijcere, & omnes comburere. Et cum deus illi hoc negotium detexiſſet, diſſimulauerat, & ſecum in planiorem locum adduxerat illius prouinciæ dominum, & filium ſuum quos tenuerat, & eos habebat in poteſtate ſua tanquā captiuos: & ipſi conceſſerant eidem vltra viginti quinqȝ milia Caſtellanoꝝ, & arbitrabantur vt relatione illius ſubditoꝝ audiuerant, illum maximum obtinere theſaurum, & ꝙ omnis illa prouincia erat ita pacifica, vt nihil ſupra, & habebāt ſuas nundinas et commertia, vt prius facere conſueuerant: et illam prouinciam aſſerebat eſſe ditiſſimam aurifodinis, et quod eo præſente inditia extraxerant, quæ mihi tranſmiſit, et quod per dies tres aut quatuor progreſſus fuerant ad mare, et illius poſſeſſionem Maieſtatis Veſtræ nomine acceperat, et in illius præſentia extraxerant gemmarum inditium, quod ſimiliter mihi tranſmiſit, quod vna cum inditijs aurifodinarum Maieſtati Veſtræ deſtino.

QVum deus omnipotens negotium hoc optime dirigeret, et adimplebatur deſiderium, quo ardeo ad Maieſtati Veſtræ inſeruiendū in hoc Auſtrali Mari Indico detegendo, cum res ſit tanti momenti, diligentiſſime prouidi, ꝙ in vno ex locis tribus, vbi mare detexi, duæ mediocres conſtruuntur carauellæ & duo bergantini. Carauellæ erunt ad detegendum, & bergantini ad legenda littora, & ad hoc deſtinaui duce quodam homine diligenti quadraginta Hiſpanos, inter quos ſunt magiſtri, et fabri lignarij littoꝝ, et tabulaꝝ magiſtri, et fabri ferrarij, et hoīes mari verſari ſoliti, et parari iuſſi in ciuitate Veræ Crucis pro clauis, velis, et alijs facientibus ad dicta duo nauigia. Properabimꝰ, quantum nobis fuerit poſſibile, vt perficiantur, æquori committantur. Quod perfectum opus (credat Maieſtas veſtra) erit maior res, & ex qua maius commodum Maieſt. Veſtræ redundabit, quam ex

re ali-

re aliqua, quæ euenerit, poſtquam Indorum loca reperta ſunt.

CVm eſſem in ciuitate Theſaico, antequam ab ea exirem, vt obſidione cingerẽ ciuitatem Temixtitan, componendo, & dirigendo ea, quæ erant opportuna ad iectam obſidionem, curam non adhibẽs ad illa quæ per quoſdam machinabãtur, ad me profectus eſt vnus, qui huic intererat proditioni, & me certiorem reddidit, amicos aliquos Diadaco Velazquez, commilitones meos mihi paraſſe proditionem, vt me interimerent, & iã inter ſe elegerant præfectum, prætorem, & alios officiales, & omnino prouiderem de remedio, poſtquam videbat, quod vltra ſcandalum inde ſuc ceſſurum in perſonam meam, certum erat nullum Hiſpanum poſſe euadere, quum eſſemus alter alteri contrarij, & quod propterea non ſolum hoſtes paratos inueniremus, ſed etiam illi, quos nobis amicos arbitrabamur, laboraturos, vt nos oẽs ad vnũ interficerent. Quamprimum tam magnam proditionem detectam conſpexi, gratias Deo Opt. Max. egi, quoniam in eo omne verſabatur remedium, & ilico capiẽdum curaui ex illis vnum, qui erat autor, qui ſua ſponte faſſus eſt quod ipſe conſtituerat, compoſueratque cum multis, quos in ſua confeſſione nominauit, vt me interficerent aut caperent, & occuparent regimen prouinciarum pro Didaco Velazquez, & veritas erat, illum conſtituiſſe creare præfectum, & iudicem maiorem, & ipſe eſſe debebat maior executor, & me aut interficere, aut capere debebant, et in hoc conuenerant multi, quos deſcripſerat in copia quadam, quæ inuenta eſt in eius habitatione, quamuis lacerata, cum aliquibus ex dictis, quos ipſe nominauit, cum quibus prædicta tractarat. Et non ſolum hæc acta fuerãt, et conſulta in ciuitate Treſaico, ſed illa iam incœperant, et tractarant, dum incumberemus bello prouinciæ Tepeaca. Et audita illius confeſſone, qui nominabatur Antonius de villaſanna, qui oriundus erãt e Zamora, et quum eam ratam habuiſſet, iudex quidam et ego illum morte dignum iudicauimus, et ita executum eſt in illius per ſonam. Et quãuis in hoc comperierim plures conſcios, diſſimulaui ſecum amicabiliter agendo, qa cũ caſus mihi pertineret (quãuis aptius dici poſſet Veſtræ Maieſtati) nolui contra eos rigoroſe procedere, q diſſimulatio non multum profuit, quoniam poſtea aliqui factionis dicti Didaci Velazquez quæſiuere aduerſus me pluries inſidiari, et ſecreto multos mouere tumultus, et ſcãdala, vt plus mihi cauendũ fuerit ab illis, quã a noſtris hoſtibus. Deus tamẽ omnipotens ita direxerit omnia, quod abſq; aliqua in eos animaduerſione, omnis eſt inter nos tranquillitas, et requies, et ſi inpoſterum aliquid audiero, in eos animaduertam, prout dictabit iuſtitia.

POſt expugnationem ciuitatis Temixtitan, dum morarer in ciuitate Cuioacan, ab humanis exceſſit Don Ferdinandus dominus ciuitatis Theſaico, cuius mortem omnes moleſte tulimus, cum eſſet fidelis Maieſtatis veſtræ vaſallus, et Chriſtianis amiciſſimus. Et conſilio, conſenſuque dominorum, et primatum illius ciuitatis, et prouinciæ Maieſtatis Veſtræ nomine Regimen conceſſum fuit fratri ſuo minori, q baptiſma ſuſcepit, et illũ Don Karolum nominauimus, et vt hactenus videri poteſt, ſeqtur veſtigia frĩs ſui, et admodum delectatur noſtro habitu, et conſuetudine

ALia Relatione Maieſtati veſtræ ſignificaui, qualiter prope prouinciam Taſcal tecal, et Guaxacingo erat mons rotundus, et excelſus, a quo ferme ſemper exibat fumeus globus, qui recto tramite ſagittæ velocitate in auras aſcendebat, et quoniam nobis aſſerebant, rem eam eſſe periculo plenam, et eos qui ſcandebant mori, iuſſi Hiſpanos quoſdam aſcendere, vt conſpicerent, quomodo eſſet mons in cacumine. Et eo tempore. quo aſcenderunt, ille fumeus globus exiuit tanto cum ſtrepitu, quod nec potuerint, nec auſi fuerint peruenire ad cacumen montis vnde exit ille fumus, et erat ſpacium duorũ baſiliſtæ iactuũ ab vno ore ad aliud. Eſt enim mons latus in circuitu per tres, aut quatuor leucas, habet talem profunditatem, vt infimã illius partem proſpicere nequiuerint et ibi inuenere fruſta ſulphuris, q fumus expellit. Et dum ſemel ibi eſſent, audiuere fumi aſcendentis ſtrepitum, et ipſi deſcenſum

accelerarunt, antequam tamen perueniſſent ad medium montis, rotatim aduentabāt plurima ſaxa, & propterea conſpexere ſe in maxio conſtitutos periculo, & Indi claro illud facinori aſcripſere, illuc proficiſci quo illi aſcenderunt.

ALijs literis Maieſtati Veſtræ ſignificaui, incolas harum prouinciarum eſſe maioris capacitatis, & ingenij reliquis incolis aliarum inſularum, & videbātur nobis tantæ intelligentiæ, & rationis, quantum mediocriter vni ſufficit. Et propterea tunc mihi non videbatur, vt Hiſpanis inſeruire cogerentur, quemadmodum incolæ aliarum inſularum. Et etiam hoc ceſſante, acquiſitores, & coloniæ locatæ in his partibus ſe ſuſtinere, & alere non poſſent, & nec tunc Indos aſtringeramus, & Hiſpanis aliquod adhiberetur remedium. Mihi videbatur Maieſtatē Veſtrā committere, vt ex redditib. q hic Maieſtati Veſtræ ꝑtinent, ſubleuarentur pro victu, & expenſis factis, & in hoc committeret prouideri illud, quod plus conducere videretur ſeruitio ſuo, vt de omnibꝰ latius Maieſtati Veſtræ ſignificaui. Et poſtea viſis, & conſideratis maximis, continuiſq; Maieſtatis Veſtræ expenſis, & quod potius omnibus modis augere debebamus illius redditus, quam cauſam præbere, vt minuerentur, inſpecto etiam longo tempore, quo bello incubuimus, & neceſſitate, debitiſq;, q̄bus aſtringebamur, & dilatione, quæ intercedebat, donec Maieſtas Veſtra aliquid poſſet conſtituere, & etiam maxima importunatione Maieſtatis Veſtræ officialium, & omnium Hiſpanorum, fui quaſi coactus dominos, & incolas harum prouinciarum deponere ad manus Hiſpanorum, conſiderando ſeruitia, & acta, quæ ipſi Maieſtati Veſtræ exhibuere in his partibus, vt interim dum Maieſtas Veſtra aliud iubeat, vel hoc idem comfirmet, dicti domini, & incolæ Hiſpanis inſeruiant, & cuilibet Hiſpano, cui fuerit conceſſus exhibeat ea, quibus indigebit ad ſui ſuſtentationem. Et hic modus fuit initus multorum conſilio, qui optime norunt, & intelligunt mores iſtarum prouinciarum. Non poteſt haberi modus melior, & qui plus conueniat, tam ad ſuſtentationem Hiſpanorum, quam ad conſeruationem Indorum, & vt bene ſecum agatur, pro vt latius Maieſtati Veſtræ exponent procuratores, qui venient ex hac Noua Hiſpania. Pro rebus, & pagis Maieſtatis Veſtræ, conſignatæ ſunt prouinciȩ, & vrbes meliores, & aptiores. Supplico Maieſtati Veſtræ in hoc prouidendum committat id quod plus conducere videbitur Maieſtatis Veſtræ ſeruitio.

CAtholice domine deus omnipotens vitam, regalem perſonam, & potentiſſimum ſtatum Veſtræ Cȩſareæ Maieſtatis conſeruet, augeatq; cum incremento maiorum Regnorum, & Dominiorum, vt regale cor ſuum deſiderat. ¶Ex ciuitate Cuioacan, iſtius ſuæ Nouæ maris oceani Hiſpaniæ, die quintadecima Maij. Anno Domini. Milleſimo quingenteſimo vigeſimo ſecundo.

¶Potentiſſime Domine Veſtræ Cæſareæ Maieſtatis humillimus ſeruus & vaſallus, qui Maieſtatis Veſtræ regales pedes & manus deoſculatur, Ferdinandus Corteſius.

NARRATIO TERTIA

POtentiſſime Domine Veſtræ Cæſareæ Maieſtati Relationem facit Ferdinandus Corteſius illius Præfectus, & iuſtitia Maior in hac Noua maris Oceani Hiſpania, quemadmodum Veſtra Maieſtas inſpici iubere poterit. Nos enim Maieſtatis Veſtræ Officiales tenemur omnia referre, & computum dare de omnibus, quæ euenere in his partibus, & in his literis omnia tranſmittuntur, & ea eſt mera veritas, & propterea non eſt neceſſe, vt nos diffuſius ſcribamus. Sed omnia Relationi dicti præfecti remittemus.

¶Inuictiſſime, ac Catholice Domine, Deus omnipotens vitam, & regalem Maieſtatis Veſtræ perſonam, & potentiſſimum ſtatum conſeruet, augeatq; cum incremento maiorum Regnorum. Dominiorumq;, vt regale cor ſuum deſiderat. Ex Cuioacan, die. xv mensis Maij. M.D.XXII.

¶Potentiſſime Domine Veſtræ Cæſareæ Maieſt. humiles ſerui, & vaſalli, qui Regales Ma. V. pedes & manus deoſculantur.
¶Iulianus Alderete, Alphonſus de Grado, Bernardinus Vazquez de Tapia

DE FRATRVM MINORVM REGVLARIS OBSERVANTIAE PROFECTV

& animarum lucro in Hu Ketan, ſiue Noua Hiſpania, Epiſtola venerādi patris fratris Martini de Valētia cuſtodis ſancti euangelij in terra præmiſſa, ad Reuerendum P. F. Matthiam Vueniſſe in generalem commiſſarium Ciſmontanum eorundem fratrum.

REuerende ac digniſſime pater, frater Martinus de Valentia cuſtodiæ ſancti euangelij cuſtos, & cæteri ordinis minorum regularis obſeruantiæ fratres, in hac Noua Hiſpania degētes, filij & ſubditi Reuerendiſſimæ paternitatis veſtræ, obedientiam fidelem cum oſculo manuum. Nos quidem conſtituti ſumus in extremis mundi partibus apud Indos in magna Aſia, vbi Chriſti EVANGELIVM a filijs & ſubditis veſtris primum cœpit prædicari, & noua fidei ſemina u plulare, in artentibus antea ſulcis, quia riuos eius inebrians

ebrians gratia ſaluatoris in ſtillicidijs eorum multiplicauit genimina eius. Nam vt vere loquar non autem hyperbolice, pluſquam decies centena milia Indorum ſunt a filijs veſtris baptizata, quorum quiſque, præſertim illi duodecim, qui miſſi ſunt vna mecum a Reuerendiſſimo domino Cardinali ſanctæ crucis patre noſtro fratre Franciſco de angelis, cum eſſet miniſter generalis, pluſquam centum milia baptizauit, omnes illi præter me didicerunt linguam Indorum, imo varias linguas eorumdem. Et in eis p̄dicant, & inſtruunt innumeram multitudinem eoꝝ, & inter eos infantuli, & pueri magnatoꝝ naturalium filij largam nobis ſpem imponunt: qui a fratribus noſtris inſtruũtur, & vita, & moribus religioſe nutriũtur, in noſtris cœnobijs q̄ condidimus fere iam viginti, & indies multiplicantur & conſtruũtur ab eiſdẽmet Indis feruida deuotione. Et in quolibet habemus in habitaculis contiguis noſtris conuentibus pluſquam quingentos pueros. In quibuſdam parum minus, in quibuſdam vero ſatis plures qui iam in doctrina Chriſtiana ſunt inſtructi, et p̄dicant filij patribus ſuis, & in ambone publice miro modo: & multi ex eis docent alios pueros q canunt horas dominæ noſtræ quotidie, & ſurgũt illa eadem hora, qua fratres & in ſua eccleſia ſeorſum ad matutinum, & canunt ſolemniter miſſas, ſunt enim tenacis memoriæ valde dociles & p̄ſpicaces, ſunt pacifici, inter eos nunquam eſt rixa, nec iurgium inter eos, loquũtur ſubmiſſa voce, depſſis oculis, mulieres fulgent incredibili honeſtate, & verecundia fœminea naturaliter ineſt eis. Confeſſiones illoꝝ maxime fœminaꝝ ſunt incomparabilis puritatis & inauditæ claritatis: ſacroſanctũ Euchariſtiæ Sacramentum abundanti effuſione lachrymarum ſuſcipiunt, religioſos præcipue minores pro magno ducunt, quia primo eos cognouerũt, & per dei gratiam bonum exemplum ab eis accipiunt, maxime eis obediũt, & ab eis indita ieiunia, ac alia exercitia pœnitentialia deuotione magna ſumunt, in doctrina Chriſtiana valde proficiunt, & ſatis afficiuntur ad illa quæ ſunt fidei noſtræ catholicæ, & quam propere diſcunt ea, melius quam pueri Hiſpanorum. Ad laudem dei cui eſt honor & gloria, in ſecula ſeculorum, Amen. Ex conuentu noſtro Thalmanaco prope magnam ciuitatem Meſſicanan, cuſtodiæ ſancti Euangelij. Die duodecima menſis Iunij. Anno Domini Milleſimo quingenteſimo triceſimo primo.

SEQVITVR ALIA LITE-RARVM COPIA SVB EADEM DATA MISSARVM

Reuerendo patri electo cæteriſq; patribus capituli generalis Tholoſani in fe
ſto Pentecoſtes Tholoſæ celebrati. Anno domini M. D. XXXII.
Per Reuerendum Patrem, dominum Epiſcopum illius ciui-
tatis magnæ, quæ dicitur Temixtitan Mexico, in Hu
Ketan, & alios patres ibi commorantes.

REuerendi Patres, notum vobis facimus nos in magnis & aſ
ſiduis laboribus erga infidelium conuerſionem eſſe occupa
tos. Ex quibus præuia Dei gratia, per manus fratrum no-
ſtrorum ordinis Sancti Franciſci de regulari obſeruantia,
baptizata ſunt pluſquam ducenta quinquaginta milia ho-
minum, quingenta deorum templa ſunt deſtructa, & pluſ-
quam viceſies mille figuræ dæmonum, quas adorabãt, fra-
ctæ & combuſtæ. In multis enim locis ſtructa ſunt ſacella
& oratoria, in pluribuſq; arma decora & fulgida ſanctæ cru
cis ſunt eleuata, & ab Indis adorata. Et, quod horrẽdum dictu, olim ſolitum erat, vi
delicet in illa magna ciuitate Temixtitan, diјs ſuis annuatim vltra viginti milia pue-
rorum puellarumq; corda ſacrificare: iam illa humana corda non dæmonibus, ſed al
tiſſimo deo per doctrinam et bonum exemplum fratrum noſtrorum innumeras lau
dis hoſtias offerunt, vnde ſoli ipſi deo honor et gloria: qui in illis locis a filiјs Indorum,
quos apud nos habemus, reuerenter adoratur, multaq; ieiunia & diſciplinæ, multi-
plicatæq; orationes, lachrymæ & ſuſpiria ab ipſis fiunt & emittuntur. Multi enim
puerorum iſtorum bene legere, ſcribere, canere, & punctuare ſciunt. Aſſidue con-
fitentur, & deuotiſſime ſanctum Sacramentum recipiunt, parentibus ſuis dei ver-
bũ facunde proponunt prout a fratribus habent, ad matutinas horas ſurgunt. Et
virginis matris dei, ad quam ſpecialem deuotionem habent, integrum officium di-
cunt, idola parentum ſuorum acutiſſime explorãt, & ad fratres noſtros fideliter aſ-
portant. Cuius cauſa a parentibus ſuis aliqui occiſi ſunt, viuunt tamen laureati cum
deo, vnaquæq; domus fratrum Franciſci habet aliam domum ſibi coniunctam pro
pueris docendis ab artificibus Indorum conſtructam cum lectorario, dormitorio, re
fectorio, & deuoto ſacello. Sunt enim valde humiles & fratribus obtemperantes, &
eos pluſquam patres diligentes, ſunt caſti, & cum fratribus veraces, ſunt ingenioſi
maxime in arte picturæ, & cum deo tandem ſortiti ſunt animam bonam. Benedi-
ctus deus per omnia. Inter fratres in lingua Indica eruditos, eſt vnus laicus Petrus
de Gante nomine, illa lingua facundiſſime vtens. Et ſexcentorum puerorum & am-
plius curam habens diligentiſſimam, ꝗ quidem frater eſt principalis paranymphus,
tradens in diebus feſtiuis cum magna ſolemnitate, puellas Chriſtianas bene doctas,
talibus pueris in vxores: pro quarum puellarum manutenentia & doctrina, miſit do
mina Imperatrix ab Hiſpania ſex mulieres honoratas & doctas, & præcepit per li-
teras, ꝙ fieret vna domus tam magna & completa, vt ipſæ mulieres recollectæ ſub
diocœſani fauore viuentes, poſſent habere & docere mille puellas honeſte viuen-
tes, & ita demum miro quodam modo ad fidem conuertuntur Indi, quando puellæ
a fœminis, maſculi a viris religioſis prima fidei rudimenta diſcunt, & poſtremo pa-
rentibus ethnicis quæ didicerunt, renarrant, vt bene dixiſſe de eis videatur Dauid:
Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem tuam. Valete in Chriſto & ora-
te, vt quod deus cœpit, per ſuam clementiam perficiat.

EPITOME CONVER-TENDI GENTES INDIARVM AD FIDEM CHRI-ſti, adeoqꝫ ad eccleſiam Sacroſanctam catholicam & apoſtolicam, Autore R. P. F. Nicolao Herborn, regularis obſeruantiæ ordinis Mino-rum Generali Commiſſario Ciſmontano.

IN Chriſto ſibi Reuerẽdis longeqꝫ probatiſſ. ſimul & eruditiſſ. patribꝰ Miniſtris ordis Minoꝝ regularis obſeruantiæ, Prouinciaꝝ, Franciæ, Franciȩ Pariſienſis, Caſtellæ, Saxoniæ S. crucis. Saxoniæ. S. Iohannis baptiſtæ Turoniæ, Turoniæ pictauien. Arragoniæ. Argentinæ. Aquitaniæ Sancti Iacobi. Coloniæ Agrippinæ. Sancti Bonauenturæ (ſeu prouinciæ Prouinciæ) Portugaliæ. Sancti Ludouici, Hiberniæ, Scotiæ Concoptionis, Daciæ, Britanniæ Angliæ Granatæ. Indiarum Inſularum, ſanctæ Crucis. Burgen. Maioricarum, Angelorum, Pietatis, Sancti Grabrielis, Carthaginenſis, Flandriæ, Turingiȩ. Inferioris Alemaniæ, ſibi in Chriſto chariſſimis partibus & fratribus.

¶ Frater Nicolaus Herborn ordinis eiuſdem, partium Ciſmontanarũ Generalis Commiſſarius, Chriſti gratiam & miſericordiam optat

MOX vbi Colonienſe Capitulum (vt vocamus, vt vero alij Synodum) abſoluiſſem, Reuerendi patres, redditus eſt mihi liber quiſpiam, quo Ferdinandi Corteſij complureis, non ſine multis periculis exantlatæ, et profectiones, et nauigationes per mare Oceanum, ad Indos vſqꝫ, paucis verbis erãt deſcriptæ. Legi obiter: nam per negotia diutius, diligentiuſqꝫ in eo verſari non licuit: offendi quoqꝫ multa ijs reſpondere, quæ nuper Toloſanis in Comitijs nobis renarrarunt patres, qui ciuitatem Temixtitan & Tumbenſem incolunt, ac ſuis ſermonibus per dei gratiam ad fidem conuerterunt, indieſqꝫ conuertunt, & in vinea domini deſudant. Reputaui tum deinde altius mecũ literas, quas Toloſam Illuſt. domina Imperatrix ſemper Auguſta, ex Hiſpanijs ad nos tranſmiſit, nos obteſtans, ac requirens, vti viros probos, vita, moribus ac religione probatos ad eam gentem imbuendam deſtinaremus, ſimul et mitteremus q̃ nuper apud Indos & Chriſto regum regi, & Carolo Quinto. Cæſari, Imperatorique Maximo in deditionem venit. Ego vero, qui necdum, neqꝫ in Gallias neque in Hiſpanias conceſſi, anxius mecum cogitaui quos maxime, & quales viros eo mitterem. Neqꝫ enim temere quibuſlibet, ſed raris, ſed integris, ſed illuſtribus viris id legationis reor committendum. Quandoquidem & Paulus alicubi ſuo Timotheo præcipit, ne cito quibuslibet manus imponat, ſed delegat multoquc iuditio antea examinet, quos in euangelij opus deſtinare decreuit. Nam & ipſe quoſdam ait eſſe qui non ſyncere annuncient, alios q ſua commoda ſpectent, paucos qui ſe, Timotheum, Titum, & cæteros euangeliſtas veros & legitimos verbi miniſtros ſequantur. Nec modo id Paulus, ſed & ſacer ille apoſtolicus ſenatus, in deſignando Matthia obſeruauit, & in poſteros, iuſtiſſimis ſanctionibus ceu per manus a maioribus noſtirs adeoqꝫ a Fratrũ Minorum primipilo Franciſco patre noſtro ſacerrimo propagatum eſt. Ita enim infit in ea quam noſtis regula: Quicũqꝫ fratrũ diuina inſpiratione voluerint ire inter Saracenos & alios infideles, petant inde licentiam a ſuis miniſtris prouincialibus. Miniſtri vero nullis eundi licentiam tribuant niſi eis, quos viderint eſſe idoneos ad mittendum. Qui Franciſci inſtitutum hoc ſeculo miſere ac impie lacerant, arrodunt, peſſundant Lutherani, reſpondeãt, atqꝫ ſi quid in ijſce verbis eſt, quod calumniari ȩquiſſimo iure poteſt, digito oſtendant. Id ſi effecerint, diſpeream, ſi non manibus pedibusqꝫ in eorum ſententiam eam, verum vt vt ſeſe torſerint, nihil ſcio efficiẽt. Stat enim veritas ipſa quouis ari-

uis ari.

uis ariete robuſtior. Quicunq;, inquit, fratrꝫ diuina inſpiratione voluerint ire inter
Agarenos. Recte diuina inſpiratione ait, nam et ipſe angelus ſathanæ transfigu-
rat ſe in angelum lucis, multo maxime id poſſunt miniſtri eius, pſeudapoſtoli, ſubdi
ticij ac nothi fratres. Neque enim omni ſpiritui credendum eſſe præcipit & Ioan-
nes, ſed antea probandi, num ex deo ſint ſpiritus. Probatio vero ſpirituum quo ſie-
ri debeat pacto et alicubi Ioannes de Gerſona, & Franciſcus Picus Mirandulanus,
& nos in Monade noſtra paucis ſignis & notis indicauimus.

¶Quum primis itaque, vt ad rem poſthabitis ambagibus redeamus, proſpicien
dum vobis patribus meis obſeruandiſsimis, vt eos, quos mittere cernitis idoneos,
ad verba mittatis Franciſci, quibus ait ſi q diuino oraculo admoniti uoluerint comi
grari ad infidelium partes. Neque enim humanum, neque Sathanicum oportet eē
figmentum, quo adduci debent, tam arduum tamq; difficile opus vt arripiant, ſed
certe diuinum, ſed præcipuum, ſed ſummi dei oraculum. Humanum enim vo-
co figmentum, dum quidam nouitate rerum ac curioſitate viſendæ terræ, cognoſcē
di populi, vrgent & vt mittantur inſtant. Vno enim verbo tales a Paulo repellun-
tur: Omnes quærunt quæ ſua ſunt, non quæ Ieſu Chriſti, ſua commoda ſpectat, qſ
quis, non dei gloriam neque hominum ſalutē ſpectat. Qui videlicet eo commigrant
vt aurum, vt argentum, vt lapides precioſos, quos multos ferunt in ijs regionibus
eſſe, corradant, colligant, ditioreſque egrediātur, quam fuerunt ingreſſi. Quod ma
lum etſi ſeculi negotijs dediti ſpectare ponſſint, tantum tamen abeſſe debet a diui-
ni verbi miniſtris, quantum terrena a cœleſtibus. Quę enim comparatio Chriſti ad
Belial, luci ad tenebras, ſpinarum (ita enim interp̄tantur diuitię) ad roſas? Eximen-
dus eſt itaque cupiditatis affectus ac porro euellēdus a veris euangelij miniſtris. Id
quod vel Chriſti exemplo docemur, qui eos quos ad prædicandum miſit diſcipulos
ſic inſtituit, vt æs e zonis excuteret, perā, baculum, calciamenta, denique oēm com
meatum, quo homines ſibi proſpicere ſolent, auferret, detraheret, atque eximeret.
Sathanicum vero ſpiritum eum appello, q̊ multi ſub ouilla pelle lupinā mentē con-
tegunt, q̊rꝫ in ore Chriſtus ſonat, mens vero atq; animus hæreſeos aculeo pungit.
Quales pleroſq; multos ſuo malo habet, tolerat ac alicubi nutrit Germania. Gal-
lia vero ac Hiſpania e finibus ſuis ceu pernicioſiſſimos rei publicæ hoſtes pellit, eij-
cit, proſcribit, damnat. Hos minime ad mittendum idoneos, non tam ego, quā Chri
ſtus, et Franciſcus iudicat. Attendite, inquit Chriſtus, a falſis prophetis, qui veniūt
ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Et Paulus
Cauete canes, videte conciſionem, videte operarios malos. Sed & Franciſcus eos
qui ſuo inſtituto iniciari cupiunt, examinandos de fide præcipit, & eccleſiaſticis ſa-
cramentis, & quod ſint ſtabiles in ea fide quam eccleſia catholica ſuſcepit, quod
fideles, & dicto audientes, quod ſynceriter doceant vitia et virtutes, pœnam & glo
riam. Atqui hæc præſtare impoſtores, & hæretici non poſſunt.. Qui enim fidei fun
damenta in alijs iacient, quum ipſi interim naufragium in fide fecerint, quum ſint a
Chriſto alieni, quum eccleſiaſtica ſacramenta, ritus quoque & ceremonias, peſſun
dauerunt, multiſq; modis ſe eccleſiæ hoſtes declarauerunt? Huc huc igitur animos
veſtros, ſtudiaque intendite, vt fideles ſint, vt catholici ſint, in fide conſtantes, ſint
infracti, ad omnem doctrinæ ventum non nutent, non vacillent, non permoueantur
Fide enim ſtandum eſt, vt ait Paulus. Nam hac vincitur triformis ille Cerbe-
rus. Hæc baſis eſt & totiꝰ ſpiritualis ædificij lapis angularis. Sancti enim per fidem
vicerunt regna, ſubiecerunt Chriſto orbem, alligauerunt dæmones, victores euaſe
runt, coronas commeruerunt ꝑpetuas. Nemo itaq; qui in fide orthodoxa vacillat,
qui a maiorum noſtrorum religione, decretis, ſacris orgijs, ceremoniis vel latum di-
gitum deflectit, eo mittendus eſt vbi hæc oportuit, doceri, auſpicari & exordiri. Si
qui inter veſtra penetralia tales eſſent, vt homines ſumus, nec Noe, nec Chriſto, ne
que Auguſtino meliores, eos in ſpiritu lenitatis, & veritatis potius ab errore reuoca

bitis, monebitisq; vt ſuum intellectum in obſequium fidei Catholicæ & apoſtolicæ captiuent, ſe non ipſos per falſa adulterinaq; dogmata perdant, quin reſipiſcant, redeãtq; ad eccleſię p̃mium, & ſi quẽ errorem imbiberint, eum ad patrum concilia, placita decretaq; corrigant.

¶ Diuinũ vero ſpiritum quo inſtinctos ac inſtructos voluit eſſe eos, qui ituri eſſent, Sacer Franciſcus, eum puto intellexit, quo apoſtoli imbuti, quãlibet hũano iudicio imbecilles & abiecti & oĩm peripſema haberẽtur, ſolã dei gloriam, lucrũ animaꝝ, extirpationẽ erroꝝ & falſaꝝ religionum ſubuerſionem ſpectantes, totum percurrerũt mundum, adierunt Aethiopes, migrarunt ad Græcos, peruenerunt ad Latinos. Niſi enim hunc ſpm̃ ductorem habuiſſent, nemo non eos, vt inſanos vt phanaticos, vt oĩbus modis exibilandos, contempſiſſet. Verum adfuit eis cæleſte illud numẽ, tribuit os & ſapientiam, ſubiecit gentes a regna, domuit furentes Tyrannos. Cæteꝝ hic ſpiritus, non ſinit euãgelii miniſtros a veri notione aberrare, ſi modo Chriſto credim⁹ Spũs veritatis ducet vos in oẽm veritatẽ. Et, in vobis erit, & apud vos manebit. Huius ſpũs energiam facile ex Euãgelicis & Paulinis literis licet colligere, modo ocu-latius eaſdem introſpiciamus. Criſtus equidẽ p̃ter hoc quod eum veritatis doctorẽ appellat, notas quaſdã ob oculos in Matthæo & Ioanne ponit, q̃bus graphice exprimitur, vt non tam veri notione & profeſſione, quã rebus ipſis factiſque illuſtribus, internoſcamus, qui digniores ſunt ad euangelicam functionem ſuſcipiendam. Ex fructibus, inquit, eorum cognoſcetis eos. Fructus vero appellat Paulus charitatem, pacem, patientiam, benignitatem, modeſtiam, continentiam, caſtitatem, & id genus alias præclaras & ingenuas dotes, quas ſuis Galatis præſcribit Apoſtolus. Eaſdem vero habet & Sapiens quidam, ſeu Philo ille ſit, ſeu alius quiſpiã, quando teſtatur: hũc ſpiritum eſſe modeſtum, humanum, ſuauem, certum, ſtabilem, ſecurum, omnia proſpicere, benefacere, ac bene mereri de omnibus. Si quem iam videritis ĳs dotibus inſignem, eum bono animo ac conſcientia ad Indos conuertendos mittite. Alioqui ſi diſcolos, ſi hoẽs otioſos, ſi carnales miſeritis, paꝝ Chr̃o lucri nihil nob̃ reportabimus p̃mĳ, ſed multum ignominię. Secundo loco proſpiciendũ ĳs q̃ miſſi ſunt, vt quã ſynceriter Chrm̃ doceãt, ea maxime principe loco doceãt, q̃ ſciri facillimum eſt & ſaluberrimũ. Ea enim ratio habenda eſt inter eas gentes, q̃ nouiſſimis diebus iſtis Euangelio vim faciunt, recensq; ſunt inautorati fidei Sacramentis quæ olim, ſub naſcentis eccleſiæ exordio habita eſt. Vtpote ſimplicib. verbis, vt doceantur ſe non ſuis meritis, ſed ſola dei gr̃a agnouiſſe Chrm̃, quẽadmodũ de Romanis ſcribit Pau. Gẽtes ſupra modũ honorare deũ. Cur ita? Nã gr̃ã ſaluati eſtis, ſi aũt gr̃ã iam non ex opib. Alioqn gratia iam non eſt gr̃ã. Et item paulo ante. Quos uocauit non ſolũ ex Iudæis, ſed etiã ex gentib. ſicut in Oze. ait. Vocabo non plebẽ meã, plebẽ meã: & non dilectã, dilectã, & non miam conſecutã, miam conſecutã. Et erit in loco, vbi dictũ eſt eis. Non plebs mea vos, ibi vocabũtur filĳ dei viui. Quæ verba, ſi intus excutiam⁹, proprĳſsime Indis competũt. Paucos em̃ ante annos, imo nonnullis ĩ regionib. hoc eſt, in ciuitate Tũbes, vix ad ſeſq̃ãnũ, primũ euãgelĳ gr̃ã ac lux coruſcare cępit. Antea em̃ ſimulachris mutis filias filioſq; ſuos, id q̃d horrendũ ẽ dictu, multo tamẽ magis miſerãdũ fctũ, initiati ſunt. Antea ſolẽ & lunã, & oẽm cæli militiã coluerũt, antea pleriq; eoꝝ, vt ratione extorres vitã magis pecudũ quã hominũ trãſigerũt, alĳ hũanũ ſanguinẽ ſine delectu effuderũt, alĳ profligata oĩ honeſtate & verecũdia intecto corpe ĩceſſerũt aliaſq; id gen⁹ abominationes p̃petrauerũt, adeoq; a Chriſto alienati, & a veritate, vt p̃ter externã corpis laruã nihil in eis dep̃hẽdi poſſet, q̃d mentẽ rationẽq; ſpiraret, ſicq; deſpauerũt ſeipos, vt oĩ ſeſe ĩmũdiciæ traderẽt. Veꝝ vbi eis Euang. ĩnotuit, vbi Chr̃o manus dederunt, pęnitet, pudetq; veteris in peccatis circũactę vitæ. Miro em̃ modo ſe ipõs propter ãte acta crimĩa mœrore & triſticia afficiũt, ſi modo vera ſint q̃ de ĳs viuæ vocis oraculo fr̃es narrarũt, q̃ hos ad fidẽ Chrĩ conuerterũt. Sunt igitur modo miſericordiæ, ſunt dei

gratiam & clementiam conſecuti, eoque electi, hæredes & teſtamentorum' partici
pes facti, qui nuper a Chriſto alieni, qui adulteri, qui idololatræ ; qui et rationis &
omnis gratię & benignitatis diuīæ fuerunt extorres. Hanc gratiam ſæpe ob oculos
reuocare oportet, quidue ea efficiat, hoc eſt quod hominem iuſtificet, quod cohære
des regni conſtituat, quod omnis meriti & vitę ſpiritualis ſit initiū, ſemper ſunt com
monefaciendi. Maxime aūt mīa dei, qua p̄uenti ſunt, qua benedicti, qua cæleſtibus
et æternis bonis dignati, eis eſt repetenda & ſedulo inculcāda. Vere em̄ Indis com
petit, quod ait Eſaias, niſi domin⁹ reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma & Gomor
ra fuiſſemus. Semen quod nobis Indiſque reliquū manſit, eſt Ieſus Chriſtus, qui nos
benedictionibus cœleſtibus præueniens, in regnum adoptionis de miſeranda capti-
uitare traduxit. In hoc enim ſemine, quod Chriſtus eſt, benedicentur omnes gen-
tes. Quo benedicti ſunt, abluti ſunt, ſanctificati Chriſtoque inſiticij facti Indi no-
ſtri, eoque non iam longe, neque procul ſunt, ſed prope, ſed ciues & domeſtici dei, ex
tructi ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum, id eſt ; ſuper Chriſtum, q
fundamentum eſt, & lapis angularis, cui tota domus Eccleſiæ innititur. Docendi i-
gitur ſunt, vt porro omnem fiduciam in Chriſtum conſtituant. Quandoquidem ip̄e
eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnū. Ipſe eſt ſanctificatio noſtra, redemptio noſtra, ſa
lus quoque tota. Epiſto. ad Romanos & Epheſ. ſepicule ijs ob oculos ponenda. Nā
tales fere fuerūt olim Romani, & Græci, dū alieni eēnt a Chriſto, quales modo ſunt
Indi in magna Aſia. Erunt igitur eodem modo eademque legē ad Chriſtum conuer
tendi, & in fide ſuſcepta obfirmandi.

¶ Fidei ſub hæc ſymbolum, quod apoſtolicum vocant, paucis verbis eis eſt explican
dum. Quandoquidem in eo ſumma religionis noſtræ graphice depingitur, & q̄ cre
di oportet quemlibet fidelem exprimūtur. Nolo tamē ſi quādo id ipſum explicatur
vt ſimpliciū ingenia argutijs ſcoticis & Occanicis inuoluantur; Mittantur eiuſcemo
di ad ſcholas Theologorum, & eorum hominum, qui ocioſis verbis de iis perlibēter
rixantur, ac ad verbera vſque contendunt. Monet nos non ſemel Paulus, ne qs nos
per inanem philoſophiam decipiat, ne quis deprædetur. Monet et ſuum Ti-
motheum. Noli contendere verbis, ad nihil enim vtile eſt, niſi ad ſubuerſionem audi
entium. Qui igitur dei eloquia gentibus nuper ad fidem conuerſis renarrare volet,
id neceſſum eſt, vt obſeruet, recte tractet, ac breuiter adeoque ſynceriter verbum
veritatis. Id quod facile quiſquis præſtabit ſi in ſacris literis, in Doctoribus eccleſ a
ſticis bene inſtitutus fuerit. Quanquam audiam apud Indos eſſe ex noſtratibus, per
quos ceu organa quædam ſpiritus veritatis ſeſe in auditorum & infantium animos
transfundit. Qui porro ſimplices, idiotæ, literarum expertes, quales fuere apoſto-
lorum compluſculi ſub exordio naſcentis eccleſiæ, interim tamē docent, prædicant,
operātur in vinea domini, ſed non ſine ſpiritu domini. Spiritus enim ſanctus, qui lin
guas infantium diſertas facit, qui affectus hominum ad ſe rapit, qui ex ore infantiū
& lactentium ſibi laudem occinere, ſeque agnoſci voluit, hos regit & imbuit. Noui
mus enim varias eſſe dotes, varia gratiaꝝ, donorum, & operationum genera. Alij
inquit Paulus, per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ, alij fides, alte
ri prophetia, huic diſcretio ſpirituum, illi interpretatio ſermonum. Hæc omnia ope
ratur vnus atque idem ſpiritus diuidens ſingulis prout vult. Vnicuique datur mani
feſtatio ſpūs ad utilitatē. Qui hoc ſpū imbuti, ſine literaꝝ cognitione euāgelium an
nunciant, quāuis mea opera, meq; doctore non egeant, volo tamē vnū obſeruent in
ter docendum, vt videlicet ſemper ſuos ſermones ad maiorum noſtrorum placita
accommodent, vt ad regulas communis fidei noſtræ errantium animos ac mores re
digant exigantque. Non ambulent in mirabilibus ſupra ſe, ſed ſimplicem Chriſti
doctrinam ſimplicibus verbis in auditores transfundant. Manifeſtatio enim ſpritus
datur ad vtilitatem, nimirum eccleſiæ. Quam vero vtilitatem, quam frugem, repor
tabunt auditores catechumini, ſi altiora te quæſiueris, ſi quiditates rerum, diſtin
ctionum labyrinthos, intentionum monſtra, naturas communes & alia idgenus inuo

lucra Chryſippea iactes, prædices, inculces? Certe hæc, etſi eruditis multis arride-ãt, mihiq; olim ſic arriſere, vt vix multo negotio ab iis diuelli potueri, non ſunt tamẽ puſillis animis, ac infirmis conſcientiis inculcanda. Lacte enim opus habent, non ſolido cibo. Eo hæc diximus, vt intelligant fratres, q̊s tranſmiſimus, principia fidei noſtræ ſynceriter, ac ſimpliciter eſſe tradenda, non ſubtiliter, neq; ſubobſcure, alioq & operã & impenſa perdiderint. Vtilitatem itaq;, non ſubtilitatem, neque curioſitatẽ ſpectent, ſiquidem ſymbolum interpretentur. Vtiliſſimum vero erit noſſe, quod vnus eſt rerum omnium artifex, qui cœli terræq; hoĩmq; & ſpirituum plaſtes eſt. Cui merito omnis honor, laus, gloria, cultus & internus & externus deputãdus eſt. Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies, inquit poſt Moſen Chriſtus. Eo ptinet, quod ratio ſymboli continet, Credo in vnum deum patrem oĩpotentem, creatorem cæli & terræ. Idola igitur nihil ſunt, opera hominum ſunt, nihil habent diuinitatis, nihil præſtare poſſunt ſalutis. Id re ĩpa diſcimus, ſi gentium ſimulachra deijcim⁹, ſi incendio perdimus, ſi in priſtinam formam, vnde erant efficta redigimus, tum comperiemus ea aurum eſſe, argentum eſſe, & quiduis aliud, quam quod miſeris mortalibus, qui hæc coluere, dæmones perſuaſere. Profuerit non parum multum Lactantij libros de inſtitutionibus diuinis, Euſebii Pamphili de præparatione Euangelica & aliorum alios, qui ſuperſtitionem ethnicam denſiſſimis argumentis ſubuerterunt, legiſse & memoria retinere atque reponere.

¶ Quæ ſequuntur mox in ſymbolo, ad Chriſtum ſpectant. Is enim nobis mediator & veluti caduceator miſſus eſt, vt nos per ſanguinem ſuũ reconciliaret deo patri, noſque in filios adoptaret, hæredesque conſtitueret æterni regni. Id etſi alio modo potuiſſent efficere, quam morte filij ſui, noluit tamen clementiſſimus ille pater aliũ eſſe quam hunc ipſum modum, quem in ſymbolũ redigerunt apoſtoli. Et in Ieſum Chrĩm inquiunt, filiũ eius vnicũ, q conceptus eſt de ſpũ ſancto, natus ex Maria virgine, paſſus ſub Pontio Pilato, crucifixus & ſepultus eſt. Singula verba, ſingulis canonicæ ſcripturæ ſententiis, ijſque multis, reſpondent. Deinde ſingula verba, certos quoſdam & coniuratos fidei hoſtes hæreticosque impugnant, explodunt, fundunt, ac confutant. Legendus hoc loci eſſet Iohannes Damaſcenus, qui iuſto volumine hanc rem abſoluit, pioque lectori ſatisfecit. Atqui, inquiet quiſpiam, cur tam exacte omnia Chriſti myſteria attigere apoſtoli in compendioſa hac fidei formula? Vt eſſent æternum mentibus noſtris inſculpta, ne unquam ſineremus elabi, neq; emori eam charitatem, qua deus nos adamauit, ſicq; charos & dilectos habuit, vt non angelum aliquem, neque hominem quempiam, ſed proprium filium ſuum in opus ſalutis noſtræ deſtinaret. Sic (inquit Chriſtus) deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, vt omnes qui credit in illum, non p̱eat, ſed habeat vitam æternam. Et item Paulus. Deus qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatẽ qua dilexit nos, cũ eſſemus pctĩs mortui, conuiuificauit nos in Chriſto, cuius grã ſaluati eſtis. Et paulo poſt. Grã eĩm dei ſaluati eſtis per fidem, & hoc non ex vob̃. Dei eĩm don. &c. Hoc donũ, hæc dei munificentia, p̱petuo gentib. eſt proponenda & inſtigenda. Nam memores nos vult eſſe deus tanti beneficij, quod p̱ filium p̃ſtitit generi humano, quod vicz noſtri cauſa exinaniuit ſemetipm formã ſerui accipiens, & habitu inuentus vt homo, quod prodiit ex vtero intemeratæ virginis in mundum, quod habitauit in nobis, quod in terris viſus eſt & cum hoĩb. conuerſatus, deinde quod incommoda multa, opprobria, conuitia, contũelias, deniq; crucẽ ipſam paſſus eſt. Sublatus enim & in crucẽ adactus eſt, vt oĩbus inclareſceret paterna erga nos clemẽtia, vt nemo de ſua ſalute deſparet, modo in Chriſtũ credat, Chriſto inhæreat, Chriſtum credẽs & amãs imitetur. In hoc eĩm paſſus ẽ, vt ſeq̃mur veſtigia eius. In hoc ſepultus ẽ, vt nos q̊q; & moriamur pctĩs & ſepeliamur vitiis. Additur ſubinde alius fidei articulus quo Chrĩ triũphus & victoria declaratur. Tertia die reſurrexit a mortuis, aſcendit ad cælos, ſedet ad dexterã dei pris oĩpotẽtis, inde vẽtur⁹ ẽ iudicare viuos & mortuos. Ferũt ſingulos apoſt. ſingulos articulos q̃ſi ſymbola religionis & fidei in vnũ q̃n

dam acer-

aceruũ contuliſſe. Qui id aiunt, non infideliter rẽ ipſam attigerũt. Quocirca et no cum in ea ſententia ſimus, dicamus, eos articulos, quos hic aſſutos cernimus, in id adiectos, vt Chriſti regia maieſtas, & dignitas mortalibus omnibus innoteſcat. Quod enim reſurrexit, potentiam ſpiritus declarat ac mortis interitum: id quod multis argumentis & Paulus & Oſeas declarant. Reſurrectionis vero cauſa fuit, vt oſtenderet ſe mortis ac vitæ habere imperium, vt & nos in nouitate vitæ ambularemus, vt iam non peccatis, ſed gratiæ, ſed miſericordiæ viuamus, omniaq; membra noſtra in id conferamus, vt Chriſto viuere, Chriſto mori poſſint. Aſcendens vero in cælũ ſpem fecit miſero ac calamitoſo Adamo ac poſteris eius eo veniendi, quo ipſe præceſſit, iter oſtendens, & præmonſtrans eis. Et quod Dauid ait: Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitarem, dedit dona hominibus. Quo ſimul & ſe non tam mortis victorem & expugnatorem, quam nouæ vitæ autorem oſtendit. Nemo enim fuit, qui tam glorioſe egerit, quum & ſe a morte & ſuos a miſeranda ſeruitute liberauerit. Hinc illa admirationis vox prodijt, Quis eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtib⁹ de boſra? Iſte formoſus in ſtola ſua. Et Dauid, Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus fortis & potens, dominus potens in prælio. Nihil enim potentius, niſi morte mortem ſuperare, inferos ſpoliare, eliminare e regno ſuo dæmones, redigere eoſdẽ in ſeruitutem qui hactenus ſuis impoſturis totum orbem dementauerunt. Glorioſius vero quid vnquam vel dici vel cogitari potuit, quam eundem ſuapte poteſtate conſcendere cælos, tranſuolare ac tranſilire cælites omnes, eoq; dignitatis euehi, vt non modo homines, ſed etiam dæmones, ſed angelicos ſpiritus ſibi ſubijciantur? Sedere vero ad dexteram patris p̄dicatur, quod ſit in primis & ſummis paternæ hæreditatis bonis. Ita enim decuit, imo oportuit, ſi æquo iure, vt ita dicam, certãdum ẽ, repenſare beneficia, ita remunerari filium, qui omnibus ſe inferiorem fecit. Imminutus enim erat, & inferior factus, non ſolum angelis, ſed etiam hominibus multis, ſi externam rerum faciem ſpectemus. Eo factum eſt, vt non iam ſuper homines ſolũ, nec modo ſuper dæmones, ſed omnibus omnino ſpiritibus ſuperior ſit, dignior ſit exelſior ſit. Sede, inquit Dauid in dei perſona, a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Et Paulus fatetur illi tributum nomẽ, quod eſt ſupra omne nomen. Et alibi, Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius. Quod venturus dicitur & iudicaturus viuos & mortuos, vox eſt terroris, ijs q impie vixerunt: læticiæ vero ijs, qui probe ac præclare omnia geſſerũt. Hũc vocẽ oĩbus domib. oĩbus ãgulis, imo fronti nr̃o, manibus, oculis, inſcribamus: Veniet iudicare viuos & mortuos. Iudicabit ſiquidẽ, ſed pro manſuetis terræ, contra infidos, ſed pro iuſtis, contra iuſticiæ temeratores, ſed pro bonis, contra improbos, & vt in ſumma dicã, ita ſententiã pronũciabit, vt nemo iuſtus, nemo malus iuſte vel q̃ri, vel cauſari poſſit. Reddet em̃ vnicuiq; iuxta opa ſua, alteris qdem pœnã, ignominiã, cruciatus æternos, alteris gloriã laudẽ et læticiã incredibilẽ. Id eſt, alijs vitam, alijs mortẽ. Procedẽt, inqt in Ioanne Chr̃s, q bona fecerunt in reſurrectionẽ vitæ, q vero male egerũt, in reſurrectionẽ iudicij. Vt vere dixit Paul. oportet nos oẽs manifeſtari ante tribunal Chriſti vt recipiat vnuſqſq; prout geſſit in corpore proprio, ſiue bonũ ſiue malũ. Iã et illũ opæprecium ẽ vt internoſcamus articulũ, Credo in ſpm̃ ſctm̃, ſanctã eccleſiã Catholicam. Credi poteſt ſpũs ſanctus procedere a patre et filio, et non niſi in imagine et ſpeculo intelligi, et cognoſci. Hic ſpiritus oĩs boni et artifex et largitor eſt. Quẽ moderari eccleſiã ſctãm catholicã et apoſtolicam eo colligitur, quod Chr̃us ait, Aliũ pacletũ dabo vob̃, vt maneat vobiſcũ in æternũ, ſpm̃ veritatis, quẽ mũdus non poteſt accipere. Et itẽ, Non relinquã vos orphanos. Habẽt itaq; hũc ſpm̃ in arrobonẽ iuſti, habẽt i doctorẽ veritatis neſcij, habẽt ductorẽ deuij, habẽt pacletũ triſtes et mœrore confecti. Non deſtitit hic eccleſiã Chriſti moderari, quãlibet ſæuierit hoſtes, quãuis in errorẽ adducere conati ſũt impoſtores et hęretici. Stetit hactenus eccleſia ſupra petrã fundata infracta ac im

(mobilis aduerſus ĩproboꝝ

hominum adſultus. Et porte, inquit, inferorum non p̄ualebũt aduerſus eam. Non p̄ualuit Herodes, non Nero, non Domitianus, non cæteri tyranni, & fidei hoſtes, Thurcæ, Tartari, Teucri. Multo minus qui ex nobis prodierunt hæretici, ſchiſmatici & pſeudapoſtoli, præualebunt. Stat immobilis ſupra Chriſtum extructa. Stat roborata doctrinis non varijs neq; peregrinis ſed veris & germanis, & omnino talibus quæ ex diuinis & canonicis literis deſumptæ ſunt. Stat & diuina promiſſione fulta, obfirmata & conſolidata. Ego, inquit Chriſtus, rogaui pro te, vt non deficiat fides tua. Si Chriſtus ſuis precibus obtinuit, quo minus fides eccleſię deficeret, mentiuntur hæretici, Rutheni, Huſſitæ. Vuicclefiſtæ, Lutherani horum ſoboles, qui audent oggannire trecentis annis euangelium perperam prædicatum. Verum ſtat veritas pro nobis, ſtat pro eccleſiæ defenſione. Non, inquit Chriſtꝰ, deficiet fides tua: perinde atq; diceret, Maxima incrementa ſumet, dilatabitur em̃ & ſeſe vſq; ad vltimum maris Oceani propagabit, vt vere dixerit Dauid, a ſolis ortu vſq; ad occaſum magnum nomen eius. Et Chriſtus, Multi venient ab oriente & occidente, & aquilone, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob in regno patris mei. Quo ſimul & Indos & eos qui antichthon inhabitant, ſignificare voluit. Nemo enim a Chriſto excluditur, nemo ab hoc reſpuitur. Vna voce omnes & gentes barbaras, & Iudæos & Græcos inuitat, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Et item, Ego ſum paſtor bonus. Et alias oues habeo quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile & vnus paſtor. Paſtor Chriſtus eſt, ouile eccleſia eſt vna, ad quam adduxit complures, alios per ſe, alios per apoſtolos, pleroſq; per horum ſucceſſores Epiſcopos, martyres & doctores. Nouiſſime vero diebus iſtis, per fratres Minores adducit multos in maiore Aſia. Omnes enim in vnam nauim, adeoq; in vnam claſſem inſcribuntur. Vna enim eſt eccleſia, vnũ corpus, vnum ouile, cui inſerendi & annumerandi ſumus. Extra hanc eccleſiam nemini ſperanda eſt ſalus. Imo quiſquis extra hanc exiſtit, alienꝰ a Chriſto eſt, hoſtis eſt, prophanus eſt. Id ſi credas, bene quidem habet res, ſi neſcias cæcus es, ſi credere nolis, iam iudicatus es. Credit hæc non tam ſcripturis ſanctis quam ijs, quę ex hac deduci poſſunt, neceſſarioq; conſequuntur, eoq; ſeptem recipit ſacramenta, ſuſpicit eccleſiaſticas inſtitutiones, obſeruat patrum decreta. Moderatur præterea a ſpiritu inuiſibili, qui fidelium mentes inhabitat, interim tamen & certis quibuſdam notis internoſcitur, ſacriſq; & cæremonijs & ritibus ſeipſam declarat & oſtendit, ſeq; ab Iudæorum religione, adeoq; a paganiſmo ethnicorum, hac ratione diſtinguit, & diſterminat, quod cultum ſuum vni deo impendit, & huius filio regi ſeculoꝝ immortali, & perpetuo triumphatori Chriſto Ieſu. Vna igitur eccleſia & catholicoꝝ congregatio eſt, cuius primarium caput Chriſtus eſt, vicarium Petrus, & huius ſucceſſores, Clemens, Cletus, Linus, Gregorius, & item alij qui in ꝑtem ſolicitudinis ſunt vocati. Nam diuiſiones adminiſtrationum ſunt, idem autem dominus, q̄ pro ea qua eſt prudentia, ſingulis ſua munia partitur, atq; adminiſtrat. Dedit enim ſuæ eccleſiæ moderandæ quoſdam quidem apoſtolos, alios autem doctores, alios vero euangeliſtas, alteros alteris functionibus præfecit. Qui omnes vnam eccleſiam Chriſti ſanguine redemptam ac repurgatam conſtituunt, modo idipſum ſentiant, credant & profiteantur. Eſt & illud non abs re adiectum, Sanctoꝝ communionem. Communionem hanc intra vnam eccleſiam exordiri, coaleſcere ac confouere neceſſum eſt. Sunt inuicem membra fideles in vnum corpus per Chriſtum inſerta. Quoꝝ alij iam e mortali corpore euaſerunt regnantq; cum Chriſto, alij hactenus in terris aduerſus triformem hoſtem militant, vtriq; tamen eodem ſpectent, oportet ſi modo bonoꝝ ſpũalium cupiunt eſſe ꝑticipes. Neq; em̃ extra eccleſiæ corpus ſeſe ſacroꝝ chariſmatum communio diffundit, vt proſit, vt ſalubris ſit, ſed intus eſt, intus operatur, intus agit. Senſit id Dauid, quando ait: Ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum. Sicut vngentum, quod deſcendit a capite in barbam, barbam Aaron.

Aaron, quod deſcendit in oram veſtimenti eius. Qui igitur volet particeps ſpiri-
tualiũ bonorꝝ eſſe quibus a'Chriſto dignati ſumus, in ſacra ſe monade contineat, ne
ceſſum eſt. Ab hoc enim nobis dona, ab hoc gratia, ab hoc omnia chariſmata ſpiritus
ſancti propagantur ac veluti oleum in oram veſtimenti defluunt. Præcipua igitur
ſanctorum communio a Chriſto auſpicata eſt, quando nos corporis & ſanguinis ſui
voluit eſſe participes, quando omnibus ex æquo parauit iter adeoq; ad gloriam viã
aperuit, quando pro oĩbus mortuus eſt: vt in ſeipſo viuificaret omnes, vt omnes
ad ſe per fidem amoremq; traheret. Hęc ſunt illa bona, quæ nec oculus vidit, nec au
ris audiuit, nec in cor homnis intrauerunt. Sola fide intelligim⁹ atq; capeſſimus om
nia. Ipſa enim eſt ſperandarum rerum ſubſtantia, argumentum non apparentium.
Eſt et alia quędam ſpiritualiũ ac corporalium rerum communio. Qua alij ſibi inuicẽ
citro vltroq; modo corporalia, modo ſpiritualia communicatur, alij preces, ſacrificia
bona opa merita, & id genus alia pietatis officia alijs imptiunt. Sic qui catheſiſatur,
communicat ei q ſeſe catheſiſat in omnibus bonis. Sic qui repromiſſum regnum a-
depti ſunt ſancti nobis, q terra degim⁹ p̃ces, ſupplicationeſq; communicãt, ac impẽ
dunt. alter enim alteri⁹ ſalutem, vt propriam, deſiderat, cupit, precatur. Sunt enim
amici noſtri, ſunt conciues noſtri, ſunt in eodem quo nos ſumus corpore conſtituti,
id eſt in eadem eccleſia, modo cum amicorum omnia ſunt communia, alacri ac vo-
luntario animo nobis ſuos labores, merita, preceſq; participant.

¶Quod vero etiamnum peccatorum remiſſio credenda ſit, multis ſcripturæ locis
cogimur, velimus nolimus aſſentire, ac credere. Si enim Chriſtus noſtri ob cauſ-
ſam mortuus eſt, neceſſum eſt eum chirograhum damnationis tuliſſe, neceſſum eſt
& ſatis pro noſtris erratib. feciſſe, noſq; a peccatis purgatos adeoq; ab ægyptiaca ſer
uitute ereptos, in regnum tranſtuliſſe filiorum dei. Id vero efficere non potuit, niſi
condonatis delictis, & ære alieno ſoluto. Ob id Paulus alicubi teſtatur Chriſtũ pro
nobis maledictum factum, imo pctm̃ ipſum vt nos malidictione peccatoq; liberaret,
inq; regnum adoptionis transferret. Per ſanguinem enim ipſius remiſſa ſunt pecca
ta noſtra atq; condonata, ſi Eſaiæ, ſi Paulo, Ioanniq; credimus. Eius enim liuore ſa-
nati ſumus, eius ſanguine redempti ſumus, abluti ſumus, ſanctificati ſumus. Id quũ
ratione humana deprehendi nequeat, fide neceſſum eſt vt intelligamus. Credi igi-
tur a nobis peccatorꝝ remiſſio p̃t non effici, etiamſi ſine nobis fieri nequeat. Aſſen-
tiat oportet voluntas, atq; ſeſe gratiæ accommodet, ſi modo ſalutẽ, ſi remiſſionẽ, ſi
noxæ condonationẽ obtinere voluerit. Vocat enim deus, ſed ita, vt voluntatẽ ip̃am
ſuos motus agere ſinat. Præuenit voluntatẽ, ſequatur ip̃a vocantẽ, aſſentiatur vel
impellentẽ, vel inuitantẽ gratiã. Id vbi fecerit, mox aderit Chriſtus, aderit cooperãs
gratia. Purgabit ſimul & expiabit delicta nrã, pctã nrã. Quanquã id ip̃m non nobis
ſed gratiæ dono triduendũ ſit. Quemadmodũ & Paulus ait: Gratia dei in me vacua
non fuit. & grã dei ſum id quod ſum. Et non ego, ſed grã dei mecũ. Gratia itaq; eſt,
qua redẽpti ſumus id quod fide non ratione humana colligitur. Credo, inqunt apo-
ſtoli, peccatorum remiſſionem. ¶Seqtur. Carnis reſurrectionẽ. Non inqt animæ
reſurrectionẽ, ſed carnis. Nam anima a multis etiamnũ ethnicis p̃dicata eſt immor
talis, interire vero corp⁹, ſeu carnẽ, non ſolũ ratio, ſed & rei euẽtus atq; adeo res ip̃a
edocuit. Nemo em̃ ex mortalib. ppetuo vixit, niſi Enos & Helias, ſi modo probe ſen
tiunt q in ea ſententia ſunt, qua exiſtimant eos viuere vitaleſq; auras carpe in para-
dyſo, q tamen olim mortem oppetituri ſunt, cogẽte illa lege, qua dicitur, Statutum
eſt hoĩbus ſemel mori. Cæterꝝ q ſemel fatis ceſſerunt, non ſic euanuerunt, vt in nihi
lum ſint redacti, ſed iuſtorꝝ aię in manu dei ſunt, eoq; ſecuriores, quo deo viciniores
Corpa vero etſi in pulueres, cineresq; reſoluti ſint, ſuo tamẽ die reſuſcitabũtur, inq;
melioris vitæ ſtatũ commutabuntur. Optet em̃ corruptibile hoc induere incorru-
ptionẽ & mortale hoc induere immortalitatẽ. Erit enim, quando & ipſum immorta
li toga decorabitur, modo ſe honeſte, decore, & in omnibus præclare geſſerit. Ve-
rum de hac re PAVLVS plenis verbis ad Corinthios

diſputat

diſputat. Poſtremo omniũ, vbi mors domita victaqꝫ fuerit, poſteaquam ſuis dotibus corpus cohoneſtatum fuerit, poſteaquã & animæ vnitũ & copulatum fuerit, id enĩ miro quodã affectu appetit, & perdius & ꝑnox efflagitat, vt quamprimũ fiat, alia nobis vita, aliud domicilium, alia viuendi conſuetudo, parata eſt. Videmus enim deum modo in ænigmate & per ſpeculum, multiſqꝫ afficimur dum terrenam hanc domũ incolimus incommodis, tum vero vbi euaſerimus has ęrumnas, non iam in ænigmate, neqꝫ ſub inuolucris, ſed facie ad faciem contemplabimur. Id vbi contigerit, iam nihil deerit nobis quod optari poſſit, nihil aderit quod incommodare ac obeſſe q̄at. Erit enim deus omnia in omnibus. Eoque confitemur futura illa & perpetuo manſura bona, dum dicimus, Et vitam æternam, Amen.

¶ Ad hanc regulam reſpiciendum omnibus qui Chriſto inautortati ſunt, neqꝫ vlla ratione ab hac deflectendum, ſi modo ſalutem conſequi voluerimus. Recte igitur ait Athanaſius vir alioqui & vita et eruditione illuſtris: Hæc eſt fides catholica, quam niſi quiſque firmiter & fideliter crediderit, ſaluus eſſe non poterit. Erunt igitur Indorum animi & mores ad hanc exigendi, hacque roborandi aduerſus priſtinos errores, quibus ſeſe intelligunt immerſos fuiſſe. Alioqui facile in deſperationem per mali dæmonis adducerentur præſtigia, fierentqꝫ nouiſſima illorum deteriora prioribus.

¶ Porro poſteaquam ſic iacta fuerint in eis fidei noſtræ initia, docendi ſunt, vt puris mentibus deum optimum Max. pro venia condonationeqꝫ precentur peccatoꝝ. Id quo commodius fiat, precatio illa dominica principe loco eis obĳciẽda eſt. In ea enĩ & dei gloriam omnibus inclareſcere petimꝰ, & noſtras neceſſitates abunde ſatis exponimus. Id quod tota oratione ſatis conſtare poteſt, ſi introſpicias. Verum de hac re nos alias dicturi ſumus. Nam iuſtum volumen exigit, non ſucciſiuum & quaſi extemporale opus.

¶ Sæpius ea quæ Chriſtus in monte auditoribus prædicauit, quãdo euangelicæ legis perfectionem oſtendit, Indis ſunt proponenda. Nam ex ĳs facile diſcent, quales oporteat eſſe Chriſtianos, quam integros, quam compoſitos ac animo ſedatos, quam mites, humiles ſpiritu, miſericordes, & aliis id genus præclaris dotibns adornatos.

¶ Docendi ſunt etiamnũ præcepta Decalogi obſeruare. Nam idipſum feciſſe Chriſtum, quando adoleſcentulo reſpondit. Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata, legimus. Et item, Vos diſcipuli mei eritis, ſi feceritis quæ præcipio vobis. Nec modo id docendi ſolum ſunt, ſed etiamnum vt audiant eccleſiam. Nam qui eccleſiam non audierit, nobis vt ethnicus & publicanus vitandus eſt. Malo tamẽ eos, qui nuper Chriſto inautorati ſunt, lenitate ac manſuetudine duci, quam p̃ſcriptis & legibus ac decretis humanis. Queritur Auguſtinꝰ noſtram religionem, quam Chriſtus p̃ceptis voluit eſſe contentã paucis, nimio plus decretis humanis grauari, vt tolerabilior fuerit olim Iudæorum conditio, quam modo ſit Chriſtianorum. Temperandum eſt igitur a legibus, & eouſqꝫ expectandum, donec ſua colla ſubiecerint eccleſiæ, ꝗ ab hac ſunt alieni. Quanquã vbi in deditionem eccleſiæ venerint, nollem eos multis decretis onerari, niſi eiuſcemodi ſint, quæ pro carnis maceratione proqꝫ dei gloria augenda, inſtituta ſunt. Si enim mox vbi fidem noſtram delibauerint, pontifex illis onus, (quod nunc multi ſuapte temeritate rumpunt) anataꝝ, Penſionum reſeruatorum, q̃ magis auaritiam & cupiditatem, quam vel pietatem, vel chriſtianam charitatem ſpirant, impoſuerit: metuendum, ne ſimul cum fide & gentem perdamus. Debet eccleſia miſericordiæ illis ſinum, non crudelitatis exponere.

Debet omne æs in harum conuerſionem effundere, non ab ĳs auferre, non corradere. Ita ad fidem pleroſque apoſtoli conuerterunt, & Diuus Laurentius Eccleſiæ theſaurum in vſus pauperum effudit omnem. Diſperſit enim, dedit pauperibus, non corraſit, non ſeruauit, ſed diſtribuit miſeris. Docendi ſunt quoque, vt omnis

anima

anima ſublimioribus poteſtatibus ſit ſubiecta. Poteſtates aūt duæ in orbe Chriſtiano dignoſcuntur, alia quam eccleſiaſticam vocant, cuius ſummꝰ Pontifex eſt caput, quæ res ſacras adminiſtrat, nempe Euangelium, legē dei, ſacras hoſtias. Quam, quū penes hanc paſcendarum ouiū ſit autoritas, enutrire oportet. Nemo enim ſuis ſtipēdijs militat vnquam. Et Chriſtus: Dignus eſt operarius cibo ſuo. Cauendum tamen ne cupiditate adducti operarij marſupia ſua magis conentur implere, quam ſaluti auditorum proſpicere. Proſpiciendum eſt, ne eiuſcemodi ad INDOS pergant, qui ſimulatque terram occūpauerint, mox domum addunt domui, agrū agro. Quorum in album videmus multos religioſos & monachos conſcriptos. Eſt & alia poteſtas, nempe ſeculi, quæ rempub. gladio armiſque tutatur, cuius ſupremus monarcha Imperator eſt. Huic vt tributum, vt vectigal moderatum pendant, oportet. Cui tributum, inquit PAVLVS, tributum, cui vectigal vectigal, cui honorem honorem. Quæ verba certum eſt in ſeculi magiſtratꝰ competere. Scripſit enim ijs qui ſub Romano vixerant imperio, nolens occaſione chriſtianiſmi, et euangelicæ libertatis, vel negligi vel contēni magiſtratus, niſi ea præciperent, quæ diuinis mandatis eſſent contraria. Proinde et Chriſtus ait, Reddite Cæſari quæ ſunt Cæſaris, et deo quæ dei ſunt. Caueant tamen ſibi Hiſpani, ne plus nimio populum oneribus, vectigalibuſq; grauēt, alioqui rebellē ſentient, pertinacēq; ſentient, fietque illud quod Hieroboam temporibus contigiſſe legimus, Reuertere Iſrael in domos tuas, et in tabernacula tua, quia non eſt nobis pars in domo Iſai. Cito enim abijcient iugum, ſi ſe tyrannos, ſi prædones ſenſerint nactos principes. Sin vero patres patriæ, ſi æquitatis et iuſticiæ adminiſtratores, non tam ſua, quam ſeipſos in deditionem dabunt, venientque ſuapte ſponte, et offerēt munera et dona, et vectigalia. Nam homines ſunt, humaniter et ducendi et inſtituendi ſunt. Quod ſi ſenſerint ſe humaniter pie, iuſte, ac religioſe a præfectis tractari, quamlibet videantur feroces, quamlibet ſint extorres, noſtra tamen humanitate, noſtra lenitate redibūt ad cor, amicitiæ fœdera inibunt nobiſcum, ſtabunt a nobis, qui hactenus contra nos digladiati ſunt, et erit verū quod phariſæis in Euangelio obijcit Chriſtus, Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructum eius. Vt enim olim a Iudæis regnum, et ſacerdotium, qđ Chriſtum repudiauerunt, ablatum eſt: ita metuendum multis Chriſtianis, maxime Germanis noſtris, ne, vbi defectionem a fide admiſerimus, ſimul cum fide et Chriſtum et imperium omittamus, eoque regnum transferatur, vbi hactenus Chriſtus fuit incognitus, iam autem cognoſci incipit, iā coli, iam venerari et glorificari. Germani templa ſubuertunt, eccleſiaſtica ſacramenta plerique conculcant, alij negligūt, alij inceſtis manibus contrectant; Indi contra ſimulachra quidem deorumq; portenta demoliuntur, templa deoq; ſacra loca extruunt, ſacramenta eccleſiaſtica ſumma religione et veneratione exoſculantur. Sic olim poſtquam perijt Hieruſalē ſuoque malo perdidit Chriſtum, redijt ad Chriſtum Græcia, totaq; Latina eccleſia. Faxit deus Opt. vt ſim vates mēdax: metuo tamē plusquā credi poteſt, ne idipſum malū, ſi non opportune proſpiciamꝰ, nos maneat, q multo quidē tempore agnouimus Chriſtum, degimus ſub eccleſiæ obedientia: hoc vero ſeculo, abijcimus omnia, nec fructꝰ euangelio dignos ferimus. Dabitur eñ genti facienti fructum eius. Valete in Chr̃o Ieſu præſtantiſſimi patres, et diligenter proſpicite rebus omnibus; potiſſimum vero curate, vt id præſtemus oēs quod tam præclaris titulis iactamus. Id eſt, præſtemꝰ atq; declaremus nos eſſe fratres de vera, non fucata obſeruantia. Id q̊ poſſimꝰ commodius, noctu atq; interdiu precādus eſt deus, vt qui vocauit nos, ſeu Indiā ſeu Græciam, ſeu Germaniam aliaq; regna Hiſpanicæ Gallicæq; nationis incolimus, ipſe pficiat, confirmet corroboretq;.

¶ Coloniæ ex officina Melchioris Noueſiani, Anno M.
D.XXXII. Decimo Kalendas menſis Septembris.

¶Coloniæ, Impenſis honeſti ciuis Ar-
noldi BircKman. Anno Domini
M. D. XXXII. Menſe
Septembri.

BS 22
- C 92 84

HT